

T R A B Z O N

TİCARET VE SANAYİ ODASI TARİHİ

1884 - 1950

HİKMET ÖKSÜZ

VEYSEL USTA

KENAN İNAN

ESNAFIN TÜM İHTİYACI BU PAKETTE

TEB Esnafa Çözüm Paketi ile işinize hız verin, işletmenizi büyütün.
Şirketiniz ve kendiniz için aradığınız tüm çözümler bu pakette.
Siz de bir TEB Şubesi'ne gelin, TEB İşletme Bankacılığı'nın
size özel çözümlerinden yararlanın.

- Bosch Car Service'lerinden her marka ve model aracınıza ücretsiz check-up
- İlk 2.000 esnaf müşterimize Koçtaş Ticari Kart

teb.com.tr / 444 0 666

82 yıldır
Türkiye'nin
Ekonomi Bankası

TEB

BNP PARIBAS ORTAKLIĞI

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884 - 1950

Yayına Hazırlayanlar:
Prof.Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Veysel ÜSTA
Prof.Dr. Kenan İNAN

BNP PARIBAS ORTAKLIĞI

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi
1884-1950

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Adına
Yönetim Kurulu Başkanı
M. Suat Hacısalihoğlu

Yayına Hazırlayanlar

Hikmet Öksüz
Veysel Usta
Kenan İnan

Görsel Yönetmen

Aydın Topcu

Fotoğraf Arşivi

Atilla Alp Bölükbaşı
Veysel Usta

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası

Kapak-Tasarım

Agrafik renk ayrımı
0462 326 73 11

Baskı

İber Matbaacılık
0462 321 72 36

Baskı Sponsor

I. Baskı, Trabzon 2009

ISBN

978-9944-60-541-0

Trabzon Ticaret Ve Sanayi Odası
Pazarkapı Mah. Sahil Cad. No: 103
Tel: 0462 326 80 70 - 74 (pbx)
Faks: 0462 321 88 77

Bu kitap, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası yayınıdır.

İmparatorluktan Cumhuriyete Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi

M. Şadan EREN
Meclis Başkanı
Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası

Kıtalar, coğrafyalar, ülkeler, kurumlar, bireyler, kültürler, ekonomiler kısacası her şey arasında iletişimin ve etkileşimin artış sağladığı bir dönemden hızla geçiyoruz. Yenidünyanın bu en etkin yansıması her şeyi değiştiriyor. Tanımlayabildiğimiz her şeyin dünden daha farklı bir koluma doğru ilerleyişini görüyor ve yaşıyoruz.

Bu amansızca değişimin kontrolü başarı için kaçınılmazdır. Sahip olduklarımız hakkında daha derin bilgiye ulaşmalı. Karar süreçlerimizde bu bilgilerin ışığından yararlanmalıyız.

Kuruluş kökleri Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen, cumhuriyet dönemi ile güçlenen ve geleceğe akan bir kurum olan Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'da bu bölgenin, coğrafyanın ve ülkenin sahip olduğu en önemli kurumlardan biridir.

1884 yılı olan kuruluş tarihinden beri saygın ve seçkin üyelerini en üst düzeyde layıkıyla temsil ve önderlik etme başarısını göstermeye halen devam etmektedir.

Bulunduğu konumda, değişen ekonomik ve ticaret koşullarını kontrol ederek daha hızlı bir bütünleşmeye çaba harcamaktadır. Yeni pazarlarla iletişim ve etkileşimi artıracak girişimlerde bulunmaktadır. Bu bölgede var olan kaynakların değerlendirilmesi ile ortak bir zenginliğe yön vermektedir.

Bugünlerde, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) Bölge oda ve borsalarına yaptığı ağabeyliğine komşu ülkelerde bulunan kardeş ticaret ve sanayi odaları da eklemiştir.

Doğu Bloğu'nun serbest Pazar ekonomisine adım atışı ile başlayan bu önderlik sürecinde kardeş odalar ile kurulan dostluk bağları iyi ilişkiler temelinde devamlı geliştirilmiştir. Gerek bölgemiz, gerekse ülkemize sağladığı katkıları, komşu ülkelere de taşımıştır.

Elbette bu sorumluluk, kendi kurumsal geçmişini daha iyi tanıyarak bu hedefe katkısını artıracaktır. Odamızın köklü ve saygın bir tarihinin öğrenilmesi geleceğimizin kurgulanmasında hepimize büyük katkılar sağlayacağına inanıyorum.

Bu eserin ortaya çıkmasına vesile olan, bizlere odamızın tarihinin araştırılmasını öneren Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı M. Rifat Hisarcıkıoğlu'na odam ve camiam adına sonsuz şükranlarımızı sunuyorum.

Kitabın yayınlanmasına destek sağlayan Türk Ekonomi Bankası Genel Müdürü Varol Civil'e bu eseri gerek Trabzon'a gerekse ülkemize kazandırdığı için meclis üyelerim ve kurumum adına teşekkür ediyorum.

1874-1950 yıllarını kapsayan odamızın tarihi hakkındaki araştırma çalışmasını yapan Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim üyesi Prof. Dr. Hikmet Öksüz, okutman Veysel Usta ve Prof. Dr. Kenan İnan'ı emeklerinden ötürü kutluyorum.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın Tarihi ve Kentlerin Dili

Kentlerin dili sahip olduğu değerlerin anlattıkları, hissettirdikleri ve söyledikleridir. Bu türden varlıklara sahip çıkmak, korumak ve geliştirmek kentlerin ve o kenti temsil eden toplumun zenginliğini gösterir.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası herkesin övünç duyduğu kentimizin ve ülkemizin kurumları arasındadır. Kuruluşundan günümüze kadar tüccar ve esnafımızın bir arada olduğu, saygın bir biçimde temsil edildiği, bu kent, bu bölgenin ve bu ülkenin yararına faaliyetler yürüten örnek sivil toplum örgütü olmayı başaran bir kurumdur.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın kuruluşu ve tarihi üzerine bilimsel bir çalışma yapılması gündeme alındı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü öğretim üyelerinin üstlendiği araştırma ile ilk bölüm (1884 - 1950 arası) tamamlanmış oldu.

Bilimsel kaynaklar ışığında hazırlanan oda tarihimiz bir kitap haline getirildi. Sonuçta araştırma öncesine kadar 1874 olarak kullandığımız oda kuruluş tarihimiz 1884 olarak belgelendi. Ve böylece odamızın kuruluş tarihi üzerindeki muğlaklıkta ortadan kalkmış oldu.

Kuruluş tarihi üzerindeki bu değişiklik çeşitli kaynak ve belgeler ile doğrulanmıştır. Bu köklü tarih başta üyelerimiz olmak üzere gerek bugünkü, gerekse gelecekteki kuşakların odamızı daha yakından tanıma imkanı sunmaktadır.

Bugün büyük bir zevk ile okuma şansına eriştiğimiz bu araştırmada sadece odanın tarihi ile yüzleşilmiyor. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın geçmişi yanında aynı zamanda Türkiye'de ticaret ve sanayi odalarının oluşum süreci ve gelişiminin bir kesiti ile de karşı karşıyayız.

Bu açıdan Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'na ait bir takım kaynaklara ulaşmak gerek Trabzon gerekse ülkemizin ekonomik ve ticari geçmişi hakkında bilgilenmemizi sağladı.

Bazen bir kentin, bir ülkenin ya da bir dönemi daha net görebilmek için öne çıkan belirgin kişilerin yaşam öyküleri, kimi zaman da kurumların tarihleri üzerinden rehberlik yapılması olasıdır.

Odamızın tarihi hakkındaki bu kitap kentimizin ve ülkemizin bir dili olması ve kent belleğimize yeni şeyler ekleyeceği şüphesizdir.

Başta, oda tarihimizin araştırılması isteği ile bizlere ışık tutan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı M. Rifat Hisarcıklıoğlu, eserin yayınlanmasına katkı veren Türkiye Ekonomi Bankası Genel Müdürü Varol Civil'e araştırmada görev alan KTÜ Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hikmet Öksüz, okutman Veysel Usta ve Prof. Dr. Kenan İnan'a camiam, Yönetim Kurulu üyelerim ve şahsım adına teşekkür ediyorum.

M. Suat HACISALİHOĞLU
Yönetim Kurulu Başkanı
Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası

Ticaret Deneyimi Yüzyıllara Dayanan Kent: Trabzon

Varol CİVİL
Genel Müdür
Türk Ekonomi Bankası

Türkiye'nin Karadeniz ülkelerine ve Kafkasya bölgesine açılan önemli bir kapısı olan Trabzon, kendi kendine markalaşma becerisi gösterebilmiş nadir şehirlerimizden biridir.

Kültür ve spor hayatımızda çok önemli bir yer edinmiş olan Trabzon, ülkemizin ekonomisinde de önemli bir konumdadır.

Yüzyıllar boyunca Anadolu'da hüküm sürmüş tüm devletlerin elinde tutmak için mücadele ettiği önemli bir liman kenti olan Trabzon, 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında deniz ticaretindeki gelişmelerle değerini artırmıştır. Sanayi devrimi ve ardından dünya ticaretinde hızla alınan yol Trabzon'a yeni ticari olanaklar getirmiş, özellikle Avrupa ile İran, Hindistan, Kafkaslar ve Orta Asya ticareti arasında önemli bir merkez olmuştur. Bu dönemde ünlü iktisatçı ve sosyolog Frederic Engels de kaleme aldığı bir makalesinde Trabzon Limanı'nın kontrolü için büyük devletlerin mücadele ettiğini belirterek, "Bu limanı kontrol eden Doğu'da büyük bir üstünlük kuracaktır" demiştir.

Ticaret konusundaki deneyimi yüzyıllara dayanan Trabzon, sahip olduğu ticaret gücünü Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nı 1884 yılında kurarak daha da artırmıştır. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, kuruluş tarihi itibarıyla Türkiye'nin en eski odalarından biri olmakla birlikte ülkemizin ekonomik hayatında en etkin sivil toplum kuruluşlarından biridir.

Ülkemiz ekonomik büyümesine paralel olarak gelişecek olan Trabzon ekonomisi, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın görevlerinin çoğalmasını ve daha da önem kazanmasını sağlayacaktır.

Türk Ekonomi Bankası olarak, Trabzon'un ekonomik potansiyelini gayet iyi biliyor ve Trabzonlu işadamlarımızın bu potansiyeli en iyi şekilde değerlendirmeleri için Trabzon'da düzenli olarak eğitim toplantıları düzenliyoruz. Bu toplantılarımızda Trabzonlu işadamlarına stratejik yönetimden ihracata, kaliteden pazarlamaya kadar birçok alanda doğru kararlar vermelerini kolaylaştıracak, yatırımlarını başarıyla sürdürmelerini sağlayacak bilgiler aktarıyoruz. Trabzon'un daha iyi bir ekonomiye sahip olması için "Trabzon İller İçin Gelecek Stratejileri Konferansı" düzenledik ve bu konferansın sonuç raporunu kamuoyu ile paylaştık. Türk Ekonomi Bankası olarak, Trabzon'un ekonomik hayatına katkı sağlamaktan ve Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın bu değerli eserine destek olmaktan gurur duyuyoruz.

Ülkemizin ekonomi alanındaki en eski sivil toplum kuruluşlarından biri olan Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, bu eserle ülkemizin önemli ticaret kentlerinden biri olan Trabzon'un iktisadi geçmişine ışık tutmuştur. Trabzon ekonomisinin daha canlı ve daha üretken olması için çalışmalarını sürdüren Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'na bu eseri bizlere kazandırdığı için teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	11
1.1. İlkçağlardan Osmanlı Fethine Kadar Trabzon	11
1.1.1.Trabzon'un Fethi	15
1.2. Osmanlı Devleti İdaresinde Trabzon	20
1.2.1. Fiziki Yapı	20
1.2.2. İdari Yapı	23
1.2.3. Nüfus	24
1.3. Ekonomik Hayat	27
1.3.1. Ticari, Dini ve Sosyal Müesseseler	27
1.4. 17-19.Yüzyıllarda Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat	34

I.BÖLÜM

BAĞIMLI EKONOMİ DÖNEMİ VE TİCARET VE SANAYİ ODALARI (1838-1914)

1.1. Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı	37
1.1.1.1838 Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması	37
1.1.2. Dış Borçlanmalar	38
1.1.3. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu	38
1.2. Ticaret ve Sanayi Odaları'nın Kuruluşu (1882)	38
1.2.1. Taşradaki Örgütlenmeler	47
1.3. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın Kuruluşu (1884)	47
1.3.1. Trabzon'da Kurulan İlk Ticari Şirketler	60
1.3.2. Trabzon Ticaretinin Gelişimine Yönelik Ticaret ve Sanayi Odası'nın Almış Olduğu Tedbirler ..	65
1.3.2.1. Transit Ticaret	65
1.3.2.2. Trabzon Mamulât ve Mahsulât Sergisi (1903)	71

II. BÖLÜM

MİLLÎ İKTİSAT ANLAYIŞI VE TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI (1914 -1923)

2.1. Bağımlı Ekonomi Modelinden Millî İktisat Anlayışına Geçiş	77
2.2. Millî İktisat Uygulamaları ve Trabzon	78
2.3. 1916'da Trabzon'un Rus İşgaline Uğraması ve İki Yıllık Kesinti Dönemi	82
2.4. İşgalden Kurtuluşa Giden Yol	84
2.4.1. Millî Mücadele'de Trabzon ve Ticaret ve Sanayi Odası'nın Rolü	85

III. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI

(1923 -1950)

3.1. Atatürk Döneminde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın Yapılandırılması (1923 -1938)	89
3.1.1. İzmir İktisat Kongresi'nden Cumhuriyet'in 10. Yılına Kadar Trabzon'da Meydana Gelen İktisadi Gelişmeler	97
3.1.2. Trabzon'dan Transit Ticaret	102
3.1.3. Trabzon'da İktisadi İçerikli Okullar	113
3.1.3.1. Hamidiye Sanayi Mektebi	113
3.1.3.2. Sütçülük Mektebi	115
3.1.3.3. Ticaret Mektebi	116
3.1.3.4. Trabzon Otomobil Şöfer ve Makinist Mektebi	118
3.1.4. Bankalar	118
3.1.5. Fabrikalar ve İmalathaneler	123
3.1.6. Borsalar ve Ticaret Mahfili	135
3.1.6.1. Trabzon Ticaret ve Zahir Borsası	135
3.1.6.2. Trabzon Ticaret Mahfili	139
3.1.7. Trabzon'un Ticari ve İktisadi Portresi (1926-1927)	141
3.1.8. Ticaret Kongreleri	167
3.2. Devletçi-Korumacı Ekonomik Model ve Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın Rolü	184
3.3. İnönü Dönemi (1938 -1950)	199
3.3.1. II. Dünya Savaşı ve Trabzon	205
3.3.2. Savaş Yıllarında Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası	206
3.3.3. Savaş Sonrası Trabzon Ekonomisi ve Ticaret ve Sanayi Odası	208
SONUÇ	213
BİBLİYOGRAFYA	217

ÖNSÖZ

Bu eser, 1884'te kuruluşu gerçekleşen Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1950 yılına kadarki kurumsallaşma sürecini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kitap, Trabzon'un kısa tarihini anlatan giriş hariç, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısa bir genel tarihin ardından fetihten 19. yüzyıla kadar Trabzon'un fiziki ve idari yapısıyla nüfus ve ekonomisi hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, 19. yüzyılın ikinci yarısında dünyada kapitalizmin hâkimiyetini yaygınlaştırdığı bir dönemde Osmanlı ekonomisinin nasıl bağımlı hale getirildiği irdelenmekte ve bu süreçte; içerisinde Trabzon'un da yer aldığı Ticaret ve Sanayi Odalarının kuruluş hikâyesi anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı ile gelişen Millî İktisat Akımı çerçevesinde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın üstlenmiş olduğu rol incelenmektedir. Üçüncü ve en kapsamlı bölümde ise, Cumhuriyetin ilânı ile başlayıp 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişine kadar geçen süreçte Trabzon ekonomisi ve bu potansiyel içerisinde Ticaret ve Sanayi Odası'nın konumu ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Son yıllarda giderek artan bir önemle ortaya çıkartılmaya çalışılan kurum tarihlerinde karşılaşılan en büyük güçlük kurum özel arşivlerinin yetersizliği ya da hiç olmayışlarıdır. Bu çalışmada görülebilecek eksikliklerin büyük bölümü ikinci şıkka bağlıdır. Çünkü araştırmanın zaman dilimini kapsayan (1884-1950) döneminin Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Arşivi mevcut değildir. Kurum arşivinin olmayışından kaynaklanan boşluk, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuri-

yet Arşivlerinin koleksiyonları, Trabzon Vilayet Salnameleri, Türkiye Cumhuriyeti Devlet ve Ticaret Salnameleri ve dönemin yerel gazetelerinin değerlendirilmesiyle doldurulmaya çalışılmıştır.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın tarihçesi ile ilgili Cumhuriyet Odabaşoğlu'nun Kuzey Haber Gazetesi'nde 7-13 Temmuz 1984 tarihlerinde yayınlamış olduğu seri yazılarından başka derli toplu ve bilimsel nitelikli bir çalışma yoktur. Bu eser, mevcut eksikliği giderme yönünde mütevazı ölçekte bir ilki teşkil etmektedir.

Bugün, demokratik nizamın ve piyasa ekonomisinin en önemli aygıtlarından olan odalar ve borsaların tarihsel arka planını bilmek, bunların geleceğe yönelik ortaya koyacak oldukları stratejilerini şekillendirmede heyecan ve güç verici bir dayanak olacaktır. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın mazisi de böyle bir değer ve ateşleyici özelliğe sahiptir. Bu odanın geçmişine inmek sadece Trabzon şehrinin ekonomik gelişme trendi hakkında bilgi vermez, aynı zamanda ticarî hayatın içerisinde bulunan insanların ve müesseselerin soy ağaçlarını da ortaya çıkartır. Eser dikkatle incelendiğinde bu özellikler kolaylıkla fark edilebilecek, Trabzon'un İmparatorluktan Millî Devlete geçiş sürecindeki sosyal ve ekonomik envanteri daha rahat anlaşılacaktır.

Böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasını yönetici sorumluluğuyla teşvik eden Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Sayın Şadan Eren'e, Yönetim Kurulu Üyeleri'ne ve diğer ilgililere teşekkür ederiz.

GİRİŞ

1.1. İlkçağlardan Osmanlı Fethine Kadar Trabzon

Doğu Karadeniz bölgesine yerleşme hadisesi çok eski tarihlere uzanmaktadır. Araştırmalar, bölgeye ilk olarak M.Ö. III. bin ile II. bin yılları arasında Oğuzların öncü kollarından biri olarak kabul edilen “Gas/Kas” ve “Gud/Gutiler”in, M.Ö. 675 yılından itibaren de Kimmerler’in yerleşmeye başladıklarını ve bunların Anadolu ve Azerbaycan’da ilk Bozkır kültürünü yaşayan Proto-Türkler olduğunu göstermektedir. Trabzon şehrinde ilk olarak bahseden müellif Xenophon’dur. Onun verdiği bilgilere göre M.Ö. 400 yılında Doğu Karadeniz’de yaşayan kavimler Kolhlar, Driller, Mossinoikler, Haibler ve Tibarenler olup, Faruk Sümer’e göre bunlar kesin olarak

Yunan asıllı değillerdi. Doğu Karadeniz bölgesine Kimmerlerden sonra İskitler, Medler, Persler hâkim olmuştur. Bu hâkimiyet Makedonya kralı İskender’in M.Ö. 334 yılındaki doğu seferine kadar devam etmiştir. M.Ö. 312–280 tarihleri arasında bölge İskender’in komutanları hâkimiyetinde kalmıştır. Bölge M.Ö. 280–63 yılları arasında Pontus Devleti idaresi altında kalmıştır. M.Ö. 63 - M.S. 395 yılları arasında Doğu Karadeniz, Roma imparatorluğu’nun hâkimiyetine girmiştir. M.S. 394–1204 yılları arasında bölge Romanın devamı olan Bizans’ın denetiminde kalmıştır. Bu dönemde Bizanslılar tarafından mağlubiyete uğratılan Bulgar Türklerinden bir kısmı Trabzon havalisine yerleştirilmiştir. Yine bu dönemde yaklaşık 40.000 Kuman ailesi

Gürcistan'a inerek Hıristiyan olmuş daha sonra da Doğu Karadeniz'e ve Doğu Anadolu'ya yerleşmişlerdir.¹

Hiç şüphesiz ki, Yakın Doğu siyasi ve medeniyet tarihi açısından ve Anadolu'nun bir Türk-İslam yurdu olması açısından en önemli hadiselerden birisi Maveraünnehir-İran-İrak ve etrafındaki bir kısım bölgeleri hâkimiyetleri altında bulduran Selçuklu Devleti'nin kurulmasıdır. Anadolu'nun tarihinde meydana gelen en köklü ve kalıcı değişiklik Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasıdır. 1071 Malazgirt Savaşı akabinde Anadolu Müslüman Türkler tarafından fethedilerek bugüne kadar devam eden Türk devletleri zincirine sahne olmuştur. Bu devletler zincirinin en önemli halkalarını Büyük Selçuklu, Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Devleti oluşturmakta olup, kurucuları 11. Yüzyıldan itibaren kendilerine Türkmen de denilen Oğuzlardır. Bu şekilde Oğuzlar, dünya tarihinde büyük rol oynamış bir Türk kavmi olarak yer almışlardır.²

Türkiye tarihinin yerli kaynaklarında adı ilk önce anılan Oğuz boyu, muhtemelen, Çepnilerdir. 1277 yılında "Çepni Türkleri" Trabzon Rum Devletine karşı denizde parlak bir zafer kazanarak o za-

manlar Karadeniz'in en önemli ticaret limanı olan Sinop'un rakibinin eline geçmesine mani olmuşlardır. Bu mühim olaydan sonra Çepniler Karadeniz fatihleri arasında yer aldılar. Böylece onlar bir yandan Samsun yönünden, öbür yandan da Şebinkarahisar-Bayburt yöresinden Karadeniz kıyılarına yapılan fetihlere katıldılar. On dördüncü yüzyılda Ordu yöresindeki Bayramlı Beyliği, çok kuvvetli bir ihtimal ile Çepniler tarafından kurulduğu gibi, Giresun-Kürtün ve Vakfikebir arasındaki bölge de onlar tarafından fethedilmiştir.³

Karadeniz sahil şeridinde yukarıda izah edilen fetihleri gerçekleştiren Türkmenlerin ne kadar nüfusları olduğu konusunda fazla bir malumata sahip değiliz. Ancak 1348'den önce Canikli Nuredin Hamza'nın 7000 atlı ve daha fazla yaya askeri bulunduğu konusunda bilgiler mevcuttur. Yine Panaretos'a göre Çarşamba bölgesine hâkim Taceddin'in 1386'da 12.000 adamı bulunmaktadır.⁴ Clavijo'ya göre ise Emir oğulları Beylelerinden Altamur(Erzamir)'un 1404'de 10.000 atlısı bulunmaktadır.⁵

Giresun'u 1397'lerde fethetmiş olan Bayram Bey'in torunu ve Hacı Emir Bey'in oğlu Süleyman Bey'in başında

1 H. Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002, s.1-2. Konu hakkında ayrıca bk. F. Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 144.

2 F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1980, s.V.

3 F. Sümer, *Çepniler-Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*, İstanbul 1992, s. 5.

4 A. Bryer, "Greeks and Türkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers*, 29,1975, s. 148.

5 Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur (Embajada a Tamor lan)*, Tercüme, Ö.R.Doğrul, İstanbul 2003, s. 68.

bulduğu beyliğin sonu hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Kesin olarak söylenebilecek bir şey varsa o da bu beyler sayesinde Ordu bölgesine pek yoğun ve temiz bir Türk nüfusunun yerleşmiş olmasıdır. Trabzon Devleti yöneticileri Akkoyunluların desteğiyle ayakta dururken, Bayramlı Beyliğinin yıkılması üzerine Giresun Kalesini geri almışlardır. Bu sebeple, Fatih “Trabzon” seferine çıktığında Görele, Tirebolu ve Giresun kaleleri büyük bir ihtimal ile Rum Devletinin idaresinde idi.⁶ Buna karşılık Kürtün-Dereli-Giresun-Tirebolu-Eynesil arasındaki geniş kırlık kesim de Çepni beylerinin elinde bulunuyordu. Osmanlı kuvvetleri Trabzon Devleti topraklarına girince Çepni beyleri de Osmanlı fethine yardımcı olmuşlardır. Osmanlı Devleti de hepsini veya büyük bir kısmını zekat ve tımar gibi dirlikler vererek hizmetine almıştır. On beşinci yüzyıla beraber

yerleşik hayata geçtikleri görülen Çepnilerin hâkim olduğu bölgelerde hiç bir Hıristiyan yerleşim birimi görülmemiştir.⁷

Osmanlıların ilk defa Karadeniz’de, bilhassa Giresun önlerinde belirlediği hadise Panaretos’a göre Osmanlı azap ve sipahi gemileri tarafından 1368 yılı Temmuzunda Giresun adasına yapıldığı bildirilen akındır.⁸ Bundan sonraki dönemde Osmanlılar, daha önce Giresun’a kadar ki sahil kesiminde kurulmuş olan Türk beyliklerinin topraklarını ele geçirmek suretiyle Batı Karadeniz’de üstünlüklerini perçinlemişlerdir. II. Murat döneminde Trabzon üzerine taarruz amacıyla gönderilen Osmanlı donanması fırtına yüzünden başarısızlığa uğramıştır.⁹ Bunu takiben 1456 senesinde vuku bulan bir hadise üzerine Osmanlılar Trabzon’a tekrar müdahale etmek zorunda kalmışlardır. Bu yıl içinde etrafına

- 6 a.g.e. s. 40, B. Yediyıldız-Ü.Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Yerli Kaynakları*, 1455 Tarihli Tahrir Defteri, Ankara 1992, s. 10.
7 XV. ve XVI. asırlarda Giresun ve havalisindeki nüfus hareketleri hakkında detaylı bilgi için bakınız; F. Emecen, “XV-XVI. asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Samsun 1989, s. 157-166; Trabzon Rum imparatorluğu ile imparatorluğu çevreleyen topraklardaki Türk beylikleri arasındaki ilişkiler için bk. R. Shukurov, “Between Peace and Hostility: Trebizond and the Pontic Turkish Periphery in the Fourteenth Century”, *Mediterranean Historical Review*, Vol. 9/1.1994, s. 20-72; K. İnan, “Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. ve XV. Yüzyıllar)”, Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler, İstanbul 1997, s. 59-75.
8 A. Bryer, D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, Volume I, “The City and District of Kerasus”, Washington, 1985, s. 129.
9 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II. Ankara 1983. s. 52.

Türkmenleri toplamış olan Şeyh Cüneyt Trabzon Devleti topraklarına karşı bir akın düzenlemiş, Akçakale'yi almış, karşısına çıkan kuvvetleri bozguna uğrattıktan sonra da Trabzon önlerine kadar gelmiş, ancak şehri almayı başaramamıştır. Şehri alamayan Cüneyt çekilirken Osmanlılar devreye girmişlerdir. Rum Beylerbeyi Hızır Bey Osmanlı kuvvetleri ile Trabzon'a doğru akına çıkmıştır. Osmanlı kaynaklarından Aşıkpaşazade'ye göre bu akın Cüneyt'i Trabzon topraklarından çıkarmak için yapılmıştır.¹⁰ Osmanlıların bölgeye yaptıkları akın sonucunda Trabzon Rum Devleti tekfuru Kalo İoannes önce iki bin bilahare üç bin altınlık senevi bir vergi ile Osmanlı yüksek hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır.¹¹

Bu gelişmeler üzerine Trabzon tekfuru kendisine güçlü bir müttefik arayışına girmiş ve Akkoyunluların desteğini almaya çalışmıştır. Bu şekilde karşılıklı

menfaatler ve Trabzon Rum Devleti'nin kendisine Osmanlılara karşı müttefik bulma arayışının bir neticesi olarak yapılan evliliklerin sonucusu Akkoyunlu Uzun Hasan ile Theodora arasında 1458 yılında yapılmış olup, bunun karşılığı olarak Uzun Hasan Trabzon Devleti'ni Osmanlılara karşı koruma garantisi vermişti.¹² Bu koruma garantisine ek olarak Uzun Hasan Doğu Anadolu'ya Osmanlıların daha fazla yaklaşmasına müsaade etmek niyetinde değildi. Bu meyanda Uzun Hasan'ın birlikleri 1460–61 yıllarında iki devlet arasındaki sınırı teşkil eden Koyulhisar'ı almıştır. Bunun üzerine Fatih'in kaleyi geri almak için gönderdiği Rumeli Beylerbeyi Hamza Bey başarısızlıkla geri çekilmek zorunda kalmıştı. Ebu Bekir Tahraniye göre Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Muhammet de 1460 yılında adı geçen bölgeye bir sefer yapmış, Melet kalesini kuşatarak civarında yağma ve tahripde bulunmuştu.

10 N. A. Çiftçioğlu, *Osmanlı Tarihleri, Aşıkpaşaoğlu Ahmet Aşıkî Tevârih-i Âli-i Osman*, İstanbul 1947, s. 250. (bundan sonra Aşıkpaşazade)

11 Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, Ankara 1991, s. 210-211, Verilen eserde zikredilen kaynaklara ek olarak Cüneyd'in Trabzon'a yaptığı sefer ve tarihi hakkında geniş malumat için bakınız; R. Shukurov, "The campaign of Shaykh Djunayd Safawi against Trebizond (1456 AD/860 H)", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Volume 17, Birmingham, 1993, s. 127-140. F. Sümer, *Çepniler*, s. 34-35.

12 Bryer, "Greeks and Türkmens", s. 135-136.

Uzun Hasan bu faaliyetlerde bulunurken aynı anda Fatih'e Murat Bey'i elçi olarak gönderip Trabzon ile uğraşmamasını, bu bölgenin kendi nüfuz sahasında olduğunu bildirmişti.¹³

Yukarıda izah edildiği gibi Anadolu'da var olan diğer küçük beyliklerin Candar oğulları ve Karamanoğullarının Trabzon'un istediği korumayı sağlamaları mümkün değildi. Bu küçük beylikler ancak daha büyük bir Osmanlı aleyhtarı ittifakın parçaları olabilirdi. Kalo İoannes'in kardeşi David'in bu niyetle Avrupa'da kendisine müttefikler bulmak için çaba sarf ettiği bilinmektedir. Bu babdan olmak üzere David'in Burgondia dukası Filip'e 1459'da bir mektup yazdığı bilinmektedir. David'in mektubunda kendisi-

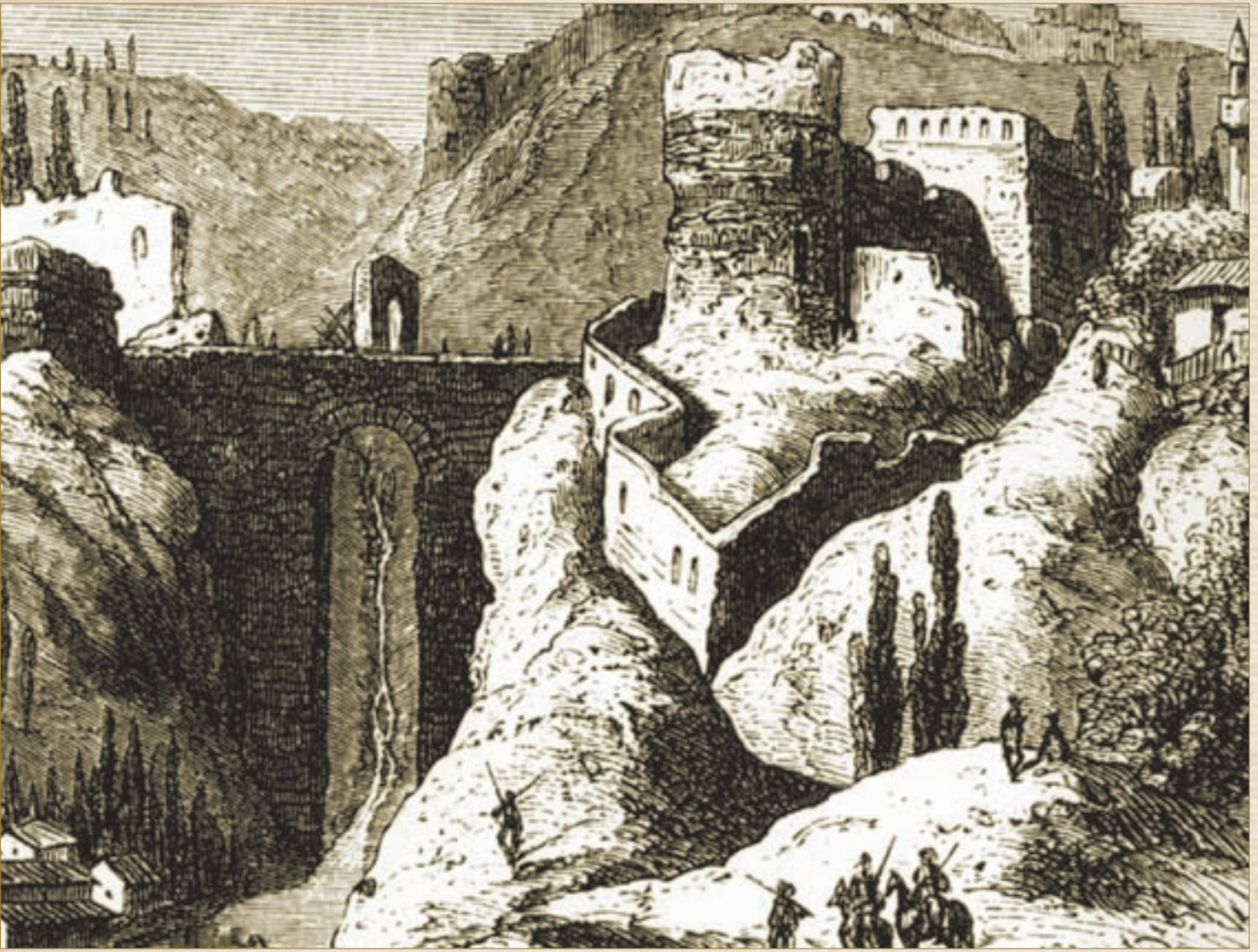
ne müttefik olarak saydığı devletlerin en kuvvetlisi olarak Hasan Bey belirtilmektedir. Bu şekilde Sultan Mehmet'in Osmanlı tahtına geçmesinden sonra Trabzon tekfuru, Uzun Hasan'ı yanına alarak Osmanlı tehlikesine karşı Batı-Hıristiyan dünyası ile temasa geçmiştir.¹⁴

1.1.1.Trabzon'un Fethi

Osmanlı Devleti tarafından dikkatle takip edilen bu gelişmeler, Fatih Sultan Mehmet'i acil tedbir almaya sevk etmiştir. Aksi takdirde Osmanlı aleyhtarı bir ittifakın gerçekleşmesi mümkün olabilirdi. Sultan Mehmet 1461 yılında sefere çıkarak Anadolu'nun Karadeniz kıyılarını tamamen Osmanlı hâkimiyetine dâhil etmiştir. Sırasıyla Candaroğullarının

13 Tafsilatlı bilgi için bkz. *Kitab-ı Cihannüma, Neşri Tarihi II. Cilt*, Yayınlayanlar, F.R. Unat-M. A. Köymen, Ankara, 1957, s. 749-751; Abu Bakr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbakriyya Akkoyunlular Tarihi*, Yayınlayanlar N. Lugal-F. Sümer, II, Ankara, 1964, s. 382.

14 Batıda Fatih'e karşı açılacak bir haçlı seferinde doğulu taraftarlar bulmak için Papa V. Mikolaus ve III. Calixtus tarafından doğu ülkelerine gönderilen Minorit rahibi Bolognalı Ludovico'nun da faaliyetlerinden bahsetmek gerekmektedir. II. Pius papalığı geçişinden sonra (Ağustos 1458) onu doğuya göndermiştir. Ludovico, Trabzon, Gürcistan, Karaman ve Uzun Hasan'ı ziyaret ederek doğulu müttefikler aramıştır. Ludovico'nun 1460 yılında Trabzon İmparatoru David'in Burgondia Dükü Philippe'e yazdığı mektupta adı geçen devletlerin elçileri ile beraber Roma'ya gelmesi bu faaliyetinin sonuçsuz kalmadığını göstermektedir. Ludovico'nun hayatı ve faaliyeti hakkında bilgi için (Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I'den naklen*) bakınız; A. Bryer, *Ludovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460-1461*, Variorum, London, 1980, s. 178-195., Moriz Landwehr, *Pragenau, Ludwig von Bologna, Patriarch von Antiochien. Mitheliungen des Instituta für Oesterreiche Geshichtsforschung. XXII (Innsbruck, 1901) s. 288-296*. Ayrıca bakınız. Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev. T. Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 28-33. K. M. Setton, *The Papacy and the Levant, 4 Vols. Philadelphia, 1976-84, Vol II s. 237*. Yukarıdaki eserlere ek olarak Papa II. Pius'un Türklere karşı açılması düşünülen haçlı seferi için yaptığı çalışmalar hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız. *Secret Memoirs of A Renaissance Pope, The Commentaries of Aeneas Sylvius Piccolomini Pius II, An Abridgement*, Translated by Florence A. Gragg, London, 1988. s. 211-233, 317-369.

elinde bulunan Kastamonu, Sinop ve son olarak da Trabzon fethedilmiştir. Esasen Fatih Sultan Mehmet Osmanlı tahtına geçtikten sonra bu yerleri almak fikrinde olduğunu beyan etmişti.¹⁵ Bu tarihlerde Trabzon Rum Devleti'nin toprakları Giresun'dan başlayıp yaklaşık olarak Batum civarına kadar uzanan Karadeniz kıyılarını kapsamakla beraber, bu topraklar dâhilinde yaşayan külliye miktarda Türk nüfusunun bulunduğu ve Türk kültürünün birçok alanda etkisini hissettirdiği bir gerçektir.¹⁶ Kıyının hemen gerisindeki bölgelerde ve yaylalarda Çepni Türkleri yaşamaktaydı. Zigana dağlarının güneyindeki dağlık alanlarda bir kısım yerli Hıristiyan beyleri yarı ba-

ğımsız olarak yol kesmek ve adam soy-mak gibi faaliyetlerle hayatîyetlerini devam ettiriyorlardı.¹⁷ Fatih 1461 yılındaki Trabzon seferinde özellikle Koyulhisar'ı alıp¹⁸ Erzincan yakınlarına geldiğinde Erzincan ovasına bir günlük yürüyüş mesafesinden daha yakın bir mevkideki Yassı-çemen adındaki yaylada kamp kurdu. Osmanlı ordusu burada iken Uzun Hasan Trabzon'a olan ilgisi münasebeti ile annesi Sare Hatunu bazı itimat ettiği adamları ile beraber Fatih'e gönderdi. Gelen heyet gece Osmanlı kampına ulaştığında önce Mahmut Paşa ile görüştüler. Heyet, Mahmut Paşadan arabulucu olmasını istedi. Aynı gece Mahmut Paşa Fatih'e haber göndererek Uzun Ha-

15 "Ve bil-cümle bir gün Hünkar Mahmud Paşa'ya beyitti; "Mahmud, bir kaç niyetim var. Umarım ki Hak Teala ben zayıfa kuvvet verip, anı nasib ede. Evvel biri, şol İsfendiyar vilayetidir ki Kastamonu ve Sinop ve Koyulhisar'dır. Benim huzurumu bunlar giderir. Ve biri şol Trabzon'u bir cünüb kâfir yiyip yürür. El-hasıl bunlar benim maksudumdur. Gece ve gündüz hayalimden gitmez" dedi. *Kitab-ı Cihan-nüma*, II.Cilt, s.741.

16 Bryer, "Greeks and Türkmens", s. 140-141; Ciavijo, s. 72; Trabzon'daki Türk eserleri ve bu konudaki tartışmalar için bk. S. Ballance, "Early Turkish Buildings in Trabzon", *Belleter*, 113-116 s. 75, Ankara 1965; K. İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", OTAM 7, s. 119-134, Ankara 1996.

17 Ciavijo, s. 73-76, Bölgede yer alan bağımsız Rum beylerinden Kabasika adlı birisinin Timur'a elçi olarak giden Ciavijo ve adamlarından bölgeden geçmeleri karşısında para ve hediye vermeleri gerektiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

18 *Aşıkpaşazade*, s. 207.

san'ın elçileri vasıtası ile af dilediğini beyan etti. Sultan Üzun Hasan'ı affetti ancak "Mademki Üzun Hasan benim hizmetime gelmeyip gaza sevabından mahrum kaldı o zaman annesi ve adamları ordu ile beraber kalacaklar"¹⁹ diyerek Üzun Hasan'ın Trabzon lehine yapmak istediği hareketi engellemiş oldu.

Fatih bu mevkinden itibaren Trabzon'a doğru yürürken bilinen yolları takip etmeyip, Kelkit civarına geldiğinde ordusunu ikiye ayırmış, kendisi doğudan veziri Mahmut Paşa da batıdan Trabzon'u muhasara etmek için geçit vermez dağları aşmak suretiyle Trabzon'a varmıştır. Fatih bu şekilde Osmanlı ordusunun böyle bir güzergâhı izleyemeyeceği tahmininde bulunan Trabzon imparatorunu gafil avlayıp şehri almaya muvaffak olmuştur. Fatih'in ordusuna hiç de kolay olmayan bu yolları seçmesini bu bölgedeki yaylalarda yerleşik olan Çepni Türkmenlerinden gerektiğinde kılavuz olarak yararlanmak istemesine bağlayabiliriz. Trabzon'a batıdan ulaşmaya çalışan ve Fatih'e göre daha zor bir yolu tercih eden Mahmut Paşanın da Çepni kılavuzları kullanmış olması mümkün görünmektedir.²⁰

Fatih ve Mahmut Paşanın takip ettikleri yollarda kendilerine eşlik etmiş olan iki görgü şahidinin eserlerine sahip bulunmaktayız. Bunlardan birincisi Mahmut Paşa'ya eşlik etmiş olan Divan Kâ-tibi Tursun Bey²¹dir. Diğer görgü şahidi sefer sırasında Osmanlı ordusunda bulunan bir yabancıdır. Osmanlı ordusunda tahminlere göre yeniçerilere hizmet veren bir mevkide olan Konstantin Mihailoviç hatıratında Fatih'in izlediği yolda karşılaştığı güçlükler hakkında tafsilatlı bilgiler vermektedir.²²

Büyük ihtimalle güçlüklerle yoluna devam eden Osmanlı ordusunun durumu Üzun Hasan'ın Osmanlı ordusu ile birlikte bulunan annesi Sare Hatun'a Trabzon lehinde Fatih'ten dilekte bulun-

19 M. Tulum, Tursun Bey Tarih-i Ebü'l-Feth, İstanbul 1977, s. 108-109. (bundan sonra Tursun Bey)

20 Osmanlı Ordusunun takip ettiği yol hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız, "Excursus on the Routes taken by Mehmed II in 1461", Bryer S Winfield, *Topography of the Pontos*, s. 60-67., F. Kirzioğlu, "1461 Turabuzon Seferi Sırasında Fatih Sultan Mehmed'in Yaya Aştığı Bulgar Dağı' Neresidir". VI. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara. 1967, s. 322-329., Mihailoviç seferden önce Osmanlı Padişahının bölge hakkında istihbarat elde ettiğini ve elde ettiği bilgilere göre ordusunu teçhiz ettiği yolunda bilgiler vermektedir. Bakınız, Konstantin Mihailoviç, *Memoirs of a Janissary*, translated by Benjamin Stolz. Historical commentary and notes by Svat Soucek, Ann Arbor 1975. (bundan sonra Mihailoviç), s. 118

21 Tursun Bey'in hayatı hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız, H. İnalçık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. Vol. U IX. 1977, s. 55-71.: Tezkire-i Sehi, Haz. M. Şükrü, İstanbul, 1325, s. 69. Tursun Bey'in Fatih'in Trabzon seferi hakkında verdiği bilgiler için bakınız Tursun Bey, s. 108-110.

22 Mihailoviç, s. 119.

masına fırsat verdi. "Hay oğul! Bir Durabuzun için bunca zahmatlar çekmek nedir?" ve kale civarına gelindiğinde "Bu benim gelinime taallúktur. Bunu bana başısla oğul" demiş Fatih ise buna karşılık "Ana! Bu zahmatlar Durabuzun için değüldür. Bu zahmatlar Din-i İslam yolunadır. Kim ahrette Allah hazretine varacak hacil olmayavuz deyüdü. Zira kim bizim elümüzde İslam kılıcı vardur. Ve

mektedir. Yine Osmanlı kaynaklarının şehrin kuşatmadan sonra çarpışma olmaksızın hemen teslim olduğu şeklindeki açıklamalarına karşılık, Mihailoviç Sultanın şehri büyük kayıplara uğrama pahasına altı hafta müddetle kuşattığını bildirmektedir.²⁴ Osmanlı kaynaklarından Aşıkpaşazade'ye göre seferin başlangıcında yüz gemiden oluşan Osmanlı donanması Mahmut Paşa tarafından ha-

eğer biz bu zahmatı ihtiyar etmesevüz bize gazi demek yalan olur."²³ sözleriyle cevaplamıştır.

Osmanlı kaynaklarının aksine Mihailoviç, Osmanlı ordusu dağları indikten sonra Sultanın Trabzon'a iki bin kişilik bir öncü kuvveti gönderdiğini ve bu kuvvetin hepsinin kale önünde meydana gelen çarpışmada öldürüldüğünü beyan et-

zirlanarak Sinop'a gönderilmişti. Tursun Beyde seferde Osmanlı donanmasının bulunduğunu hatta Osmanlı ordusu şehir önlerine gelmeden evvel donanmanın kuşatmayı başlatmış olup, kaledekiler ile savaşıldığını bildirmekte ancak donanma mevcudu hakkında bilgi vermemektedir.²⁵ Buna ek olarak diğer bir tarihçi Kritovulos'a göre Osmanlı donan-

23 Aşıkpaşazade, s. 208.

24 Tursun Bey, s. 110, Mihailoviç, s. 119..

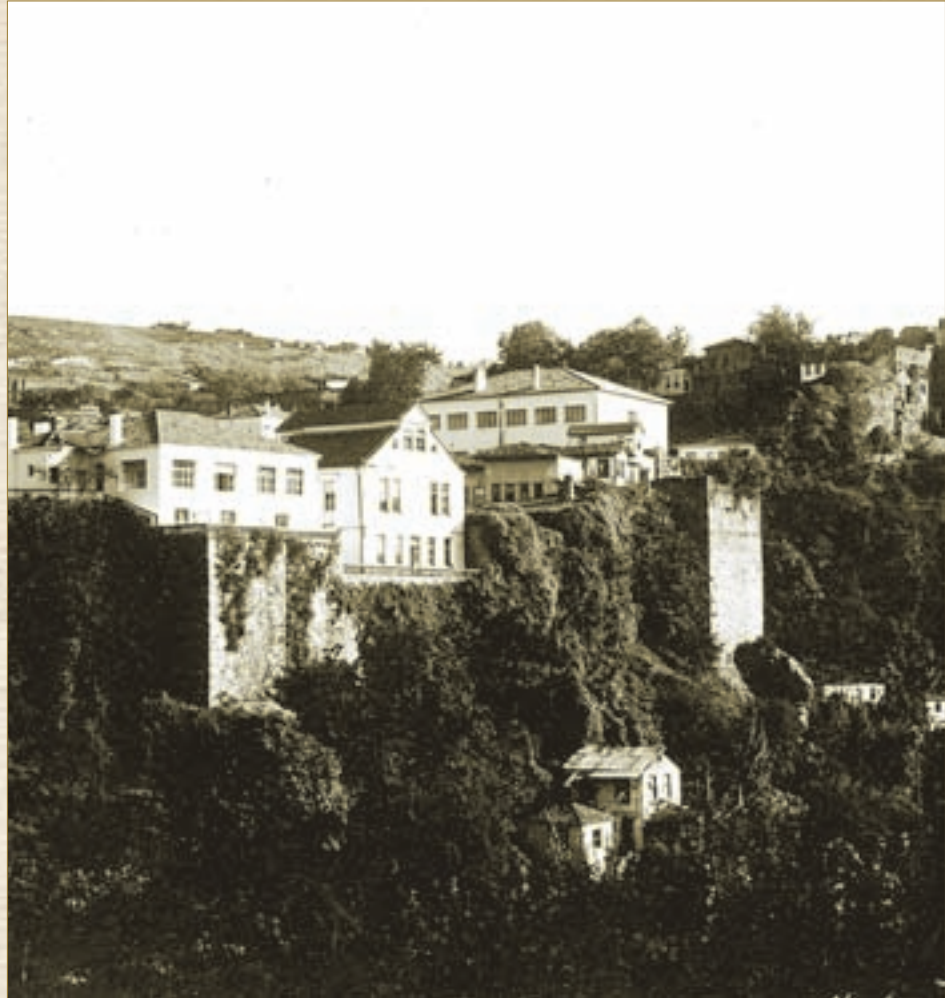
25 Aşıkpaşazade, s. 208, Tursun Bey, s. 109-110

ması üç yüz gemiden mürettep olup, bunların içinde top taşıyan gemiler de vardı. Bu donanma Gelibolu Sancağı Beyi Kasım ve Kaptan-ı Derya Yakup Bey komutaları altında bulunmakta idi. Yine Kritovulos'a göre Osmanlı ordusu şehri yirmi sekiz gün müddetle kuşatmış ve kuşatma sırasında kaledekiler kuşatanlara karşı çıkış hareketlerinde bulunmuşlardır. Mahmut Paşa Sultandan bir gün önce şehir önüne ulaşmış Katabolenuz adlı bir zatın Tomas adlı oğlunu elçi olarak İmparatoru teslim olmaya ikna etmesi için gönderip, teslim olduğu takdirde kendisine büyük toprak parçaları ve yeterli gelir temin edileceğini bildirmiştir. Kritovulos'a göre Trabzon'u İmparator'dan Mahmut Paşa teslim almıştır.²⁶

Trabzon'un fethi hadisesini eserlerinde zikreden Osmanlı tarihçileri fethin hangi ay ve günde yapıldığı konusunda bilgi vermemektedirler. Trabzon seferinde büyük ihtimalle Mahmut Paşanın maiyetinde bulunan Tursun Bey, fethin H. 865/1461 yılında gerçekleştiğini bildirmekte ancak gün ve ay vermemektedir. Yine fetihden bahseden diğer Osmanlı kaynaklarından Aşıkpaşazade, Neşri ve Oruç Bey'de 865/1461 yılını vermekte fakat gün ve ay konusunda tafsilat vermemektedirler.²⁷ Bizans tarihçilerinden Dukas ve Sphrantzes'de fethin tarihini 1461 olarak göstermektedirler.²⁸ Trabzon seferi sırasında Osmanlı ordusunun izlediği güzergâh hakkında tafsilatlı bilgileri Anthony Bryer'in çalışmasından faydalanarak şu şekilde izah etmek mümkün görünmektedir. Fatih Sultan Mehmet 23 Mart 1461'de Edirne'den hareket etmiş ve Gelibolu yoluyla Mudanya'ya geçmiştir. 21 Nisan 1461'de Bursa'ya ulaşmış, 12-21 Mayıs'ta Ankara'ya ulaşmıştır. Kasım Bey donanma ile Trabzon'a 13 Temmuz 1461'de gelip kuşatmayı başlatmış, Fatih'ten bir gün önce Mahmut Paşa 14 Ağustos'ta Trabzon önlerine varmış, Fatih'te 15 Ağustos'ta geldikten sonra şehir aynı gün Os-

manlılara teslim olmuştur.²⁹ Fahrettin Kırzioğlu da çeşitli kaynaklara dayanarak fetih gününü 15 Ağustos olarak zikretmektedir.³⁰

İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise fetih tarihini 26 Ekim 1461 olarak göstermektedir. Uzunçarşılı W. Milleri kaynak gösterip verdiği tarihe gerekçe olarak Trabzon'un sükûtunu Macaristan'daki Venedik elçisine bildiren bir Venedik vesikasınının 26 Ekim 1461 taşımasından hareket ederek vermektedir.³¹ Yakın zamanda Trabzon tarihine ait mühim bir çalışma ortaya koyan Hanefi Bostan'da Bryer ve Winfield'in Osmanlı ordusunun takip ettiği güzergâh ve takvime ait verdikleri bilgileri destekleyerek fetih tarihi olarak 15 Ağustos 1461'i vermiştir.³²

26 Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, translated by C.T. Riggs, Princeton 1954, s. 173.

27 Tafsilatlı bilgi için bakınız. *Tursun Bey*, s. 105; *Aşıkpaşazade*, s. 209; *Oruç Bey Tarihi*, Haz. N. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972, s. 118.

28 Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, translation by H.J. Magoulias, Detroit 1975, s. 258 George Sphrantzes, *The Fall of the Byzantine Empire 1401-1477*, translated by M. Philippides, Amherst 1980, s. 84.

29 Bryer S Winfield, "Excursions on the Routes taken by Mehmed II in 1461", s. 60-61.

30 M. F. Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas - Eleri'ni Fethi (1451 -1590)*, Ankara 1993, s. 31.

31 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. Cilt, s. 55.

32 Bostan, *XV - XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal Ve İktisadî Hayat*, s. 7.

1.2.Osmanlı Devleti İdaresinde Trabzon

1.2.1. Fiziki Yapı

Bazı kalıntıları hâlâ ayakta olan Trabzon kalesi surlarının 257 yılından önce mevcut olduğu tespit edilmiştir. 257 yılında Trabzon'a Got'lar tarafından bir saldırı düzenlenerek evler ve tapınaklar tahrip edilmiştir. Bu tarihte Orta Hisar ve Kule arasındaki surların mevcut olduğu düşünülmektedir. Dioklesyan zamanında (284-304) şehirde tamirler yapıldığına dair bilgiler mevcuttur. Bu tarihten sonra, şehir savunmasının güçlendirildiği dönem altıncı yüzyılda Justinyan zamanıdır. Dokuzuncu yüzyılda I. Basil zamanında şehirdeki en erken tarihli kilisenin tekrar inşa edildiği görülüyor. 1071 yılından sonra bir müddet için Selçuklular tarafından ele geçirilmiş olan Trabzon'un 1302-25 yılları arasında Aşağı Hisar bölgesinin surlarla çevrildiği; 1378 yılında da Orta Hisar bölgesi surlarının tahkim edildiği ve Trabzon kalesinin böylece son şeklini aldığı anlaşılmaktadır. 1204-1460 yılları arasında kalede bir saray inşa edilmiştir. Fetihten sonra Orta Hisar ve Kule denilen kısımlar Türklerle iskân edilerek, yönetici kadro burada ikamet etmiştir.³³

Türk-Osmanlı şehri bir sentez olup, bu sentezde İslâmi öğelerin yanı sıra Orta Asya Türk uygarlığının etkileri değişik oranlarda bulunmaktadır, İslam tarihi üzerinde çalışanlar, İslâm şehrinin cami, pazar ve hamamdan oluşan üç temel öğesinin olduğunu bildirmektedirler. Bunun yanı sıra Orta Asya Türk şehir tipi de üç asit elemandan oluşmuştur: İç Kale, şehristan ve rabad. İç kale saray ve yönetim yapılarının toplandığı yer, şehristan aristokrat ve sanatkârların yaşadığı kısım, rabad da şehrin dış kısmını içine alan kesimdir. Bu şehir tipinin özelliklerinin Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Anadolu şehirlerinde bazı küçük farklılıklarla yaşadığı tespit edilmiştir. Osmanlılar da Türk şehir mimarisine

imaret gibi yeni unsurları eklemek suretiyle onu zenginleştirmişlerdir. Bu şekilde Osmanlı şehir tipinde hâkim unsurların cami, bedesten ve imaretler olduğunu söylemek mümkündür.³⁴ Trabzon şehri 1461 yılında fethedildikten sonra zaman içerisinde, her fethedilen Osmanlı şehrinde olduğu gibi, Türk-İslam karakteri almaya başlamıştır. Bu meydana fethedenlerin ve şehre dışarıdan gelen Türk-İslam toplumunun temel sosyal, kültürel ve dini ihtiyaçlarının karşılanması gayesiyle çeşitli müesseseler ihdas edilmiştir. Bunlar içerisinde çarşılar oldukça önemli bir yer tutmaktaydı.

17. yüzyıl ortalarında Trabzon'u ziyaret eden ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, kenti Karadeniz'in doğusunda körfez gibi bir denizin üzerinde kurulmuş, İrem bağına benzer, süslü bir şehir olarak tasvir etmekte ve Trabzon kalesi hakkında şu bilgileri vermektedir:

Çevresi dokuz bin adım olan Trabzon kalesi Boztepe'nin eteği ile Karadeniz sahili arasında iki büyük kale olup, üç kısma ayrılmıştır. Bunlar: Aşağı Hisar, Orta Hisar ve Kule Hisarı denilen iç kaledir. Kule Hisarı kalesi hepsinden sağlamdır. Çünkü Boztepe'ye dayanmıştır. Fakat dağ tarafından cehennem kuyusuna benzer bir derin hendeği vardır ve tamamen kesme kayadır. Bu hisarın içinde bir cami-i bekçi evleri, mahzenleri ve cephaneleri vardır. Kuzey duvarında Orta Hisar'a açılan bir kapısı olup, bundan başka kapı bulunmamaktadır. Orta Hisar ise uzunlamasına sağlam bir surla kuvvetlendirilmiştir. Bu kalenin doğu duvarında, Orta Hisar'a açık olan kapısının yakınlarında Yeni Cuma kapısı vardır. Ve ikinci kapısı yine bu duvarın doğusunun sonundadır. Bütün debbağların işyerleri bu kapının dışındadır. Bu kapının ismi Debbağlar kapısı olup, kapının önünden küçük bir nehir akar. Debbağlar kapısının dışında Debbağlar Çarşısı içinde kâgir dayanaklara oturtulmuş büyük bir köprüsü vardır. Üçüncü kapısı, bu kalenin batısındaki köprü kale duvarına biti-

33 Brver and Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Vol. I, s. 186. Osmanlı fethi öncesinde Trabzon şehrinin fiziki yapısı hakkında ayrıca bilgi için bakınız. Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 70.

34 Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri" *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071 - 1920)*, Ankara 1977, s. 105-106. Osmanlı şehir anlayışını yansıtmaya açısından bir örnek olmak üzere İstanbul'un fethi sırasındaki faaliyetler için bakınız, Halil İnalıcık, "The Re-building of İstanbul by Sultan Mehmet The Conqueror", *Cultura Turcica*, Volumen IV, 1967, Numerus 1-2, s. 5-15. Camilerin İslâm mimarisindeki yeri hakkında bilgi için ayrıca bakınız. Oleg Grabar, "The architecture of the Middle Eastern City from Past to Present: The case of Mosque", Edisyonu İra M. Lapidus, *Middle Eastern Cities*, Los Angeles 1969, s. 27-47.

Çömlekçi,
20. yüzyıl başları

şik olarak inşa edilmiştir. Dördüncü kapı bu surun kuzey duvarından Aşağı Hisar'a uzanır ve "Aşağı Hisar kapısı" derler.³⁵ Evliya Çelebi'nin bahsettiği bu kâgir köprüden Trabzon kadı sicillerinde Zağanos köprüsü olarak bahsedilmektedir.³⁶

Evliya Çelebi, Aşağı Hisar'ı tarif ederken hisarın kuzey tarafındaki duvarının deniz tarafında olduğunu şekil olarak dikdörtgeni andırıldığını ve dört kapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu kapılar Zağanos kapısı, Süthane kapısı, Trabzon'daki balmumunun işlendiği Mumhane kapısı ve denize açılan ve pek işlek olmayan Moloz kapısıdır.³⁷ Moloz civarının bu yıllarda Karadeniz'de faal olan Kazak korsan saldırılarına açık olması ve çıkan yangınlar yüzünden pek mamur olmadığı anlaşılmaktadır.³⁸

Evliya Çelebi, Trabzon kalesinin fizik itibarıyla harap veya İyi durumda olduğu konusuna yorum getirmemiştir. Ancak 1059/1649-50 tarihli bir ferman sureti Evliya Çelebi'nin Trabzon'a gelişinden yaklaşık sekiz yıl sonra kalenin durumunu yansıtmaya açısından önemlidir. Trabzon Beylerbeyi, Trabzon Kadısı ve

Trabzon İskelesi Gümrüğü Emmini'ne hitaben gönderilen fermanla Trabzon kalesi burç ve barularının 1055/1645-46 yılında tamir edildiği, ancak hali hazırda üç kalenin burç ve barularının ziyade tamire ihtiyaç gösterdiğinin bildirildiği, Hazine-i Amire'de Başmuhasebe defterlerine bakılarak, kale tamire muhtaç olduğunda paranın Trabzon İskelesi mukataasından alındığı görüldüğünden yine bu usul üzere 28.000 akçenin verilmesi ve daha sonra borca mahsup olunması istenmektedir. Kayıta devamla Trabzon Valisi Musa Bey ve Dizdar İbrahim Ağa'nın 28,000 akçeyi İskele Emmini Mehmed Ağa'dan alıp, kale tamiri için gereken levazımatı aldıktan sonra inşaat için emir verdiği bildirilmektedir.³⁹

İlerleyen yıllarda da Trabzon kalesinin tamirine ve iyi durumda olmasına dikkat edildiğini gösteren başka kayıtlar bulunmaktadır. 1062/1651-52 yılına ait bir kayıta kalenin ihtiyaç duyulan yerlerinin tamiri için Trabzon iskelesinden bu sene için verilmesi gereken paranın tahsis edilmediğinin Trabzon valisi huzurunda akdedilen bir mecliste gündeme getirildiğini görmekteyiz. 1062/1651-52 tarihli bir beratta kale tamirinin tekrar söz

35 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt I-II, İstanbul 1996, s. 452-454.

36 T.Ş.S, 1831, 17/1.

37 Evliya Çelebi, s. 454.

38 T.Ş.S, 1831, 15/11, 25/13, 48/8, 67/4.

39 T.Ş.S, 1831, 78/9.

konusu edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre tamir için gerekli para iskele gelirden karşılanmakta iken bu yapılmadığından, Trabzon Kadısı Mahmud Efendi durumu İstanbul'a aksettirmiştir. İstanbul'dan gönderilen yazıda her yıl kalenin burç ve barusunun onarımı için iskele mukataasından 28.000 akçe verildiği yazılmıştır. Dolayısıyla şimdi de görevli şahsa belirtilen meblağın teslim edilerek tamir işinin yapılması ilgililere emredilmiştir.⁴⁰ Hemen her yıl bu tamirlerin devam etmesi ve oldukça önemli miktarda paranın harcanması, bu yıllarda sıkça karşılaşılan Kazak saldırılarına karşı şehrin savunmasına özen gösterildiğini ve merkezi yönetimin Trabzon kalesine verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Trabzon şehrinin ekonomik hayatında önemli rol oynadığı için Aşağı Hisar bölgesi, dışarıdan yapılan saldırılarda ana hedef olmuştur. Özellikle 1630'lu yıllarla beraber Karadeniz'de kendisini gösteren Kazak tehlikesi ve bu tehlikeye

karşı Osmanlı Devleti'nin gerekli tedbirleri alamayışı, Trabzon şehrini Kazaklar açısından önemli bir saldırı ve yağmalama alanı haline getirmiştir.⁴¹ Bu meyanda Gazazlar Çarşısında yer alan bir kısım dükkânların, Rus-ı menhus olarak tabir edilen, Kazaklar tarafından yapılan bir saldırıda yandığı ve sonra tamir edildiği⁴² belirtilmektedir. Buna ek olarak yine Aşağı Hisar'da Moloz Kapısı yakınlarındaki hanların yanmış olduğu anlaşılmaktadır.⁴³ Bu tahribatlara rağmen Trabzon ekonomisinin can damarı konumunda olan Aşağı Hisar'daki çarşılar bölgesinin terk edilmediğini, bölgede ticari faaliyetin devam ettirildiğine şahit olmaktayız. Bu kesim deniz kenarında olması, ithal ve ihraç faaliyetlerinin yürütülmesi açısından vazgeçilmez bir konuma sahipti. Kazak saldırılarından etkilenen bölgelerin sadece Aşağı Hisar olmayıp, şehir ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olan deri işlemeciliğinin yapıldığı Debbağhane Mahallesinin de

Boztepe'den Trabzon
Atilla Alp Bölükbaşı
arşivinden

Vue du port près Jose-Tépé

40 T.Ş.S, 1833, 80/1,2.

41 Karadeniz'deki Kazak eşkiyasının faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin buna karşı aldığı tedbirlere örnek olması açısından bakınız. N. Aykut vd., *Mühimme Defteri 90*, İstanbul 1993, sayfa 53 (hüküm no 66), sayfa 198 (hüküm no:255), sayfa 311 (hüküm no: 379); Ayrıca bakınız, İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, 2. Kısım, Ankara 1977, s. 156-160

42 T.Ş.S, 1831, 15/11

43 T.Ş.S, 1831, 3/11

bu saldırılarda tahrip edildiği en azından zarar ziyan meydana geldiğini, bu mahallede Tavaşi Mehmed Ağa'nın bina ettiği mescide vakıf olan dükkânların Rus (Kazak) istilasında yandığı ve bu nedenle mescidin tamire muhtaç hale geldiği anlaşılıyor.⁴⁴

18. yüzyılda Trabzon ticaretindeki canlılığın bir göstergesi olarak Trabzon'daki çarşı-pazar ile hanların sayısında önemli artışlar olmuştur. Bu yüzyılda Trabzon'da değişik mekânlarda hizmet veren yaklaşık seksen farklı iş kolunda zanaat erbabı bulunmaktaydı. Trabzon'da hizmet veren hanlar arasında özellikle Semerciler çarşısında yer alan Yeni Han ile İskender Paşa vakfına ait olan Taş Han dışarıdan gelen tüccarların önemli bir kısmını ağırlamışlardır. 18. yüzyılda tüccar ve zanaat erbabının bulunduğu han sayısı otuzu geçmekteydi. Yüzyıldaki ticari gelişmeler Trabzon'un önceki yüzyıllardaki fiziki yapısına çokça çarşı-pazaryeri, han iskele gibi yapıların eklenmesiyle oldukça zenginleşerek Trabzon'u Osmanlı şehirleri arasında dikkate değer bir şehir haline getirmiştir.⁴⁵

18. yüzyıl sonlarında Karadeniz'in uluslararası deniz taşımacılığı ve ticarete

açılmasının sonucu olarak ortaya çıkan Trabzon'daki nüfus ve servet yoğunlaşması şehirdeki gelir getiren devlet binalarına yatırım yapılması, yeni eğitim ve dini kurumların inşası ve açılması sonucunu getirmiştir. 1820-21'de ihtiyaçları karşılamak maksadıyla Hükümet Konağı inşa edilmiş, birçok kereler onarıldıktan sonra 1841'de daha büyük ve çağdaş bir bina yapılmıştır.⁴⁶

1.2.2. İdari Yapı

1461'de Fatih Sultan Mehmet Han'ın fethi ile Osmanlı Devleti'ne katılan Doğu Karadeniz bölgesi, Rum eyaletine tabi bir sancak halinde teşkilatlandırılarak önemli bir Osmanlı sancağı olmuştur. Sancağın merkezi Trabzon şehri olduğundan sancak bu adla anılmıştır. Trabzon sancağı 1514'de Erzincan Bayburt vilayetine, 1517 yılının sonlarında Anadolu eyaletine, 1520'de yeni kurulan "Vilâyet-i Rum-ı Hadis'e, 1535'te de Erzurum eyaletine bağlanmıştır. Trabzon sancağı, 1581 yılından itibaren Batum beylerbeyliğine bağlanmıştır. Bu tarihten XVII. asrın başlarına kadar Trabzon bir sancak olarak Batum beylerbeyliğine bağlı olarak gözükmektedir. Ancak bu

44 T.Ş.S, 1831, 88/9

45 N. Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, İstanbul 2005, s. 407-408.

46 A. Üner Turgay, "Trabzon", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Editörler: Ç.Keyder, Y. Eyüp Özveren, D. Ouataert, İstanbul 1994, s. 67-68.

dönemki arşiv belgelerinin bir kısmında Trabzon beylerbeyine hitap edilmesi beylerbeyliğinin iki adla anıldığı izlenimini vermektedir. Beylerbeylik 1650'lerden sonra sadece "Trabzon eyaleti" adıyla anılmıştır.⁴⁷

1653 ve 1669 yıllarında Trabzon eyaleti, Trabzon ve Batum sancaklarından oluşmaktaydı. 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nde 34 beylerbeylik mevcut olup, Trabzon salyanesiz eyaletlerden bir idi. 18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin yönetim birimlerinden 28 eyaletten biri de Trabzon eyaletidir. 1701-1702 yıllarında Trabzon ve Batum Trabzon eyaletinin paşa sancaklarını oluşturmaktadır. Gönye ise eyalete bağlı tek sancaktır, Batum sancağı daha sonraki yıllarda malikânelik olmuştur. 1717-1730 yılları arasında paşa sancağı Trabzon olmak üzere Gönye, Batum ve Soğucak Kalası eyalete bağlı diğer sancaklardır. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlara göre ise Trabzon eyaletine bağlı Trabzon, Gönye ve Canik sancakları olup, bu sancaklar dâhilinde 22 kaza mevcuttu.⁴⁸

19. yüzyılda idari taksimatta bazı değişiklikler olmuş, Trabzon vilayetinin sınırları genişlemiştir. 1860 yılında Trab-

zon vilayeti Trabzon merkez sancağı ile birlikte beş sancaktan oluşmaktadır. Sancaklar dâhilinde bulunan kazalardan Batum kazası 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Ruslara bırakılmıştı. 1916 yılında Rus işgaline uğrayan Trabzon 1918 yılında geri alınmıştır.⁴⁹

1.2.3. Nüfus

Trabzon'un fethinden sonra tekfurun ailesine ve şehirlilere ne yapıldığı konusu hakkında kaynaklarda şu bilgiler mevcuttur. Tursun Bey'e göre herhangi bir çarpışma olmadan tekfur aman dileyerek kaleyi teslim etmiş ve kendine yaraşır şekilde taltif edilmiştir. Ailesi ve ileri gelen şahsiyetler malları ile İstanbul'a gönderildikten sonra "Kal'a ve memleket bi-esriha zabt olunup sancakbeği ve kadılar ve dizdar ve hafaza'nasb olundu. Ve kefere-i karanım oğlanların ve kızların beğlik idüp, baki mallerin ve esbabların kendü ellerinde ibka idüp yerlerine mukarrer konuldu. Cizye-i şer'i ve rüsum-ı örfi rıbkasını rakabelerine muhkem kıldı. Andan sonra ba'zı üsârâyı ve eşkâl ü ahmâli merâkib-i bahriye tahmil idüp, derya yüzünden gemiler meşhun idüp İstanbul'a gönderildi."⁵⁰ Bir başka

47 Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal Ve İktisadî Hayat, s.18-23.

48 M. Öksüz, 1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 33-35.

49 N. Aygün, Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret, s. 21-22.

50 Tursun Bey, s. 110.

Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade "Padişah, kanun nice ede gelmiş idi her hisarın üzerinde, bu Durabuzuna dahi anun gibi etdiler." kelimeleri ile Trabzon'un fethinden sonra geleneksel Osmanlı iskân politikasının izlendiğini belirterek şunları eklemektedir, "İçinde mescitler ve medrese olundu. Ehl-i İslamdan evler sürüb getürdiler. Bu kafirlerün hali kalan evlerini bu gelen Müslümanlara mülklüğe verdiler. Ve hisarı muhkem berkitdi-

ler."⁵¹ Osmanlı kaynaklarına ek olarak Trabzon fethinde Osmanlı ordusunda bulunan Mihailoviç fethinden sonra yapılanlar hakkında fazla bir detay vermeden Tursun Bey'in verdiği bilgilerden şehirden kız ve erkek nüfustan bazılarının beylik olarak alınması hadisesinden bahsetmektedir.⁵² Sphrantzes fethinden sonra özellikle hemen bütün ileri gelenlerin ve askeri sınıfa mensup olanların Trabzon'dan alınarak Edirne'de ikamete mecbur edildiğinden bahsetmektedir.⁵³

Trabzon'un fethinden XVI. Asrın sonlarına kadar Trabzon sancağında büyük bir kısmı sürgün yoluyla olmak üzere hem dışa dönük, hem de içe dönük bir iskân siyaseti takip edilmiştir. Bu arada önemli ölçüde kendiliğinden yerleşme de gerçekleşmiştir. Trabzon'un fethini ve fethin akabinde şehirde yapılanları bir şekilde eserlerinde belirten tarihçiler fethinden sonra yaklaşık olarak 6000 kişi olan Trabzon nüfusunun en az üçte birinin çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere Trabzon'dan götürüldüğünü yerlerine ise Türklerin getirildiğini belirtmektedirler. Osmanlı arşiv kaynakları da Trabzon'un fethinden sonra dışa dönük bir iskân hareketinin varlığını doğrulamaktadır. Dışa yönelik iskâna paralel olarak Trabzon sancağına sürgün yoluyla Müslüman

Meydan,
19. yüzyıl sonları

51 Aşıkpaşazade, s. 208.

52 Mihailoviç, s. 121.

53 Sphrantzes, *The Fall of the Byzantine Empire 1401-1477*, s. 85.

Türkler in yerleştirildiğini de yine devrin tarihçileri belirtmektedirler. Fethin hemen sonrasında yerleştirilenlerin büyük kısmı sürgün yoluyla ve Fatih Sultan Mehmet tarafından Orta Anadolu şehir ve kasabalarından getirilmişlerdir. Fetih-ten yaklaşık olarak yüzyıl sonra iskân hareketleri neticesinde Müslüman Türk nüfus gayrimüslim nüfusu geçmiştir. Bu durum ihtidaların değil içe ve dışa yönelik yapılan iskânların bir neticesidir.⁵⁴

11.000 kişilik bir nüfusa kavuşmuş olması Türk idaresi altında şehirde önemli bir iktisadi ve sosyal canlanma olduğuna delil sayılabilir.⁵⁵

1774 yılında Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'in uluslararası ticarete ve deniz taşımacılığına açılması Trabzon kenti ticaretinin artması sonucunu getirirken iç ve dış ticaretteki büyüme Trabzon'da önemli demografik değişimlere yol açmıştır.

Trabzon şehri, 1486 yılındaki nüfusuyla Anadolu'daki şehirler içinde önemli bir yere sahipti. 1520-1553 yılları arasında 7753 kişilik tahmini nüfusuyla Trabzon şehri, Bursa, Diyarbakir, Mardin, Ankara, Tokat, Antep, Kayseri, Urfa ve Amasya'dan sonra onuncu sırayı almaktadır. 1554-1582 yılları arasında ise tahrirleri bulunan Anadolu şehirleri içinde 6525 kişilik nüfusu ile on beşinci sırada bulunmaktadır. Osmanlı fethinden önce 5 000 civarında bir nüfusa sahip olan Trabzon şehrinin, fetihden sonraki yaklaşık yüz elli yıllık bir süre zarfında

1813'te Trabzon'a gelen bir İngiliz gezgini başta Türkler olmak üzere şehir nüfusunun on beş bin kadar olduğunu tahmin etmektedir. 1829'da yapılan Edirne Antlaşması'ndan sonra şehir nüfusu yeni imkânların ortaya çıkması ile komşu vilayetlerin halkını Trabzon'a çekmiştir. 1835'te şehir nüfusu iki katına çıkmış ve 25-30 bini bulmuştur. Bu nüfusun 5-6 bin kadarını Rum ve Ermeniler oluştururken geriye kalan nüfus büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Müslümanlardan oluşmaktaydı. Kırım Savaşı yıllarında Trabzon limanı Kırım ve doğu-

54 Tafsillatlı bilgi için bakınız. Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 84-122; 319-352.

55 A.g.e., s. 144.

daki Osmanlı vilayetlerindeki Osmanlı ordularının başlıca ikmal merkezi haline gelmiş ve kentteki ticari faaliyetler doruğa ulaşmıştır. Bu şekilde çevre kasaba ve köylerden birçok insan Trabzon'a yerleşerek ticari hayatın gerektirdiği hizmetleri yapmaya başlamışlardır. Savaşın sona erdiği 1856 yılında şehrin nüfusu 70 bine yükselmişti. Trabzon ticaretinin 1850'li yıllardan sonra gerilemeye başlamasıyla birlikte şehrin nüfusu da aynı oranında gerilemeye başlamıştır. Şehir nüfusu 1860'ta 55.700'e düşmüştür. Bu nüfusun 40.000'ini Türkler ve diğer Müslümanlar oluştururken geriye kalan nüfus da değişik etnik kökene sahip gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Trabzon nüfusu Vital Cuiet'e göre 1891'de 35.000 civarında idi ve nüfusun çoğunluğunu yine Türkler oluşturmaktaydı. Kısacası 19. yüzyılda Trabzon nüfusunda iki ayrı demografik eğilim mevcuttu. Nüfus büyüklüğündeki değişimler limanın ticaret hacmi ile doğrudan bağlantılıydı. Ticaretin yoğun olduğu yıllarda yeni imkânlar kasaba ve köy nüfusunu kente çekmiş, ticaret durgunlaştığında gelenler köylerine dönmüşlerdir. Ancak nüfustaki bu geriye dönüş hareketi genellikle kali-

fiye olmayan insanlar tarafından gerçekleştirilirken şehre gelen eğitim seviyesi daha yüksek gayrimüslimler şehirde kalmışlardır. Bu durum yüzyılın sonuna doğru şehirdeki gayrimüslim nüfusun -Türklerden fazla olmamakla birlikte- artması sonucunu getirmiştir.⁵⁶

1.3.Ekonomik Hayat

1.3.1. Ticari, Dini ve Sosyal Müesseseler

Evliya Çelebi'nin Trabzon'daki ticari binalar hakkında verdiği bilgiler ile on yedinci yüzyıl Trabzon kadı sicillerindeki çarşılar ile ilgili olarak yer alan bilgiler hemen hemen birbirleri ile örtüşmektedir. Evliya Çelebi, Trabzon'un çarşıları hakkında şu bilgileri vermektedir: "Çarşıların en seçkini, Mumhane kapısındaki taşra esnafınıdır. Bunlar, kapının hizasında ve deniz kıyısında kat kat kalabalık dükkânlardır. Kâgir yapı Bedesteni vardır ki, içindeki tüccarlar zengin, eli açık, vakarlı ve muhteşem bezirgânlardır. Orta Hisar'da her esnaftan bulunur. Yetmiş seksen kadar dükkânlar vardır ki, Küçük Pazar derler."⁵⁷ Evliya Çelebi'nin Mumhane kapısında olduğundan

*Liman önünde gemiler
Atilla Alp Bölükbaşı
arşivinden*

56 Turgay, "Trabzon", s. 65-69.

57 Evliya Çelebi, s.457.

bahsettiği bu çarşı, sicil kayıtlarında “Suk-ı Sultani”⁵⁸ olarak ad verilmiş olan ve Aşağı Hisar'da yer alan çarşılar topluluğunun bir parçası olsa gerektir.

şehirlerinde mevcut olup, ticari hayatı etrafında şekillendiren bedesten yer almaktaydı.⁵⁹ Aşağı Hisar bölgesindeki ticari birimler şunlardır: Sûk-ı Sultani'de

Ortahisar,
Atilla Alp Bölükbaşı
arşivinden

Trabzon şehrinde ekonomik hayatın kalbi olarak, özellikle Aşağı Hisar kesiminin oldukça mühim bir yeri olduğu görülmektedir. Aşağı Hisarda “Suk-ı Sultani” ismi verilmek suretiyle anılan bu büyük çarşı bölgesinin değişik çarşılarından mürekkep bir bütünün ismi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölgede hanlar, değişik meslek gruplarının isimlerini verdiği çarşılar, camiler ve önemli Osmanlı

Küçük Han adı ile bir han mevcut olup bu hanın yakınlarında şehirde kurulmuş olan vakıflardan Elhac Kasım Vakfına ait bir dükkân olduğunu anlamaktayız.⁶⁰ Yine Sûk-ı Sultani'nin bir çarşılar bütünü olduğu yolundaki görüşümüzü destekleyen çarşıların isimleri de şunlardır: İçinde bir bab tuz mahzenini de ihtiva eden Abacılar Çarşısı,⁶¹ bünyesinde bir ekmek fırınının olduğu bildirilen Kazgancılar

58 T.Ş.S, 1831, 51/1. “Suk-ı Sultani” (Sultan Çarşısı) isminin çarşıların bütününe verildiği yerlerden birisinin de Harput olduğu anlaşılmaktadır. M. A. Ünal, bu ismin XVI. yüzyıldaki tahrir defterlerinde geçmediğini ve XVII. yüzyıldaki vesikalarda sık sık zikredildiğini, dolayısıyla bu adın XVII. yüzyılda ortaya çıkmış olabileceğini belirtmektedir. Bakınız. M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s. 221. Ancak bir çarşılar topluluğuna verilmiş olmamasına rağmen “Suk” isminin daha önceleri de Osmanlılarda kullanıldığını görüyoruz. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'e ait Arapça vakfiyede İstanbul Bedesteni “Sûk al-bazzâziya” ismi ile zikredilmiştir. Bakınız. Ö. Ergin, “Bedesten”, I.A, Cilt II, İstanbul 1943, s. 440.

59 Trabzon Bedesteni hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız.; S. Ballance, “Early Turkish Buildings in Trabzon”, *Belleken*, 113-116, s. 75. Ankara 1965; P. Minas Bişikyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*. Tercüme ve notlar, Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1969, s. 53; K.İnan, “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, *OTAM* 7, s. 119-133. Bedestenler hakkında bilgi için bakınız, M. Cezar, *Typical Commercial Buildings of The Ottoman Classical Period and The Ottoman Construction System*, İstanbul 1983, s. 159-250; H. İnalçık, “The Hub of The City The Bedesten of İstanbul”, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. 1-17; S. Eyice, “Bedesten”, D.İ.A, Cilt V. İstanbul 1992, s. 302-310.

60 T.Ş.S, 1831, 51/1

61 T.Ş.S, 1832, 89/1

Çarşısı,⁶² bünyesinde iki bab boş saraç dükkânının olduğu bildirilen Saraç Çarşısı,⁶³ Baklacılar Çarşısı,⁶⁴ Attar Çarşısı,⁶⁵ bünyesinde iki mahzen ve iki dükkân olduğu bildirilen Balıkçılar Çarşısı⁶⁶ ve içinde mevcut birçok dükkândan birisinin Hatuniye Evkafına ait olduğu sicilde kaydedilmiş olan Gazazlar Çarşısı.⁶⁷

Merkezinde Bedestenin yer aldığı etrafında hanların, dükkânların bulunduğu, her sanat dalının ayrı bir dükkân sırasına sahip olup, hepsinin bir pazarı yani çarşığı meydana getirdiğini gördüğümüz ve Osmanlı Devleti'nin geneline yayılmış olan çarşı tipinin, Trabzon'da da mevcut olduğunu görmekteyiz. Böylece her meslek grubu kendisine has çarşıda faaliyet gösteriyordu.⁶⁸ "Suk-ı Sultan"de olduğu bildirilen başlıca meslek grupları şunlardır: Bakkal tairesi, Derzi esnafı, Babuççıyan esnafı, Debbağ tairesi,⁶⁹ Semerci tairesi, Eskici tairesi, Ekmekçiyan, Kuyumcu esnafı ve Bedesten'de Dellal tairesidir.⁷⁰ Bunların yanı sıra çarşılar bölgesinin denize yakın olan kesiminde bir Tahıl Bazarı vardı. Yine Suk-ı Sultanı'nde bir Kasabhane ve bünyesinde bir Börekçi Fırını olduğunu kayıtlardan anlıyoruz.⁷¹ Suk-ı Sultanı'nde Arasta ve beraberinde dükkânlar mevcut olup⁷² Hatuniye İmareti Evkafı akarlarından⁷³ olan Bezazistan'da keten fûruhat olup, Bedestenin bir Ağası ve bunun yanında ayrıca bir Bedesten Kethüdası bulunmaktaydı.⁷⁴

Trabzon şehrinin ekonomi hayatında önemli rol oynayan müesseselerden biride Ahiliktir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük bir payı olduğu kabul edilen Ahiler, bir esnaf birliği olarak Osmanlı siyasi otoritesinin yaygınlaşmasında da önemli bir yere sahipti. Ahi birlikleri Osmanlı Devleti'nin genişlemesine paralel olarak Anadolu şehir ve kasabalarında kısa sürede ticaret ve sanat ha-

62 T.Ş.S. 1832, 26/1

63 T.Ş.S. 1833, 35/8, 31/7.

64 T.Ş.S. 1834, 37/2

65 T.Ş.S. 1835, 9/1

66 T.Ş.S. 1835, 40/7

67 T.Ş.S. 1831, 3/11

68 Bedesten-çarşı arasındaki ilişki ve çarşıların bedestenler etrafında gelişmesi hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız, O Ergin, "Çarşı", İ.A. İstanbul 1945, s. 360-362; G Tankut, "Osmanlı şehrinde ticari fonksiyonların mekânsal dağılımı", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, Ankara 1973, s. 773-779.

69 T.Ş.S. 1832, 22/4; 1831, 48/8

70 T.Ş.S. 1832, 7/1, 9/3, 15/4, 22/4, 41/5

71 T.Ş.S. 1833, 35/4, 43/8. 92/2; 1834, 20/2.

72 T.Ş.S. 1831, 57/8

73 T.Ş.S. 1831, 95/1

74 T.Ş.S. 1831, 16/11, 83/5, 186/1

yatına hâkim duruma gelmişlerdir. XV. Yüzyıl ortalarından itibaren devlet kontrolüne giren ahi birlikleri seçimleri devlet tarafından onaylanan esnaf şeyhleri ve ahi babalar ve kethüdalarla yönetilmeye başlanmıştır.⁷⁵ Kısaca izah edilen Osmanlı şehirleri esnaf teşkilatlanmasının fetihten sonra Trabzon'da da olduğu ve 17. yüzyıla gelindiğinde Trabzon şehrinde mevcut olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ahiler ve Ahi Babasının bu yüzyılda şehir ticari hayatının yanı sıra esnaflarla ilgili olsun veya olmasın toplum hayatının her alanında yer aldıkları görülmektedir.⁷⁶

Evliya Çelebi Orta Hisar'da Küçük

pazar ve yetmiş seksen kadar dükkân olduğuna dair bilgiler vermektedir.⁷⁷ Döneme ait kadı sicillerinde de Orta Hisar'da ticari faaliyetlerin olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Öte yandan Çömlekçi mahallesinin sahilinde küçük çapta da olsa donanma için gemilerin inşa edildiğini anlamaktayız. Ancak bu yıllarda Trabzon şehrinde neccar ve demirci açığı olduğu görülmektedir. Nitekim Girit seferi sebebi ile Samsun'da inşa edilen bir kıta kalyon için Eyalet-i Trabzon'dan Samsun'a demirci ve neccar istenmesine ve istenen neccar ve demircinin yeteri kadar Trabzon'da bulunmaması sebebi ile etraf şehirlerden kiralanması için görevli

75 Ahilik, kökenleri ve Osmanlı dönemi ahilik kurumu hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız N. Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997; A. Gülerman, S. Taştekil, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1993; Y. Çalışkan, M. Lütfi İkiz, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Ankara 1993.

76 T.Ş.S., 1831, 8/1. Ayrıca bakınız K. İnan, "Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri", *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9-10 Mayıs 2002 Bildiriler, II. Cilt, İstanbul 2003, s. 257-277.

77 Evliya Çelebi, s. 457.

78 T.Ş.S., 1831, 10/5; 1834, 88/1

olan Kapudan Abdi Ağa'nın şehir ahali-sinden 160 kuruş alarak kiralama yolu-na gittiği anlaşılmaktadır.⁷⁹

Türk-İslam toplumunun önemli mü-esseselerinden olan camiler, mescitler ve tekkeler ile bunların varlıklarını uzun zamanlar devam ettirmeleri gayesiyle adlarına vakıflar tesis edildiği bilinmek-tedir. Zamanla kurulan bu tür müesseseler Trabzon şehrini hızla bir Türk-İslam kenti haline getirmiştir. Trabzon'da inşa edilen çok sayıdaki cami-i, mescit ve tekkelerden beraberinde bir vakıfla veya tek başına anılanları şunlardır: Monla Si-yahi Mescidi, Ketani Mescidi, Debbağ-

hane Cami-i, Orta Hisar Mahallesinde Derviş Ali Tekkesi, Kindinar Mescidi, Hoca Ali Mescidi, Cami-i Cedid - Sultan Mehmed Han Cami-i Atik'i veya Cami-i Kebiri, İskender Paşa Cami-i, Hacı Ka-sım Cami-i, Kule Camii, Erdoğan Bey Cami-i Şerifi, Aşağı Hisar-Bazar Cami-i Şerifi, Sukonda Cami-i Şerifi, Mumhane önünde Elhac Osman Cami-i Şerifi, Ta-vaşi Mahmud Ağa Cami-i, Ayasofya Mo-loz Sahili Cami-i, Hatuniye Cami-i Şerifi-dir.⁸⁰ Sicil kayıtlarına göre Hatuniye Ca-mi-i Şerifi bir külliye özelliği göstermek-tedir.⁸¹ Cami-i ile birlikte medrese, ders-haneler, sakil, aşhane, fırın, mektep, ha-mam ve bu birimlere ait suyolları bulun-

79 T.Ş.S., 1831, 87/10, 94/3

80 T.Ş.S., 1834, 20/5; 1832, 32/3; 1831, 84/1, 84/2; 1831, 95/1; 1832, 97/6; 1833, 81/6; 1832, 74/6; 1832, 106/9; 1834, 34/9; 1834, 45/4; 1831, 31/3; 1833, 34/3; 1831, 66/6; 1831, 76/4; 1831, 78/4; 1831, 89/2; 1831, 80/8; 1831, 81/2

81 Hatuniye Camii hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız. Özkan Ertuğrul, "Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi", *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 231-232. Ayrıca bakınız, Ballance, s. 73-74; M. Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1975, s. 31-34.

maktadır.⁸² Ayrıca Cami-i Şerifin yanında Hatuniye Türbesi yer almaktadır.⁸³ Evliya Çelebi de Trabzon sicillerinde verilen bu bilgileri desteklemekte ve Medrese'nin Hatuniye Camii'ne bitişik yüksek odalarla süslü güzel bir ilim evi olduğunu, hoca ve talebelerine aydan aya vakıf tarafından belirli bir miktar et ve mum parası verildiğini belirtiyor batı tarafında kubbeli, yüksek bir mektep olup, zengin ve fakir herkesin çocuklarının burada okuduğunu, yetimlere vakıf tarafından günde iki defa yemek verildiğini bildirmektedir.⁸⁴ Evliya Çelebi, Hatuniye Türbesini büyük ziyaret yerleri arasında zikretmekte, türbedarları ve 90 kadar cüz okuyan olduğundan bahsetmektedir.⁸⁵ 17. yüzyıl ortalarında Hatuniye türbesinin yevmi 2,5 akçe ile tayin edilmiş bir enamhevanı bulunmaktaydı.⁸⁶

Buna rağmen külliye harap olduğu ve vakıf gelirlerinin yetersiz kaldığı zamanlarda önemli ölçüde sıkıntı çekildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1060/1650 yılına ait bir kayıta Trabzon'daki Hatuniye Cami-i Şerifinin, medresesinin, dershanelerinin, sakil ve aşhanesinin ve fırınının, mektebinin ve hamamının ve su yollarının ve diğer yerlerinin harabe hale geldiği ve tamire muhtaç olduğu görülerek Vali Mehmed Paşa tarafından tetkik edilip, harabe hali görülüp, vakfın mütevellisi olan İbrahim'den tamiri istenmiştir. Vakıf mütevellisi, zimmetinde tamir için para olmadığını söyleyince vakfa bağlı cibayetlerden toplam 690 kuruş alınması ve tamir edilmesinin vali tarafından mütevelliyeye tembih edildiği görülmektedir.⁸⁷ Sonraki yıllarda da Hatuniye Külliyesi'nin durumunun pek iyi olmadığı 1066/1655-56 tarihli bir başka kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayıda göre "Cami-i mezburun Şadırvanına ve Hamamına kadimden cari olan su yollarının harabe olduğu bu sebeple su gelme-

yip ziyade müzayaka çekildiği, suyollarının tamir ve termininin lazım ve mühim olduğu" önemle vurgulanmaktadır.⁸⁸

Bu arada Trabzon'da içme suyu temininin önemli bir mesele olduğu görülmektedir. 1063/1652-3 tarihli bir kayda göre, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Camii'ine vakfettiği çeşmenin harap olması sebebiyle Orta Hisar halkının susuzluk çektiği ve bundan on yıl önce tamir edildiği bildirilmektedir.⁸⁹ Yine 1066/1655-56 tarihli bir başka kayıta da Sultan Mehmed Han'ın vakfettiği çeşmeden izinsiz su alınarak evlere akıtılmasından ahalinin zahmet çektiği ve çeşmelerin sularının tekrar akıtılması için evlere döşenen künklerin kırılması gerektiği bildirilmektedir.⁹⁰ Bu kayıtlar özellikle Orta Hisar Mahallesinin su ihtiyacında umuma açık olan sokak çeşmelerinin büyük önem taşıdığını göstermektedir.

Osmanlı şehirlerinde insan hayatını ilgilendiren hemen her sahaya girmiş olan vakıfların, şehirlerin ve tabiatıyla Trabzon şehrinin de fiziki yapısı üzerinde etkisi olmaması mümkün değildir. Fetihden 17. yüzyıl ortalarına kadar Trabzon'da teşkil edilmiş bir kısım vakıf isimleri şunlardır: imaret-i Hatuniye Vakfı, Tavaşi Mahmud Ağa Evkafı, Molla Hayri Vakfı, Muhiddin Mahallesi Vakfı, Orta Hisar'da Fatih Sultan Mehmed Evkafı, yine Orta Hisar'da Hoca Ali Evkafı, Hoca Kasım Evkafı, Sinan Paşa Vakfı, Derviş Çelebi Vakfı, Hayreddin Bey Evkafı, Hacı Kasım Cami-i Evkafı, Gülsen Hatun Vakfı, Erdoğdu Bey Vakfı, Kule Cami-i Vakfı.⁹¹ Bu vakıflardan Trabzon şehri içerisinde ve çevresinde akarı en fazla olan vakfın Hatuniye Vakfı olduğu tespit edilmiştir.⁹²

Osmanlı kentlerindeki birçok han ve hamamların yanı sıra, esnaf çarşılarındaki dükkânların büyük kısmının, ço-

82 T.Ş.S., 1831, 55/8

83 T.Ş.S., 1831, 96/4

84 *Evliya Çelebi*, s.456. İmaret-i Hatuniye Medresesi hakkında tafsilatı bilgi için bakınız. H. Karpuz. "Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Eserleri" *Sanat Tarihi Yıllığı XII Kunsthistorische Forschungen*, İstanbul 1983, s. 98-99.

85 *Evliya Çelebi*, s. 460.

86 T.Ş.S., 1831, 96/4

87 T.Ş.S., 1831, 55/8.

88 T.Ş.S., 1835, 40/1, 42/9

89 T.Ş.S., 1833, s. 51/6,7

90 T.Ş.S., 1833, s. 82/5

91 T.Ş.S., 1835, 3/4; 1831, 13/1, 57/6, 93/4; 1831, 17/11; 1831, 51/7; 1831, 31/2; 1831, 46/3, 73/4; 1831, 46/3; 1831, 81/7; 1831, 92/6; 1831, 19/4; 1831, 30/13; 1831, 95/1; 1832, 74/6; 1833, 4/5.

92 İmaret-i Hatuniye Evkafının 16. yüzyıl başlarında Trabzon şehri içindeki ve dışındaki akarları hakkında bilgi için bakınız, M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası Ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten*, Cilt: XXVI, Sayı 101-104, Ankara 1962, s. 308-309.

ğunlukla da kimi çarşıların, tamamının vakıf yapıları olduğu bilinmektedir. Misal olarak Ankara'daki 92 dükkândan oluşan Haffaflar Çarşusu, Çelebi Mehmed devri emirlerinden Bayezid Paşa'nın oğlu İsa Bey tarafından Bursa'daki medrese ve zaviyesine gelir sağlamak gayesiyle ve yine Tahtakale'den Atpazarına çıkan caddedeki Saraçlar Çarşusu, Fatih devri sadrazamlarından Mahmud Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bu tür vakıf dükkânlar bir hayli fazladır.⁹³

Trabzon şehrinde de vakıflara ait gelir getiren dükkân, han, hamam ve bedesten gibi akarların olduğunu ve bunlardan özellikle şehrin içinde olanların şehir ticaretinin merkezi durumunda olan Aşağı Hisar ve Orta Hisar kısımlarında yer aldığını görmekteyiz. Bu meyanda Trabzon'da mevcut vakıflardan en önemlisi olarak görülen İmaret-i Hatuniye Evkafının şehrin ticari hayatında önemli yer tuttuğunu görmekteyiz. Trabzon Bedesteni'nin Hatuniye İmaret-i evkafına dahil olması buna delil sayılabilir. Buna ek olarak hemen Bedesten'in kapısında aynı vakfa gelir getiren bir dükkân olduğunu,⁹⁴ yine Aşağı Hisar'da yer alan Sûk-ı Sultaniyede çeşitli vakıflara ait kira getiren dükkânların yanı sıra Gazazlar Çarşısında Hatuniye Evkafına ait aylık 5 akçe icarı olan bir dükkân olduğunu görmekteyiz.⁹⁵ Hatuniye Evkafına ek olarak diğer isimleri verilen vakıfların gelir getiren akarlarından bazı Örnekler verecek olursak Trabzon şehrinin Aşağı Hisar'dan sonra ikinci merkezi durumunda olan Orta Hisar'da vakıfların akarlarına rastlıyoruz. Orta Hisar'daki Fatih Sultan Mehmed Cami-i çevresinin buradaki ticaret hayatının merkezini teşkil ettiğini görüyoruz. Bu meyanda Orta Hisar Cami-i yakınlarında Sultan Mehmed Han Evkafına ait vakfa gelir getiren

bir dükkân olduğunu,⁹⁶ yine Orta Hisar'daki ticaret hayatının önemine ve getirdiği gelirin miktarına binaen buradaki bir kısım dükkânların vakıflar arasında ihtilaf meydana getirdiği görülmektedir. Misal olarak Sultan Mehmed Han Vakfı ile Hoca Ali Vakfı arasında 7 bab dükkân üzerine anlaşmazlık çıktığı ve dava sonucunda dükkânların Hoca Ali vakfına ait olduğu anlaşılmıştır.⁹⁷

Sosyal ve kültürel müesseselere örnek olarak İslam toplumunda önemli bir yeri olan hamamları da gösterebiliriz. Trabzon şehrindeki hamamlar vakıfların birer akarı olarak topluma hizmet vermekteydi. 17. yüzyıl ortalarında Trabzon şehrinde olan hamamlar şunlardır: Orta Hisar'da Fatih Sultan Mehmed Han Evkafından Kule Hamamı,⁹⁸ İmaret-i Hatuniye Vakıf Hamamı,⁹⁹ İmaret-i Hatuniye Vakfına bağlı Çifte Hamam,¹⁰⁰ İmaret-i Hatuniye mukatalarından Hamam-ı Cedit,¹⁰¹ Tavaşi Mahmud Ağa Vakfına bağlı Aşağı Hisar'da ismi belirtilmemiş bir hamam¹⁰² ve Kâfir Hamamı. Evliya Çelebi'nin Trabzon'a ait olarak verdiği bilgilere göre ise şehirde Aşağı Hisar yakınlarında Çifte Hamam, iç kalenin kuzeyinde Kule Hamamı denilen Hıristiyanlardan kalma bir hamam, Hatuniye Camii'nin yakınında İmaret Hamamı, Aşağı Hisar Hamamı ki bu Hamam Tavaşi Mahmud Ağa evkafına bağlı olan hamam olabilir, İskender Paşa Hamamı, Kafir Hamamı,¹⁰³ Tekfur Sarayı Hamamı gibi hamamlar yer almaktadır.¹⁰⁴

Trabzon şehrini zaman zaman etkileyen veba salgınlarından hamamların da zarar gördüğü ve yer yer fiyat indirimine yol açtığını görmekteyiz.¹⁰⁵ Nitekim Trabzon şehrinde veba salgınının olduğu, bu salgından dolayı halkın "kurra ve nevahiye firar ettikleri", bu sebeple hamamların boş kaldığı, Kule hamamcısı

93 Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", s. 108.

94 T.Ş.S., 1832, 22/5

95 T.Ş.S., 1831, 3/11

96 T.Ş.S., 1832, 89/4

97 T.Ş.S., 1832, 83/3

98 T.Ş.S., 1831, s. 24/3

99 T.Ş.S., 1831, s. 57/6

100 T.Ş.S., 1831, s. 88/3

101 T.Ş.S., 1834, s. 1/3

102 T.Ş.S., 1833, s. 18/4

103 T.Ş.S., 1833, s. 58/10

104 Evliya Çelebi, s. 457

105 Trabzon'u etkileyen veba salgınları hakkında bilgi için bakınız. Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 398-400; R. Jennings, "Plague in Trabzon and Reactions to it, According to Local Judicial Registers". Editörler H. Lowry - D. Ouataert, *Hümanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tietze*, İstanbul-Washington, 1993 s. 27-36. Veba salgınlarının sonraki yüzyıllarda Trabzon'da ve Osmanlı imparatorluğunun genelindeki durumu hakkında bilgi için ayrıca bakınız. D. Panzac, *Osmanlı İmparatorluğunda Veba (1700 -1850)*, İstanbul 1997.

Elhac Muslu'nun şehir halkı yerine gelinceye kadar diğer hamamlarda olduğu üzere hamamın mukataasından 140 akçe düşürmeyi uygun gördüğü belirtilmektedir.¹⁰⁶ Orta Hisar'daki Kule Hamamı'nın¹⁰⁷ ve Tavaşi Mahmud Ağa Vakfına bağlı olan Aşağı Hisar'daki adı verilmeyen hamamın tamire muhtaç olduğu, 1066/1655-56 tarihli bir başka kayıttan anlaşıldığına göre de Hatuniye Camii'nin şadırvanına ve hamamına kadimden cari olan suyollarının harabe olduğu bu sebeple su gelmeyip ziyade halkın büyük ölçüde sıkıntı çektiğini ve gerekli tamiratın mühim işlerden olduğu önemle vurgulanmaktadır.¹⁰⁸

Trabzon'u, konumu itibariyle önemli bir yer haline getiren özelliklerden biri de deniz kıyısında yer almasıdır. Tarih boyu denize yakın olan yerleşim yerleri bu avantajlarını bilhassa ulaşım açısından kullanmaktadırlar. Ağır materyallerin veya geniş hacimli yüklerin kara yolu yerine denizden taşınması elbette ki, hem zaman, hem rahatlık, hem de mali açıdan daha isabetlidir. Bu nedenle Trabzon gibi deniz kıyısında bulunan yerler, ulaşımında önemli kavşak noktası haline gelirler. Karadeniz göz önüne alındığında Trabzon, Doğuya Kafkaslara ve Türkiye içlerine yapılacak ulaşımında tam bir kapı noktasındadır. Osmanlılar da Doğu ve Kafkaslara yapılan seferlerde Trabzon'un bu özelliğinden faydalanmışlardır. Karadeniz'in her bölgesinden buraya gemiler gelmekteydi Karadeniz'in kuzeybatı kesiminde olan limanlardan ise daha çok asker ve zahire yüklü gemiler, Trabzon limanına ulaşıyorlardı. İmparatorluğun kuzeyindeki geniş steplerden elde edilen zahire Özellikle İsakçı, Kili, İsmail, İbrail ve Akkirman gibi iskelelerden Trabzon'un en büyük ve güvenilir olan Çömlekçi limanına naklediliyordu. Ancak limana gelen gemiler kıyı kesimin sığ ve bazı yerlerinin kayalık olmasından dolayı rıhtıma tam yanaşamıyordu. Gemiler açıkta demirledikten sonra yükleri karaya taşınmaktaydı. Karadeniz'in kuzeyinde Kırım Yarımadasın-

dan daha çok asker ve ticari emtia nakli yapılmaktaydı. Kuzey seferlerinde ise bu güzergâh tersine işlemekteydi. Doğu'dan ve Türkiye'nin içlerinden Trabzon'a gelen asker, bu kez Karadeniz'in kuzey taraflarına peksimet yüklü gemilerle nakledilmekteydi. Trabzon'dan bir diğer deniz ulaşımı da Sohum ve Faş taraflarına yapılıyordu. Gemiler bu yolla Karadeniz'in kuzey-doğu kısmında olan Poti ve Odesa (Hoca Bey) Limanlarına nakiller yapmaktaydı. Karadeniz üzerinden Trabzon'a veya Trabzon'dan hareketle denizden çeşitli yerlere yapılan ulaşım her zaman güvenli olmamaktaydı. Karadeniz'in çoğu zaman sisli ve fırtınalı olması gemileri zor durumda bırakabiliyordu. Bu sebeple gemi kaptanları çoğunlukla Sinop ve Trabzon'dan bölgeyi bilen kılavuzlar alırlardı.¹⁰⁹

1.4. 17–19.Yüzyıllarda Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat

Osmanlı İmparatorluğu, 17 ve 18. yüzyıllarda uğradığı askeri kayıplara ve siyasal meselelere¹¹⁰ rağmen ekonomik canlılığını ve birliğim korumasının en büyük nedeni Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ticaretini kontrol etmesidir. 17. yüzyıl Osmanlı Devleti hakkında bilgiler veren Evliya Çelebi, İstanbul'da iki bin dükkânda çalışan sekiz bin kişinin Karadeniz ticaretiyle meşgul olduğunu belirtmektedir. Bu ticaretle uğraşanlar İstanbul'a Kuzey Anadolu, Kırım ve Eflak limanlarından topladıkları hububat, pirinç, tuz bal, donyağı, tereyağı ile deri ve post getirmekteydiler. Karadeniz ticaretini hem Müslüman hem de gayrimüslim fakat Müslümanların hâkim olduğu bir tüccar sınıfı kontrol etmekteydi. Osmanlı Devleti'ndeki bölgeler arası ve uluslararası ticaretin gelişmesinden Trabzon da payını almıştır. Trabzon Osmanlı fetihinden önceki ve sonraki dönemde Avrupa ve Orta Asya arasındaki ticaret yolları üzerinde önemli bir geçiş noktası olmuştur. Trabzonlu tüccarlar ve gemi sahipleri İstanbul'a fındık, fasulye, bakır ve

106 T.Ş.S., 1831, 24/11

107 T.Ş.S., 1833, 47/6, 7

108 T.Ş.S., 1835, 40/1, 42/9

109 T. Öztürk, *İki Savaş Döneminde Trabzon (1680–1690/1723–1746)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2004. s. 25–28

110 Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyılda karşılaştığı idari, içtimai, iktisadi ve uluslararası meseleleri ve bu meseleler hakkında dönemin Osmanlı devlet adamlarının görüşleri hakkında bilgi için bakınız M. Öz, *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına)*, İstanbul 1997.

gemi direkleri gibi bölgesel ürünlerin yanı sıra, İran malları ile Rus demirini de taşımaktaydı. Tüccarlar bu ticaretlerinden dönerlerken şehirlerine pamuklu kumaş, madeni eşya, kâğıt ve gıda maddeleriyle dönüyorlardı.¹¹¹

1774'de imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde bulundurduğu Karadeniz ticareti ve deniz taşımacılığı tekeli ortadan kalkmıştır. Antlaşma, Rus gemilerine Karadeniz'e çıkma hakkı ve aynı zamanda Rusya İmparatorluğu uyruklarına tüm Osmanlı ülkelerinde hatta Tuna üzerinde ticaret yapma hakkı tanıyordu. Rusya'ya verilen ticari imtiyazlar kısa bir zaman sonra diğer Avrupa devletlerine de verilmiş, 1784'te Avusturya, 1799'da İngiltere ve 1802'de Fransa, Karadeniz sularını kullanma hakkını elde etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ticareti üzerindeki tekeli yitirmesi Osmanlı ekonomisini derinden etkilemiştir. Yeni ticaret ve deniz taşımacılığı düzeni Osmanlı tüccarlarının gelirinin büyük ölçüde azalması sonucunu getirirken, tüccar sınıfının bileşiminde de değişime sebep olmuştur. Takip eden birkaç on yıl içinde Müslümanlar ticaretteki üstünlüklerini Osmanlı Rum tüccarlarına terk etmek zorunda kalmışlardır. Bunda Rus Çarı ile Eflak ve Boğdan'ın Fenerli Beylerinin himayeci tutumları önemli bir paya sahipti. Rusların Karadeniz'in kuzeyini el geçirmesinden sonra Müslümanlar göç ve ya sürgün edilmek yoluyla bölgeden tecrit edilirken yerlerini Rum tüccarlar almıştı. Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması, Osmanlı-İran ticaret yolları üzerinde de etkili olmuştur. İranlı tüccarlar, artık kervanlarına eşlik etmeyip, Tebriz veya Trabzon'daki Ermeniler aracılığıyla ticaretlerini yapmaya başlamışlar, İngilizlerce İstanbul'dan Trabzon'a ve Trabzon'dan Tebriz'e yapılan ticaretin, Rusya'nın Kafkaslar üzerinden yaptığı ticaret karşısındaki rekabet gücü büyük ölçüde artmış, sonuçta İran'ın yaptığı ithalatın yönü değişmiş ve bu gelişmeler karşısında Rusya, Ermeni nüfusuyla, özellikle de Trabzon ve Tebriz'deki Ermeni tüccarların

statüsüyle büyük ölçüde ilgilenmeye başlamıştır.¹¹²

Trabzon ticaretinin büyümesindeki en büyük etken İngiltere'nin ihrac ürünlerini doğu pazarlarına ulaştırmak için daha kısa bir yol bulma isteğidir. 1812-1820 yılları arasında önde gelen İngiliz yetkililer Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinin yanı sıra kuzey İran'la ticareti genişletmek için İngiltere ve Trabzon arasında doğrudan ilişki kurulmasında ısrar etmişlerdir. 1829 yılında Rusya'yla imzalanan Edirne Antlaşması'na kadar Osmanlı Devleti Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki sıkı denetimi elinde tutması sebebiyle belirli hak ve öncelikleri kullanmaya devam etmiştir. Ancak bu antlaşma ile önce Rusya daha sonra da Avrupa devletlerinin Karadeniz'deki ticaretleri ve denizcilik faaliyetleri önündeki engeller kalkmıştır.¹¹³

1832 yılından evvel Avrupa ve İran arasında Karadeniz yoluyla yapılan ticaret büyük ölçüde Odesa-Suhumkale-Tiflis ve Erivan yoluyla yapılmakta ve burada Rus Çarı'nın Güney Kafkasya'ya uyguladığı vergi muafiyeti büyük rol oynamaktaydı. Ancak Rus hükümetinin 1832 Ocak ayında muafiyetleri yerli tüccarları teşvik etmek ve bölgeye yapılan İngiliz Fransız ihracını sınırlama maksadıyla kaldırması üzerine tüccarların daha güneydeki Trabzon-Erzurum-Tebriz yolunu kullanmaları daha avantajlı hale gelmiştir. 1830'lu yıllarda buharlı gemi hatlarının kurulmasıyla Trabzon ticareti daha da hareketlenmiştir.¹¹⁴ 19. yüzyılın ikinci yansında Trabzon'un ticareti artış kaydetmiştir. Bu artıştaki en büyük sebep Kırım Savaşı'dır. Savaştan sonra buharlı gemi taşımacılığının gelişme göstermesi Trabzon ticaretinin büyümesi sonucunu getirmiştir. 1870'lerde iki büyük gelişme Trabzon'un ticaret hacmini olumsuz etkilemiştir. 1869'da açılan Süveyş Kanalı Avrupa ile Basra Körfezi arasındaki mesafeyi kısaltarak Hindistan'la bağlantıyı hızlandırmış ve sonuçta bir kısım Avrupa devletleri Trabzon yolu yerine güney rotasını tercih etmeye başlamışlardır. Buna ek olarak İkinci gelişme de

111 Turgay, "Trabzon", s. 45-46.

112 A.g.e., s. 46-48.

113 A.g.e., s. 50-51.

114 Tafsilatlı bilgi için bakınız C. Issawi, "The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. I, No 1, (Jan., 1970), s. 18-27.

Rusların bir müddettir devam ettirdiği Avrupa-İran transit ticaret yönünü kendi topraklarına çevirme çabasının Poti ve Tiflis arasındaki demiryolunun 1872 sonlarında tamamlanmasıyla doruğa varmasıydı.¹¹⁵

19. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupalı güçler Osmanlı İmparatorluğu üzerinde siyasal ve ekonomik nüfuzlarını artırdıkça, Hıristiyan Osmanlı nüfusu üzerinde koruyucu bir rol benimsemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğundaki bu genel durumun yansımaları Trabzon'da da açıkça görülmüştür. 1884 tarihli bir İngiliz belgesi, kentteki on dört büyük komisyon acentesinden üçünün İranlı, birinin İsviçreli geri kalanların Rum ve Ermeni olduklarını göstermektedir. Otuz üç ihracatçıdan üç Türk İstanbul'a gıda maddeleri, fındık ve tütün, Hochstrasse Şirketinin İsviçreli temsilcisi de benzer ürünleri Avrupa'ya ihraç ederken diğerleri gayrimüslim Osmanlı tüccarları idi. 63 büyük ithalatçı arasında da ayakkabıcılara ve terzilere ait iki yerel birlik dışında, Avrupa malları ithalatıyla meşgul olan sadece on Türk tüccar bulunmaktaydı. 19. yüzyılın son on yılına kadar, sigortacılık Trabzon'da gelişmemişti. 1894'te Trabzon'daki on dört sigorta şirketi temsilciliğinden iki İsviçreli ve bir İngiliz firmasını temsil eden Hochstrasse Şirketi ile kendi sigorta şirketinin temsilcisi olarak

çalışan Osmanlı Bankası dışında, hepsinin sahibi gayrimüslim Osmanlılardı. Böylelikle, Trabzon'un ekonomik hayata girmesinden kısa bir süre sonra bu sektör temelde gayrimüslimlerin eline geçmiştir. Türk tüccar ve temsilciler Avrupalıların himayeciliği sonucunda bir kez daha önemli bir ekonomik fırsatın dışında bırakılmışlardır. Sigortacılık gibi çağdaş bankacılık da Trabzon'a yüzyılın sonlarında gelmiştir. İngiliz ve Fransız sermayesinin denetimindeki Osmanlı Bankası, Trabzon ve Samsun'da 1891 yılında şube açmıştır. Başlangıçta sarrafların mevduatı önce İstanbul'a daha sonra da Avrupa'ya transfer edeceği endişesi ile karşı çıktıkları banka daha sonra Trabzon'da tutunmayı başarmıştır. Yüzyılın sonlarında Ziraat Bankası da Trabzon'da bir şube açmış ancak iki banka arasında bir rekabet söz konusu olmamıştır. Osmanlı Bankası kendisini daha çok ticari faaliyetlerle sınırlamış bu şekilde daha çok kentteki Rum ve Ermeni tüccarların işini yürüten kurum şubesinde Ermeni ve Rumları istihdam etmiştir. Bu şekilde Trabzon'da Avrupa etkisi altında ticaretin gelişmesi gibi, ekonomik ve mali hizmetlerin gelişmesi de Türkler ve gayrimüslim gruplar arasındaki sosyoekonomik bölünmeyi derinleştirmiştir.¹¹⁶

115 A.g.e., s. 52-61.

116 A.g.e., s. 63-69.

I. BÖLÜM

BAĞIMLI EKONOMİ DÖNEMİ VE TİCARET VE SANAYİ ODALARI

(1838-1914)

1.1.Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı

18. yüzyılın son çeyreğinde önce İngiltere’de daha sonraları da Batı Avrupa’da gelişen Sanayi Devrimi, daha önceki dönemlerden çok daha güçlü bir biçimde dünyayı kapitalizmin etki alanı içine çekti. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisi giderek artan boyutlarda dünya kapitalizmine açılmıştır. Bu süreç esas olarak Osmanlı-Avrupa ticaretinin hızla büyümesi ve Osmanlı İmparatorluğundaki yabancı sermaye yatırımları yollarıyla ilerlemiştir. Bu durum bir süre sonra Osmanlı Devleti’nin batı ekonomileri karşısında açık pazar konumuna gelmesine yol açacak ve ileride altından kalkamayacak derecede ağır bir borç yükünün altına girmesine neden olmuştur.¹¹⁷

1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşmasıyla ticaret ve sanayi alanında oluşan ekonomik bağımlılığa, bu girdaptan kurtulabilmek için 1854’te başlayan dış borçlanma ile birlikte mali bağımlılık da eklendi. Bunu 1875’te mali iflas ve 1881’de de Düyun-ı Umumiye İdaresi’nin kurulması izledi.

1.1.1. 1838 Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması

1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşma-

sı yabancı sermayeye yönelik gümrük korumalarını kaldırdığı için devletin hayata geçirmeye çalıştığı ayakkabı, dokuma ve askeri malzeme fabrikaları dış rekabette güçsüz kaldı. Osmanlıların yabancılara göre daha ağır olan vergi yükümlülükleri yerli üretimi engelledi. Oysa batılı ülkeler sanayileşmelerini korumacı gümrük uygulamalarıyla geliştirmişlerdi. Osmanlı ihraç mallarının yurt içindeki toptan ticareti bile batılı şirketlerin elindeydi. İthalat ise yerli gayr-i müslimlerin tekelinde idi.

19. yüzyılın ilk yarısında yabancı sermayeli bankalar Osmanlı ülkesine girmeden önce, bankacılık işlemleri “Galata Bankerleri” denilen azınlıkların elindeydi. Para ve kredi piyasasının tekelini bu zümre elinde tutuyordu. 1850’den sonra yabancı bankalar doğrudan Osmanlı piyasasına girdiler ve 1863 yılında İngiliz ve Fransız sermayesiyle kurulan Osmanlı Bankası bu sektörde kendini göstermeye başladı. Kuruluşundan kısa bir süre sonra da Osmanlı dış borçlanmasının aracı, para politikasının ise yönlendirici kurumu haline geldi.

1838 Balta Limanı Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti dış ticaret üzerindeki müdahale haklarının önemli bir bölümünden vazgeçmiş oluyordu. Böylece hem Osmanlı pazarları, hem de Osmanlı hammaddeleri Avrupa ticaretine açılmış oluyordu.¹¹⁸

117 Şevket Pamuk, “Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı”, *Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, s. 718.

118 Seyfettin Gürsel, “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması”, *Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1985, s. 688-690.

1.1.2. Dış Borçlanmalar

19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan dış borçlanma Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisine eklemlenmesinin ana etmenlerinden birini oluşturur. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra İngilizlere tanınan ayrıcalıklardan diğer Avrupa devletlerinin de yararlanması neticesinde Osmanlı-Avrupa ticareti yüksek bir düzeye ulaştı. Bu süreçte Osmanlı tarım ürünleri ihracatı artış gösterdi. Ancak ithalat ihracattan çok daha fazla büyüdüğü için dış açıklar arttı. Dış ticaret dengesini bozan bu açıkları Osmanlı Devleti 1854'ten itibaren dış borçlarla kapatmaya çalışmıştır.

1854-1875 yılları arasında devam eden hızlı borçlanma 1875'te Osmanlı maliyesinin iflasıyla sonuçlandı. İlk borçlanmadan 1875'teki moratoryumunun ilanına kadar geçen 21 yıl içinde Babiâli 15 kez dış borçlanmaya gitti. Alınan borçların zamanında ödenememesi ve faizlerin birikmesi 1881 yılında Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin kurulmasına ve Osmanlı maliyesinin üzerinde uluslar arası kontrol mekanizmasının işlemesine yol açtı. Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin kurulmasından sonra da dış borçlanma devam etti. 1886-1903 yılları arasında ılımlı borçlanma, 1904-1914 yılları arasında da hızlı borçlanma sürdü ve Osmanlı Devleti bu ekonomik boyunduruk altında 1914 yılının Kasım ayında kendisini savaşın içinde buldu.

1854-1914 arasında Osmanlı Devleti'nin aldığı borçların nominal değeri 348.376.000 Osmanlı Lirası'dır. Net olarak eline geçen miktar ise 220.313.000 Lira'dır. Bu borçlar I. Dünya Savaşı'nın sonunda tarihsel misyonunu tamamlayıp sahneden çekilen Osmanlı Devleti'nin yerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne intikal etti. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin borçları 129.604.000 Lira olarak hesaplandı.¹¹⁹ Bu miktardan Türk devletlerine düşen pay ise 84.597.500 Lira oldu. Bu borç 1954 yılına kadar taksitler halinde ödendi.

1.1.3. Düyün-ı Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu

1875-1881 yılları arasında Osmanlı Devletinden alacaklı olan devletlerin temsilcileriyle maliye bürokratları bir araya gelerek devletin iflasını görüştüler ve sonuçta Osmanlı maliyesi üzerinde önemli bir denetim hakkı olan Düyün-ı Umumiye İdaresi kuruldu. Bu süreçte önce borç miktarı çıkartıldı ve bu miktar 252 milyondan 106 milyon Osmanlı Lirası'na indirilerek rahatlatıcı bir ortam yaratıldı. Ancak alacaklılar bazı vergi gelirlerinin doğrudan kendilerine ödemesi hususunda dayattılar ve bu hakkı elde ettiler. Galata bankerleri ve Osmanlı Bankası temsilcileriyle iç borçlar konusunda da bir antlaşmaya varıldı. 20 Aralık 1881'de Muharrem Karamamesi ile kurulan Düyün-ı Umumiye İdaresinde İngiliz, Fransız, Alman ve Avusturya-Macaristan ve İtalyan alacaklılar ve Osmanlı'nın yerel alacaklıları bulunacaktı. Bu örgütte Osmanlı Hükümetinin de bir temsilcisi yer alacaktı. Bu şekilde kurulan Düyün-ı Umumiye İdaresinin Osmanlı'nın neredeyse bütün gelir kaynaklarını kontrol altına alınması çok zaman almayacaktı. Düyün-ı Umumiye İdaresi kısa zamanda örgütsel olarak o kadar genişledi ki, Osmanlı Maliye Nezaretine rakip durumuna geldi ve İmparatorluğun toplam kamu gelirlerinin 1/3'ünü kontrolü altına aldı.¹²⁰

1.2. Ticaret ve Sanayi Odaları'nın Kuruluşu (1882)

Osmanlı'da ilk faaliyet gösteren odalar, batıların kurduğu ticaret odalarıydı. 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da bazı yabancı devletlerin ticaret odaları faaliyet gösteriyordu. Bunların en eskisi olarak bilinen Avusturya-Macaristan Ticaret Odası 1870'de kurulmuştu. Avusturyalı iş adamlarının Osmanlı ülkesindeki haklarını korumak, işlerine yardımcı olmak ve elçiliğe ekonomik konularda danışmanlık yapmak bu odanın başlıca göreviydi. Aynı amaca yönelik olarak 1884'te Fransız Ticaret Odası kuruldu. Bunu 1887'de İngiliz, 1891'de İtalya, 1911'de A.B.D., 1913'te de Rus Ticaret

119 Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1985, s. 672-687.

120 Haydar Kazgan, "Düyün-ı Umumiye", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1985, s. 706-707.

Odaları izledi. Batılılar İstanbul'dan başka İzmir, Beyrut, Şam ve Selanik gibi ticaret merkezlerinde de ticaret odaları kurmuşlardı.

Osmanlı'da ilk yerli ticaret odası 14 Ocak 1880'de kurulan Dersaadet Ticaret Odası'dır. Bundan altı ay sonra Dersaadet Sanayi Odası oluşturuldu, ancak her ikisi de faaliyet gösteremedi. Dersaadet Ticaret Odası, yani İstanbul Ticaret Odası faaliyete ancak 1882'de geçebildi. 1889'da ise Ticaret, Sanayi ve Ziraat Odaları tek bir bünyede toplandı. 1908'e gelindiğinde ülke sathında 160'ın üzerinde oda mevcuttu. Ancak bunların içinde İstanbul, İzmir, Bursa ve Selanik dışındaki ticaret odaları kâğıt üzerinde kalmışlardı. Bunun nedenleri arasında tüccarın kayıt zorunluluğunun olmaması, Hükümetten yeterli destek alınmaması, tüzel kişiliğe sahip olunmaması, birikim ve deneyim yetersizliği, kadro sorunları, yabancı ticaret odalarının rekabeti gibi hususlar sayılabilir. 1910'da Zi-

raat Odaları bağımsız bir yapıya kavuştu ancak Ticaret ve Sanayi Odaları aynı bünyede faaliyetlerine devam ettiler. Cumhuriyet döneminde, 1925'te yapılan düzenlemeyle 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu çerçevesinde tüzel kişilik vasfıyla birlikte zorunlu üyelik getirilerek karmaşık yapı giderildi.¹²¹

Osmanlı Devletinde ticaret odalarının kuruluşunda İstanbul Ticaret Odası öncü bir rol oynamıştır. Bu odanın kuruluş şekli, örgütlenme biçimi ve faaliyetleri kurulacak olan diğer odalarca örnek alınmıştır. İstanbul Ticaret Odası'nın kuruluşunu bilmek genelde tüm ticaret odalarının, özelde ise Trabzon Ticaret Odası'nın nasıl şekillendiğini öğrenmek bakımından yol gösterici mahiyet arz eder. Bu nedenle İstanbul Ticaret Odası tarafından yayımlanan "İstanbul Ticaret Odası Bülteni"nin 1925 tarihli nüshasında yer alan hukuki mevzuat temel bilgi kaynağı olarak aşağıya aktarılmıştır:¹²²

Türkiye Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihçesi

Yeni Oda Kanunu ve Nizamnamesinin En Mühim İktisadi ve Hukuki Esasları

Odaların iktisadi ve hukuki mahiyeti- Odalar mesleki bir şahs-ı hükmi ummamdırlar- Ticaret ve sanayi odalarının menşe-i ve muhtelif usuller- odaların mahalli veya mıntıkevi olması- mıntika esasını kabul eden odalardan bazıları- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının tarihçesi- ticaret, ziraat, sanayi odalarının tevhide- 1326 nizamnamesi- eylül 1339'dan sonra- 22 nisan 1341 den sonra..

Ticaret ve Sanayi Odaları Kanun ve Nizamnameleri

Memleketimizin en mühim iktisadi müesseselerinden olan (Ticaret ve Sanayi Odalarının) hayat-ı mesa-i ve faaliyetlerinde 22 Nisan 1341 tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile 27 eylül 1341 tarihli nizamname çok feyizli bir inkişafın iki mühim amilidir.

Odaların İktisadi ve Hukuki Ehemmiyeti

Yeni kanunun birinci maddesinde Ticaret ve Sanayi Odaları şahsiyet-i hükmiyeyi haiz müessesat-ı umumiyeden addedilmiş olduğu gibi yeni nizamnamenin birinci maddesinde de "Ticaret ve Sanayi Odaları şahsiyet-i hükmiyeyi haiz ve menafi-i umumiyeye hadim müessesat umumiyedendirler. Mıntıkları dâhilinde ticaret ve sanayi ve mali -i menafi umumiyeye-i iktisadiye ve meslekiyeyi temin için vezaif-i mahsusayı ifa ve salahiyetleri istimal ederler" denilmiştir. Yeni kanun ve yeni nizamnamenin ticaret ve sanayi odaları için vaz eylediği en mühim iktisadi ve hukuki esaslar şunlardır.

- 1- Odaların bir müessese-i umumiye (institution publique) olması
- 2- Odaların ticari, sanayi ve mali menafi-i umumiyeye-i iktisadiye ve meslekiyeyi temin eden bir mesleki teşekkül olması
- 3- Odaların mahalli olmayıp mıntıkevi (rejonel) olmasıdır.

121 Adnan Giz, "Osmanlı Devleti'nde Ticaret Sanayi Odaları ve Borsalar", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1985, s. 748-752.; Murat Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluş ve Gelişimi", *Osmanlı 3*, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 449-458.; 19. *Yüzyıldan 20. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi*, Hazırlayanlar: Feriâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Ş. Örs, İzmir 2002, s. 26-27.

122 *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Eylül 1923-Mayıs 1926 Faaliyet ve Malumatına Dair Umumi Rapor*, İstanbul 1926, Matbaa-i Ebuzziya, s. 1-13.

Odaların Mesleki Bir Müessesesi-i Umumiye Olması

Şurasını ehemmiyetle kayd etmek icab eder ki, müessesesi-i umumiye demek, doğrudan doğruya hükümet teşkilatına dâhil olan bir teşekkül-i idari demek değildir. Burada müessesesi-i umumiye ve müessesesi-i resmîye mevhumları arasında fark vardır. Şöyle ki:

Eşhas-ı hukukiye, şahs-ı maddi ve şahs-ı hükmi olarak iki nevidir. Eşhas-ı hukukiye de ikiye ayrılır.

A-Hukuki hususiye ahkâmına tabi olan eşhas-ı hükmiye-i hususiye

B-Hukuk-ı amme ahkâmına tabi olan eşhas-ı hükmiye-i amme

Eşhas-ı hükmiye-i hususiyeye misal olarak alelumum ticaret şirketleri, menafi-i umumiye cemiyetleri haricinde her türlü cemiyetler ve birlikler gösterilebilir.

Eşhas-ı hükmiye-i ammenin en başında devlet bulunur. Devlet mefhumu hakkında muhtelif içtima-i ve iktisadi mekteplerin nokta-i nazarları muhtelif olmakla beraber bütün mekteplerin kabul eyledikleri nokta devletin fi'l hakika bir şahs-i hükmiye-i amme olduğudur.

“Devlet” cemiyetin sinesinde içtima-i ve tarihi olarak tekevvün eden bir kudret-i siyasiyedir. Devlet, kendisine taallük eden vezaif-i asliye ve taliyesini ifa için teşri-i kuvvetin vaz eylediği kanunlar dâhilinde hükümet teşkilat-ı siyasiye ve idariyesini vücuda getirir. Bu itibarla “hükümet” şahs-i hükmi-i amm olan devletin birinci mevludır ve işte müessesesi-i resmîye denildiği zaman maksud olan mana, aşağıdan yukarıya doğru müteselsil bir surette icra vekâletlerine müntehi olan hükümet teşkilat-ı idariyesidir.

Cemiyetin en âli tecellisi olan devlet doğrudan doğruya hükümet teşkilat ve tesisatını vücuda getirdiği gibi kavâni-i mahsusa ile vazife ve selahiyetlerinin hududları muayyen olan diğer eşhas-ı hükmiye-i ammeyi de vücuda getirir. Vilayet, nahiyeye, belediye denilen ve her medeni memlekette müesses ve mevcut olan ekanim-i selase devletin halk ve ikta eylediği müesseselerdir.

Devlet bundan ma'da iktisadi ve mesleki mahiyetlerde diğer eşhas-ı hükmiye-i amme neveleri de yaratır. Mesela “darulfünun bir cemiyetin kültür sahasında yarattığı bir şahs-ı hükmiye-i ammedir ve doğrudan doğruya hükümet teşkilat-ı idariye ve icraiyesinden olan Maarif Vekâletine merbut olmakla beraber şahsiyet-i müstakile ve muhtaresine maliktir. Mesela “Ziraat Bankası devlet tarafından itibar-ı zira-i tevzi maksadıyla müesses müstakil bir şahs-i hükmi-i ammedir.

İşte Ticaret ve Sanayi Odaları da son 22 Nisan 1341 tarihli kanun-ı mahsus ile devlet tarafından bu suretle bir şahs-ı hükmiye-i amme olarak tanınmıştır. Bu kanunun neşr tarihinden sonra odalar, şahsiyet-i hükmiye-i amme vezaifi ihraz eylemişlerdir. Bu vasf-ı esasi dahilinde olmak üzere odaların vazife ve selahiyetleri Odalar Nizamnamesinin ikinci faslında 2-19. maddelerinde tayin ve tasrih edilmiştir.

Bu izahat gösteriyor ki Ticaret ve Sanayi Odaları doğrudan doğruya hükümet teşkilat-ı idariyesine dâhil bir müessesesi-i resmîye olmayıp belki vazife selahiyet-i muayyinelere sahasında devlet tarafından tanınmış bir şahs-ı hükmi-i ammedir.

Ticaret ve Sanayi Odaların Menşesi ve Muhtelif Usuller

Ticaret ve Sanayi Odaların menşesi olmak üzere panayırlar ve tüccar cemiyetleri gösterilmektedir. Karun-ı vustaya aid panayırlardan sonra on ikinci asırda tüccar cemiyetleri teşkil olunmuş ve menafi-i ticariyeyi himayeye başlamıştır. On beşinci asırda korporasyon sistemi kalkarak yerine ticaret odaları tayin olmuştur. Bu isim evvela on beşinci asırda Marsilya'da müesses bir tüccar cemiyetine verilmiştir.

1324 senesinde neşr edilen mecmua-i iktisadiye ve içtimaiyenin ikinci nüshasında mündemiç makalede Marsilya Ticaret Odası mevkinin vermiş olduğu imtiyaz-ı tabir, tüccar üzerinden kanunen haiz olduğu bazı hukuk ve vezaif, şark konsoloslukları hizmetin kendisine mülhak olması dolayısıyla müstesna bir halde bulunmakta idi. Fransızların Marsilyada ikametlerine müsaade eder korsanlara karşı donanma teşhis eyley, esirler satın alır felakette gemicilere muavenette bulunurdu. 1789 senesinde bu Odanın mesarif bütçesi bir milyondur.

Fransa ihtilal-i kebirî üzere devri-i sabıkın ekser-i müessesatı gibi ticaret odaları da ibka olundu. Sekiz-on sene sonra, yirmi iki şehirde yeniden teşkil edilmişti. Azaları intihab etmek hakkı (parafe) tarafından müntehib kırk elli tacire verilmişti. 1848 senesinde Ticaret Odaları intihabında patent resmi veren tüccarın umumi hak intihabı esas kabul edilmiştir. İmparatorluk devrinde tekrar parafe tarafından tayin esasına ricat olundu. Bu suretle Fransada Ticaret Odaları hükümet nezdinde dairelerinin menafi-i ticariyesini müdafaya mahsus bir vasıta olarak kabul edildi.

Şimdiye kadar Ticaret ve Sanayi Odalarının teşekkülünde iki usul vardır deniliyor idi.

Nitekim Mecmua-i İktisadiye ve İctimaiye'deki mevzu-ı bahs makalede bu suretle iki usulden bahs edilmiştir.

1- Fransa Usulü: Hükümet tarafından tesis edilen odalar

2- İngiliz Usulü: Saffet-i resmîyeleri olmayan serbest teşekküllerdir. Mamafih bu usül evvelan İngilterede kabul olunmuş değildir. Hükümet idaresine merbut olmayarak tamamıyla müstakil bir halde teşkil olunan ilk oda Amerika'da Newyork'ta 1719 senesinde tesis olunan odadır. Bu suretle ikinci oda yine Amerikada 1773 de Çarlinston'da tesis edilmiştir. 1809'da Nevada Filedelfiya eyaletlerinde de bu suretle odalar vücuda getirilmiştir.

İngiltere Ticaret Odalarına gelince: Çeisi 1869, Dublin 1873, Mançester 1894, Belfast 1896 tarihlerindedir.

3- Türkiye Usulü: Yukarıdan beri verilen izahat gösteriyor ki Ticaret ve Sanayi odalarının da üçüncü ve en mühim şekilde Türkiye Ticaret ve Sanayi Odalarının 22 Nisan 1341 tarihli kanunla aldığı mahiyettir.

Fransa Odaları bizim evvelki odalar gibi hükümet tarafından müesses olan bir teşekküldür. İngiliz ve Amerika Odaları hususi ve serbest müesseselerdir. Türkiye Odaları ise devlet tarafından şahsiyet-i ammeleri tanınan mesleki ve temsili bir müessese-i iktisadiyeler.

Muhtelif Usüllerde İntihab Tarzları

1- Fransız usulünde: Aşağı yukarı öteden beri bizim usul-i intihabiyemize yakın olmak üzere iki dereceli bir intihab esası kabul edilmiştir.

2- Amerika ve İngiliz usulünde şu tarzlar vardır:

Fedarasyon esası: Muhtelif ticaret ve sanayi şubelerinin intihab eyledikleri murahhaslardan müteşekkil bir oda heyeti vardır.

Amerika Ticaret Odalarında bu esas kabul edilmiştir. Teşkilata dâhil aza tarafından müntehib bir idare heyeti oda namına icra-i faaliyeti eder.

Miting Esası: New York Odasının kabul edilen usuldür. Mezkûr oda her ayın ilk Perşembe günü ve icab ederse diğer günlerde de umumi ve kongre mahiyetinde ictimalar akd eder. Her aza kongreye dâhil olabilir. Kongrece kabul olunan meseleler hakkında karar vechiyle hareket olunur. Oda heyet-i faalesi ancak dâhili işlerde istiklale malikdir.

3-Türkiye Usulünde:

Evvela: Saffet-i ticariyesi olan her şahıs ve şirket için mecburiyet-i kaydiye kabul edilmiştir.

Saniyen: Oda Meclisi tarafından tertib ve davet edilen ilmi ve istişari mahiyette olmak üzere ticari ve sanayi ve mali mesail ve hususatı mevzu-ı bahs ve müzakere etmek üzere umumi oda kongreleri mevcuttur.

Salisen: Ticaret ve Sanayi odaları arasında da umumi oda kongreleri tertip olunur.

Rabian: Oda bir meclis, bir heyet-i idare ve bir riyaset divanı tarafından idare olunur. Meclis azasının suret-i intihabı dâhili nizamname ile muayyendir. İntihab iki derecelidir. Türk olmak, bir seneden beri odaya mukayyed olmak şartıyla her tacirin birinci derecede intihab hakkı vardır. İkinci dereceden müntehibler mahalline göre altmış, yirmidört, ve yahut ondört zevattan ibarettir. Türk olmak, bir seneden beri odaya mukayyed olmak şartıyla üçüncü sınıfa kadar her tacir ikinci derecede müntehib olabilir.

Oda meclis azası mahaline göre otuz, oniki veya yedi zattan mürekkebirdir. İkinci dereceli müntehibler tarafından intihab olunurlar.

Oda meclisi, şahs-ı hükm-i amme olan odanın en büyük merciidir ve nizamname ile muayyen olan sahalarda mıntikasının menafi-i iktisadiye ve meslekiyesini temsil ve müdafaa eder.

Görülüyor ki Türkiye Devleti'nin Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu bu sahada yeni ve çok mühim bir tip yaratmıştır. Bu suretle odalarımız ne Fransız usulünde olduğu gibi hükümete merbut bir müessese-i resmiye mahiyetinde ve ne de Amerika ve İngiltere usulünde olduğu gibi şahsiyet-i ammeden mahrum bir hususi cemiyet halindedirler. Belki odalarımız bu iki usule daha racih ve faik olmak üzere şahsiyet-i ammeyi haiz olan bütçesine ve teşkilatına hâkim ve mevcudiyetleri devlet tarafından muteber mesleki ve iktisadi bir müessese-i amme mahiyetindedirler. Cihan ticaret ve sanayi odaları için usulümüzün esas olarak kabul olunacağı ve odaların inkişafında bu istikametini takip edileceği ümit olunabilir.

Odaların Mıntikevî Olması

Ticaret ve Sanayi Odaları mahalli (local) veya mıntikevî (regional) olurlar.

Yeni kanunun neşrine kadar Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları mahalli idiler. 31 Nisan 1326 tarihli nizamnamenin birinci maddesinde, odaların bir mahalde teşkil olunacakları zikr edilmiş ve bu suretle odalarda mahalliyet esası kabul edilmişti. Bu esasın netice-i tabiiyesi olmak üzere memleketimizde az çok ticaret erbabı bulunan her mahalde ticaret ve sanayi odası teşekkül etmişti.

1324 senesinde umumi harbden sonra zayi-i edilen mahallerle beraber bütün memlekette 160 kadar ticaret ve sanayi odası vardı. 1341 senesinde yeni hudutlarımız dâhilinde 221 mahalde ticaret ve sanayi odası teşekkül etmişti.

Fakat adetleri bu kadar çok olan odaların azim bir ekserisi, o zamanki nizamname ile de kendilerinden beklenen vazifeleri ifa edecek surette müteşekkil ve faal bir mevcudiyet göstermemişlerdi. Bu netice bittabi odaların beledi ve mahalli olmasından ileri gelmiştir.

Bu netice nazar-ı dikkate alınarak İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası riyaset divanınca 3 Mayıs 1341 tarihinde tanzim olunup oda meclisine verilen oda nizamnamesinin ilk projesinde "Ticaret ve Sanayi Odalarının mıntıkaları, idari taksimat nazar-ı itibare alınmaksızın ihtiyacat ve münasebat-ı iktisadiyeye tevfikân tayin olunur. Ve mıntika merkezi olan mahalde bir mıntika merkezi ticaret ve sanayi odası tesis olunur" denilmiştir.

İcra Vekilleri Heyetince kabul olunan 27 Eylül 1341 tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesinde de "Ticaret ve Sanayi Odalarının salahe-i faaliyeti yalnız buldukları şehir veya kasaba değildir. Mülki teşkilat itibariyle o şehir ve kasabaya merbut olan belediyeler, nahiyeler ve köyler de odaların mıntıklarına dâhildir. Mülki teşkilat itibariyle herhangi bir ticaret ve sanayi odasının bulunduğu şehir veya kasabaya merbut olmadığı halde ticaret ve iktisad nokta-i nazarından o şehir ve kasaba ile daimi bir münasebette bulunan belde, nahiyeler ve karyeler de odalarca veya hükümet-i mahalliyeye gösterilen lüzum veya Ticaret Vekâletince resen gösterilen lüzum-ı iktisadi ve ticari üzerine ticaret ve sanayi odası mıntikasına ithal olunabilir" diye mıntika esası kabul edilmiş ve mıntika haritalarının vekaletce tedkik ve kabul olunacağı zikrolunmuştur.

Bu suretle Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları sahası:

Evvela: Beledi ve mahalli

Saniyen: Mülki ve idari

Salisen: İktisadi ve ticari nokta-i nazardan mıntikevî olarak tayin olunmuştur.

Mesela İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının saha-i faaliyeti evvel emirde beledi ve mahalli olarak şehir limanı hududu dâhilinde olan Beyoğlu, Üsküdar Adalar, Bakırköy Adalar sahasındadır. İkinci derecede şehir limanı haricinde kalan ve fakat idare-i mülkiye itibariyle İstanbul'a merbut olan mahaller de odanın mıntıkası dâhilindedir. Üçüncü derecede İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının saha-i faaliyeti bu kadarla da kalmayarak ticari ve iktisadi münasebetlerle İstanbul ile münasebeti olan mahallerde odanın veya vilayetin veyahut Ticaret Vekâletinin göstereceği lüzum üzerine Vekaletce oda mıntikasına idhal olunabilecektir. Ve bu suretle her oda için bir vahdet-i iktisadiye olarak bir mıntika-i iktisadiye tespit ve tayin edilecektir.

Mıntika Esasını Kabul Eden Bazı Odalar:

Berlin Ticaret ve Sanayi Odası

24 Şubat 1870, 19 Ağustos 1897 tarihli kanunlara müstenaden teşekkül eden Berlin Ticaret Odası mıntıkavi ve mülki esası kabul eden bir odadır.

Berlin Ticaret Odası beş daireye ayrılmıştır:

Birinci daire, Berlin, Şarlotdenburg, Vilmirsdorf, Şurebrog, Noyköln, Lihtenburg ve civarıdır. Gurus Berlin namıyla maruf dairedir.

İkinci Daire, Teltov, Niderbarınım ve civarıdır.

Üçüncü Daire, Potsdam, Şapandov, Viredor ve havalisidir.

Dördüncü Daire, Rubin, Üsthafilland ve havalisidir.

Beşinci Daire İebersvalde, Brerslav, Öbürbarınım ve havalisidir.

Ve bütün bu saha bir saha-i iktisadiye teşkil eder. Berlin Ticaret Odası intihabatı doğrudan doğruya ve rey-i hafi ve umumi ile icra olunur. Oda meclisininin 98 azası vardır.

Berlin Ticaret Odasında büyük ticaret, küçük ticaret, sanayi, banka, esham ve mahsulât ve maden borsaları, acentelikler, nakliyat, sigorta zümreleri vardır. Odanın varidatı üzerine mevzu yüzde otuz mebalığden ve odaya merbut olan Berlin borsası varidatı ile varidatı saireden teşekkül eder.

Oda bir şahs-i hükmidir. Ticaret ve Sanayi Nezaretine merbut olmakla beraber şahsiyet-i hükmiesine sahiptir ve diğer devlet daireleri ile de re'sen muhabere eder. Berlin Ti-

caret Odasında umur-ı muhtelif-i ticariye ve sanayi için müteşekkil 25 muhtelif komisyon ve 41 ihtisas encümeni vardır:

Sanayi encümeni, ticaret-i hariciye encümeni, perakende ticaret encümeni, sigortacılar encümeni bunların başlıcalarıdır.

Hannover Odası

Almanya'nın en maruf ve en mütekâmil ticaret odalarından olan Hannover eyaleti Ticaret Odası da mıntıka esas vechiyle müteşekkildir. Nider Sakson-Kasel mıntıka-i iktisadiyesi unvanıyla bir mıntıka-i mahsusa halindedir.

Romanya Ticaret ve Sanayi Odaları da mahalli olmaktan ziyade mıntıka esas üzerine edilmiştir.*

Viyana Ticaret ve Sanayi Odası

1920 kanunuyla vazife ve salahiyeti tevsi' olunan ve şahsiyet-i hükmiyeye malik bulunan Viyana Ticaret ve Sanayi Odası mıntıka esas üzerine müteşekkildir. Bu mühim oda ticaret, sanayi, esnaf, maliye unvanıyla dört kısma ayrılmıştır. Her kısım memurları bir müdür idaresindedir. Dört kısmın müdürleri oda katib-i umumisine merbuturlar ve onun riyaseti altında odanın encümen-i müdüranı olarak ictima ederler. Dört kısım için mevcut olan heyetler, heyet-i umumiye halinde olarak oda meclisini ve tabir-i ahırla ticaret odası parlamentosunu vucuda getirirler.**

Odamız

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da teşkilat-ı hazırasıyla Berlin ve Viyana odalarının bir mümessili addolunabilir. Nizamnamenin 37. maddesi vechiyle, ihracat, ithalat, maliye müesseseleri, sigorta, ticaret-i bahriye, berri ve bahri-i sanayi gibi muhtelif mesalik-i ticariye ve sanayinin temsil edildiği 30 azadan mürekkebe bir oda meclisi ve odayla münasebetinde harice karşı temsil etmek üzere bir riyaset divanı ve odanın daimi muamelatı bir idare heyeti vardır. Oda katib-i umumi, oda şubat idarisinin amiri ve nazım-ı muamelatı olup odada katib-i umumiliğe merbut muamelat, isticarat ve neşriyan, sergiler ve panayrlar, ticaret-i bahriye, sanayi, muhasebe unvanlarıyla altı şube ve her şubede ihtiyaca göre teşkilat-ı taliye mevcuttur.

Odada sergiler ve panayrlar komisyonu, ticaret-i bahriye komisyonu, sanayi komisyonu, tütüncüler encümeni bu seneden itibaren teşekkül etmiştir. Bu komisyon ve encümenler meclise merbut ve ilmi ve istişari mahiyettedirler.

İstanbul Ticaret ve Zahir Borsası, Oda tarafından tesis edilmiş bir müessesedir. Odanın rüsumat-ı tarife hükm komisyonunda, esham ve tahvilat borsasında ve diğer resmi dairelerde müteşekkil muhtelif komisyon ve encümenlerde intihab olunmuş azaları vardır.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının Tarihçesi

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ile alelumum Türkiye Ticaret ve Sanayi Odalarının tarihçesini yapmak için şu izahata lüzum vardır:

13 Zilkade 1292 tarihli İslahat Fermanının metninde iktisadiyata ait olmak üzere birkaç satır mevcut olup ziraat ve felahat ve sanayi ve ticaretin ıslah ve teksiri ticaret nezaretinin vazife-i asliyesinden olmak üzere gösterilmiş ve bu hususta erbab-ı vukuf ve malumat ile müzakere olunarak kararlarının bi'l-istizam icrasına ihtimam edilmesi tavsiye edilmişti.

Bilahare 13 Haziran 1292 tarihli bir kararname ile "meclis-i ticaret ve ziraat" unvanıyla bir meclis-i mahsus düşünölmüş idi.

Bu meclisin vezaif-i esasiyesini tayin eden bu kararname üç kısmı ihtiva ediyordu. Birinci kısımda ziraate ait vazifeler, ikinci kısımda sanayiye ait vazifeler, üçüncü kısımda ticarete ait vazifeler hakkında umumi bir program gösteriliyor idi.

Bu meclisin sanayiye ait vazifelerden olarak lazım gelen mahallerde erbab-ı harf ve sanayiden müntehib ve fahri azadan mürekkebe birer cemiyet-i müsamere teşkil olunması ticarete ait vazifelerden olarak da Dersaadet ve vilayet ve elviye ve kaza merkezlerinde sair memleketlerde cari olduğu gibi beyne'l-tüccaran-ı muteber zevattan intihab ve Ticaret Nezareti tasdiki ile tayin olunmak üzere "ticaret cemiyetleri" teşkil kılınması lüzumu beyan olunur idi.***

* Mecmuamızın 1340 senesi onbirinci nüshasında.

** Mecmuamızın 1341 senesi onbirinci nüshasında.1348. sahifeye müracaat.

*** *Eski Düstur*, C. 3 s. 483.

İlk Teşebbüs

Bu hususda ilk teşebbüs 11 Rebiülevvel 1293 tarihine aittir. Bu tarihte Bab-ı Ali tarafından tanzim ve tahrir olunan tezkerede (meclis ticaret ve ziraatin vezaif-i esasiyesine dair tanzim olunan kararname vechile Dersaadet'te azası fahri olarak 24 neferden ibaret olmak üzere birer ziraat ve ticaret cemiyetleri teşkili mukarrer olduğu gibi vilayette dahi, kazalarda dörder, livanın sekiz ve merkez vilayetin onikişer neferden ibaret azası olmak ve bunlardan ziraat cemiyetine intihab olunacaklar, ticarete has iştigal edenlerden söz rüşde baliğ olmuş muteberan-ı zürra' ve tüccardan bulunmak ve emr-i intihabları, idare ve temyiz meclisleri azası tarafından icra olunmak ve bu cemiyetlerin haftada bir defa behemahal içtimaları bulunmak lüzumu beyan olunur idi.****

Bu ziraat ve ticaret cemiyetleri, idari teşkilat itibariyle bir silsile-i meratib vücuda getireceklerdi. Kaza cemiyetleri liva cemiyetlerine, liva cemiyetleri vilayet cemiyetine ve vilayet cemiyetleri de doğrudan doğruya ticaret nezaretine müracaata addediliyorlar idi. Bab-ı Ali bu 11 Rebiülevvel 1293 tezkeresinde, "şu yolda suruf olacak say' ve gayret, vatan ve millete bir hizmet demek olacağı gibi, bu babda hükümet-i milliyeye aid muamele-i teshiliyenin hüsn-i ifası dahi mütehattim zimmet-i memurin"dir diyerek bu teşkilatın icrasını emir ve tamim ediyor idi.

Hükümet zirai, ticari ve sanayi sahalarda kendisine idari mahiyette birer istişare müesseseleri vücuda getirmek ve bunları teşkilat-ı idariyesiyle muvazi bir surette tesis etmek arzusunda idi. Bu teşebbüs münteç-i muvaffakiyet olmadı.

Mamafif yine bu esas dahilinde olmak üzere:

- 1- 6 Safer 1297 tarihli 11 maddelik nizamname-i esasi ile (Dersaadet Ticaret Odası)
 - 2- 29 Receb 1297 tarihli nizamname ile (Dersaadet sanayi odası)
 - 3- 29 Receb 1297 tarihli nizamname ile (Dersaadet ziraat odası)
- unvanlarıyla yeniden üç müessese vücuda getirilmek istenildi.

Dersaadet Ticaret Odası gazetesinin birinci senesi altıncı numarasından odanın 782, 1783, 1884 seneleri muamelatı hakkında oda meclisininin 31 Şubat 300 tarihli ictimasında okunan raporda odanın bidayet ve küşadı (2 Kanun-i sani 1882) olarak muharrerdir.

Odanın 45. senesi

Şu halde 2 Kanun-i sani 1926 günü odamız 44 senesini bitirmiş ve kırkbeşinci sene-i mesaisini başlamış oluyor.

Dersaadet I. Odası için 6 safer 1297 nizamname-i esasisinden maada (24 Şaban 1298-9 Temmuz 1298) tarihli ve 44 maddelik bir dahili nizamname neşredilmişti. Bu nizamname 6faslı ihdiva ediyordu. Birinci fasılda (ticaret odasının maksadı ve suret-i ictimai) ikinci fasılda (odanın muamelatı) üçüncü fasılda (tüccarın vezaifi) dördüncü fasılda (başkâtip ve memurin-i muvazzafenin vezaifi) beşinci fasılda (odanın hâsılatı) altıncı fasılda (mevad-ı saire) mevzu-i bahs edilmişti.

Dersaadet Ticaret Odasının ilk üç senelik faaliyetine ait olan balada zikr olunan raporda mezkur oda mukarreratı meyanında (transit muamelatına, Türk ticaret sefinelerinden alınacak resme, Bartın Limanına, İstanbul gaz deposuna, ticaret-i bahriye mektepleri tesisine, ticaret borsaları nizamnamesine, dahili gümrük rüsumuna, vilayet ticaret odaları, teşkiline, simsar nizamnamesine, gümrük tarifelerine, kolektif ve komandif şirketlerin tesciline, arziye işlerine, gemi taifelerine, ecnebi sigorta acentelerine, senedat-ı ticareye protestelerinin odaca kaydına, iflas muamelatına, tiftik keçilerine) ve diğer ticari ve sanayi hususata aid mühim mevzulara temas edilmiş olduğu görülür.

İstanbul Ticaret Odası diğer vilayet ve liva ve kazalarda teşkil olunan ticaret odaları için daima bir numune olmuş ve bu odaların teşkili hususunda sarf-ı mesa-i itmişdir. Bu suretle 300 senesinde açılmış olan ticaret odalarının mecmuu 78 adedine baliğ olmuştur.

Ticaret, Ziraat, Sanayi Odalarının Tevhidi

1297 sene-i hicriyesine aid ve balada mezkûr üç nizamname ile ticaret, sanayi ve ziraat odaları ayrı ayrı olarak teşkil idilmek istenmişti.

Ziraat odaları için (28 Rebiyülahir 1300-4 Şubat 1298) tarihinde bir nizamname-i dahili de yapılmış, bazı yerlerde ziraat odaları teşkil edilmiştir. Sanayi odaları ise hiçbir tarafta ayrıca vücuda getirilememişti. Bu suretle ayrı ayrı ticaret, ziraat, sanayi odaları yerine bu vezaifin tamamen ticaret odalarına tevdi-i Ticaret Nezaretince teklif edilmiş, Meclis-i Vükelaca kabul ve tasdik olunarak mevcut ziraat odaları ilga idilmiş, ticaret odaları (27 Şubat

1304-7 Cemaziyelahir 1306) tarihinden itibaren Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odaları unvanıyla tesmiye edilmiştir.

Odanın bu nam altındaki faaliyeti 1324-1908 senesine kadar devam etmiştir. Bu müddet zarfında simsar ve dellallar hakkında odaca tanzim olunan (Safer 1306-24 Eylül 1304) tarihli Simsar ve Dellal Nizamnamesi hükümetçe tasdik edilmiş olduğu gibi, oda nizamnamesinde 7 Muharrem 1299-18 Teşrinışani 1297 tarihinde mevad-ı mahsusaya tezyi edilmiştir.

26 sene devam eden bu devre zarfında oda müsbet ve semere-dar bir iş görmüştür denilemez. Odanın malik olduğu bir matbaa tarafından tab ve neşr edilen mecmuanın ve fiyat cedvelinin neşrine devam edilmiş İstanbulda bir Ticaret Borsası tesis için evrak üzerinde senelerce çalışılmış projeler nizamnameler ihzar edilmiş ve fakat ameli bir neticeye vasil olunmamıştır. Bütün bu müddet zarfında İstanbul Odasına gayri Türk unsurlar hâkim olmuş, odanın ekserî memurları dâhil gayri Türk unsurlara mensub bulunmuştu.

1908'den sonra

10 Temmuz 1324-1908 Meşrutiyet ilanını müteakip yeni bir devresi başlamıştır. (5 Cemaziyelahir 1328-31 Mayıs 1326) tarihinde Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi neşredilmiştir. 48 maddeyi muhtevi olan bu nizamname kanun-ı ahirin neşrine kadar odalar için muteber olan nizamnamedir.*

Bu suretle Ticaret ve Sanayi Odaları ile (Ziraat Odaları) tekrar tefrik edilmiştir. Ziraat Odaları içinde (13 Cemaziyelahir 1330-1328) tarihinde ayrıca 11 maddelik yeni bir nizamname yapılmış ve 29 Receb 1197 nizamnamesi fesh ve ilga olunmuş ve Ziraat Odaları, Ticaret ve Sanayi Odalarından ayrılarak bir müessese-i müstakile haline geçmişlerdir.

(1908-1925) seneleri arasında geçen 17-18 sene zarfında bazı ticaret ve sanayi odaları nisbi bir mevcudiyet göstermişlerse de ziraat odaları bu müddet zarfında cansız ve mühmel bir halde kalmışlardır.

Ticaret ve Sanayi Odalarının umumiyetle temennileri başlıca şu noktalarda toplanıyor idi.

- 1- Odalara mecburiyet-i kaydiye esasının kabulü
- 2- Oda kayıt ücretlerinin artırılması
- 3- Oda vezaif ve selahiyetlerini tevsi-i ve odalara şahsiyet-i hükmiye verilmesi.

Esasen bu ihtiyaç mukaddema Ticaret Nezaretince de takdir olunarak 20 Kanunvevvel 1933 tarihinde Mustafa Şerif Bey'in zaman-ı nezaretinde Ticaret Odaları Kanun-ı Layihası 67 maddeyi muhtevi olmak üzere tanzim ve ihzar olunarak 399 numaralı layiha ile meclis-i mebusana tevdi edilmişti. Bu kanun layihasının esbab-ı mucibesinde zikr olunduğu vechle:

1- Ticaret Odaları meslekdaşlar arasında müşterek olan menafi-i meslekiyeyi himaye ve idare ederler.

2- Ticaret Odaları menafi-i meslekiyeyi tevzil iderler.

3- Ticaret Odaları ehliyet-i hukukiyeyi haizdir.

4- Odalarda mecburiyet-i kaydiye esası kabul edilmiş ve ticaret sicilinin tanzimi, odalara aid bir vazife addolunmuştur..

Fakat harb-i umumi seneleri içinde bu kanun layihasının kabul ve neşri mümkün olmamış ve odalar 1326 nizamnamesiyle idare-i umurda devam itmekte muhtar kalmışlardı.

Mütarekeden Sonra

Mütareke seneleri İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının en feci zamanlarıdır. Bu sıralarda oda tamamıyla gayr-i faal, gayr-i milli bir müessese haline dönüşmüştü.

1339 senesi Şubatında Mahmud Esad Beyin İktisat Vekaleti esnasında İzmir'de toplanan ilk İktisat Kongresine tevdi olunan raporlarda bilhassa milli Türk birliği tarafından tab' ve tevzi' olunan 2 numaralı esere merbut 17 Kanun-ı sani 1329 tarihli raporda mütareke senelerinin İstanbul Ticaret Odasından şiddetle şikayet edilmiştir. Eserin, 37-40. sahifelerinde mündemiç olan bu şikayet raporunda İstanbul Ticaret Odası hakkında Kongrenin ve İktisat Vekaletinin nazar-ı dikkati celb edilmişti. İzmir İktisat Kongresi Ticaret Odaları hakkında şu mukarreratı ittihaz etmişti.

- 1- Odalar için bir kanun-ı mahsus tanzimi
- 2- Oda intihablarının doğrudan doğruya olması
- 3- Ticaret ve zahire ve emsali borsaların odalarca tesisi
- 4- Odaların tedrisatı ticariyeye ve meslekiyeye ihtimam etmeleri

5- Her sene odalar arasında bir kongre akdi.

6- Odaların sergi ve tiyatrolara ehemmiyet vermeleri ve daimi sergiler açmaları.

Esasen İktisat Vekâleti Ticaret Müdüriyet-i Umumiyesi, Ticaret ve Sanayi Odaları hakkında tedkikata başlamıştı. O zaman İstanbul henüz ecnebi işgali altında idi. İktisat Vekâleti Anadolu'da mevcut odalara bir tamim göndermiş ve odaların esbab-ı inkişafı hakkında nokta-i nazarlarını sormuştu. Birçok odalar mütalaalarını bildirmişlerdi. ... müşterek mecburiyet-i kaydiye usulünün kabulü varidatın artırılması meseleleri idi.

21 ve 29 Ağustos 1339 tarihinde İktisat Vekâleti Ticaret Müdüriyeti Umumiyesi tarafından İstanbul Umur-ı Ticariye idaresine gönderilen tahriratta İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının 1326 nizamnamesindeki usul intihab veçhiyle tecdid-i intihabi edilmişti. İntihab-ı vaki, 6 Eylül tezkeresiyle odaya tebliğ edilmiş ve 8 Eylül 1329 tarihinde, yani Meclis birinci reisi Hüseyin Beyin riyasetinde ilk içtimainı akd etmiştir.

Odanın Milli Bir İktisad Müessesesi Olarak İhyası

8 Eylül 1329 tarihinden itibaren bu güne kadar oda meclisini teşkil iden heyet-i hazıra ve vücuda getirdiği teşkilat gerek İstanbul Ticaret ve Sanayi Odalarının yani sağlam ve feyzli bir hayat-ı meslekiyeye mazhar olmalarını temin hususunda çok çalışmış ve muvafakiyetli neticeler elde edilmiştir. Bu itibarla 8 Eylül 1339 tarihi İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının ikinci mebd-i tesisi ve tenkisi addolunmalıdır.

En müsbet icraattan olmak üzere odaya merbut üzere Ticaret ve Zahire Borsasının açılması ve Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile nizamnamesinin esaslarını teşkil eden ve odamızca ihzar olunan projeler gösterilebilir.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi (16, 23, 26, 30 Kanun-ı Evvel 1339) içtimalarında Ticaret ve Sanayi Odaları kanun layihası için birinci projeyi ihzar ve tanzim etmişti. Bu proje bazı tedikata değiştirilmiş ve vücuda getirilen ikinci proje tab olunarak İktisat Vekâletine takdim edilmişti. Bu sıralarda İzmir Ticaret Odasının da bir proje vücuda getirilmişti. Ticaret Vekâleti de Ticaret ve Sanayi Odaları için 63 maddelik ve ticaret sicili için 25 maddelik olarak ayrı ayrı ilmi kanun layihası tanzim etmişti. Büyük Millet Meclisi Ticaret Encümeni bunlardan sicil-i ticaret kanun-ı layihasını tacilen müzakere ile meclise arz eylemişti. (13 teşrin-i evvel 1340) Fakat bu layiha müzakere olunarak kanun halini alamadı ve öylece kaldı.

Yeni Kanun

Ticaret ve Sanayi Odaları kanunu layihalarında mevcut ahkâmın bir çoğu hükümete nizamname haline neşri kabul olduğu görülmesine ve İstanbul ve İzmir Ticaret Odaları tarafından gönderilen murahhaslarda oda kanununun müsteaciliyet neşrini temenni itmeleriyle ticaret encümeni 9 Nisan 1341 kararnamesiyle Ticaret ve Sanayi Odaları kanun layihasını 12 madde olarak tespit eylemiş ve meclise arz etmiştir. Büyük Millet Meclisi 22 Nisan 1341 içtimainda bu kanunu kabul etti ve bu suretle memleketimizin Ticaret ve Sanayi Odaları ilk defa olarak bir kanun-ı mahsusa mahzar olmuş oldular.

Yeni Nizamnamenin Projesini İhzar Mesaisi

Yeni kanunun ikinci maddesinde odaların teşkilat-ı dahiliyelericve vezaif ve muamelatının suret-i ifası hakkında Ticaret ve Sanayi Odalarının mütalaları alınarak mahalli ihtiyaç ve hususiyetlere muvaffak ahkâmı ihtiva itmek üzere Ticaret Vekâletince bir nizamname tanzim olunarak İcra Vekilleri Heyetince tasdik edileceği muharrerdir.

İşte bu sarahata istinaden Vekâlet bil-umum odaların bu hususta mütalalarını sormakla İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 129 maddelik bir nizamname projesi tanzim ve tab' ile Vekâlete göndermişti. Bu proje Vekâletçe bazı tadilatla kabul olunarak 27 Eylül 1341 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından tasdik edilmiş ve bütün odalar için meri' ve muteber bir nizamname olarak neşr olunmuştur.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası bu yeni nizamname vechiyle teşkilatını tevsi etmiş ve 1926 bütçesinde bu maksatla icab eden mesarif ve tahsisatı kabul eylemiştir.

Katib-i Umumi: Mehmed Vehbi

1.2.1. Taşradaki Örgütlenmeler

Osmanlı Devleti'ndeki siyasi ve ekonomik ortamın tüm olumsuzluklarına rağmen İstanbul Ticaret Odası'nın öncülüğünde 1880'lerin ortasından itibaren ülke genelinde bir ticaret burjuvazisi yaratmak ve var olanları bir araya getirebilmek için çok önemli ve hızlı sayılabilecek girişimler olmuştur.

Ülkede 1884 yılı sonuna kadar 78 Oda kurulmuştu. Belli başlı odaların kurulduğu vilayet, sancak ve kazalar şunlardır:

Vilayetler:

Kastamonu, Konya, Musul, Van, Edirne, Adana, Trabzon, Bursa, Diyarbakır, Trablusgarp, Halep, Bağdat, Elaziz, Selanik, Cezayir-i Bahr-i Sefid.

Sancaklar:

Burdur, Karahisar (Afyon), Kırklareli, Gelibolu, Gümüşhane, Samsun, Gümüşhane, Basra, Mardin, Maraş, Kudüs.

Kazalar:

Nallıhan, Mustafapaşa, Uzunköprü, Havza, Ereğli, Ilgın, İmroz, Bozcaada, Seydişehir, Bozkır, Bahçesaray, Adilcevaz, Erciş, Gevaş, Lüleburgaz, Babaeski, Ahtebolu, Vize, Tırnova, Midye, Şarköy, Keşan, İnoz, Mürefte, Cebel (Osmaniye), Mersin, Karaisalı, Of, Atina (Pazar), Hopa, Çarşamba, Terme, Bafra, Ünye, Fatsa, İskeçe, Sultanyeri, Ahiçelebi, İğriderre ve Rize.

1.3. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın Kuruluşu (1884)

Osmanlı'da kurulan ilk yerli ticaret odasının İstanbul Ticaret Odası olduğunu yukarıda belirtmiştik. 14 Ocak 1880'de Dersaadet Ticaret Odası adıyla kayıtlara geçen bu kuruluş faaliyetlerine ancak 1882 yılında geçebilmişti. Osmanlı Türkiye'sindeki ticaret ve sanayi odalarının anaç kuruluşu olan bu oda, diğer odaların kuruluşu için de bir örnek modeldir. Ülke genelinde odaların yaygınlaşması, İstanbul Ticaret Odası'nın kuruluşundan iki yıl sonra gerçekleşebil-

*Nemlizadelerin
yaptırduğu
Değirmendere Köprüsü,
19. yüzyıl sonları...*

miştir. İstanbul Ticaret Odası'nın model alınmasıyla ilk aşamada Selanik, İzmir, Beyrut, Halep ve Bağdat'ta ticaret odalarının açıldığını görmekteyiz. İkinci aşamada ise Edirne, Bursa, Cezayir-i Bah-i Sefid, Konya, Yanya, Erzurum'da ticaret odaları kurulmuştur. Trabzon Ticaret Odası'nın kuruluşu da bu ikinci aşamada olmuş ve odanın resmîyet kazanması 1884 yılı sonlarına denk gelmiştir.¹²³

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin etmiş olduğumuz ve aşağıda eski harfli Türkçeden çevirimini verdiğimiz bir belge, bu tespiti doğrulayacak niteliktedir. Rumi takvimle 9 Teşrinievvel (Ekim) 1301, Miladi takvimle 25 Ekim 1885 tarihli bu belgede, Trabzon Ticaret Odası'nın kuruluşunda başkan olarak görev yapmış olan Arnavutzade Ahmet Efendi'ye Trabzon Valiliği'nin teklifiyle Bâb-ı Âli tarafından üçüncü derecede nişan verilmiştir.¹²⁴ Bu belgenin varlığı, Trabzon Ticaret Odası'nın 1884 yılında kurulduğunu teyit etmektedir. Kuruluşunda büyük emekler sarf etmiş olan Arnavutzade Ahmet Efendi'nin Trabzon Valiliği tarafından İstanbul'a yazılan bir yazıyla taltif edilmek istenmesi, Odanın kuruluşunun bu yazışmadan bir süre önce gerçekleşmiş olduğunu kuvvetle teyit etmektedir.

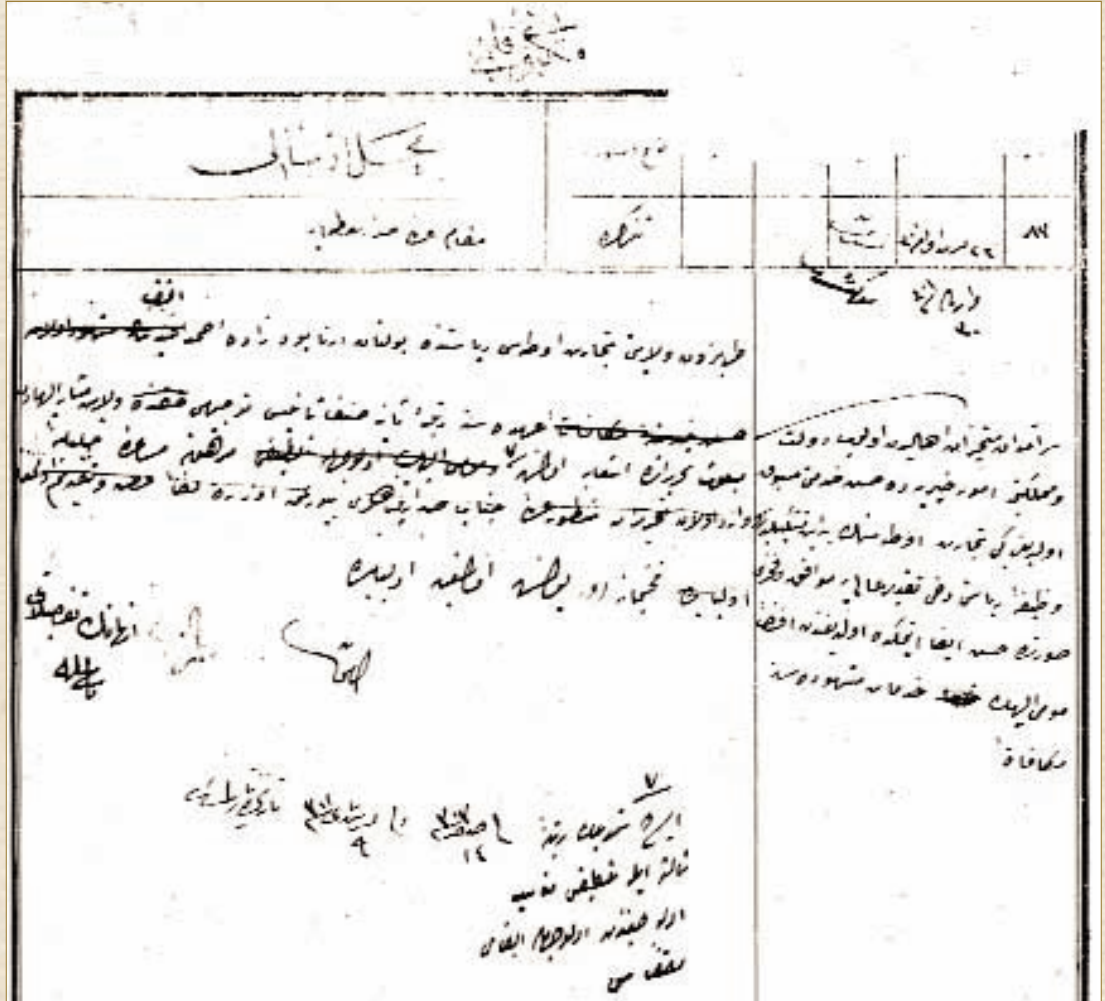
123 Adnan Giz, *a.g.m.*, s.751.; Refik Koraltan'ın 15.5.1939 tarihli Basılmamış Raporu. 1897 yılı itibarıyla Trabzon Vilayeti'nde merkez, Ordu, Giresun, Tirebolu, Görele, Vakfıkebir, Akçaabat, Sürmene, Of, Samsun, Ünye, Fatsa, Çarşamba, Bafra, Rize, Hopa, Gümüşhane'de Ticaret Odaları bulunmaktadır (Nezaret-i Umur-ı Ticaret ve Nafia, *Devlet-i Aliye-i Osmaniyenin Binüçyüz Onüç Senesine Mahsus İstatistik-i Umumisidir*, İstanbul, 1316, s.130.)

124 BOA., Y.PRK.A., Dosya no: 4, Gömlek no: 23.

Y.PRK.A. 4/23
Mektubi Kalemî
Nev-i müsveddesi: Tezkire
Mahall-i irsalî: Makam-ı Ali-i Sadaret-uzma'ya

Trabzon Vilayeti Ticaret Odası riyasetinde bulunan Arnavutzade Ahmed Efendi se-
râmedan-ı mütehayyızan ahaliden olub devlet ve memleketçe umur-u hayriyede hüsn-ü
hizmeti mesbuk olduğu gibi Ticaret Odasının bidayet-i teşkiliye nezd-ü vaziyet-i riyaseti da-
hi takdir-i âliye muvafık ve fahri suretde hüsn-ü ibka itmekte olduğundan efendi-i muma-
ileyhin hidemat-ı meşhuresine mükafat uhdesine rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi tevcihi vilayet-
i müsarünileyhadan mebus tahriratda işar olunmuş ise de şimdilik rütbe-i salise ile taltifi
münasib olacağından olvechile ibka-i muktezası merhun-ı müsaade-i celile-i fehmane-
ri bulunmuş olmasına ol babda...

9 Teşrin-i Evvel 301
14 Safer 303

Trabzon Ticaret Odası
kurucusu Arnavutzade
Ahmet Efendi'ye rütbe
verilmesine dair
Osmanlı Arşivi belgesi...

11 Mart 1876 tarihli Sada-
ret Makamının bir tezkeresi
ile daha önce kurulmuş
olan Ticaret ve Ziraat
Meclisi'nin lağv edilerek
memleketteki ziraat ve
ticaret işlerinin geliştiril-
mesi için Ticaret ve Zira-
at Odalarının kurulması
istenmişti. 18 Ekim
1879'da Sadaret'e getirilen
Küçük Sait Paşa kabinesinde,
Ticaret ve Ziraat Nazırı olan
Kadri Paşa 11 Aralık 1879 ta-

Trabzon Ticaret Odası
kaşesi,
TSO Arşivi

rihinde Başvekâlet'e yazdığı
yazı ekinde, Osmanlı'da ku-
rulacak ilk ticaret odasının
11 maddelik tüzüğünü
sunmuştur. Bu noktadan
hareket ettiğimizde tica-
ret ve sanayi odalarının
kuruluşunun en erken
tarihinin 1880 yılı içinde
gerçekleşebileceği aşikâr-
dır. Dolayısıyla Trabzon Ti-
caret Odası'nın kuruluşunun,
bu tarihten önce olması müm-
kün değildir.

Trabzon'da deve
kervan...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

Cumhur Odabaşioğlu tarafından 7-13 Temmuz 1984 tarihlerinde Kuzey Haber Gazetesinde yayımlanan “Trabzon Ticaret Odasının Tarihçesi” başlıklı seri yazısında, Oda'nın eski genel sekreteri Tahsin Sayın'a atıfta bulunarak Trabzon Ticaret Odasının kuruluş tarihini 1874 olarak vermektedir. Odabaşioğlu bu tarihi verirken Tahsin Sayın'ın yeni harflere aktardığı Ticaret Odası kayıtlarından hareketle biraz ihtiyatlı, bizce abartılı olan 1874 tarihini vermektedir.

Kadri Paşa'nın yukarıda aktardığımız yazışmasında odaların kurulmasının Abdülaziz devrinin (1861-1876) son aylarında düşünüldüğü, ancak oda yerine Ticaret ve Ziraat Meclisinin ve ona bağlı Ticaret ve Ziraat Müdürlüklerinin kurulduğunu; İstanbul Ticaret Odası'nın resmi kuruluşunun ise 14 Ocak 1880 olduğunu hesaba kattığımızda Trabzon Ticaret Odası'nın bu tarihlerden önce kurulmuş olması, merkeziyetçi bir yapıyla yönetilen Osmanlı Devleti'nin hukuk mantığı içinde düşünülemez.

1884'te kurulan Trabzon Ticaret Odası'nın kurucular kurulu ve ilk yönetim kurullarının kimlerden oluştuğuna dair elimizde doyurucu bir bilgi bulun-

mamaktadır. Bunun nedeni, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belge tasniflerinin sistematik olmaması, Trabzon Vilayet Salnamelerinde 1892 yılına kadar bu konuyla ilgili olarak herhangi bir verinin bulunmaması ve Trabzon Ticaret Odası arşivinin 1916 yılında yaşanan Rus işgali sırasında Ordu'ya taşınması ve burada bulunduğu deponun Rus bombardımanları sırasında tahrip olmasında yatmaktadır.

Ticaret Odası'nın kurucusunun kimliğiyle ilgili olarak yukarıda sunmuş olduğumuz belgenin dışında şimdilik herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Trabzon Ticaret Odası'nın yönetim kurullarında görev yapmış olan şahıslarla ilgili olarak 1892 Trabzon Vilayet Salnamesinde ilk kez toplu bir bilgiye ulaşabilmekteyiz. 1892'den Trabzon Vilayet Salnamesinin sonuncusu olan 1904 yılına kadar Trabzon Ticaret Odası'nın yönetim kurullarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir:

1892 (1309 H.)YILI TRABZON TİCARET VE ZİRAAT VE SANAT ODASI¹²⁵

Reis:

Hacı Sadızkade Hacı Vehbi Efendi

125 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1892, s. 117.

Azalar:

Şatırzade Refet Efendi
 Hacı İzzetzade Hüseyin Efendi
 Hacı Kadızade Tahsin Efendi
 Mısıryan Bogos Efendi
 Eframidi Panco Efendi
 Nemlizade Osman Efendi
 Hacı Hamdi Hafızade Tevfik Efendi
 Çizmecizade Rasim Efendi
 Didebanzade Hacı Abdülvahit Efendi
 Hacı Ali Hafızade Hasan Efendi.

**1894 YILI (1311 H.) TRABZON Tİ-
CARET VE ZİRAAT VE SANAT ODA-
SI¹²⁶****Reis:**

Hacı Sadıkkzade Hacı Vehbi Efendi

Azalar:

Nemlizade Osman Efendi

Meydan'da opera
 binası...
 Atilla Alp Bölükbaşı
 Arşivi

Hacı İzzetzade Hüseyin Efendi
 Hacı Kadızade Tahsin Efendi
 Mısıryan Bogos Efendi
 Eframidi Panco Efendi
 Osbiyan Ohannes Efendi
 Şatırzade Refet Efendi
 Hacı Hamdi Hafızade Tevfik Efendi
 Çizmecizade Rasim Efendi
 Didebanzade Hacı Abdülvahit Efendi
 Hacı Ali Hafızade Hasan Efendi.

**AKÇAABAT TİCARET VE ZİRAAT
ODASI****Reis:**

Değirmencizade Osman Efendi

Azalar:

Kazancızade Ahmet Ağa
 Ahmet Efendi
 Simonoğlu Yani

OF TİCARET VE ZİRAAT ODASI**Reis:**

Münhal

Azalar:

Kibar Efendi
 Tursun Efendi
 Lazar Efendi

**1896 YILI (1313 H.) TRABZON Tİ-
CARET VE ZİRAAT VE SANAT ODA-
SI¹²⁷****Reis:**

Hacı Sadıkkzade Hacı Vehbi Efendi

Azalar:

Nemlizade Osman Efendi
 Hacı İzzetzade Hüseyin Efendi
 Çulhazade Kadri Efendi
 Hacı Kadızade Tahsin Efendi
 Mısıryan Bogos Efendi
 Eframidi Panco Efendi
 Hacı Hamdi Hafızade Tevfik Efendi
 Şatırzade Refet Bey
 Çizmecizade Rasim Efendi
 Didebanzade Hacı Abdülvahit Efendi
 Hacı Ali Hafızade Hasan Efendi.

126 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1894, s. 131.

127 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1896, s. 131.

Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi...

Diradoryan Ohannes Efendi

Başkâtip:

Arif Hikmet Efendi

İkinci Kâtip:

Hacı İbrahim Efendi

Mübaşir:

Hacı Hasan Efendi

**1898 YILI (1316 H.) TRABZON Tİ-
CARET ODASI¹²⁸**

Reis:

Hacısadızkade Hacı Vehbi Efendi

Başkâtip: Arif Hikmet Efendi

Azalar:

Hacı Osman Efendi

Hacı Tevfik Efendi

Hüseyin Efendi

Hacı Kadri Efendi

Hasan Efendi

Tahsin Efendi

Fehmi Efendi

Rasim Efendi

Petraki Efendi

Bogos Efendi

Kayzak Efendi

**AKÇAABAT TİCARET VE ZİRAAT
ODASI**

Reis:

Değirmencizade Osman Efendi

Azalar:

Kazancızade Ahmet Ağa

Hacı Tursunzade Ahmet Ağa

Simonoğlu Yani

Başkâtip:

Celal

OF TİCARET VE ZİRAAT ODASI

Reis:

Münhal

Azalar:

Kolotoğlu Ömer Efendi

Tursun

Keşişoğlu Lazar

1900 YILI (1318 H.) TRABZON Tİ- CARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODA- SI¹²⁹

Reis-i evvel:

Hacıkadızade Tahsin Efendi

Reis-i sani:

Marmıyan Bogos Efendi

Müşavir-i evvel:

Fostropoli Yorgaki Efendi

Müşavir-i sani:

Hacı Ali Hafızade Hasan Efendi

Azalar:

Nemlizade Hakkı Efendi

Çulhazade Hacı Kadri Efendi

Terziyanoğlu Vasilaki Efendi

İnebeyoğlu Yordanaki Efendi

Basmacidi Yanko Efendi

Arapyan Kayzak Efendi

Arslanyan Haçık Efendi

Nuryan Esteban Efendi

Başkâtip:

Arif Hikmet Efendi

İkinci Kâtip:

Hacı İbrahim Efendi

Mübaşir ve Odacı:

Hacı Hasan Efendi

AKÇAABAT KAZASI TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹³⁰

Reis:

Değirmencizade Osman Efendi

Azalar:

Ahmet Efendi

Ahmet Efendi

Yani Efendi

Kâtip:

Celal Efendi

VAKFIKEBİR KAZASI TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹³¹

Reis:

Derviş Ağa

Azalar:

Haşim Efendi

Hacı Hasan Efendi

Ali Efendi

1901 YILI (1319 H.) TRABZON Tİ- CARET VE SANAYİ ODASI¹³²

Reis-i evvel:

Hacıkadızade Tahsin Efendi

Reis-i sani:

Kuzinzade Fehmi Efendi

Müşavir-i evvel:

Fostropulo Yorgaki Efendi

Müşavir-i sani:

Hacı Ali Hafızade Hasan Efendi

Azalar:

Kırzade Hacı İsmail Efendi

Serdarzade Hacı Salih Efendi

Basmacidi Yanko Efendi

İnebeyoğlu Yordanaki Efendi

Arabyan Kazyak Efendi

Arslanyan Haçık Efendi

Mahohyan Ohannes Efendi

Nuryan Esteban Efendi

Başkâtip:

Arif Hikmet Efendi

Katib-i sani:

Hacı İbrahim Efendi

*Uzunsokat'tan bir
kesit...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi*

129 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1900, s. 127.

130 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1900, s. 187.

131 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1900, s. 193.

132 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1901, s. 76.

Çömlekçi'den
Kalepark ve Ganita...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

TRABZON ZİRAAT ODASI

Reis:

Eyüpzade Ali Galip Efendi

Reis-i Sani:

Konkalidi Petraki Efendi

Azalar:

Hanzade Ziya Bey

Hacı Hamdi Efendizade Tefvik Efendi

Hacı Derviş Ağazade Eşref Efendi

Arnavutzade Hasan Efendi

Kalaycızade Hacı Osman Efendi

Karagözyan Mıkırdıç Efendi

Kotoroğlu Anesti Efendi

Fetvacıyan Yervant Efendi

Papadopulo Ispero Efendi

AKÇAABAT TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹³³

Azalar:

Hacı Dursunzade Ahmet Efendi

Simyonoğlu Yani Efendi

Hacı Ömerzade Hafız Ali Efendi

Katip:

Celal Efendi

OF TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹³⁴

Reis:

Sarı Alizade Salih Ağa

Azalar:

Sarıcazade Hasan Bey

Hacı Kemal Efendi

Vasiloğlu Yani Ağa

Kâtip:

Ahmet Efendi

SÜRMENE TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹³⁵

Reis: Mehmet Efendi

Azalar: İlyas Efendi

İdris Efendi

Hacı İsmail Efendi

Dimitri Efendi

VAKFIKEBİR TİCARET VE SANAYİ ODASI

Reis:

Hacı Hasanzade Ahmet Efendi

Azalar:

Zamaniszade Hacı Hasan Efendi

Hacı Ahmetzade Ali Ağa

Civelekzade Ali Efendi

133 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1901, s. 117.

134 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1901, s. 119.

135 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1901, s. 120.

VAKFIKEBİR ZİRAAT ODASI**Reis:**

Kuleinzade Hacı Mahmut Efendi

Azalar:

İskenderzade Haşim Efendi

Kürtalızade Hasan Efendi

Birincizade Hafız İsmail Efendi

**1902 YILI (1320 H.) TRABZON Tİ-
CARET VE SANAYİ ODASI¹³⁶****Reis-i evvel:**Hacı Hami Efendizade Hacı Hami
Efendi**Reis-i sani:**

Kuzinzade Fehmi Efendi

Müşavir-i evvel:

Fostropulo Yorgaki Efendi

Müşavir-i sani:

Marmıyan Bogos Efendi

Azalar:

Çulhazade Hacı Kadri Efendi

Serdarzade Hacı Salih Efendi

Kırzade Hacı İsmail Efendi

Medaksa Hristo Efendi

Basmacidi Yanko Efendi

İnebeyoğlu Yordanaki Efendi

Arslanyan Haçik Efendi

Mahuhyan Ohannes Efendi

Başkâtip:

Arif Hikmet Efendi

İkinci Kâtip:

Hacı İbrahim Efendi

TRABZON ZİRAAT ODASI¹³⁷**Reis-i evvel:**

Eyüpzade Ali Galip Efendi

Reis-i sani:

Konkalidi Petraki Efendi

Azalar:

Hanzade Ziya Bey

Hacı Hamdi Efendizade Hacı Tevfik

Hacı Derviş Ağazade Eşref Efendi

*Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi...*

136 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s. 132.

137 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s. 133.

Arnavutzade Hasan Efendi
Kalaycızade Hacı Osman Efendi
Karagözyan Mıgırdıç Efendi
Marmıyan Bogos Efendi
Fetvacıyan Yervant Efendi
Papadopulo İspéro Efendi

AKÇAABAT TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹³⁸

Reis:

Değirmencizade Osman Nuri Efendi

Azalar:

Hacı Tosunzade Ahmet Remzi Efendi
Simyonoğlu Yani Efendi

Kâtip:

Mahmut Celal Efendi

OF TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹³⁹

Reis:

Sarı Alizade Salih Ağa

Azalar:

Sarıcazade Hasan Bey
Hacı Mendanzade Sadullah Efendi
Dimitri Ağa

Kâtip:

Ahmet Efendi

SÜRMENE TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI¹⁴⁰

Reis:

Hacı Mehmet Efendi

Azalar:

Hacı İsmail Efendi
İdris Efendi
Hacı İsmail Efendi
Dimitri Efendi

VAKFIKEBİR TİCARET VE SANAYİ ODASI¹⁴¹

Reis:

Hacı Hasanzade Ahmet Efendi

Azalar:

Zamaniszade Hacı Hasan Efendi

Hacı Ahmetzade Ali Ağa
Civelekzade Ali Efendi

VAKFIKEBİR ZİRAAT ODASI¹⁴²

Reis:

Kuleyinzade Hacı Mahmut Efendi

Azalar:

İskenderzade Haşim Efendi
Kürtalizade Hasan Efendi
Birincizade Hafız İsmail Efendi

1903 YILI (1321 H.) TRABZON Tİ- CARET VE SANAYİ ODASI¹⁴³

Reis-i evvel:

Hacı Hamdi Efendizade Hacı Hami
Efendi

Reis-i sani:

Kuzinzade Fehmi Efendi

Müşavir-i evvel:

Velisaridi Dimestokili Efendi

Müşavir-i sani:

Marmıyan Bogos Efendi

Azalar:

Kalpalcı Yorgi Efendi
Kırzade Hacı İsmail Efendi
Serdarzade Hacı Salih Efendi
Çulhazade Hacı Kadri Efendi
Mahohyan Ohannes Efendi
Medaksa Hristo Efendi
Karagözyan Mıgırdıç Efendi
Garamatiko Poloparoşko Efendi

Başkâtip:

Arif Hikmet Efendi

Katib-i sani:

Hacı İbrahim Efendi

TRABZON ZİRAAT ODASI

Reis-i evvel:

Eyüpzade Ali Galip Efendi

Reis-i sani:

Konkalidi Petraki Efendi

Azalar:

Hanzade Ziya Bey

138 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s. 197.

139 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s. 203.

140 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s. 208.

141 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s. 219.

142 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s. 219.

143 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1903, s. 321.

Hacı Hamdi Efendizade Hacı Tevfik Efendi

Hacı Derviş Ağazade Eşref Efendi

Kuzinzade Fehmi Efendi

Hacı Mollazade Hacı Mahmut Efendi

Karagözyan Mıgırdıç Efendi

Marmıyan Bogos Efendi

Fetvacıyan Yervant Efendi

Papadopulo İspéro Efendi

Persidi Yorgi Efendi

AKÇAABAT TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI

Reis:

Değirmencizade Osman Efendi

Azalar:

Hacı Ömerzade Hafız Ali Efendi

Hacı Tosunzade Ahmet Efendi

Simyonoğlu Yani Efendi

Kâtip:

Mahmut Celal Efendi

OF TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI

Reis:

Hacı Kamil Efendi

Azalar:

Sarıcaoğlu Hasan Bey

Hacı Mendanzade Sadullah Efendi

Dimitri Ağa

Kâtip:

Ahmet Efendi

SÜRMENE TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI

Reis:

Hacı Mehmet Efendi

Azalar:

İdris Efendi

İlyas Efendi

Hacı İsmail Efendi

Dimitri Efendi

VAKFIKEBİR TİCARET VE SANAYİ ODASI

Reis:

Hacı Hasanzade Ahmet Efendi

Azalar:

Zamaniszade Hacı Hasan Efendi

Hacı Ahmetzade Ali Ağa

Civelekzade Ali Efendi

VAKFIKEBİR ZİRAAT ODASI

Reis:

Kuleyinzade Hacı Mahmut Efendi

Azalar:

İskenderzade Haşim Efendi

Kürtalizade Hasan Efendi

Birincizade Hafız İsmail Efendi

1904 YILI (1322 H.) TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI¹⁴⁴

Reis:

Hacı Hami Efendizade Hacı Hami Efendi

Reis-i Sani:

Çulhazade Hacı Kadri Efendi

Müşavir-i evvel:

Velisaridi Dimestokili Efendi

Müşavir-i sani:

Marmıyan Bogos Efendi

Azalar:

Barutçuzade Ahmet Efendi

Nemlizade Hakkı Efendi

Kalpalcı Yorgo Efendi

Hacı Hattatzade Mustafa Efendi

Medaksa Hristo Efendi

Karagözyan Mıgırdıç Efendi

Garamatiko Poloparoşko Efendi

Arabyan Kayzak Efendi

Başkâtip:

Arif Hikmet Efendi

Katib-i Sani:

Hacı İbrahim Efendi

TRABZON ZİRAAT ODASI

Reis-i evvel:

Eyüpzade Ali Galip Efendi

Reis-i sani:

Konkalidi Petraki Efendi

Azalar:

Hanzade Ziya Bey

Hacı Hamdi Efendizade Hacı Tevfik Efendi

Hacı Derviş Ağazade Eşref Efendi

Kuzinzade Fehmi Efendi

Hacı Mollazade Hacı Mahmut Efendi

Karagözyan Mıgırdıç Efendi

Marmıyan Bogos Efendi

Fetvacıyan Yervant Efendi

Papadopulo İspéro Efendi

Persidi Yorgi Efendi

AKÇAABAT TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI**Reis:**

Değirmencizade Osman Efendi

Azalar:

Hacı Ömerzade Ali Efendi

Hacı Tursunzade Ahmet Efendi

Simonoğlu Yani Efendi

Veznedar-Kâtip:

Mahmut Celal Efendi

OF TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI**Reis:**

Sarıcazade Hasan Bey

Azalar:

Hacı Kemal Efendi

Hacı Merdanzade Sadullah Efendi

Dimitri Ağa

Kâtip:

Ahmet Efendi

SÜRMENE TİCARET VE ZİRAAT VE SANAYİ ODASI**Reis:**

Hacı Mehmet Efendi

Azalar:

İdris Efendi

Hacı İsmail Efendi

Dimitri Efendi

VAKFIKEBİR TİCARET VE SANAYİ ODASI**Reis:**

Hacıhasanzade Ahmet Efendi

Azalar:

Zamaniszade Hacı Memiş

1930'larda Trabzon...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

Haciahmetzade Ali Ağa
Çömlekçizade Ali Ağa

VAKFIKEBİR ZİRAAT ODASI

Reis:

Kuleinzade Hacı Mahmut Efendi

Azalar:

İskenderzade Haşim Efendi

Kurtalizade Hasan Efendi

Birincizade İsmail Efendi

1904 yılından itibaren Trabzon Vilayet Salnamesinin yayını son bulmuştur. Trabzon Vilayet Salnamesiyle aynı tarihte yayına hayatına giren resmi nitelikli Trabzon Vilayet Gazetesi 1916 tarihindeki Rus işgaline kadar yayın hayatında kalmıştır. Maalesef bu önemli gazetenin yalnızca 1906 yılına ait muhtelif sayılar bugün Türk kütüphanelerinde bulunmaktadır. II. Abdülhamit dönemindeki sivil matbuatın Bâb-ı Âli ve yerel uzantılarının sığılığı ve yetersizliği Trabzon yayın hayatı için de geçerli bir durumdu. Tarih araştırmalarında arşiv kaynaklarıyla birlikte süreli yayınların önem arzediği gerçeğinden hareketle Trabzon Ticaret Odası'nın yönetici kadrosunun ve faaliyetlerinin izini sürmek yukarıda arz ettiğimiz olumsuzluklardan ötürü mümkün olamamaktadır. Yapabildiğimiz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet

sonrası basın üzerindeki sansürün kalkmasıyla birlikte çeşitlenen ulusal ve yerel basının çok da uzun soluklu olmayan koleksiyonundan tespit edebildiklerimizi aktarmaktan ibarettir. Buna, 1914'te başlayıp 1918'de sona eren ve bu tarihler arasında iki yıl işgal yaşayan Trabzon'un yerel Türk basınının karşılaştığı akibeti eklediğimizde genel tarih akışını süzmede, şahısları tespit etmede ve bilgiye erişimde yaşanan zorluk daha iyi anlaşılabilir. Bu olgular Trabzon Ticaret Odası'nın yönetici kadrosunun ve faaliyetlerinin Cumhuriyet'in temellenmesine kadar geçen sürede tespitini zorlaştırmaktadır.

Bunların dışında II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte gelişen süreçte 1910 yılında Türkiye'de odaların yeniden yapılandırılıp Ziraat Odalarının Ticaret ve Sanayi Odalarından ayrılması ve odalara üyeliğin 1925 yılına kadar zorunlu olmaması, üye sayısı ve profilinin ortaya çıkartılmasında başka bir güçlük nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Ülke geneli için geçerli olan bu durum Trabzon özeline indirgenildiğinde başkaca zorlukları da karşımıza getirmektedir.

Trabzon özeli için geçerli olan bu zorluklar arasında en önde geleni şüphesiz 1916-1918 yılları arasında yaşanan muhacirlik dönemidir. Bu dönemde Trabzon vilayet yönetimi ile birlikte Ticaret Odası'nın da içinde yer aldığı bazı önem-

li kurumlar Ordu kazasına taşınmıştır. Savaş yıllarında işgale uğramayan Ordu kazası sık sık Rus donanmasının bombardımanına maruz kalmıştır. Bunların birinde, aralarında Trabzon Ticaret Odası arşivinin de bulunduğu Vilayet arşivi isabet alarak belgeler tahrip olmuştur. Bu olumsuzluk, Trabzon'un yakın tarihini, dolayısıyla da Trabzon Ticaret Odası'nın kurumsal kimliğinin nasıl oluştuğunu ve temellendirildiğini takip etmede bizi çaresizliğe itmektedir. Bu konu Tica-

ret Odalarının yeniden yapılandırıldığı 1925 yılında da gündeme gelmiş ve Ticaret Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdüriyeti ile Trabzon Vilayeti arasında resmi yazışmalara yansımıştır.

T.C. Ticaret Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdüriyeti'nin 21 Kânunuevvel 1341 tarih ve 24176/ 16 sayıyla Trabzon Vilayetine yazdığı yazıda Trabzon Ticaret Odası kayıtlarının akıbeti ile ilgili olarak şunlar yer almaktadır.

“329-330 senelerinde Rus istilası üzerine Vilayetiniz Ticaret Odasına ait kuyudatın zayi olduğunu, 5 Kanunuevvel 341 tarih ve 3847 / 1344 numaralı tahriratınızla bildirilmekte ise de bir defa da Belediye kuyudatına müracaatla mezkur cetvellerin imla ve sürat-i iadesinin temini rica olunur.”

Trabzon Valiliğince sözkonusu yazı Belediye Başkanlığına havale edilerek gereğinin yapılması istenmiştir. Belediye

Başkanlığı 20 Kânunusani 926 tarihli cevabi yazısında ise şunları söylüyordu.

“Harb-i umumide Ordu vilayetinin bombardımanında Sıhhiye Deposundaki Trabzon Belediyesine ait kuyudatın da müteharrik olduğu cihetle....”¹⁴⁵

1.3.1. Trabzon'da Kurulan İlk Ticari Şirketler

18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da gelişen Sanayi Devrimi'nin etkileri kısa sürede Osmanlı ekonomisini de kapsayacak bir nitelik arz etti. 19. yüzyılın başlarından itibaren Karadeniz uluslararası ticarete giderek önem kazanmaya başlamıştır. Doğu-Batı ticaretinde çok önemli bir kavşak haline gelen Trabzon şehri ve limanı yerli ve yabancı tüccar için en önemli cazibe merkezlerinden bir olmuştur. Bu potansiyel Osmanlı toplumunun sadece gayrimüslim kesimini değil Müslüman kesimini de etkileyecek ve sınırlı da olsa müteşebbis hale getirecektir. Bu gelişmeyi Trabzon özelinden de izlemek mümkündür. Bugün bile Trabzon eşraf ve tüccarı içerisinde saygın bir yeri olan Hacı Ali Hafızzadeler (Onganlar) ve Nemlizadeler, 180 yıl öncesinden bu yana Müslüman müteşebbis zümrenin ilk örnekleri olarak devamlılık çizgisiyle karşımızdadırlar.

1824 yılında Hacı Ali Hafızzade Hacı Hasan Rıza kurduğu şirketle, Protestan ahlakıyla bezelen kapitalizmin dünya ekonomisini sarmalladığı bir dönemde Müslüman Türk toplumunun öncülüğünü yapmaya başlamıştır.

Bu öncü hareket 1850'lere kadar

önemli bir potansiyel yaratmıştır. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın Müslüman burjuvaziye indirmiş olduğu darbeye rağmen 1853-1856 Kırım Harbi sırasında Trabzon tüccarının devlete yapmış olduğu yardımlardan direnç kabiliyetini henüz kaybetmediği anlaşılmaktadır. Savaş sırasında Osmanlı Hükümeti tarafından ordunun ihtiyacını karşılamak için ülke genelinde açılan yardım kampanyasına Trabzon Eyaleti de büyük bir coşkuyla katılmıştır. Eyalet Meclisinde sözkonusu kampanyaya 250.000 kuruşluk yardımla katılma kararı alınmıştır. Ancak, halkın bu kampanyaya büyük bir ilgi göstermesi sonucunda meblağ 456.250 kuruşa erişmiştir. Bu rakkamın içinde yalnızca Müslümanların değil gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının da katkı sahibi oldukları görülmektedir. Toplanan meblağa iştirak edenlerin 459'u Müslüman, 127'si Rum, 24'ü Ermeni ve 11'i Katolik cemaatine mensup olup toplamı 621 kişidir.

Yapılan yardımların sosyolojik katmanlara göre tasnifi Trabzon Eyaleti ve Kırım Harbi adlı çalışmada ayrıntılı olarak verilmiştir. Biz burada bu çalışmadan konumuzla ilgili olan kısmı alıntılar yaparak dönemin tüccar ve esnaf profilini hem sosyal statü, hem de ekonomik güçleriyle dikkatlere sunmak istedik.¹⁴⁶

Yardım Kampanyasına Katılanın Ünvanı ve İsmi	Miktar (Kuruş)
Tüccar-ı muteberândan Nemlizâde Hacı Salih Ağa	4.000
Tüccar-ı muteberândan Sipahizâde Hacı Mustafa Efendi	4.000
Tüccar-ı muteberândan Altıparmakzâde Halil Ağa	4.000
Tüccar-ı muteberândan Sipahizâde Murteza Efendi	4.000
Tüccar-ı muteberândan Hammamizâde Mehmed Temel Ağa	3.000
Tüccar-ı muteberândan Hartamaszâde Mustafa Ağa	3.000
Tüccar-ı muteberândan Dervişzâde Hacı Mehmed Efendi	3.000
Tüccar-ı muteberândan Hacı Emin Alemdarzâde Hacı Ahmed Efendi	3.000
Tüccar-ı muteberândan Kasımzâde Hacı Ruşen Ağa	2.500
Tüccar-ı muteberândan Arnavudzâde Hacı Mehmed Ağa	2.000
Tüccar-ı muteberândan Hacı Ömerzâde Hacı Mustafa Efendi	2.000
Tüccar-ı muteberândan Hacı Arif Ağazâde Emin Hilmi Efendi	2.000
Tüccar-ı muteberândan Hacı Hasanzâde Ali Hafız Efendi	2.000
Tüccar-ı muteberândan Ömerzâde Hacı Ahmed Ağa	2.500
Tüccar-ı muteberândan Derviş Kapudanzâde Osman Yazıcı	1.250
Tüccardan Derviş Hartamaszâde Hacı Derviş Ağa	1.000

Tüccar-ı muteberândan Golozâde Hacı Ahmed Efendi	1.000
Tüccardan Hacı Abdülgaffurzâde Hafız Hamdi Efendi	1.000
Tüccardan İshakzâde Hüseyin Ağa	1.000
Tüccardan Hallaçzâde Ahmed Ağa	1.000
Tüccardan Boztepe İmamızâde Hafız Hasan Efendi	1.000
Tüccardan İsmail Reiszâde Hacı Osman Ağa	1.000
Tüccardan Çulfazzâde Mehmed Efendi	1.000
Tüccardan Nîm Bıyıkzâde Kamil Efendi	1.000
Tüccardan Terzi Mustafazâde Ali Ağa	1000
Tüccardan Arnavud İbrahim Ağa	1.000
Tüccardan Ofluzâde Mustafa Ağa	1.000
Tüccardan Duhancı Hacı Hüseyin Ağa	1.000
Tüccardan Maçkalı Debbağ İsmail Ağa	1.000
Tüccardan Sürmeneli Molla Delil	1.000
Tüccardan Ömeroğlu Hacı Mehmed Efendi	1.000
Tüccardan Hamzazâde Ahmed Ağa	500
Tüccardan Üstazâde Hacı Ahmed Ağa	500
Tüccardan Vanlızâde Memiş Ağa	500
Tüccardan Kudalzâde Hacı Ahmed Ağa	500
Tüccardan Zalimzâde Ahmed Efendi	500
Tüccardan Kalaycızâde Hacı Mehmed Ağa	500
Trabzon tüccarından Firarzâde Hacı Hafız Efendi	500
Tüccardan Hatha Hasan Dilsiz	500
Tüccardan Hacı Hattat Efendi	500
Tüccardan Hacı Polatzâde Şakir Ağa	500
Tüccardan Bölükzâde Veli Ağa	500
Kazzâz esnafından Hacı Mikdat Ağa	750
Kazzaz esnafından Hacı Seyyid Ağa	500
Kazzaz esnafından Küçük Müezzinzâde Hacı Emin Efendi	500
Kazzaz esnafından Hacı İslam Ağa	500
Çilingir esnafından Hacı Süleyman Ağa	500
Çilingir esnafından İmamoğlu Süleyman Ağa	500
Attar Esnafından Seletenzade Hacı Pir Efendi	500
Attar esnafından Ruşen Efendi	500
Attar esnafından Dukavî Hacı Ömer Efendi	500
İksirci esnafından Hacı Reşit Ağa	500
Duhancı esnafından Hacı Abdullah Ağa	500
Göncü esnafından Eviyananzâde Mustafa Ağa	750
Hacı Muhsinoğlu Bezzaz esnafından Hacı Ömer Ağa	500
Toplam	70.750

Kırım Harbi sırasında Trabzon Eyaleti sınırları içerisinde toplanan yardımın yaklaşık 1/7'sini Trabzon esnaf ve tüccarı karşılamıştır.

Yukarıdaki tablo Trabzon esnaf ve tüccarının belli bir ekonomik potansiyelde olduğunu göstermektedir. 1870'lere gelindiğinde bu potansiyel, bireysellikten çıkartılıp şirketleşmeye doğru yöneltilmiştir. Şüphesiz bu yönelişin bir nedeni de güçlü yabancı sermaye karşısında ayakta kalabilme zorunluluğundan kay-

naklanıyordu.

Bu durumun en önemli göstergelerinden biri, 1870 yılında bir şirket kurmak amacıyla Trabzon'dan Babıali'ye yapılan başvurudur. Bu başvuru ile Trabzonlu bir gurup müteşebbisin bir araya gelip sermayelerini birleştirerek Şirket-i Menafi-i Trabzon adlı bir şirket kurma girişimine dönüşmüştür. Kurulması düşünülen şirketin adının Trabzon'un menfaatlerinin savunulmasını öngörmesi, yerli girişimcinin bakış açısını göstermesi ba-

kımından da oldukça anlamlıdır. Yapılan şirket kurma başvurusu, ilgili hükümet birimleri tarafından değerlendirilerek İstanbul'da ikamet eden ortak Ali Efendi daireye çağrılmış ve kendisine, yürürlükte bulunan nizamnameye uyması koşuluyla kuruluşun kabul edildiği ve faaliyete geçmek için durumun 18 Şubat 1870 tarihli yazıyla Trabzon Vilayetine yazıldığı bildirilmiştir.¹⁴⁷ Ancak kuruluş için izin alan bu şirketin faaliyete geçip geçmediği, geçmiş ise hangi alanlarda faaliyet gösterdiğine dair herhangi bir ipucuna rastlanamamıştır.

Özellikle 1853-1856 Kırım Harbi'nde müttefik olarak Rusya'ya karşı savaşan İngiltere ve Fransa'nın, Paris Antlaşma-

sı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin normalleşmesinin de etkisiyle bu ülke sermayelerinin Anadolu'da madencilik alanında imtiyaz elde etme girişimlerinin de yoğunlaştığı görülmektedir. Bu gelişme Türk müteşebbislerini de harekete geçirmiş, madencilik alanında faaliyet göstermek üzere şirket kurma çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak 1873 yılında madencilik alanında faaliyet göstermek üzere Trabzon'da bir anonim şirket kurma girişimi yapılmıştır. Özellikle Trabzon Vilayeti hudutları içinde çok sayıda maden yatağının varlığı, bu girişimin en önemli dinamiklerinden biri olmuştur. Ancak şirket kuruluşu için hükümete yapılan başvuruya; maden yatakları ve rezervinin somut olarak tespit edilmediği ve bu suretle halktan para toplanmasının sakıncalı olduğu, ancak nizamına uygun olarak önce arama yapılması ve maden tespit edilmesi halinde yeniden yapılacak müracaata izin verileceği, Trabzon Valiliği aracılığıyla başvuru sahiplerine bildirilmiştir.¹⁴⁸

Bu tarihten itibaren Trabzon'da yerli müteşebbisin şirketleşme çabalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Aşağıdaki tablolar 1870¹⁴⁹, 1871¹⁵⁰ ve 1872¹⁵¹ tarihli Trabzon Vilayet Salnamelerinde yer alan kolektif ve anonim şirketlerin toplam sermayelerini ve yönetim kurullarını yansıtmaktadır:

Reis	Nemlizade Hacı Ahmet Efendi	Hayriye tüccarı
Direktör	Arnavudzade Ahmet Efendi	Hayriye tüccarı
Aza	Yelkenci Hacı Mustafa Ağa	Hayriye tüccarı
	Çizmecizade Hacı Ömer Efendi	Hayriye tüccarı
	Dervişağazade Hacı Muhammed Efendi	
	Hacıpoladzade Şakir Efendi	
	Hacı Alizade Mustafa Efendi	Hayriye tüccarı
	Hacı Saimzade Hacı Mustafa Efendi	
	Nimbıyıkzade Kamil Efendi	
	Sadık Efendizade Vehbi Efendi	
	Kuzinzade Hafız Şakir Efendi	
Sandık Emni	Abdullah Efendizade Ali Şefik Efendi	
Sermayesi	9000 adet sim mecdiye	
Şirketin türü	Kolektif	
Hise adedi	500	

147 BOA, İ.ŞD., 121/ 7215

148 BOA, ŞD., 1827 / 23

149 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1870, s. 161

150 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1871, s. 177.

151 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1872, s. 175.

Aza	Ali Rıza Efendi Hacı Ali Hafız Efendi Hacı Dervişağazade Eşref Efendi Kalaycızade Osman Efendi Şehbenderzade Şükrü Efendi Hacı Numanzade Hacı Beşe Ağa Yelkenci Ömer Efendi Dimistokli Efendi Poloroğlu Banika Efendi Sargancıoğlu Nikola Efendi Zarifidi Efendi Gürcüzade Boğos Efendi Grekyan İstefan Ağa Mazlumyan Artin Efendi Mahusyan Aristaki Efendi
Müdür ve Katibi	Evliya Efendi
Sermayesi	6550 sim mecdiye
Şirketin Türü	Anonim
Hisse adedi	2000

Reis	Nemlizade Hacı Ahmet Efendi	
Aza	Yelkenci Hacı Mustafa Ağa Çizmecizade Hacı Ömer Efendi Arnavutzade Ahmet Efendi Sadıkefendizade Vehbi Efendi Dervişzade Hacı Muhammed Efendi Hacıpoladzade Şakir Efendi Hacızaimzade Hacı Mustafa Efendi Hacıalizade Hacı Mustafa Efendi Nimbıyıkzade Kamil Efendi Kozinzade Hafız Şakir Efendi	Tüccar-ı Hayriye Tüccar-ı Hayriye Tüccar-ı Hayriye Tüccar Tüccar Tüccar Tüccar Tüccar Tüccar
Sandık Emni	Abdullah Efendizade Hafız Ali Şefik Efendi	Tüccar
Sermayesi	26.725 sim mecdiye	
Şirketin türü	Kollektif	
Hisse adedi	500	

19. yüzyılın ikinci yarısında giderek önem kazanan Karadeniz ticaretinden pay almak isteyen yabancı sermaye kapitüller hakların sağladığı avantajları da kullanarak Trabzon'da Batılı ülkeler konsoloslukları¹⁵² ve vapur acenteleri açmaya hız verirler. Bu tercih, doğu-batı ti-

caretinde, özellikle İran üzerinden gerçekleşen ticarete Rusya'yı etkisiz kılma amacına yönelikti. Bu amaçta batılılar için Trabzon limanı büyük önem arz etmekteydi. Bundan dolayıdır ki, bir yandan konsoloshaneler açılarak ekonomik hedefler diplomasinin dokunulmazlık

152 1872 tarihinde Trabzon'da görev yapan konsoloslar şunlardır: Rusya konsolosu Mösyö Nimokif, Belçika konsolosu Mösyö Ropoli, İran karperdazi Mirza Ali Ekber Han, Fransa konsolosu Mösyö Ojet Kastati, İngiltere konsolosu Mösyö Bulbon, İtalya konsolosu vekili Almanya-i Şimali konsolosu İğralmez, Müttefik Almanya-i şimali imparator konsolosu Mösyö Kont Dyonmer, Avusturya ve Macaristan İmparator ve Kralı ceneral konsolosu Mösyö Zövednik, Nedirlanda konsolosu Esbataro, İspanya konsolosu vekili Mösyö Vanko, Canik'de mukim Rusya konsolosu vekili Mösyö Kakacı, Lazistan'da makim Rusya konsolosu vekili Mösyö Cudici, Giresun'da mukim Rusya konsolosu vekili Mösyö Kipriyoti. (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1872, s.143.) 1876 yılında ise Trabzon'da görev yapan konsoloslar ve konsolosluk görevlileri şunlardır: Rusya konsolosu Mösyö Dimofiyef, Tercümanı Anastas Kostantinof, Kaçılari Mösyö Emilyanof, Türkiye tahrir katibi Lazarafof, İran karperdazi Mirza Hasan Han, Tercümanı Ali

alanına sokulurken öte yandan Osmanlı Devleti'nin kabotaj haklarını kullanamamasından dolayı kurulan vapur acenteleri vasıtasıyla Karadeniz ticaretinde üstünlük sağlamaya çalışmışlardır. Batılı şirketler Trabzon'da konuşlanırlarken Doğu Karadeniz Bölgesindeki nüfusun

yoğunluğunu ve bunun yeni ürünlerin potansiyel pazarı olduğu gerçeğini de çok iyi etüt etmişlerdi. Trabzon'da 1870¹⁵³ ve 1872¹⁵⁴ yıllarında kurulan vapur acentelerinden en etkin olanları aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

1870 Yılı Vapur Acenteleri

Acente İkamet Eden Mahal	Fevaid-i Osmaniye Kumpanyası Acentesi ¹⁵⁵	Rusya Kumpanyası Acentesi ¹⁵⁶	Fransa Kumpanyası Acentesi ¹⁵⁷	Avusturya Kumpanyası Acentesi ¹⁵⁸
Nefs-i Trabzon	Andon Ef.	Mös. Maşnin	Mös. Ropok	Mös. Radliya
Nefs-i Batum	Osman Ağa	Mös. Cudici		
Nefs-i Rize				
Nefs-i Tirebolu				Kırya Komaridi
Nefs-i Giresun	Haçador	Mös. Çerbivdi	Mös. Çıkorski	Sumutcan
Nefs-i Ordu	Kadri Ef.	Karabet Ağa	Mös. Kalya	
Nefs-i Samsun	Salih Bey sâlise	Mös. Kakacı	Mös. Velati	Mös. Sıbot
Nefs-i Ünye	İsador			

1872 Yılı Vapur Acenteleri

Acente İkamet Eden Mahal	Fevaid-i Osmaniye Kumpanyası Acentesi	Rusya Kumpanyası Acentesi	Fransa Kumpanyası Acentesi	Avusturya Kumpanyası Acentesi
Trabzon	Mahmut Ağa	Harafov	Melavas	Radliya
Batum	Osman Ağa	Cudici		
Rize	Ruşen Efendi			
Tirebolu				
Giresun	Haçador	Kiryoti	Mayor	Mosis
Ordu	Kadir Efendi	Kevork Ağa	Kalya	Bilbilciyan
Ünye	Mehmet Kapudan			
Samsun	Kirkyan Sarkiz Efendi	Yerasimov	Dulse	Seryot

Bey, Nemçe konsolosu Yakovitofski, Tercümanı Mösyö Kasviki, Almanya-i şimal konsolosu Mösyö Ferdmetl, Tercümanı Mösyö Kolaru, İngiltere konsolosu Mösyö Bilyoti, Tercümanı Mösyö Miranko, Fransa konsolosu Mösyö Kuri, Kansıları Mösyö Kasdanya, Tercümanı Mösyö Mısıryan, İtalya konsolosu Mösyö Riva, Tercümanı Mösyö Alkanus, Belçika konsolosu vekili Mösyö Kun, Felemenk konsolosu Mösyö İsbadaro, Tercümanı Mösyö Kazarçiri, İspanya konsolosu Mösyö Miranko, Yunan konsolosu Mösyö Fivosi, Tercümanı Hâci Yorgi. (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1876, s. 211.)

153 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1870 s. 159.

154 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1872 s. 173.

155 Fevaid-i Osmaniye kumpanya vapurları beher Çarşamba günleri Dersaadet'ten hareketle Ereğli ve Amasra ve İnebolu ve Sinop, Samsun, Ünye, Ordu ve Giresun'a uğrayarak Pazar günü Trabzon'a bi'l-vürüd yolcu vehmulesini tahliye eyledikten sonra hareketle Rize iskelesine uğrayarak Batum'a azimet eyleyler. (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1870 s. 157.)

156 Rusya kumpanya vapurları beher Cumartesi günü Dersaadet'ten hareketle İnebolu, Samsun, Ordu ve Giresun iskelelerine uğrayarak Salı günü Trabzon'a gelerek ertesi günü Batum'a gider ve beher Pazar günleri Batum'dan hareketle avdetinde yine mezkur iskelelere uğrayarak Dersaadet'e azimet eyleyler. (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1870 s. 157.)

157 Fransız kumpanya vapurları beher Pazartesi günleri Dersaadet'ten hareketle İnebolu, Samsun, Ordu ve Giresun iskelelerine uğrayarak Perşembe günü Trabzon'a gelip beher Cumartesi günleri dahi Trabzon'dan hareketle yine mezkûr iskelelere uğrayarak Dersaadet'e gider. (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1870 s. 157.)

158 Avusturya kumpanya vapurları beher Cuma günleri Dersaadet'ten hareketle İnebolu, Samsun, Ordu, Giresun ve Tirebolu iskelelerine uğrayarak Pazartesi günü Trabzon'a gelip Perşembe günü Trabzon'dan hareketle mezkûr iskelelere uğrayarak Dersaadet'e gider. (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1870 s. 157.)

Tablolara dikkatli bir gözle bakıldığında, özellikle Rus acentelerinin temsilciliklerini yapanların, Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimlerden olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının, özellikle Rumların, bu tercihe yönelmelerinde ekonomik nedenin yanında, Rusya vatandaşlığını elde edip o güvencenin içine girme hassasiyeti de vardır. Rusya'nın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla elde etmiş olduğu Osmanlı vatandaşı olan Ortodoks tebaanın koruyuculuğu hakkını kullanarak nüfuz elde etme arayışını da buna eklemek gerekir. Bölgedeki Rus nüfuzunu dengelemek için Avusturya-Macaristan ve Fransız acentelerinin Osmanlı Ermenilerine el atıkları görülmektedir ki, bu durum 1895'e gelindiğinde Trabzon'da bir Ermeni isyanının çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

1.3.2. Trabzon Ticaretinin Gelişimine Yönelik Ticaret ve Sanayi Odası'nın Almış Olduğu Tedbirler

1.3.2.1. Transit Ticaret

Avrupa'da sanayinin gelişmesiyle doğru orantılı olarak doğu ile batı arasında önemli bir ticaret kavşağı olan Trabzon, özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren transit liman olarak önemli bir gelişme kaydetti. Bu süreçte Avrupa mallarının Asya'ya, Asya'nın ipekli dokumaları başta olmak üzere diğer mamullerinin Avrupa'ya naklinin en ucuz ve güvenli yolu Trabzon üzerinden geçene idi. Kuşkusuz burada, Gürcistan üzerinden yapılan İran ticaretine Rusya'nın 1831-1846 döneminde yüksek gümrük koyması ile Bağdat üzerinden yapılan nakliyatın hem uzun zaman alması hem de güvenli olmamasının da etkisi vardı.

Tebriz ve kuzey İran'la ticaret yapan Avrupalı tüccarlar; Trabzon, Bayburt ve Erzurum'dan geçen eski kervan yolunun Kafkasya yolundan kısa olmasına, İngiliz-Rus rekabetine karşılık bu yolun daha güvenli olmasına karşın Edirne Antlaşmasından önce bu yolu kullanamadığı için ticari güzergâhlarını Poti limanı üze-

rinden kurmuşlardı. Osmanlı Devleti Rusya ile imzaladığı 1829 Edirne Antlaşması gereğince Karadeniz limanlarını yabancı gemilere açmayı kabul etmişti. Bu antlaşma gereğince Karadeniz limanlarının yabancı gemilere açılmasıyla birlikte İngiltere 1830'da Trabzon'da bir konsolosluk açtı.¹⁵⁹ İngiliz konsolosu Brant'ın kiraladığı gemilerin konsinye İngiliz mallarıyla dolu olarak Trabzon limanına gelmesi, Trabzon için yeni bir sürecin başlangıcıydı. Bu olay Trabzon üzerinden daha karlı bir ticaret yapılabilceğini ortaya koymuş, 1834'te Tebriz ve İstanbul'daki şirketlerin acenteleri olan üç İranlı tüccar Trabzon limanına yerleşmişti.¹⁶⁰

Tebriz'den başlayıp Trabzon'da sona eren ve Trabzon-İran transit ticaret yolu olarak adlandırılan bu güzergâh 953 kilometrelik bir mesafeyi ifade ediyordu. Yolun uzun olması ve iklim şartları da dikkate alındığında Trabzon'dan hareket eden bir kervanın Erzurum'a varması asgari 12 ila 18 gün arasında değişmekte, hatta ağır kış nedeniyle zaman zaman tamamen kesintiye uğramaktaydı. Bu nedenle kervanların dinlenmesi veya sığınması için Trabzon-Doğu Bayezit arasında belli aralıklarla şu menziller yapılmıştı:¹⁶¹

Kalkış	Varış	Mesafe
Trabzon	Cevizlik /Maçka	6 saat
Cevizlik	Hamsiköy	6 saat
Hamsiköy	Zigana Hanı	8 saat
Zigana Hanı	Gümüşhane	8 saat
Gümüşhane	Hiderik	9 saat
Hiderik	Bayburt	6 saat
Bayburt	Kop Hanı	6 saat
Kop Hanı	Pınakaban	6 saat
Pınakaban	Aşkale	4 saat
Aşkale	Yeni Han	4 saat
Yeni Han	Erzurum	7 saat
Erzurum	Hasankale	6 saat
Hasankale	Eleşkirt	10 saat
Eleşkirt	Karakilise	5 saat
Karakilise	Taşlıçay	6 saat
Taşlıçay	Diyadin	6 saat
Diyadin	Doğu Bayezit	6 saat

159 Sir Denis Wright, "Elli Yıl Önce Trabzon", *Trabzon 1992*, Ankara, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1992, s. 79.

160 Charles Issawi, "Tebriz Trabzon Ticareti, Bir Yolun Yükselişi ve Gerileyişi", Çev.: Kudret Emiroğlu, *Trabzon 1988*, Ankara, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1988, s. 80.

161 Cumhur Odabaşıoğlu, "Trabzon-İran Transit Nakliyesi", *Çağrı Yakalayan Osmanlı*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1995, s. 443-444.

Öte yandan Trabzon'un transit ticaretinin büyümesi, büyük devletler arasındaki rekabeti iyice artırmıştı. Özellikle dünya ticaretinin önemli bölümünü elinde tutan İngiltere ile Rusya arasındaki rekabet iyice kızışmıştı. Bu ekonomik rekabet bir süre sonra siyasi rekabeti de

beraberinde getirecek ve 1853-1856 Osmanlı-Rus savaşında bu iki devlet karşı karşıya gelecektir. Durumun böyle bir sürece gitmekte olduğu, Friedrich Engels tarafından 12 Nisan 1853'te yayımlanan bir makalede şu şekilde ifade edilmişti:¹⁶²

İstanbul ve özellikle Asya Türkiyesinde Trabzon, Asya içlerine, Fırat ve Dicle vadisine, İran ve Türkistan'a yapılan kervan ticaretinin başlıca pazarlarıdır. Bu ticaret çok hızlı artıyor. Adını andığımız iki kentin Rum ve Ermeni tacirleri büyük ölçüde İngiliz mamul malı ithal ediyorlar. Bu mallar düşük fiyatları nedeniyle hızla Asya haremelerinde yerli sanayinin yerini alıyor. Böyle bir ticaret için Trabzon'un yeri, başka noktalardan daha elverişli. Trabzon ticareti Rusya ile İngiltere'nin çıkarlarını iç Asya'da bir kez daha çatışma durumuna getirdiği için önemli bir siyasi hesaplaşma konusu haline geliyor.

İskele...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

İngiltere-Rusya hesaplaşmasının yaşandığı Kırım Harbi sırasında da Trabzon Limanı'nın etkinliği azalmamış, aksine artmıştı. Çünkü Trabzon Limanı'nın bir diğer özelliği de savaş dönemlerinde önemli bir lojistik üs konumunda bulunmasıydı. Nitekim 1855 yılı ihracatı, bir önceki yıla göre önemli bir artış göstermişti.¹⁶³

Her geçen gün cazibesi ve etkinliği artan Trabzon limanına, 1836'da İstanbul'dan 2'si İngiliz, biri Avusturyalı olmak üzere onbeş günde bir düzenli gemi seferleri başlatılması, buna 1847'de Liverpool'dan kalkarak doğrudan Trabzon limanına gelen bir İngiliz gemisinin eklenmesi gözlerin bu bölgeye çevrilmesine neden oldu. 1852'de, 4'ü Türk, biri İngiliz ve biri Avusturyalı olmak üzere

500 tonluk 6 gemi düzenli olarak Trabzon'a seferler düzenlemeye başlamış, bu gemilere 1858'de biri Fransız, diğer Rus iki geminin daha katılması rekabeti iyice kızıştırmıştı. 1860'a gelindiğinde bu amansız rekabet belli bir uzlaşmaya dönüşmüş, Avusturyalı Lloyd, Fransız Messageries Impériales, Rus Karadeniz ve Türk Osmaniye adlı kumpanyalar haftada bir olmak üzere düzenli olarak Trabzon limanına sefer yapar hale gelmişti.

Bölgedeki ticaret hacminin giderek gelişmesi, bölgede faaliyet gösteren gemi trafiğinin de yoğunlaşmasına neden olmuştu. Trabzon Limanı'na 1837'de 22.000 tonluk 131 gemi, 1841'de 34.000 tonluk 189 gemi, 1860'ta 120.000 tonluk 275 gelmişti. Teknolojinin gelişmesine bağlı olarak gemi sana-

162 Friedrich Engels, *Doğu Sorunu*, Çev: Yurdakul Fincancı, Ankara 1977, s. 30-31.

163 A. Üner Turgay, "Trabzon", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1814*, İstanbul 1994, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 57.

yinde de önemli yenilikler meydana gelmiş, bölgede ticaret yapan gemilerin büyük çoğunluğu buharlı hale dönüşmüştü. 1870'te 296'sı buharlı, 56'sı yelkenli olmak üzere 231.000 tona ulaşan ticaret hacmi, 1890'da 517 buharlı gemiyle 530.000 tona, 1900'de ise 522.000 tonluk 487 buharlı gemi ve toplam 26.000 tonluk 6.600 yelkenli gemi limana gelmişti.¹⁶⁴

1837 yılı rakamlarına göre kapasite % 80 oranında artmasına rağmen hem Trabzon Limanında, hem de limana kadar ulaşımı sağlayan kara yolunda Osmanlı Devleti tarafından ciddi bir iyileştirme yapılamamıştı. Bu durum, özellikle transit ticaretin kara taşımacılığını yapan kesimlerde ciddi şikâyetlere konu olmaya başlamıştı. Bir yandan yolların yetersizliğinden dolayı nakliye sürecinin uzaması maliyetin de yükselmesine neden oluyordu. Diğer yandan yolların yeterli güvenliğe sahip olmaması nedeniyle zaman zaman kervanlar zarara uğruyor, sigorta uygulaması olmadığı için de zararlar tazmin edilemiyordu. Belki bunlardan daha da önemlisi, kış aylarında kervanlar Doğu Anadolu güzergâhında yaşanan ağır kış koşulları nedeniyle uzunca bir süre çalışmıyor, zorunlu konaklama halinde gelir elde edilemediği için de kervancıların ulaşım maliyetini artırmasına neden oluyordu. 1875-1880'li yıllarda İran-Trabzon transit ticaretinde kullanılmak üzere Trabzon'da 1000 devenin varlığı¹⁶⁵, 1890'lı yıllarda ise sözkonusu ticaret taşımacılığı için yılda 40.000 devenin Trabzon'dan geçtiği¹⁶⁶ dikkate alındığında, böylesine büyük bir filonun yaşanan olumsuzluklardan nasıl etkileneceği daha iyi anlaşılabilir.

Ülkenin karayolu açısından yeterli altyapıya sahip olmaması merkezi yönetim tarafından da dikkate alınarak Padişah Abdülmecit tarafından oluşturulan İmar Meclisi'nin yaptığı bir çalışma sonunda Karadeniz'i Anadolu üzerinden Bağdat'a bağlamak üzere Trabzon-Bağdat arasında şose yapılması kararı alınmıştı. Bu iş için Nafia Nazırı İmail Paşa

Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi...

yanına aldığı kalabalık bir uzamanlar heyeti ile 1848'de Trabzon'a gelerek gerekli incelemelerde bulunmuştu.¹⁶⁷ Ancak büyük törenlerle başlatılan çalışma çok kısa bir süre sonra durdurularak yollarla birlikte Trabzon-Erzurum-Bayezit-Tebriz ticareti de bir süre daha kaderine terk edildi.¹⁶⁸ Aradan yaklaşık 30 yıl geçtikten sonra bu yolun yapımı için yeni bir girişimin daha başladığı anlaşılmaktadır. 1869 yılı Trabzon Vilayet Salnamesinde yer alan bilgilerden; Trabzon'dan doğuya ve batıya olmak üzere iki yönde yol yapımı için bir "Anadolu İstikametiyle Erzurum Tariki Komisyonu" kurulduğu, başkanlığına Mustafa Paşa'nın getirildiği, anılan yolun Trabzon bölümünde 1 nazır, 2 kâtip, büyük çoğunluğu gayrimüslimlerden olmak üzere 1 başmühendis, 5 mühendis ve 4 kondüktörden oluşan toplam 13 personelin istihdam edildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁹

Ancak aradan yirmi yıl gibi önemli bir süre geçmesine rağmen transit ticaret yolunun yapımında ciddi bir gelişmenin sağlanamadığı anlaşılmaktadır. 1888 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesinde ba-

164 İssawi, a.g.m., s. 81.

165 Abdülvahap Hayri, *İktisadi Trabzon*, Hazırlayan: Melek Öksüz, Trabzon 2008, Serander Yayınları, s. 80-81.

166 Haydar Kazgan-Ertuğrul Tokdemir, "Trabzon-Tebriz Yolu", *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul 1997, s. 306.

167 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu, s. 299.

168 Andreas David Mordtmann, *Bir Osmanlı'dan İstanbul ve Yeni Osmanlılar*. Çev.: Gertraude Habermann-Songu, İstanbul 1999, Pera Yayıncılık, s. 147, 206.

169 *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869*, s. 77.

yındırlık konusuna değinilirken Vilayetin en önemli sorununun Trabzon-Erzurum yolunun yapımı ile Trabzon Limanı'nın yeniden düzenlenmesi¹⁷⁰ olduğu belirtilmektedir. Bu yolun Trabzon vilayeti ve Osmanlı Devleti için ne denli önemi haiz olduğu, önemini kaybetmekte olan İran transit ticaretinin bu yolun tamamlanmasıyla yeniden yükselerek eski günlerine dönebileceği vurgulanmaktadır. Yazıda, anılan yolun yapımının hem Erzurum'da hem de Gümüşhane'deki askeri birlikler açısından stratejik önemi bulun-

duğu da ifade edilmektedir.¹⁷¹ Ancak ülke ve bölge açısından oldukça önemli olduğu vurgulanan Trabzon-Erzurum yolu yapımı, aradan onbeş yıl daha geçmesine rağmen yine tamamlanamamıştır. 1902 yılı Trabzon Vilayeti Salnamesinde yer alan bilgilerde, Vali Kadri Paşa'nın yol yapımına özel bir önem verdiği, resmi yolların yanısıra çok sayıda tali yol çalışmasının da başladığı ifade edilmektedir. Vilayet dâhilinde yapılan yolların durumuna dair verilen cetvelde, 158.890 tul olan Trabzon-Erzurum yolunda 81.000 tulluk kısmın tamir edildiği, buna karşın 77.890 tulluk kısmının tamire muhtaç durumda bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁷² 1847 tarihinde İsmail Paşa tarafından başlatılan Trabzon-Erzurum yolunun İran sınırına kadar yapım ve onarım çalışmaları, ne yazık ki yarım yüzyıl geçmesine rağmen bir türlü ta-

mamlanamamış, alternatif güzergâhların da açılmasıyla rekabet edemez duruma düşen Trabzon-İran transit ticareti, üstünlüğünü diğer güzergâhlara bırakmak zorunda kalmıştır.

Öte yandan 1869'da Süveyş Kanalı açılmış, Trabzon üzerinden yapılan ticaretin önemli bir bölümünü, özellikle de İngiliz ticaretini Basra-Bağdat-Kirmanşah-Tahran güzergâhına çekmişti. Bu gelişmeye bir de 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının çıkması ve savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşmasıyla Batum'un Rusya'ya bırakılması eklenmişti. Bu tarihe kadar Osmanlı ve İran üzerinde siyasi ve ticarî bir nüfuz alanı oluşturmak isteyen, bu nedenle de transit ticaretine bazı kısıtlamalar getiren Rusya, Batum'u topraklarına kattıktan sonra Bakü-Culfa-Tiflis demiryolunu Batum Limanı'na bağlayarak önemli bir rekabet gücü elde etti. Bu güce bir de bölge ticareti üzerinde koymuş olduğu ağır vergi yükünü kaldırma, hatta serbest ticaret bölgeleri ilan etme girişimi de eklenince İran transit ticaretinin bir diğer güzergâhı da Rus coğrafyasına kaymış oluyordu. Nitekim Trabzon Limanı, 1850-60'lı yıllarda Trabzon-Tebriz yolu zirvedeyken İran'ın toplam ticaretinin % 20'sini çekerken 1900'de bu oran % 10'un altına düşmüştü. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, bu yolun yeniden canlandırılabilmesi için kurulan yerli şirketler aracılığıyla Trabzon-Erzurum başta olmak üzere değişik demiryolu projeleri başlatılacak, ancak araya Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın girmesi bu girişimlerin de sonuçsuz kalmasına neden olacaktı.

Sonuç olarak Trabzon, Tuna boyuyla gelen ticareti İran'a bağlayan transit limanı olma niteliğini, yukarıda belirtilen iç fiziki engellerin yanı sıra 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması, Çarlık Rusya'sının İran ticaretini kontrol altında buldurmak amacıyla Batum'a liman yapması, Batum-Tiflis-Culfa-Tebriz demiryolunun ulaşımına açılmasıyla önemli ölçüde yitirdi.

170 Burada, transit ticaret açısından son derece önemli olan, ancak kapasite ve etkinlik itibarıyla ihtiyacı karşılamaktan uzak olan Trabzon Limanı'nın genişletilmesi amacıyla da bir çalışma başlatıldığı, hazırlanan plan ve projelerin Padişaha arz edildiği, kabul görmesi ve uygulamanın sonlandırılması halinde Trabzon'un yeniden eski günlerine döneceği belirtilmektedir. (Bkz. *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1888*, s. 190.)

171 *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1888*, 189-190.

172 *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1902*, s. 233.

1901'de Trabzon limanına gelip giden vapurlar ile yelken gemilerinin adedi ve tonilatoları¹⁷³

Vapur		Yelken gemisi		Merakıb-ı sagire		Hamili oldukları bayraklar
Adet	Tonilato	Adet	Tonilato	Adet	Tonilato	
130	141.123	364	11.666	5.290	12.914	Devlet-i Aliye
36	40.752	-	-	-	-	Avusturya
37	45.880	-	-	-	-	Fransız
38	40.260	-	-	-	-	Yunan
24	32.376	-	-	-	-	Almanya
26	35.308	-	-	-	-	Rusya
24	40.752	-	-	-	-	İtalya
325	376.451	364	11.666	5.290	12.914	

1888 yılında Trabzon transit ticareti yoluyla İran'a giden malları taşıyan ülkeler ve yük miktarları¹⁷⁴

Romanya ve Bulgaristan	920
Yunan ve Amerika	15.134
Belçika ve İsveç	181.608
İsviçre ve İtalya	104.444
Rusya	5.520
Fransa	697.646
Avusturya ve Almanya	1.654.556
Osmanlı ve Mısır	86.480
İngiliz	10.842.566
Toplam	13.888.874

Deve kervanları...

173 Trabzon Vilayeti Salnamesi 1902, s. 352.

174 Ali Cevat, Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati, Dersaadet 1314, Mahmut Bey Matbaası, s. 520.

1888 yılında Trabzon Transit ticareti yoluyla İran'a giden toplam 13.888.874 ton yükün % 78'i İngiliz gemilerince taşınmaktaydı. Bu meblağın içinde Osmanlı gemilerinin etkinliği ancak % 6,2 civarındaydı. 1901 yılına gelindiğinde Trabzon limanına bir yıl içinde gelen toplam gemi miktarı 324 olup bunların taşıma kapasitesi toplamı da 376.451 tondur. Bu gemilerin tamamının toplam kapasitelerini kullandıklarını varsaysak bile, 1888 yılında yalnızca İran'a giden malların toplam miktarına göre (13.888.874) Trabzon Limanı'nın ticaret kapasitesinin yük tonajı bağlamında %2,7'lere kadar düştüğü görülmektedir. Bu durum; 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ve 1878 Batum'un Rusya'ya bırakılmasından sonra Rusya tarafından demiryolunun bağlanmasının Trabzon-İran transit ticaretine ne denli

büyük darbe vurduğunu açıkça göstermektedir. Tablodan çıkan bir diğer ilginç sonuç da 1888'de Trabzon Limanı'ndan İran'a yapılan transit ticaretin toplamının % 78'i İngilizler tarafından gerçekleştirilirken 1901'e gelindiğinde İngilizlerin bu limanda herhangi bir taşımacılık faaliyeti de bulunmadığıdır. Bu durum Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra İngiliz taşımacılığının Trabzon Limanı'nı tamamen terk ettiğini göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda 1898'de Trabzon iskelesinden ihraç edilen ticaret eşyasına dair rakamlar verilmiştir. Bu rakamlardan, Trabzon-İran transit ticaretinin düşüşe geçtiği 1898 yılındaki rakamların, 1900 ve 1901 yıllarından daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da yukarıdaki tablodan elde edilen verileri doğrular niteliktedir.

Trabzon iskelesinden ihraç edilen ticaret eşyası			
	1898 ¹⁷⁵	1900 ¹⁷⁶	1901 ¹⁷⁷
Kıyye	25.008.250	23.128.600	24.969.900
Kıymet-i muhammene	85.390.157	78.299.827	79.435.800

19. yüzyılda doğu-batı ticaretinin önemli bir merkezi olan Trabzon Limanı'ndan 1901 yılında yapılan ihracata ilişkin tablo aşağıya aktarılmıştır. Tablo'da yer alan kalemler incelendiğinde ihraç edilen malların bir kısmının sebze-meyve, bir kısmının el sanatı ürünleri, bir kıs-

mı hayvancılık mamulleri olduğu görülecektir. Bunların dışında, İran'dan gelip Trabzon üzerinden batıya yapılan transit ticarete dair de bilgiler yer almakta, rakamlardan da anlaşılacağı üzere İran transit ticaretinde önemli azalma olduğu görülmektedir.

175 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902, s.342-325.

176 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1903, s.456-457.

177 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1904, s. 414-415.

1318 (1900) Senesinde Trabzon'dan İhraç Olunan Eşya-i Ticariye¹⁷⁸

	Eşyanın Nevi	Kıyye-i cedid	Kıymet-i tahminiye (guruş)
Mamulat-ı Ardiyye	Hanta, mısır, buğday, arpa	1859000	1202700
	Armut, elma, enva-i fevake, sebze	232000	345700
	Zema', mazi, kerte	37600	334700
	Keten	557300	551300
	Fasulye	3518800	3167000
	Kereste, ağaç	183500	754600
	Fındık	4387000	15256000
Mamulat-ı Hayvaniye	Türün	2280000	12636400
	Çiriş, kök boya vs.	469600	15256000
	Revgan-ı sade, yumurta	1131000	4955500
	Bağırsak, boynuz, kemik	70400	255000
	Koyun, sığır	5800000	10500000
	Balık yağı	273300	369000
	Keçi derisi, yapağı	517400	4239000
	Tuzlu balık, pastırma	578400	1761700
Eşya-i Mütenevvia	Keten bezi, balık ağı	42500	765000
	Mamulat-ı mütenevvia-i dahiliye	81000	648000
	Badel-ithal mülhakata ihraç olunan eşya-i mütenevvia	461800	1611000
	Eşya-i mütenevvia	701100	1134000
Yekun		23683000	61344300
İran'dan gelip transit suretiyle ihraç olunan eşya	Şal, akmişe-i haririye	222000	2497500
	Kuru üzüm, badem vs.	739300	2012000
	Harir	3500	315000
	Halı, kilim	480300	12970000
	Eşya-i mütenevvia	41600	297000
Yekun		1286900	18091500
Yekun-ı Umumi		24969900	79.435.800

1.3.2.2. Trabzon Mamulat ve Mahsulat Sergisi (1903)

İngiltere ile imzalanan 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşmasıyla başlayan ve ardından diğer Avrupa ülkeleriyle sürdürülen ticaret antlaşmalarıyla Osmanlı ülkesine giren yabancı mamullerden gümrük vergisinin kaldırılması, emekleme sürecinde bulunan Osmanlı sanayi ve zanaatlarına büyük darbe vurdu. Bu du-

rum; 19. yüzyıl boyunca savaşlar ve isyanlarla uğraşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin bir yandan bütçesinin önemli bir kısmını savunma harcamalarına ayırmasına neden olurken öte yandan yerli üretiminin giderek azalmasını da beraberinde getirdi.

Pazarlama anlayışı ve yöntemine uzak olan Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminde ele aldığı ve üzerinde önem-

*Mâmulat ve Mahsulât
Sergisi'nin açılış töreni-
1903,
Vilayet Salnamesi...*

le durduğu hususlardan biri de ürettiği mamullerin tanıtılması oldu. Bu nedenle, daha çok sanayi mamüllerinin tanıtıldığı uluslararası sergilere katılma uygulaması başlatılmıştır. Bu bağlamda ilk kez 1851'de Londra'da, 1855'te Paris'te ve 1862'de yine Londra'da açılan uluslararası sergilere, aralarında Trabzon'un da yer aldığı illerin ürünleriyle katılan Osmanlı Devleti çeşitli ödüller ve madalyalar da almayı başardı. Tanzimat uygulamalarının başarılı olduğunu, ülkede her alanda olduğu gibi tarım ve sanayide de ilerlemeler sağlandığını gösterme amacını da taşıyan yurtdışındaki sergilere katılma sürecinden sonra ilk kez 28 Şubat 1863'te İstanbul'da Sergi-i Umumi-i Osmanî adıyla bir ulusal sergi açıldı. Sergiye katılacak iller ve teşhir edilecek ürünlerin tespiti için bir komisyon oluşturuldu. Daha çok tarım ürünlerinin yer aldığı sergide ürünler türüne göre tasnif edilerek farklı reyonlarda sergilendi. Daha çok dokuma mamulleri ile tütün ve fındık gibi ihraç ürünleriyle sergiye katılan illerin arasında Trabzon da yer aldı.¹⁷⁹

Bu uygulamadan sonra hükümet ta-

rafından ülkenin diğer önemli vilayetlerinde de bu tür sergilerin açılması teşvik edildi. İç pazarın canlandırılarak üretimin teşvik edilmesi amaçlanan bu sergilerle yabancı malların serbestçe iç pazara girmesiyle giderek terk edilmeye yüz tutan yerli üretimin yeniden istihdam yaratır hale getirilmesine çalışıldı.

Bu bağlamda İstanbul'dan yönlendirilen sergilerden biri de 16 Şaban 1321 H. (7 Kasım 1903 M.) tarihinde Trabzon'da açılan "Trabzon Mamulât ve Mahsulât Sergisi"dir.

1869 tarihinden itibaren çıkmakta olan Trabzon Vilayeti Salnamelerinin sonuncusu olan 1904 tarihli 22. sayısının "Vilayet Sanayi ve Mamulâtına Dair Malumat" başlıklı 209-221. sayfalarında bu sergi ve Trabzon'da yapılan üretime dair ayrıntılı bilgi mevcuttur. Söz konusu bölüm incelendiğinde, Trabzon vilayeti yöneticileri tarafından Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik kıskaçın değerlendirildiğini, bir zamanlar ülkenin her köşesinde üretilmekte olan sanayi ve zanaat mamullerinin oldukça ilgi

görmesine rağmen bu günlerde bu tür üretim alanları açısından durumun oldukça kritik olduğu, giderek kaybolmaya yüz tutmuş bu üretimin desteklenmediği takdirde tamamen yok olacağı ifade edilmektedir. Nitekim, açılan bu sergi ile bu tür mamullerin halka tanıtılmasının ve kullanımının yaygınlaştırılmasının amaçlandığı, bu suretle üreticilerin destekleneceği ve üretimin sürdürüleceği belirtilmekte ve serginin açılışına dair ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Geleneksel el sanatları açısından tarih boyunca Anadolu'nun en mahir ustalarının yetiştiği Trabzon'da 1903'te açılan bu sergi, ilk olması bakımından önem arz etmektedir. Sergide, Trabzon merkez sancağının yanı sıra Giresun, Ordu ve Samsun sancaklarından da ürünleriyle katılımcıların yer alması, serginin üreticiler açısından ilgi gördüğünü göstermektedir. Sergide yer alan ürünlerin satışa sunulması, oluşturulan komisyon aracılığıyla yapılacak değerlendirme sonunda dereceye giren ürün sahiplerine

ödül ve belgelerin verilmesi, satırlı olarak düzenlenen ve iki ay süreyle açık kalan sergide satılmayan ürünlerin düzenlenecek piyango ile satılarak bedellerinin sahiplerine ödenmesi uygulamaları, oldukça kısa sürede düzenlenen serginin yine de başarılı olmasının gerekçeleri olarak sıralanabilir.

Sivil ve askeri erkan ile kalabalık bir sivil katılımcı kitlesinin bulunduğu serginin açılışı, söz konusu Salnamede şu şekilde anlatılmaktadır:¹⁸⁰

“Şayan-ı şükür ve minnettir ki hükümet-i seniye her hususta olduğu gibi sanayi-i mahalliyenin terviç-i terakkiyatı emrinde de her güne müsadat ve teşvikatı ibzal ve eshab-ı marifeti takdir hususlarında diriğ-i inayet buyurmakta ve erbab-ı sanayinin sanayi madalyalarıyla ve suver-i saire ile mesailerini takdir edilmektedir. Bu takdirat cümlesinden olarak bazı Vilayat-ı şahane merkezleriyle Trabzon'da da mahsulât ve mamulât-ı vilayete mahsus bir sergi küşadı hakkında isabet-efza-i sünuh ve sudur buyrulan irade-i seniye-i hazret-i hilafetpenahi üzerine vali-i vilayet atıfetli beyefendi hazretlerinin mesai-i mahsusalarıyla bit-tesis geçen 321 sene-i hicriyesi Şaban-ı şerifinin onaltıncı gününe şeref müsadif veladet-i hümayun-ı meymenet makrun hazret-i tacidâr azamı yevm-i mesudunda resm-i Behin-i tebrikin ifasını müteakip bilcümle erkân ve memurin-i vilayet ve ümera ve zabitan-ı askeriye ve ulema ve mütehayyızan-ı memleket ile düvel-i mütehabbe konsolosları hazır oldukları ve asakir-i şahane safiyeten ihtiram buldukları halde nevafer eyyam-ı umur u ikbal ve muvaffakiyet ve iclal hazret-i halife-i azamı da'vât-ı makruzası isal-ı dergâh-ı Hudayı enbaz eyledikten sonra teminen resm-i küşadı icra edilmiş ve iki ay devam eylemiş olan sergi-i mebusda vilayetin her tarafındaki erbab-ı sanayinin mahsul-i marifetleri enzar-ı takdir-i umumiyeye vaz' edilmiş idi.

Eşya-yı mebhuse meyanında gerek havaic-i zaruriye-i beytiyede istimal olunabilecek, gerek tezyinat-ı beytiyede hizmet eyleyecek bir hayli şeyler görülmüştür ki, nefaset ve le-tafetçe nefaiscuyanın hüsn-i tabiat eshabının enzar-ı takdir ve istihsatını cidden celb edecek mesnuat-ı nefiseden olup, imal ve sanatları teksir ederek miktar ve envailerini tezyid ettiği halde bunlarla hem ihtiyacat-ı beytiyemizi temin, hem de salonlarımızı tezyin edebiliriz.

Mezkûr sergi ilk defa küşad edildiği halde komisyon-ı mahsus heyetinin, bu hususun re-is-i evveli Eyüpzade saadetli Ali Galip Efendi'nin himmet ve gayretiyle hüsn-i tesis ve tertip olunmuş idi ki, eğer Canik sancağıyla mülhakat-ı vilayetten sair bazı mahaller memurin-i kiramin mahalleri mahsulat ve mamulâtının hepsinden birer nümune irsal etmek ve sair güne ibraz-ı muavenet eylemek suretiyle vuku bulan himmetleri mülhakat-ı saireden de ibzal eylemiş olsaydı serginin esbab-ı mükemmeliyeti daha ziyade istikmal eylemiş olurdu.

Kezalik bu birinci defa olduğu cihetle bir tecrübe hâsıl etmiş olacağından, yümnü'l-ke-

180 Kudret Emiroğlu, "1904 Salnamesi'nde Trabzon Sanayi Sergisi", *Trabzon 1988*, Ankara, *Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı*, s. 92-94; *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1320 sene-i hicriyesine mahsus*. Trabzon, Vilayet Matbaası, s. 209-221.

rim saye-i terakkiper-ver-i hazret-i tacidar-ı azimede senin-i atiyede küşad ve tesisini intizar ettiğimiz sergilerimizde eşya-yı mebhusenin tenevvi ve terakkiyatını ve halkımızın da mesnuat-ı mahalliyemize daha ziyade rağbet eylediklerini müşahade eylemekle müftehir olacağımızı ümid ederiz.

Sergiye mevzu eşya eshabının tergib ve teşvikleri hususu, komisyon-ı mahsus tarafından nazar-ı dikkate alınarak eşya-yı mezkure birkaç sınıfa bittaksim eshabından yedi kişinin sanayi madalyası, birinin şahadetname ve mükâfat-ı nakdiye, üçünün yalnız şahadetname, onbeşinin takdirname ve birinin yalnız mükâfat-ı nakdiye ile taltiflerine karar verilmiş ve madalyalarla taltifi iktiza edenler hakkında icab-ı hal makam-ı ali-i vilayetten merci-i celiline arz ve işar ve matbaa-i vilayette suret-i nefisede tab edilen şahadetname ve takdimameler dahi mükâfat-ı nakdiyeleriyle beraber eshabına tevzi ve tesyar kılınmış olduğu gibi eşyadan satılamayıp bâki kalanlar bedelat-ı mevzuasıyla piyangoya vaz' edilerek esman-ı eshabına ita edilmiştir.

Sanayi madalyalarıyla taltifleri münasip görülen eshab-ı marifet ve mesainin esamesi ber-veçh-i ati derç ve beyan edildiği gibi serginin resm-i küşadını mutazammın fotoğraflarıyla teşhir olunan eşyadan en ziyade sezavar-ı takdir ve istihsan olanların fotoğraflarının kalıpları Viyana'da imal ve celb edilerek Salnamenin bu kısmına vaz' ve eshabının esamesi de zirlerine irae olunmuştur.

Sanayi Madalyalarıyla Taltifi Münasip Görülen Ahâli-i Marifet

Trabzon'da debbağ Serdarzade Abdüssüphan Efendi

Katolik milletinden Rahip Goconi Efedndi

Yenicuma Mahallesinden Gotoğlu Ardaş Kerimesi Nergis Hanım

Debbağ Hacı Dervişağazade Ruhi Efendi

Samsun İnas Mektebi Muallimlerinden Hatice Rana Hanım

Mekteb-i mezkûr Talebesinden Ali Osman Efendi Kerimesi Ayşe Hanım

Giresun'da Kaptan Liyons Zevcesi Akroditi Hanım

Sergi Eşyalarından:

1- Oyma arma-i Osmanî levhası-Hakkı Usta

2- Halı seccade-Trabzon'da İrfan Hanım

3- Halı seccade-Trabzon'da Hatice Hanım

4- Gemi modeli- Mapavri mamulâtından

5- Taştan cami modeli-Taşçı Haralambo

6- Araba atlarına mahsus başlık-Trabzon'da Saraç Zühtü ve Abdullah Efendiler

7- Macar eğeri- Bu dahi

8- Yazılı hasse-Samsun'da Veliddin Efendi

9- Bavul- Saraç Zühtü ve Abdullah Efendiler

10- Kadife üstüne ipek işlemeli seccade-Şayeste Hanım

11- Kadife duvar seccadesi-Santurciyan Nigar

12- Halı seccade-Gotoğlu Kerimesi Nergis

13- Kilim-Ordu'da İpsomipadi Kerimesi Afridi

14- Kilim-Giresun'da Kelliöğlü Zevcesi Eleniko

15- Kilim- Bu dahi

16- Kilim-Ünye'de Avikoğlu Kızı Avret

17- İpek işlemeli atlas seccade-Giresun'da Kaptan Liyons Zevcesi Akrodit Hanım

18- Sırma işlemeli tuğra-yı hümayun-Trabzon'da Ermeni Katolik Rahiplerinden Ancela

19- İpekten mensuc zırlı Mesudiye fırkateyn-i hümayununun resmi-Trabzon'da Rahip Goconi Efendi

20- İpekten mensuc arma-i Osmanî-Trabzon'da Bakkal Yusuf Efendi'nin Haremi Müzeyyen Hanım

Trabzon'da
yün işleyen kızlar,
19. yüzyıl sonları...

- 21- Halıdan köşe yastık yüzü-Trabzon'da Belleryan Efendi Kerimesi Eşkhin
- 22- İpekten mensuc at resmi-Trabzon'da Santurciyan Nigar
- 23- İpek işleme kuş resmi- Giresun'da Kaptan Liyons Zevcesi Akrodit Hanım
- 24- İpekle işleme kuş resmi- Giresun'da Kaptan Liyons Zevcesi Akrodit Hanım
- 25- Halıdan köşe yastık yüzü- Trabzon'da Belleryan Efendi Kerimesi Eşkhin
- 26-Karakulak bıçak- Şarlı'da Beşiroğlu Yusuf

Liberal ekonominin felsefesi pazar yaratma ve yaratılan pazarı arz-talep dengesi içinde dinamik bir vaziyette tutmaya dayalıdır. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisinin dünya ticaretine / kapitalizmine açık olduğu bir dönemde edilgen bir yapıda da olsa üretilen malların dünya pazarlarına çıkartılması için ticaret sergileri ve fuarcılık alanına çıkmaya çalışıldığını yukarıdaki örnekten anlamaktayız. Bu yönde daha farklı açı-

lımların yapılması gerektiğini Osmanlı ekonomisi üzerinde Fransa'da yapmış olduğu doktora teziyle uzmanlaşmış olan Abdülvahap Hayri, 1911 yılında yazdığı İktisadî Trabzon isimli eserinde dile getirmektedir. Yazar, eserinde Trabzon'daki üretim mekanizmasının uluslar arası rekabette yer edinebilmesi için Ticaret ve Sanayi Odası'nın öncülüğünde nelerin yapılması gerektiğine dair şu önermelerde bulunmaktadır:¹⁸¹

Bu memlekette yapılacak birçok işler vardır. Trabzon Ticaret Odası asar-ı faaliyet göstermeli. Bu oda, Ticaret Müzesini de açmalı. Vilayetin mahsulât, ma'mulât ve mensucatının numunelerini teşhir etmeli. Bu eşyaların suret-i sarfını nerelerde revaç olduğunu memleketimizle münasebetdar devletlerin ithalat ve ihracatlarını mübeyyen risaleler neşretmeli. Bundan hem tüccar ve hem zürra azim istifadeler ederler. Oda da hakkıyla memlekete karşı vazifesini ifa etmiş olur. Avrupa'da bulunduğum zaman Lille'de Lombard Caddesindeki Ticaret Müzesini ziyaret ettim. Bu müzede, sairlerinde olduğu gibi vilayet-i Osmaniye'ye ait galeriler vardı. Trabzon'a mahsus olan dairede mensucattan olmak üzere; iplikler, halalı gömlekler, adi dokuma bezleri, el ile yapılmış iplikler, mahall-i istihsalleri ile kıymet ve mik-

181 Abdülvahap Hayri, a.g.e. s.32.

tarları numrolu etiketlerle irâe olunurdu. Mahsulât-ı gıdâîye dairesinde, şişeler derununda fasulye numuneleri teşhir olunmuş miktar-ı istihsalat, mahalleri ve fiyatları şişeler üzerinde muharrer idi. Memleketimizin faal ahalisine çalışmak için yol gösterilmeli. Bunları yapacak mevsuk istatistikler tanzim edecek yine bu odalardır. Bugün memalik-i şerifeye, Avrupa ticareti için vasi ve mamur bir müstemleke gibi menafi-i azim te'min eder. Memleketimizi Avrupa iktisat boyunduruğundan kurtarmak hiç şüphe yok erbab-ı servetimizdir. Bir memleketin terakki ve ikbali o memleketin ahalisinin fenniye icabetine muvafık bir tarzda çalışması ile kabildir. Tarz-ı kadim teamülden kurtulmak evvel be evvel yapılacak iştir.

*Mâmulat ve Mâhsulat
Sergisi'nden
bir görüntü,
Vilayet Salnamesi...*

II. BÖLÜM

MİLLÎ İKTİSAT ANLAYIŞI VE TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI (1914 -1923)

2.1. Bağımlı Ekonomi Modelinden Millî İktisat Anlayışına Geçiş

II. Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki yönetimi Osmanlı dış iktisadi ilişkilerini “Millî İktisat” anlayışıyla yeni bir düzenlemeye sokmuştu. 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiş, 1914'te kapitülasyonlar kaldırılmış, yabancı anonim şirketler ve sigorta şirketleri ayrıcalıklarına son verilerek Osmanlı mevzuatı içine alınmıştır. Ticari ilişkilerde Türkçenin kullanımı zorunlu hale getirilmiş, meslek okulları ve gece dersleri açılarak o güne kadar yabancıların ve gayrimüslimlerin tekelinde olan bazı iş kollarında Müslümanların istihdamı sağlanmıştı.

İttihat ve Terakki ülke kalkınmasında dış finansman kaynaklarına başvurmanın kaçınılmazlığına inanmıştı. Bu nedenle yabancı şirketleri denetim altına alırken, yabancı sermayeyi ürkütmemeye azami dikkat göstermişti.

I. Dünya Savaşıyla birlikte Babîali büyük kentlerin iâşesini örgütlemeye girişti. Başlangıçta belediyelere verilen görev, bu birimlerin yetersiz kalmasından dolayı İttihat ve Terakki'ye devredildi. İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden Kara Kemal Bey'in gözetiminde kurulan Heyet-i Mahsusa-i Ticariye başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerin iâşesini üstlendi. Ekmek, şeker, gaz gibi temel tüketim malzemelerinin sağlanmasını ve dağıtımını örgütledi. Bu heyet, İttihatçı-

ların özlem duydukları sermaye birikimi meselesine de çözüm getirdi. Milli anonim şirketler için gerekli fonlar bu heyetin bünyesinde oluşturuldu. İttihat ve Terakki, başlangıçta piyasayı tümüyle denetlemekten kaçındı. Temel tüketim maddelerini karneye bağlayarak talebin karşılanmasına çalışıldı. Ancak karaborsa ve istifçiliğin yaygınlaşması ve fiyatların aşırı yükselmesi nedeniyle narh uygulamasına geçildi. Devletin belirlediği fiyatlar üzerinde satış yapanlar Divan-ı Harb-ı Örfi'ye sevk edilerek cezalandırıldı.

II. Meşrutiyetin ilk yıllarında liberal düşünce İttihat ve Terakki'nin beklentisi doğrultusunda sonuç vermeyince liberal iktisat yadsınarak milli iktisat anlayışına geçildi. İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşı yıllarında devleti iktisadi yaşama sokmuş ve devletçi bir iktisat politikası oluşturmuştur. Savaşın doğurduğu çarpıklıklar birçok ülkede hükümetleri olağanüstü önlemler almaya zorlamıştı. Osmanlı Devleti'nde de piyasanın işlerliğini yitirdiği bir ortamda devlet bizzat iktisat politikasını güdümlledi.

Millî iktisat ancak ahlak sorununun çözüm bulduğu bir ortamda yeşerebilirdi. Genel ahlak sıksı sıkıya mesleki ahlaka bağlıdır. Osmanlı toplumunda mesleki zümreler, yani esnaf örgütleri yeterince gelişemediği için mesleki ahlak da oluşamamıştı. Onun için ülke genelinde ahlakın yükseltilebilmesi için önce mesleki sınıfların geliştirilmesi gerekiyordu. İttihat ve Terakki'nin ideologlarından biri olan Ziya Gökalp'e göre, iktisadi yaşamın en son aşaması olan milli iktisadi ulusal düzeyde örgütlenmiş esnaf korpo-

rasyonları yönlendirecekti. Milli iktisat cemaat ve şehir iktisatlarını bütünleyecek, esnaf korporasyonlarını kent düzeyinden ulus düzeyine çıkaracaktı.¹⁸²

2.2. Millî İktisat Uygulamaları ve Trabzon

II. Meşrutiyetin ilanının hemen ardından İttihat ve Terakki Fırkası'nın teşviğiyle Anadolu'nun önemli kentlerinde, Fırkaya bağlı cemiyetlerin kurulması yaygınlaştırılması çabası içinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda İttihat ve Terakki açısından önemli bir merkez olarak telakki edilen Trabzon'da da 1908 Aralık ayında Trabzon Terakki ve Teali Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Kulübün açılışı, vali ve kumandan paşalarla, naib efendi, erkân ve ümera, ulema ve eşraf ve tüccar ve cemiyet-i muhtereme azalarının katıldığı mutantan bir törenle gerçekleştirilmiştir. Kulübün nizamnamesinde; ticaret, ziraat, sanayi ve maarif gibi konulara öncelik verileceği belirtilmekteydi.¹⁸³

Bir yandan derneklerin kurulmasıyla toplumda iktisadi bilinç oluşturulmaya çalışılırken diğer yandan da kurulan okullar vasıtasıyla yeni nesillerin mesleki

ve kültürel gelişimine katkı sunulmaya çalışılmıştır. 1908 yılında açılan Hamidiye Sanayi Mektebi ve 1911 yılında eğitime başlayan Sütçülük Ameliyat Mektebi bu politikanın eğitim ayağını oluşturmaktadır. Gerek cemiyecilikte gerekse eğitim alanında oluşan yeni anlayış, toplumun geniş kesimlerinde kısa sürede etkili olmaya başlayacaktır. II. Meşrutiyet sürecinde devletin geçirmiş olduğu ağır dış siyasal buhran karşısında toplumda oluşan bu bilinç eylemli olarak kendini göstermeye başlayacaktır.

II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı ve aynı gün Girit'in Yunanistan'a katılma kararı alınması ve Osmanlı Devleti'nin bu süreci önleme iradesini ortaya koyamaması karşısında toplum reaksiyoner olarak kendini göstermeye başlamıştır. İstanbul'da başlayan Avusturya mallarına yönelik boykot, kısa sürede dalga dalga Anadolu'ya da yayılmıştır. Bir liman kenti olan Trabzon boykot sürecine en erken katılan vilayetlerden birisi olmuştur. Türkçü bir kimliğe tanınmış olduğumuz Trabzon Rusumat Müdürü Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in öncülüğünde Trabzon'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mallarına karşı bir boykot

Trabzon
Sanayi Sergisi, 1934...
TTSO Arşivi

182 Zafer Toprak, *Millî İktisat-Millî Burjuvazi*, İstanbul 1995, s. 145-154.

183 Mesut Çapa, "Trabzon Vilayeti Terakki ve Teali Kulübü", *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1993, cilt: 19, sayı: 113, s. 47.

eylemi başlatılmıştır. 1870'ten beri Trabzon'da kurmuş olduğu ticari acenteler vasıtasıyla transit ticarete var olan bu ülke boykottan ekonomik yönden olumsuz etkilenmiştir.¹⁸⁴ Bu dönemde Trabzon'da oluşan boykot refleksi 1910 yılında Yunan mallarına karşı yönelmiştir.¹⁸⁵

1912'de ortaya çıkan Balkan Savaşı ve bu savaş sırasındaki kayıplar sadece siyasal ve kültürel düzlemde değil, aynı zamanda iktisadi yapıda da kendini göstermeye başlamıştır. 1913'te Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulü ve bunun Aralık ayında yürürlüğe konmasıyla milli iktisat anlayışına hem ivme kazandırmış, hem de yasal zemin oluşturmuştur. Bu tarihten sonra İstanbul merkezli milli burjuvazi yaratma ve milli iktisadi müesseseler oluşturma hamlesi kısa sürede taşrada da kendini göstermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu kentleri içinde en dinamik olanlarından birisi şüphesiz ki Trabzon'du.

El sanatları ve dokumacılık alanında Osmanlı ekonomisi içinde belirgin bir ağırlığı olan Trabzon vilayeti Teşvik-i Sanayi Kanunu ile oluşan yeni süreçte kısa sürede kendini göstermeye başlamıştır. El tezgâhları ve atelyelerde sürdürülen geleneksel üretim şimdi makineleşmeyle birlikte seri üretime dönüşmeye başlamıştır. Bunun en somut örneği 1914 yılında kurulan Trabzon Millî Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi'dir. Bu fabrikanın kurulması aslında 1908 sonrası gelişen milli iktisat anlayışının bir sonucuydu. 1909 yılında kurulması düşünülen fabrikada kullanılacak makine, alet ve edevatın gümrük vergilerinden muaf tutulması bu durumun somut göstergesidir.¹⁸⁶ Şirket Millî Mücadele sonrasında yeniden yapılandırılmıştır.¹⁸⁷

Bu bağlamdaki girişimlerden biri de Trabzon Tuğla ve Kiremit Anonim Şirketi'dir. Tuğla, kiremit ve çimento üretmek amacıyla tüccardan Cemal Bey ve arkadaşları tarafından kurulan şirkete 4 Ka-

sım 1909'da ruhsat verilmiş,¹⁸⁸ ancak bu girişim ne yazık ki bir istihdam alanına dönüşmemiştir.

II. Meşrutiyet döneminin sağladığı teşvik imkânlarından yararlanmak isteyenler arasında gayrimüslimler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de Kigorg Arabyan Efendi'dir. Trabzon'da bir fabrika kurarak Amerikan hassa, keten, fason ve enva-ı dokuma, şayak ve çuka, gerek elbiselik, gerekse mefruşat için her nevi beyaz ve renkli kumaşlar imal etmek üzere bir fabrika kurmak için yaptığı başvuru Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından uygun görülerek Bakanlar Kuruluna iletilmiştir. Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararda; böyle bir müessesenin kurulmasının yararlı olacağı belirtilerek tesisinden itibaren 25 yıl süreyle emlak, arazi ve temettü vergisinden muaf tutulması uygun görülmüştür. Ayrıca fabrika için Avrupa'dan getirilecek makinalardan gümrük vergisi alınmaması, ancak boya, yün, pamuk ve keten gibi imalat maddelerinden vergi alınması uygun görülerek 26 Temmuz 1909'da kendisine gerekli ruhsat verilmiştir.¹⁸⁹

Milli iktisat anlayışının başladığı dönemde bu anlayışın Trabzon üzerindeki yansımalarının birisi de Trabzon-Erzurum demiryolu projesinin düşünülmesidir. Bu projeyi hayata geçirebilmek için Şimendifer Heyet-i Faalesi adlı bir komisyon kurulmuştur. Bu doğrultuda, 1914 yılının Mayıs ayında harekete geçilmiş, Trabzon ekonomisi için hayatiyet ifade eden projenin gerçekleştirilmesi için komisyon tarafından 21 Mayıs 1914 ve 4 Haziran 1914 tarihlerinde Dâhiliye Nezareti, Sadaret Makamı ile Ayan ve Mebusan Meclisi başkanlıklarına telgraflar çekilmiştir. Bu telgraflarda istenilen şeyin, Trabzon hattının, Anadolu'da yapılmak istenen diğer hatlardan öncelikli bir konuma getirilmesidir. Dâhiliye Nezareti Celilesine çekilen telgrafta şu ifadeler yer almaktaydı:¹⁹⁰

184 Kudret Emiroğlu, "Trabzon'da Avusturya Boykotu", *Toplumsal Tarih*, Ağustos 1994, s.17-18.

185 BOA DH. Mül. Dosya:98-1, gömlek: 56.

186 BOA MV dosya: 128 gömlek: 78.

187 1923 tarihinde yöneticileri şu isimlerden oluşmaktaydı: Alaybeyzade Faik, Hacı Mollazade Hacı Ali, Kitapçızade Affan, Hatipzade Mustafa, Bukrizade Hacı Musa ve Mahdumları, Timurcozade Murat ve Kâzım, Kara Ahmetzade Hasan, İmamzade Hasan, Of- lu Hacı Dursunzade Ahmet ve Biraderleri. Şirket 15 bin hisseli idi. Her hisse lira idi ve sermayesi 15.000 TL idi. Şirketin Nizamnamesi 20 Mayıs 1926'da kabul edilmiştir. 1928 yılında da şirket feshedilmiştir. (Mustafa Yazıcı, *Trabzon'un Dış Ticaret Tarihi*, Trabzon 2005, s.180-181).

188 BOA, İ.TNF, 1327.L/4.

189 BOA, MV, 128/7; BOA, İ.TNF, 1327.B/8.

190 BOA, DH, İD, Dosya No: 209, Gömlek No: 8, Belge no:11,12,13.

8 Mayıs sene 1330 tarihli umumi telgrafımızda arz olunduğu üzere, Trabzon Vilayeti ile hem-civar vilayetlerin şiddetle muhtaç olduğu şimendifer hakkında inkılâb-ı idaremidzen beri kulub-i ahali ıztırap ve endişeden kurtulamamış ve bu hattın temini inşası hususunda müracaat edilmedik vesait ve makamat kalmamıştır. Samsun-Sivas hattının ve onun merbut olacağı şubatin inşasından sarf-ı nazar bizzat Trabzon-Erzurum vilayetleri bu hatta şediden muhtaçtır. Bahusus imtiyazları ahiren verilen hudud-ı mezkure ve şubât-ı malimemin inşasına mübaşeretten sonra Trabzon-Erzurum hattı vilayetimiz için haiz olduğu ehemmiyet-i iktisadiye ve siyasiyenin an be an düçar-ı zeval olmaması ve elviye ve kasabatıyla bir buçuk milyon fedakâr ahaliye malik olan bu vilayat-ı tarihiyenin saha-i temeddünde bekası arzu buyurulursa, Trabzon-Erzurum hattının inşası Babialimizin uhde-i hamiyet ve siyasetine mürettip en mukaddes ve en mübeccel bir vazife olmuş olur. Filhakika, Samsun-Sivas ve ona müteferri hututun değil inşasından sonra, hatta hutut-ı mezkure imtiyazının itası haberinin intişarından ve Trabzonumuzun hattan mahrumiyeti umum üzerinde derin bir beis ve tesir husule gelmiş ve bu günden itibaren merakiz-i cedide-i ticaretîyeye nakl-i ticaret ve sanat fikirleri bile uyanmaya başlamıştır. Bu haberden sonra erbab-ı ticaret ve sanat üzerinde husule gelen endişe-i maişet ve istikbal hutut-ı mezkurenin hitam-ı inşasından ve vilayetimizin böyle bir hattan mahrumiyetinden sonra bu mamur ve ticaret ve sanatiyle mağrur ahalimizin muhaceret eylemesine münce olacağı zaruridir. Cesim bir vilayetin bu harabi-i iktisadiyesinin hayat-ı mevcudiyetine de ika-ı tesir eyleyeceğinden şüphe edilemez. İşte bu bi-payan ve umumi ıztırap-ı maişet ve menal ve endişe-i istikbal dolayısıyla ki vilayetimiz halkı bu maksadın istihsalı ve memleketimizin idame-i hayatı hususunda heyet-i faale-i acizanemize vekâlet ve selahiyet-i mutlaka bahşeylemiştir. Heyet-i Faalemiz bu tehlike-i izmihlal-i iktisadi muvacehesinde ve bu hattın birinci derecede inşa edilecek hutut meyanında bulunup bulunmadığının izahı yolunda irade-i samiyelerine kemal-i ihtiram ile intizar eyleriz. Fi 18 Mayıs Sene 1330. Katolik Murahhasası, Ermeni Murahhasası, Rum Metropolitidi Hrisantos, Trabzon Müfettişi Mahir, Aza Yorgi, Heyeti Faalie Reisi Cemal, Ticaret Odası Reisi Hami, Belediye Reisi Namına Mehmed Avni, Aza Kemal Hikmet, Aza Sokrati, Aza Osman, Aza Sadi, Aza Midhat.

Bu geniş ufuklu ve malesef hala gerçekleştirilemeyen projenin hazırlayıcıları ve takipçileri arasında o dönemin Trabzon'unun ileri gelenleri ile birlikte Trabzon Ticaret Odası Reisi Hami Bey de vardı.

Aynı heyet tarafından 19 Mayıs 1914 tarihinde Trabzon Valiliği'ne de bir dilekçe verilmiştir. Dilekçede; Belediye ve Ticaret Odası başkanları tarafından geniş katılımlı bir toplantı yapılarak güzergâhı belirlenen, projesi hazırlanan ve haritası çizilen demiryolunun inşasının ödenek yetersizliği nedeniyle ertelenmesinin bir buçuk milyon insanın büyük bir yokluk içinde yaşadığı bölgeye ağır bir darbe vuracağı belirtilerek bu konuda valinin de desteği istenmiştir.¹⁹¹ Trabzon Valisi Samih (Rifat) Bey tarafından Şimendifer Heyet-i Faalesi tarafından kendisine iletilen talebi 26 Mayıs 1924 tarihli bir yazıyla Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Vali yazıda; Rusya sınırında bulunan Trabzon Vilayeti'nin stratejik bir önemi olduğunu ifade ederek Trabzon-Erzurum demiryolunun askeri sevkıyat açısından gerekli olduğu gibi vilayet halkının istih-

dam için başta Rusya olmak üzere değişik bölgelere göç etmek zorunda kalma- yacağını, hatta işsizlik yüzünden vilayette bozulan asayişin de bu sayade düzelebileceğini ifade etmiştir. Bu yolun inşasına bir an önce başlanabilmesi için Trabzon halkının önemli bir kısmının katılımıyla düzenlenen toplantıda, yol çalışmasının başlatılması halinde gerekli ödeneğin, başta Trabzon merkezi olmak üzere peyderpey kazalardan toplanacağını Ticaret Odası ve Belediye temsilcileri tarafından kendisine taahhüt edildiğini belirterek, bölgenin siyasi, içtimai, iktisadi ve ticari açıdan gelişme ve kalkınmasının bu yola bağlı olduğu bildirilmiştir.¹⁹² Trabzon'dan yapılan taleplere Maçka'dan ve Gümüşhane'den de destekler verilerek Dâhiliye Nezareti'ne telgraflar çekilmiştir.¹⁹³

Bütün bu başvurulara rağmen hükümetçe Trabzon-Erzurum demiryolu inşaatının yapımında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bunun üzerine Trabzon Heyet-i Faalesi tarafından 17 Haziran'da Dâhiliye Neareti'ne bir dilekçe daha yazılmış ve demiryolunun Trabzon için taşıdığı

191 BOA, DH. İD, 209/8-14.

192 BOA, DH. İD, 209/8-16.

193 BOA, DH. İD, 209/8-19; BOA, DH. İD, 209/8-17-18.

Tesisin adı	Sahibi	Kuruluş tarihi
Debbağhane	Kazazzade Ahmet Efendi	325 senesi (1909)
"	Vanlı Bayraktarzade Ahmet Efendi	330 senesi (1914)
"	Hacı Derviş Ağazade Hamdi Bey	335 senesi (1919)
İpek Mensucat Fabrikası	Anonim Şirkettir	336 senesi (1920)
Fındık Fabrikası	İskenderzade Osman Efendi	336 senesi
"	Usta Ömerzade Ali Beşe Bey	336 senesi
"	Hacı Ali Hafızzade Mahdumları	336 senesi
"	Beylerzade İbrahim Şevki Bey	336 senesi
"	Civelekzade Mustafa Efendi	336 senesi
"	Hacı İbrahimzade Hacı Ahmet Efendi	336 senesi
"	Hacı İzzetzade Hasip ve Yazıcızade	
"	Hafız Temel Kollektif Şirketi	336 senesi
"	Hamamizade ve Nemlizade Kollektif Şirketi	336 senesi
"	Dihkanzade Fehmi Efendi	336 senesi
"	Dihkanzade Tahsin Zihni Efendi	336 senesi
"	Kasımzade Biraderler	336 senesi
"	Kürtzade Sabri Efendi	336 senesi
"	Osman Dayızade Mehmet Ruhi ve Şeriki	336 senesi

Tablodan da anlaşılacağı üzere kentte faaliyette bulunan işletmelerin büyük bir çoğunluğu, bölgenin ve ülkenin en önemli ihraç ürünü olan fındık fabrikalarından oluşmaktadır. Bunların tamamı da muhacirlikten sonraki yeniden yapılanma döneminde kurulmuştur. Diğer tesisler ise Trabzon'un geleneksel üretim kolu olan debbağlıkla ilgilidir.

*Trabzon'un işgali sırasında Muhacir Türkler, 1916...
Veysel Usta Arşivi*

2.3. 1916'da Trabzon'un Rus İşgaline Uğraması ve İki Yıllık Kesinti Dönemi

Ağustos 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti üç aylık göreceli bir tarafsızlık döneminden sonra Kasım ayında girmiştir. Alman savaş gemilerinin Osmanlı donanmasına katılımı sonrası Karadeniz'e açılan donanma, Rusya'nın Sivastopol ve Odesa limanlarını bombardıman etmiştir. Bunun üzerine Rusya 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmiştir. Böylece fiilen savaşın içerisine sürüklenen Osmanlı Devleti, dört yıl sürecek mücadelede coğrafyasının bir gereği olarak çok geniş bir cephe yükünün altına girmiş oldu. Alman Genelkurmayı ile ortak hazırlanan savaş stratejisi gereği Kafkasya'dan Rusya'ya taarruz eden Osmanlı ordularının lojistik desteği Karadeniz üzerinden, özellikle Trabzon limanı vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Savaşın başlangıcıyla birlikte Rus donanması Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki limanlarını ve kıyı şehirlerini bombalamaya başlamıştır. Kafkas Cephesi'nin çökmesi ve üstünlüğün Rus ordusuna geçmesiyle denizden ve karadan Rus ordusunun kısıncına giren Doğu Karadeniz Bölgesi, 1916-18 yılları arasında çok dramatik olaylara sahne olmuştur.¹⁹⁶ Bunlardan en

önemlisi bölge Müslümanlarının batı illerine doğru başlatmış oldukları kitlesel göç olayıdır. Bölgede “Muhacirlik” olarak adlandırılan bu dönem halkın sosyal hafızasında derin izler bırakmış ve sözlü kültürle günümüze kadar ulaşmıştır.

Muhacirlikten başka bir görüntü...
Veysel Usta Arşivi

2.4. İşgalden Kurtuluşa Giden Yol

18 Nisan 1916'da Trabzon'un Rus işgaline uğraması Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Türk insanı için çok sıkıntılı bir dönem başlatmıştır. 1461 tarihindeki fetihden sonra aralıksız 4,5 asır Türk hakimiyetinde olan Trabzon ilk kez işgale maruz kalıyordu. Doğu Anadolu Bölgesi'nde 19. yüzyılda yaşanmış olan Rus işgali ve beraberinde gelen mezalim sözlü kültür ortamında dilden dile taşınan bir olguydu ve şimdi Trabzon da bu olguyla karşı karşıya kalıyordu. Buna bir de Rum ve Ermenilerin ihanet ve zulmünü eklersek tahammül edilemeyecek bir durum meydana gelmekteydi. Bu olgular ve Türk insanının içselleştirdiği “devletsiz yaşayamama” durumu bölgede yaşayan halkı muhacirliğe yöneltti ve yüz binlerce insan yollara döküldü. İki yılı aşkın bir süre devam eden muhaciret; Rusya'da Bolşevik Devrimin meydana gelmesi; 1918'in başından itibaren Rus askerinin geri çekilmesi ve 24 Şubat 1918'de Trabzon'un kurtuluşu ile birlikte sona ermiştir. Rusların geri çekilmesi ile

birlikte Osmanlı Devleti'nin işgale uğramamış vilayetlerine sığınmış olan Trabzon muhacirlerinden sağ kalanlarının bir kısmı geri dönmüş, bir kısmı da değişik vilayetlerde iskân edilmiştir.

Muhacirlik kadar Doğu Karadeniz Bölgesi'ni etkileyen başka bir sosyal olay yoktur.¹⁹⁷ Bu hadise yakın dönem tarihimizde bölgenin Türk ahalisi için bir *milat* ve buna bağlı olarak sosyal hafızada gelişen bir *halk takvimi* başlangıcıdır. O dönemi yaşamış olan insanlar kendi yaşlarını hesaplarken bu olgudan hareket ederler ve doğum tarihlerini tespit ederlerdi.

Trabzon halkını olduğu kadar bölge insanını da bu kadar derinden etkileyen, “*belini büken*” muhacirliğin belgesel çalışmaları yapılmalı, romanları yazılıp edebiyatı oluşturulmalıdır.

18 Aralık 1917'de imzalanan Erzincan Mütarekesiyle Kafkas cephesinde savaşın sona ermesi üzerine savaş yıllarında muhacirliğe çıkmış olan onbinlerce insandan sağ kalabilenlerin bir kısmı yurtlarına geri dönmeye başlamışlardı.

Trabzon ve yöresinde muhacirlikten köylerine dönenlere ekim mevsiminden önce Ziraat müdürlüğünün önderliğinde 70.000 kg. mısır tohumu dağıtılmıştı. İhtiyacı olanlara tarım araç gereci ile başka cins sebze tohumları da verilmişti. Ayrıca padişah iradesiyle “Vilayet-i Müstahlise” için 500.000 liralık fevkalade tahsisat çıkarılmıştı. Yine, 18 Haziran 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nda düşman istilasına uğrayıp sonradan kurtarılan yerler ahalisi için çıkarılan bir kararname ile 1918 yılına mahsus olmak üzere halk bina, arazi, kazanç ve koyun vergilerinden muaf tutulmuştu. 5 Aralık 1918'de işgale uğrayan vilayetlerin imarı için bir kanun çıkarılmıştır. Hükümet 1919'da Trabzon Vilayetinin iaşesi için ayrıca 160.000 lira tahsisat göndermişti. Ancak yapılan bütün yardımlar muhacirlikten dönen Trabzon'un Müslüman halkının ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı.¹⁹⁸

197 Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, İstanbul 1949.

198 Volkan Aksoy, “Birinci Dünya Harbi Esnasında Doğu Karadeniz'de Muhacirlerin İaşe ve Sağlık Durumları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25-26 Mayıs 2005*, cilt:2, 843-844.

2.4.1. Millî Mücadele'de Trabzon ve Ticaret ve Sanayi Odası'nın Rolü

Daha önce de belirtildiği üzere I. Dünya Savaşı sırasında, Trabzon'un Rus ordusu tarafından işgal edilme ihtimali gündeme gelince Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey tarafından Vilayet yönetimi ile birlikte resmi belgeler 16 Nisan 1916'da Ordu kazasına nakledilmişti.

Rus ordusu yerli Rumların davetiyle 18 Nisan 1916'da şehre girmiş ve kenti işgal etmişti. Bu işgal sırasında öncelikle resmi kurumlar ele geçirilmiş, Ordu'ya götürülemeyen dokümanlar Rusların eline geçmişti. Bir Rus zulmüne muhatap olmamak için evlerini ve barklarını alelacele terk eden Müslüman Türklerin geride bıraktıkları her türlü taşınır ve taşınmaz mal, başta Rus ordusu mensupları olmak üzere Rumlar ve Ermeniler tarafından yağmalanmıştı.

18 Aralık 1918'de imzalanan Erzinca Ateşkes Antlaşması gereğince Rus ordusu işgal bölgesinden çekilmiş ve Müslüman Türkler Şubat 1918'den itibaren yeniden evlerine dönme imkânına kavuşmuştu. Ancak iki yıl aradan sonra karşılaştıkları kent, geride bıraktıkları canlı ve yaşam dolu Trabzon değil yıkılmış, yakılmış ve harabeye çevrilmiş bir Trabzon idi.

Trabzon halkı, iki yıllık sürede yaşadıkları dramın izlerini silmek için çaba sarf ederken aradan kısa bir süre geçtikten sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış, ardından Osmanlı Devletinin toprakları yabancı güçler tarafından işgale başlanmıştı. 1919 başında toplanan Paris Konferansında başta Ermeniler olmak üzere Doğu Karadeniz Bölgesi Rumları da bağımsızlık için her türlü girişimi sürdürmeye başlamıştı. Tarihi ve demografik gerçeklere aykırı raporlar hazırlanıyor, emperyalist güçlerin de desteği alınarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bağımsız bir Pontus devleti kurma mücadelelerini sürdürüyorlardı.

Bu durum karşısında Trabzon aydınları ve yurtseverlerinin Mütareke sonun-

da milli uyanış ve Milli Mücadele yolunda attıkları ilk adım 10 Aralık 1918'de İstikbal Gazetesi'ni kurmaları olmuştu. Bu gazete aracılığıyla Trabzon ve havalisinde Pontus devleti kurulmasının siyasi ve propaganda açısından temsilciliğini yapan iki Rum gazetesine karşı bölgedeki Türk ve Müslümanların haklarının korunmasına çalışılmıştır. Uluslararası güçlerin de desteğiyle durumun her geçen gün daha da kötüye gittiğini gören Trabzonlu yurtseverler 10 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetini kurdular.¹⁹⁹ Bu süreçteki mücadelenin önderliğini, içinde Trabzonlu tüccarların da yer aldığı bir gurup eşraf ile aydın yürütüyordu. Nitekim söz konusu Cemiyet'in kurucuları arasında yer alan isimlerden Nemlizade Sabri ve Nemlizade Şevki Beyler, Trabzon'un en eski ve en güçlü tüccar ailesinin mensubuydular. Yine Cemiyet'in kurucuları arasında yer alan ve bu dönemde Belediye Başkanlığı yapan Kazazade Hüseyin ile Hatipzade Emin'in de aileleri Trabzon'da ticaretin değişik kollarında faaliyet gösterenler arasındaydı. Kurucular arasında yer alan Trabzon'un en güçlü eşraf ailelerinden birinin mensubu olan Hacı Ali Hafızzade Mehmed Bey Ağustos 1923'te yapılan Trabzon Ticaret Kulübü'nün yeni idare heyetine seçilecek kadar ticaretle ilgili biriydi.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulduktan kısa bir süre sonra Batı Anadolu'da ciddi bir gelişme meydana gelmiş, Mondros Mütarekesi'nin kendilerine sağladığı ayrıcalıkları kullanan İtilaf Devletleri'nin girişimiyle 15 Mayıs 1915'te Yunan ordusu İzmir'i işgal etmişti. Bu gelişme, ülkenin her tarafında olduğu gibi Trabzon ve havalisinde de ciddi tepkilere neden olmuş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olağanüstü bir kongre düzenleyerek bu gelişmeye karşı alınacak tedbirleri görüşerek karara bağlamıştı.

Nitekim Mustafa Kemal'in Milli Mücadeleyi Anadolu'dan başlatmak üzere Samsun'a çıkarak temaslarına başladığı günlerde, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Ce-

199 Cemiyetin kurucuları şunlardır: Barutçuzade Ahmet Efendi, Barutçuzade Faik Bey, Hafız Mehmet, Eyüpzade İzzet, Eyüpzade Ömer Fevzi, Abanozzade Hüseyin, Murathanzade Ziya, Nemlizade Sabri, Nemlizade Şevki, Çulhazade Kadri, Hatipzade Emin, Hacıalihafızade Mehmet Salih, Kazazade Hüseyin, Mollabekirzade Mehmet Ali, Müftüzade Hacı Mehmet, Subaşızade Münir, Zehirzade Zühtü, Hocazade İbrahim Cudi, Kulaksızade İbrahim, Ustazade Nazmi. (Bkz. Sebahattin Özel, *Millî Mücadele'de Trabzon*, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu, s. 63.)

miyeti ile Erzurum Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri aralarında anlaşarak Erzurum Kongresini toplama kararı aldılar. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra 23 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan Erzurum Kongresinden sonraki süreçte, Trabzonluların da ön saflarında yer aldığı bağımsızlık mücadelesi başlamıştır. Mücadelenin hemen her safhasında önemli katkılar sağlayan Trabzonluların, bu katkılarında destek veren kurumların arasında Trabzon Ticaret Odasının da yer aldığı görülmektedir.

Hem coğrafi, hem de stratejik konumu nedeniyle özel bir önem arz eden Trabzon, Milli Mücadele'nin doğudaki en önemli merkezi konumundaydı. Ancak aynı nedenlerle Milli Mücadeleyi etkisiz kılmak isteyen güçlerin de kontrol etmeye çalıştığı bir merkez olan Trabzon'da etkinlik mücadelesi giderek yoğunlaşıyordu. Bir yandan işgal kuvvetlerinin bölge sorumlusu olarak atadığı Rawlinson sık sık Trabzon'a gelerek durumu kontrol altında tutmaya çalışırken öte yandan İstanbul Hükümeti tarafından kente atanan Valiler, Milli Mücadele sürecine Trabzon katkısını bölmeye ve yok etmeye çalışıyordu. Öte yandan Ankara Hükümeti, bu mücadelede etkin hale gelmek için bazı önlemlere başvuruyordu. Bu önlemlerden belirleyici olanı husus kentin mülki ve askeri yönetimini kendi yanına çekmek idi.

Böylesine yoğun bir baskı altında bulunan Trabzonluların, özellikle Ankara Hükümetinin, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerinin baskılarına boyun eğmemesi, Türkiye'ye biçilen rolün reddedilerek mücadelede önderliği ele alması ülkenin her yerinde olduğu gibi Trabzon'da da etkisini göstermeye başlamıştı. Özellikle Birinci ve İkinci İnönü Zaferlerinin kazanılması, Milli Mücadeleye inancı daha da pekiştirmişti. Birinci İnönü zaferini kutlamak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Trabzon'dan çok sayıda telgraflar çekilmiş, zaferin anısına Kavak Meydanı'nın adı İnönü Meydanı olarak değiştirilmiştir.²⁰⁰ İkinci İnönü Zaferi haberinin şehre ulaşmasıyla birlikte 1 Ni-

san 1921'den itibaren kentin her tarafı bayraklarla birlikte donatılmış, 3 Nisan gecesi de aralarında Trabzon Türk Ocağı heyetinin de bulunduğu kalabalık bir fener alayı düzenlenmişti.

Türk milletinin makûs talihine dur demek amacıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'nin birinci açılış yıldönümü olan 23 Nisan 1921'de, İnönü Zaferlerinin yarattığı inanç, güven ve heyecanın da etkisiyle Güzelhisar'da coşkulu kutlamalar yapıldı.²⁰¹ Bu kutlamalardan kısa bir süre sonra başlayan Yunan taarruzu sonunda Eskişehir'in düşmesi ve Türk ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi Ankara'da olduğu gibi Trabzon'da da morallerin bozulmasına neden olmuştu. Gerçi bu durum kurtuluş mücadelesine verilen desteği olumsuz yönde etkilememiş, aksine daha bir azimle mücadele edilmesine neden olmuştu. Nitekim Türk ordusunun Sakarya nehrinin doğusunda oluşturduğu savunma hattı süratle güçlendirilerek Yunan saldırısına karşı güçlü bir konuma getirilmiştir. Mustafa Kemal'in 15 Eylül 1924'te Trabzon'da yaptığı konuşmada "*Sakarya büyük kanlı savaşına Üçüncü Tümen ile yetişen Trabzon evlatlarının savaş alanında gösterdikleri özverili çabaların kıymetli anısı her zaman dimağımızda menkuş kalacaktır*" sözleriyle vurguladığı üzere, Sakarya savaşının en kritik anlarında Trabzonlular bir kez daha devreye girerek makûs talihin tersine çevrilmesine katkı sağlamışlardı.

Cephedeki Trabzon evlatlarının mücadelesi ve başarısı, cephe gerisinde, Trabzon'da da ciddi bir etki yaratıyor, Sakarya Zaferi onuruna kentte kutlama etkinlikleri düzenleniyordu. İstikbal gazetesinde yer alan "Bugünkü ihtifal" başlıklı yazıda; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Ticaret Odası'nın önderliğinde, Hilal-i Ahmer, okullar ve diğer resmi daire ve zevatin katılımıyla gerçekleştirilen törenlerde ateşli konuşmalar da yapılmıştı.²⁰²

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Trabzon'da mülki idareden istenilen şekilde destek alınamamıştır. Sivas ve Erzurum Kongrelerinde alınan kararların

200 Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Mitingler", Türk Yurdu, Ekim 1977, sayı: 122, s. 125.

201 Dünkü İhtifal, İstikbal, 24 Nisan 1921.

202 İstikbal, 30 Aralık 1921.

uygulanmasına direnen, Ankara Hükümeti'nin buyruklarına kayıtsız kalan ve Trabzon'da ikilik yaratmak isteyen Vali Mehmet Galip Bey'in etkisiz kılınmasından sonra Ankara Hükümeti tarafından Ebubekir Hazım Bey'in Trabzon Valiliğine atanması bütün Trabzonluları sevindirmişti. Loyd vapuruyla 27 Ağustos 1921 akşamı Trabzon'a gelen yeni Vali Ebubekir Hazım Bey, Vali Vekili Miralay Seyfi Bey başkanlığında, Trabzon Ticaret Odası heyetinin de içinde yer aldığı kalabalık gurup tarafından törenle karşılanmıştı.²⁰³ Milli Mücadele taraftarı olan yeni valiyle birlikte hareket eden Trabzonlular, bu tarihten sonra Ankara Hükümetiyle birlikte hareket edecekler ve her türlü desteği sağlayacaklardı.

Ankara Hükümeti bir yandan Milli Mücadelenin başarılması için içeride her türlü tedbirleri almaya, cephede düşmanla çarpışmaya çalışırken diğer yandan bu uzun soluklu mücadelede gerekli dış desteğin sağlanması için de çaba sarf ediyordu. Erzurum Kongresi sırasında başlayan, BMM'nin açılmasıyla tem-

sili bir statüye kavuşturulan Türk-Sovyet ilişkilerinde zaman zaman meydana gelen pürüzleri gidermeye de çalışılıyordu. Türk-Sovyet ilişkilerinin kurulmaya çalışıldığı ulaşım güzergâhı Trabzon'dan geçiyordu. Nitekim Ukrayna'nın Türkiye Halk Olağanüstü Murahhası ve Ukrayna ve Kırım Orduları Başkomutanı Mihail Frunze ve maiyeti, Ankara'ya gitmek üzere 25 Kasım 1921'de Trabzon'a gelmişlerdi. Türk bağımsızlık mücadelesi için stratejik bir öneme sahip bulunan bu ilişkinin karşı tarafı olan Rus heyeti Trabzon'da konakladılar. Çeşitli kişilerle görüşmelerde bulunan Heyet şerefine 27 Kasım 1921'de Müdafaa-i Hukuk Kulübü binasında bir ziyafet düzenlendi. Bu ziyafete Trabzon Sovyet Rus Konsolosu, Vali Hazım Bey, Tümen Komutanı Sami Bey, Trabzon mebusu Ali Şükrü, Artvin mebusu Hilmi, Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Mustafa, Nizamiye Alay Komutanı Ziya Beyler, Müftü Ahmet Mahir Efendi, Belediye Başkan Vekili, Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurulu Başkan ve üyelerinin yanısıra Ticaret Odası Başka-

*Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları...
M. Çağdaş Arşivi*

nı da katıldı.²⁰⁴ Daha sonra Ankara'ya hareket eden Heyet, TBMM Başkanı Mustafa Kemal ile görüştü.

Ankara Hükümetinin mülki ve askeri açıdan kontrol altına aldığı Trabzon'da her geçen gün Milli Mücadeleye duyulan güven artıyor, hem gönüllü, hem de tekalif-i milliyeye yardımları ardı arkası kesilmeksizin sürüyordu. Bu duygu içinde milli hassasiyeti zirveye çıkaran Trabzon'da İzmir'in işgalinin üçüncü yıldönümünde Belediye önünde mahşeri bir kalabalığın katılımıyla protesto mitingi yapılmıştır. Trabzon Ticaret Odası yöneticilerinin de katıldığı mitingde yapılan konuşmalarda, işgal hadisesi ve Türkiye üzerine oynanan oyunlar dillendirilmiş, mücadele azmi pekiştirilmiştir.²⁰⁵

İkinci İnönü Zaferi'nden sonra İtilaf Devletlerinin Anadolu'da yaşanan savaşta tarafsız olduklarını açıklamaları, Sevr sürecinde Ankara Hükümeti'ni etkisiz kılmak amacıyla ileri sürdükleri Yunan ordusunun bu görevi başaramayacağını anlamış olmasından kaynaklanıyordu. Bunun ardından bir de Sakarya Zaferi'nin kazanılması, İtilaf Devletlerinin ümitlerini iyice azaltmış; buna karşın Türk milletinde bağımsızlık mücadelesini kazanacağına yönelik güvenini artırmıştı. Yunan ordusuna kesin darbenin vurulması amacıyla yapılan hazırlıklara, Anadolu'nun hemen her yöresinden olduğu gibi Trabzon'dan da yoğun bir katılım olmuştur. Cepherlerden başarı haberleri Trabzon'u adeta coşturmuş, genç kızlar sandıklarındaki çeyizlerini, kadınlar kollarındaki ziynet eşyalarını orduya bağışlamak için seferber olmuşlardı. Böylesi bir sürecin sonunda beklenen an gelmiş, 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz, Batı Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusuna son darbeyi vur-

muştu. Bu haberin Trabzon'a ulaşması kentte büyük bir heyecan uyandırmış, adeta karanlık günlerin ardından güneşin doğmasını müjdelemişti. Trabzonlular 6 Eylül 1922 Çarşamba günü, her zaman olduğu gibi bir kez daha Zağnos meydanında toplanmışlar, ordunun başarısını kutlayan konuşmalar yapıldıktan sonra gece fener alayı düzenleyerek şenlikleri tamamlamışlardı.²⁰⁶

9 Eylül 1922'de Türk ordusunun İzmir'e ulaşması, işgalcilerin Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmaları, uzun zamandan beri beklenen niha-i sonuç olmuştu. 14 Eylül 1922 tarihli İstikbal Gazetesi, "Büyük Taarruz şerefine Trabzon dün misli görülmemiş şenlikler yaptı" başlığıyla verdiği haberde; Zağnos Meydanında Ticaret Odası, Şehit Yavruları, Allame, Meşayih, Askeri ve Mülki erkan ve çok sayıda Trabzonlunun da katılımıyla büyük bir zafer alayının toplandığını, alayın coşku ve sevinç gösterileri içinde ve Şark Cephesi Mızıkası eşliğinde buradan hareketle Güzelhisar'a kadar yürüdüğünü, burada çeşitli konuşmaların yapılarak Türk Milli Mücadelesinin başarısını kutladığını belirtiyordu.²⁰⁷

Böylece, 18 Nisan 1916 tarihinde yaşanan Rus işgaliyle muhacir olarak evlerinden uzaklarda yaşamak zorunda kalan, 24 Şubat 1918'de evlerine dönme imkânı bulabildikten sonra harabeye dönen Trabzon'da yeni bir yaşam mücadelesi başlatan, Mondros Mütarekesiyle başlayan paylaşım sürecinde bir kez daha vatanlarından koparılmaya tehdidiyle karşılaşan Trabzonlular, Mustafa Kemal'in önderliğindeki Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla derin bir nefes alıyor, güvenlik içinde yaşayabilecekleri Tam Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna destek veriyorlardı.

204 Mesut Çapa, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon 1998, s. 32

205 *İstikbal*, 15-16 Mayıs 1922

206 *İstikbal*, 7 Eylül 1922

207 *İstikbal*, 14 Eylül 1922

III. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI (1923 -1950)

3.1. Atatürk Döneminde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın Yapılandırılması (1923 -1938)

1908-1922 arası milli sermaye yaratılmaya çalışıldığı yıllardı. Bu sürece 1918'e kadar İttihatçılar, 1918'den 1922'ye kadar da Milli Mücadelenin lider kadrosu damgasını vurmuştur. Bu hareketin karşısındaki en büyük engel, ekonomik yönden dışa bağımlılık idi. Yabancı sermayenin kurumsallaşmış güvenceleri bir türlü aşılıyordu. Bunların olumsuz yanları büyük ölçüde Milli Mücadele ve Lozan'da lider kadro tarafından temizlenmiş, ancak Cumhuriyetin ilk beş yılını kapsayacak şekilde tamamen ortadan kaldırılamamıştı.

II. Meşrutiyet ile başlayan milli iktisat anlayışının korumacı ve sanayileşmeci eğilimleri Cumhuriyetin başlangıcı ile devam etti. Ancak bu konuda Cumhuriyeti kuran kadronun önüne Lozan Antlaşması'nın gümrük politikasına getirdiği engeller ciddi bir sorun olarak çıktı. Lozan Antlaşması vergi uygulamalarında ithal mallara, yerli mallara oranla avantaj sağlayıcı maddeler içeriyordu. 1919'a kadar geçerli olacak bu sözleşme ile yerli sanayinin korunması, ya da gümrük gelirlerinin artırılması mümkün görünmüyordu. Lozan'ın getirdiği ekonomik kısıtlamaların yanında ağır bir şart da Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı Devleti'nin borçlarının % 70'ini üstlenmesiydi. 85 milyon altın lira olan bu borç, ilki 1929'da 15 milyon lira

ödenmek üzere yıllık 6 milyon liradan taksitlendirilmişti.

Şubat 1923'te 1135 delege ile toplanan İzmir İktisat Kongresi, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara ile bağları kopmuş olan İstanbul ile İzmir Türk-Müslüman sermayedarlarının yeni siyasi iktidarla ilişkilerini yeni bir eksen üzerinden sağlamlaştırmasına imkân verdi. Toplumsal yaşamın her katmanından temsilcilerin bulunduğu bu kongrede, bir yandan Misak-ı İktisadî ilkesi benimsenerek tam bağımsızlığın önüne çıkabilecek tehlikelere karşı gerekli önlemler alınırken öte yandan Batılılaşmanın ekonomik ayağı liberalizm olarak benimseniyordu.

Bu kongre kararlarının bir gereği olarak 1924 yılında kurulan İş Bankası, sermaye birikimi yaratarak kredi imkânlarıyla Türk müteşebbisi etkin kılınmaya çalışılırken; demiryollarından yabancılardan tasfiye edilmesi, tütün rejisinin millileştirilmesi, Kabotaj Yasasının kabulü ve aşar vergisinin kaldırılması gibi milli iktisadi destekleyici unsurlar da hayata geçirildi.

1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu ve 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunuyla da sanayi yatırımlarına ve sanayi işletmelerine çok büyük imkânlar sağlandı. 1929 ekonomik buhranı öncesinde Türk ekonomisi böyle bir yapı arz etmekteydi.

Rus işgalinden sonra Trabzon Ticaret Odası'nın yeniden yapılandırılma sürecine girdiği anlaşılmaktadır. Milli Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Hacı Hamizade Hacı Hamdi Bey'in önderliğinde

de Oda'nın faaliyetlerini sürdürdüğünü görmekteyiz. 1920'den 1925 yılına kadar Trabzon'un önemli tüccarlarından Hacı Hamdi Bey Ticaret Odası başkanlığını yürütmüştür. Bu zat daha sonraki dönemlerde de Oda yönetim kurullarında görev yapmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra hazırlanıp Mart 1925'te Ticaret Vekaleti

Mecmuası'nda yayınlanan “Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye, Trabzon Mıntıkası Ticaret Müdiriyeti'nin Ticaret Raporu” isimli rapora göre Milli Mücadele yıllarında Trabzon Ticaret Odası bünyesinde faaliyet gösteren belli başlı isimler ve meslek alanları şu şekilde tablolandırılabilir:²⁰⁸

İsim	Görevi	Tarihi İntihabı	İştigalleri
Hacı Hamdizade Hacı Hami Efendi	Reis-i Evvel	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, Enva-i kantariye ithalat ve ihracatı tüccarı
Çulhazade Hacı Kadri Efendi	Reis-i Sani	15 Mart 1336	Kisarna Maden Suyu sahibi, Demir, bakır saire ithalat taciri
Bekir Efendizade Hacı Hafız Rüşdü Efendi	Muavin-i Evvel	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, manifatura ithalat taciri
Hatipzade Mustafa Efendi ²⁰⁹	Muavin-i Sani	21 Haziran 1337	Fındık içi ihracatı, enva-i kantariye ithalat taciri
Nemlizade Sabri Bey ²¹⁰	Aza	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, enva-i kantariye ithalat ve ihracatı taciri
Kazazzade Hüseyin Efendi	Aza	15 Mart 1336	Emlak ve akar sahibi, manifatura tüccarı ve mahalli belediye reisi
Hacı Ali Hafizzade Hakkı Efendi	Aza	15 Mart 1336	Hırdavat ve alatu ziraiye ithalat taciri
Hacı Salih Kaptanzade Ali Nazmi Efendi	Aza	15 Mart 1336	Enva-i kantariye toptan ve perakende tüccarı
Hamzazade Ali Efendi	Aza	15 Mart 1336	Dâhili vilayet üzerine her nevi emtia ithalat ve mevaşi ihracat tüccarı
Hacı Ali Hafizzade Mehmed Salih Efendi	Aza	21 Mart 1338	Fındık içi, tütün ihracatı, enva-i muhtelif ve manifatura taciri
Sadıkzade Cafer Kaptan Efendi	Aza	Kânunusani 1339	Sadıkzade Vapurları Şüreka ve Acentesi, enva-ı zahire ve kantariye tüccarı
Yunuszade Şefik Efendi	Aza	2 Teşrinisani 1340	Enva-i kantariye ithalat ve ihracatı, komisyonculuk, Gaz Şirketi acentesi
Hacı Kadızade Tahsin Efendi	İkinci Kâtip ve Sandık Emni	18 Teşrinievvel 1335	
Saraçzade Mehmed Lütfi Efendi	Oda Sımsarı	1 Mayıs 1337	

208 “Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye, Trabzon Mıntıkası Ticaret Müdiriyeti'nin Ticaret Raporu”, *Ticaret Vekaleti Mecmuası*, Birinci Sene, Mayıs 1341, Numara 9, s.188-189.

209 Hatipzade Mustafa Efendi, Trabzon'un en eski ailelerinden birisi olan “Hatipzadeler” ailesine mensuptu. 1886'da Mürteza Bey'in oğlu olarak dünyaya gelmişti. Avrupa'ya fındık ihracatı yapmakla meşhur olmuştu. Mustafa Efendi, birkaç yıl sonra Trabzon Ticaret Odası Başkanı olmuştur. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, 1930-1932, s.515.

210 Nemlizade Sabri Bey 1863 Trabzon doğumluydu. Kendi gayretleriyle ithalat ve ihracat alanlarında Trabzon'un ileri gelen tüccarları arasına girmişti. Mecidiye ve Osmaniyeye nişanları sahibi olan Sabri Bey, sonraki yıllarda belediye meclisi ve Trabzon Türk Ocağı üyesi olarak da görev yaptı. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, s.550.

*Trabzon otobüs seferlerinin başlama tarihi...
Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi*

1923 yılında Trabzon Ticaret Odası'nın toplam gelir miktarı 1.675 lira 85 kuruş, gideri ise 763 lira 86 kuruş olup bütçeden 911 lira 98 kuruş 1924'e devr etmiştir.

İncelediğimiz raporda, 1923-24 döneminde Trabzon Ticaret Odası'na kayıtlı olan Trabzon tüccarlarının isimleri ve hangi işlerle uğraştıkları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.²¹¹ Tüccarlar, sermayelerinin büyüklüklerine göre birinci, ikinci ve üçüncü sınıf olarak tasnif edilmiştir.

Birinci Sınıf Tüccarlar, İthalatı ve ihracatı

Hacı Ali Hafızade Hasan Rıza: Manifatura ve kantariye-Fındık, Fasulye, Yumurta, Tütün, Koyun vs.

Hacı İbrahimzade Biraderler: Muhtelif Kantariye-Fındık, fındık içi, fasulye, yumurta

Kızade Şevki ve Şürekâsı: Dakik, Kantariye-Tütün, fındık, fasulye vesaire

Nemlizade Mahdumları: Manifatura, kantariye ve pake acentesi-Tütün, fındık vesaire

Nemlizade Biraderler: Muhtelif kantariye, kösele vesaire-Tütün, çiriş, kitre vesaire

Dedezade Kamil Efendi: Muhtelif kantariye, kösele vesaire-Fındık içi, fasulye, yağ vesaire

Dedezade Hami Efendi: Muhtelif kantariye-Fındık içi, fasulye, yağ.

Subaşızade İhsan Efendi: Muhtelif kantariye- Fındık içi, fasulye, yağ

Usta Ömerzade Ali Beşe Efendi: Muhtelif kantariye-Fındık içi.

Hacı Mollazade Biraderler: Manifatura, kantariye-Tütün

Hacı Haşımzade Hacı Abdullah Efendi: Enva-i kantariye-Fındık vs.

Hacı Ali Hafızade Ömer Efendi: Enva-i kantariye-Fındık, yumurta, fasulye.

Kasımzade Biraderler: Manifatura-Mevaşi ve saire ihracatı ve müteahhitlik

Sadıkzade Biraderler: Muhtelif kantariye-Fındık vesaire

Hacı Yakupzade Biraderler: Manifatura-Pastırma

Hamzazade Ali Efendi: Manifatura-Çiriş, pamuk, kitre

Mürtezazade Tursun Efendi: Manifatura-Çiriş, pamuk vesaire

Kefelizade Hacı Hafız Efendi: Manifatura eşyası-Fındık içi

Kazazzade Hüseyin Efendi: Manifatura
Bekir Efendizade Hacı Hafız Rüşdi Efendi: Manifatura

Serdarzade Hacı Salih Efendi: Pamuk ve iplik

Dahkanzade Zihni Efendi Mahdumları: kantariye-Fındık içi

Müftüzade Hacı Mehmed Efendi: Zahire ve kantariye

Hacı Yusufzade Mehmed ve Mürtezadeler: Manifatura ve kantariye

İrani Meşhedizade Ali Efendi: Transit İran eşyası-Transit eşyası, halı vs.

J.J. Hostraş İsviçre Ticarethanesi: Çay, kahve, gön vs. gibi her türlü emtia ihracat ve komisyonculuk.

İkinci Sınıf Tüccarlar

Yunuszade Şefik Efendi: Gaz, benzin, makine yağı vs-Fındık vs.

Hacı Hamdizade Atif Efendi: Kantariye-Fındık vs.

Hacı Hamdizade Afif Efendi: Kantariye-Fındık vs.

Hatipzade Mustafa Efendi: Kantariye-Fındık içi

Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi...

Yusufzade Ğulam Ramazan Efendiler: Transit eşyası-İran'dan transit eşyası

Anadolu Ticaret Şirketi, Celaleddin Bey: Çay, kahve, şeker vs-av derisi vs. ihraç ve Otomobil Kamyon Şirketi

A. K. Teofilaftos Ticarethanesi: Çay, kahve, fındık içi.

Ğ. Kabayanidi Ticarethanesi: Çay, kahve, fındık içi

Hans Hostraş İsviçre Ticarethanesi: Çay, kahve, gön vs. gibi her türlü emtia ihracat, komisyonculuk

Karaçengeloğlu Sadullah Efendi: Dakik ve Zahire-Fındık vs.

Nuhzade Arif Efendi: Dakik ve zahire-Fındık vesaire

Ekmekcizade Nuri Efendi: Dakik ve Zahire-Fındık vesaire

Tütüncüzade Ziver Efendi: Manifatura-Pastırma

Mescizade Biraderler: Gön, kösele ve kunduracı eşyası-Pastırma

Dedezade Şükrü Efendi: Kantariye ve zahire-Pastırma

Barutcuzade Hacı Ahmed Efendi:
Kantariye ve zahire-Pastırma

Cekerzade Hüseyin Hüsnü Efendi:
Manifatura-Av derisi

Hacı Dervişağazade Biraderler: Mani-
fatura-Fındık vs.

Harnamazzade Baki Efendi: Atariye-
Fındık vs.

Müftüzade Temel Ğumi Efendi: Tuha-
fiye-Fındık vs.

Bayburtlu Ömer Ağazade Mehmed
Efendi: Kantariye

Hacı Arif Kapudanzade İbrahim Efen-
di: Kantariye

Hacı Hüseyinzade Ahmed Rıza Efen-
di: Gön, kösele ve dabağata müteallik
eşya

Hacı Dursunzade Biraderler: Manifatura

Bökrizade Hacı Musa Efendi: Manifatura

Hacı Harunzade Faik²¹² ve Mahdumla-
rı: Tuhafiye

Bekarzade Ali Efendi: Kantariye

Bekarzade Şevki Efendi: Kanatriye-
Fındık içi

Hacı Alizade Mehmed Efendi: Manifatura

Sürmeneli Karahasanzade Hulki
Efendi: Manifatura

Hacı Mucikzade Mehmed Efendi: Mani-
fatura

Velizade Tursun Efendi: Manifatura eş-
yası

Kefelizade Gülşen ve Mahmud Efen-
diler: Manifatura eşyası

Baltaoğlu Ali Efendi: Dabağata müte-
allik eşya

Molla Mustafazade Tevfik Efendi:
Kantariye muhtelif-Av derisi vs.

Hacı Salih Kapudanzade Ali Nazmi
Efendi: Kantariye muhtelif

Çulhazade Hacı Kadir Efendi Mah-
dumları: Bakır, demir, dakik kimyevi
gübre-Kisarna maden suyu

Hacı İzzetzade Hüseyin Efendi ve Şe-

Hostraş Şirketi başlıklı
bir zarf, 1920'ler...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

riki: Tütün, fındık

Polathanelizade Biraderler: Attariye, zü-
caciye

İmamzade Biraderler: Attariye, züca-
ciye

Haca Hatatzade Eşref Efendi: Hırda-
vat, cam vs.

Kalyoncuzade Biraderler: Tuhafiye

İskenderzade Şefik Efendi: Pamuk,
iplik

Memiş Yazıcızade Abdullah Efendi
Mahdumları: Kantariye, kimyevi gübre
vesaire-Fındık, fasulye, yağ vs.

Kürtzade Biraderler: Fındık içi

Abdullah Efendizade Kitabi Hamdi
Efendi: Enva-i kırtasiye

Hacı Hakkızade Salih Efendi: Kereste
ve debbağıye

Karakullukçuzade Hüseyin Hüsnü
Efendi: Manifatura

Afacanzade Ahmed Hamdi ve Mah-
dumları: Manifatura

Ballızade Bekir Efendi: Manifatura

Kitapçızade Mehmed Efendi: Tuhafi-
ye ve manifatura

Osman Zeki Koyuncu: Tuhafiye

Dalzade Mahmud Efendi: Kantariye-
Fındık vs.

212 Hacı Harunzade Faik Bey şehrin en eski ailelerinden birine mensup olup 1877'de Trabzon'da doğmuştu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon'un en büyük tuhafiyeye mağazasının sahibiydi. Manifatura, mobilya, makine, gramofon, plak, radyo, yazı makinesi, fotoğraf malzemesi gibi her nevi eşya ticareti yapmaktaydı. Aynı zamanda Trabzon Yıldız Sineması'nın sahibiydi. Her nevi eşya ithalat ve ihracat komisyonculuğu şubeleri bulunuyordu. Ayrıca, her türlü ticari sorulara cevap vermek için bir istihbarat yazıhanesi vardı. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, III, s.410.

Sanat ve Ticaret	Esnaf ve Paraken.	Tüccar ve Toptancı	Toplam
Bezzaz ve Manifatura	98	23	121
Kantariye ve Bakkaliye	289	16	305
İplik ve Pamukçu	4	2	6
Züccaciye ve Çanakçı	5	5	10
Çarık, Göncü ve Köseleci	13	5	18
Attar ve Kırtasiyeci	38	7	45
Tuhafiyeci	20	5	25
İpçi, Ürgancı	-	5	5
Hazır ve Müstamel Elbiseci	-	88	88
Camcı ve Hırdavatçı	5	2	7
Zahireci, Manav, Müteferrik Eşya	35	-	35
Tahtacı ve Keresteci	13	3	16
Fırıncı	43	-	43
Mücellid	2	-	2
Matbaacı	3	-	3
Fotoğrafçı	2	-	2
Otomobil ve Kamyoncu	28	-	28
Hancı ve Arabacı	24	-	24
Otel	19	-	19
Kıraathane ve Kahvehane	89	-	89
Aşçı ve Lokanta	35	-	35
Kasap	27	-	27
Sinema	1	-	1
Eczacı	5	-	5
Berber ve Perukâr	27	-	27
Gümrük Komisyoncusu	12	-	12
Hamam	5	-	5
Fayton, Araba	27	-	27
Yük Nakliye Arabacısı	30	-	30

Odaların yeniden yapılandırıldığı ve disipline edildiği 1925 yılı sonrasında oda yönetiminde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır. 15 Mart 1926 tarihli Yeni Yol gazetesinde 21-22 Mart tarihlerinde Trabzon Ticaret Odası seçimlerinin yapılacağı duyurulmuştur.²¹⁴ Bu seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası Ticaret Odası yönetim kurulu üyelikleri için şu isimleri aday göstermiştir: Eyüpzade Daniş, Nemlizada Sabri, Hacı İzzetzade Hasip, Usta-ömerzade Ali, Pulathanelizade Celal, Kasımzade Temel, Hatipzade Mustafa, Kazazade Hüseyin, Tütüncüzade Ziver, Hacı Müftüzade Temel Nücumi, Dizdarzade Nuri, Hacı Dervişağazade Ruhi, Çulhazade Hüseyin, Oflu Hacı Tursunza-

de Ahmet Beyler.

21-22 Mart Cumartesi ve Pazar günleri yapılan seçimlerde oluşan yönetim kuruluna büyük oranda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın adayları girmiştir. Yeni yönetim kurulu şu isimlerden oluşmuştur:²¹⁵

Eyüpzade Daniş Bey
 Kasımzade Temel Bey
 Hacı İzzetzade Hasip Bey,
 Hacı Müftüzade Temal Nücumi Bey
 Usta Ömerzade Ali Paşa Bey
 Dizdarzade Nuri Bey
 Oflu Hacıdursunzade Ahmet Bey
 Pulathanelizade Celal Bey

²¹⁴ Yeni Yol 15 Mart 1926.

²¹⁵ Yeni Yol 15 Mart 1926. (1928 yılında Trabzon Ticaret Odası yönetim kurulu başkanlığına Hacı İzzetzade Hatip Efendi'nin getirilmiştir. Bkz. Mesut Çapa-Veysel Usta, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar, Trabzon 1997 Derya Kitabevi, s.53-55.)

Nemlizade Sabri Bey
Kazazzade Hüseyin Bey
Hacı Dervişağazade Ruhi Bey
Hatipzade Mustafa Bey
Çulhazade Hüseyin Bey
Hacı Hami Bey

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası seçimlerinin yapıldığı 1926 yılı içinde resmi yazışmalardan vilayet dâhilinde bulunan kaza ve nahiyelerdeki ticaret ve sanayi odalarının da seçim ve yapılandır-

ma sürecine girdiği görülmektedir. Bu tarihte henüz kuruluşu tamamlanmamış olan Araklı Ticaret ve Sanayi Odası'nın teşekkülüyle ilgili Ticaret Vekâleti, Trabzon Valiliği ve Araklı Kaymakamlığı arasında yapılan yazışmalar örnek model olarak bu süreci açıklar niteliktedir.²¹⁶

T.C. Ticaret Vekâleti Ticaret Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 19.05.26 tarih ve 3978 sayıyla Ticaret Vekili namına Müsteşar imzasıyla Trabzon Vilayetine yazılan yazıda,

“Araklı Ticaret Odasının intihabatının tehir edildiği, Araklı tüccararı tarafından bildirilmekte ve Araklı'da kanun ve nizamname-i ahire göre intihabat icrasıyla Odanın tesis ve küşadı rica edilmektedir. İntihabatın tehiri esbabıyla Araklı'da Ticaret ve Sanayi Odası küşadına ihtiyaç olup olmadığının iş'arı tavsiye olunur efendim.” denilmektedir.

Trabzon Limanı...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

Bu yazıya Araklı Kaymakam Vekili Ağustos 926 tarihinde şu cevabı vermiştir.

“Kaza merkezi Araklı'da iken Ticaret Odası teşkilatı yapılmış ve şimdiye kadar devam etmekte bulunmuş olduğu ve Araklı'da Posta ve Telgraf, Rusumat, Duyun-ı Umumiye, Belediye, Aşar idareleri mevcut olduğu ve çarşılarının muamelat-ı ticariyesi itibarıyla İstanbul'la alakadar bulunmakta olduğu gibi kazayı teşkil eden ve iktisat noktasında ehemmiyet-i fevkaladesi bulunan Araklı çarşısında yağ, fasulye, fındık, peynir ve sair mahsulat Horgan çarşısından daha çok miktarda ihracatta bulunulduğundan bahisle, kanun-ı ahir mucibince intihabatın icrası Araklı Belediye Reisi ve oniki refiki imzasıyla 6 Şubat 1926 tarihli telgrafla Vilayet-i Celilelerinden istirham edilmiş ve Ticaret Odası kaza merkezinde olur ve bu zaruridir zımında buyruldu-i Vilayetpenahileriyle telgrafnameleri 7 Şubat 1926 tarih ve 137 kayıt numarasıyla kazaya iade buyurulmuş ve keyfiyet müstedilere tefhim kılınmakla intihabatın tehiri esbab-ı marufeden ileri gelmiş olduğu ve filhakika Araklı çarşısının muamelat-ı ticariyesi itibarıyla iktisaden ehemmiyeti derkar ve halen Nahiy Hükümetinden başka devair-i saireye ait diğer teşkilatı dahi mevcut bulunmuş olduğundan bu itibarlas müstedilerin müracaatı muhik ve Ticaret ve Sanayi Odası küşadına ihtiyaç mevcut olduğu cihetle ifa-i muktezasına müsaade buyurulması arz olunur efendim.”

Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi...

3.1.1. İzmir İktisat Kongresi'nden Cumhuriyet'in 10. Yılına Kadar Trabzon'da Meydana Gelen İktisadî Gelişmeler

Misak-ı Milli'nin askeri aşamasının başarıyla tamamlanması ve bu sürecin siyaseten de taçlandırılması amacıyla Lozan'da sürdürülen görüşmeler sırasında, Misak-ı İktisadi'nin çerçevesinin çizilip esaslarının belirleneceği Türkiye İktisat Kongresinin İzmir'de toplanması kararlaştırılmıştır. 5 Ocak 1923'te İktisat Vekâleti tarafından; iktisadi gelişme

yükselme için köklü bir programın yapılacağı, ancak bundan önce alınacak kararları belirlemek amacıyla çiftçi, tüccar, amele, sanayici, banka, şirket vb. meslek guruplarının temsilcilerinin katılacağı bir toplantı düzenleneceği duyurulmuştur. Bu duyuru Trabzon'da önemli bir heyecan yaratmıştır. Nitekim bu konuda dönemin gazetelerinde çeşitli haberler yer almış, yazılar kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de 11 Ocak 1923'te İstikbal gazetesinde İktisadi Konferans başlığıyla yayımlanmıştır. Yazıda Trabzon için şu duyuru yapılmıştır:²¹⁷

İktisat Vekâletinden işar olduğuna göre İzmir'de bir iktisad Kongresi küşad edilecektir. Bu kongreye gidecekler masraflarını kendileri vermekle beraber bir de intihap lazımdır. Trabzon Belediyesi gitmeyi arzu edenlerin isimlerini kaydettirmek üzere bir haftaya kadar Belediyeye müracaatlarını ilan etmektedir. Kongre hakkında İktisat Vekâletinin telgrafnamesi bervech-i zirdir:

1- Şubat ayı içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nutk-ı ifna hissesiyle riyasetlerinde küşad edileceği bildirilen Türkiye İktisad Kongresine iştirak edecek iktisat âlimlerimizin suret-i intihab ve adetleri bervech-i atidir.

2- Türkiye İktisat Kongresi Şubat ayı içinde küşat edecek ve yevm-i küşat ayrıca tebliğ edilecektir.

3- İşbu kongreye her kaza sekiz kişi gönderecektir.

4- İşbu sekiz kişiden birisi tüccar, birisi sanatkâr, birisi amele, birisi şirket, birisi banka, üçü çiftçi olacaktır.

5- Kongreye iştirak edecek olan bu mümessiller mahallin en büyük mülkiye memurlarının taht-ı riyasetinde içtima edecek olan mahalli ziraat, ticaret odaları ve belediye aza ve rüesası tarafından memleket iktisadiyatı gerek sayı ve gerek istidad ve zekası ile ve gerek istihsaliyle en ziyade temsil edilen intihap olunacaktır. Binaenaleyh bu meyanda yalnız servet nazar-ı itibara alınmayacaktır.

6- Çiftçi mümessillerinin bilhassa köylüler meyanından olması şayan-ı tercihtir.

7- Balada taahhüt edilen şubat-ı iktisadiyeden birisi ve yahut bu şubata mensup zevat mevcut değilse mümessil göndermeyecektir.

8- Müntehib zevattan kongreye iştirak etmek istemeyenlerin yerlerine diğerleri intihap olunur.

9- Kongreye müntehip olmayıp da iştirak arzusunda bulunanların mütalaaları bizzat ve tahriren kongrece maalmemnuniye kabul edilebilir.

10- Türkiye İktisat Kongresine iştirak edecek azalara devletçe mesarif namıyla hiçbir şey verilmez, ancak muhtaç olanlarına İzmir'de yatacak bir yer tahsis ve bilcümle kongre azalarına her türlü teshilat irae edilecektir.

11- Kongre, Şubat ayı zarfında inikad edileceğinden intihabatın Kânunusani nihayetine doğru ikmal edilmiş ve Vekâlete neticesinin bildirilmiş olması elzemdir.

12- Kongreye iştirak edecek azanın müntehip olduğuna dair vesikayı hamil olması icab eder.

13- İzmir'de Kongrenin inikadı esnasında müteaddid iktisad meşhurları azanın nazar-ı istifadesine arz edilecektir.

14- İşbu Kongre memleketlerde vücuda getirilmesi zaruri olan teşkilat-ı iktisadiye hakkında karar ittihaz edilecek ve memleketlerin ihtiyacat-ı iktisadiyesini bir muhtıra halinde Büyük Millet Meclisine ve hükûmetine tevdi edilecektir. Binaenaleyh mümessillerin mahalli ihtiyacatını tetkik ve tespit ederek gelmelerini temini mecmudur.”

*Belediye önünde
bir tören...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi*

Duyurunun beşinci maddesinde, Kongre'ye seçilecek temsilcilerin nasıl belirleneceği belirtilmiştir. Buna göre İktisat Kongresi'ne Trabzon'dan delege olarak gideceklerin tespiti, merkezde valinin, ilçelerde kaymakamın başkanlığında Ticaret ve Ziraat Odası ve Belediye temsilcilerinden oluşacak bir heyet tarafından yapılacaktır. Delege belirleme süresinin kısıtlı olması da dikkate alınarak

çalışmalara süratle başlanmıştır.

Trabzon Ticaret Odası ve Trabzon Belediyesi işbirliği yaparak bu önemli Kongrede Trabzon'un kimler tarafından temsil edileceğini görüşmüşler ve bir karara varmışlardır. Bu karara göre, Trabzon tüccarlarını temsil etmek üzere ticari faaliyetlerini İstanbul'da sürdüren Trabzon'un en köklü tüccar ailelerinden birinin temsilcisi olan Nemlizade Mithat

Bey'e Ticaret Odası ve Belediye tarafından çağrıda bulunularak Trabzon'a davet edilmiştir. Mithat Bey'in davete icabet etmesi halinde, Oda ve Belediye'nin görüşlerini İktisat Kongresi'ne yansıtmak üzere hazırlanmış olan raporlar kendisine teslim edilecekti.²¹⁸

28 Ocak 1923 tarihli İstikbal Gazetesinde "İktisat Kongresi İçin" başlığıyla uzun ve ayrıntılı bir değerlendirme yazısı yazılmıştır. Yazıda özellikle; Milli İktisat

dın kurulmasına dair öneriler yer almış, bunun için de yeterli sermaye birikimi bulunmayan ülkede bu sakıncanın ortadan kaldırılabilmesi için bir yandan milileştirme çalışmalarının başlatılması, öte yandan ise Avrupa'nın yaşadığı tecrübe dikkate alınarak kooperatifler aracılığıyla sermaye birikimi ve güçlü bir müteşebbis yapısının sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yazıda başkaca şu önerilerde bulunulmuştur.²¹⁹

...İzmir'de küşad edilecek olan İktisat Kongresi hakikaten nafi' ve mühim bir ihtiyacı iktisadi ile tekabül ediyor. Böyle bir kongrenin akdi ve her sene tekrarı meşkur neticeler tevliid edebileceğinden herkesin bu hayırlı teşebbüse müzahir olması icab eder. Bu sahada ihtiyaç nisbetinde pek çok teklifler serd edilebilir. Mütehasısların bu hususta sarf-ı mesa-i eylemesi zahmete değer bir keyfiyet olduğu kaydedildikten sonra ber-veçh-i zir hususati arz etmek isterim.

Malum bir hakikattir ki ticaret ve iktisat piyasamızda ahval-i harbiye neticesi olarak birçok boşluklar husule gelmiştir. Bu nevi boşlukların ise memlekete faideli bir surette doldurulması lazımdır. Eğer biz bunu yapmaz isek, yapmaya teşebbüs eylemez isek kendilerince fırsat olan bu vaziyete, ecnebilerin dört elle sarılmasına ve ellerimizden ticaretimizi kaptırmasına sebep olmuş olacağız. İş için, ticaret için sermayeye ihtiyaç vardır. Bilgi de lazımdır. Sermaye ve bilgi, ikisi hem ticaret ve iktisatta lazım gayr-ı ariftir. İşler daima büyük sermayelere arz-ı iftikar edecek ise ülkemizde büyük sermayedarlar ihtiyaca nazaran pek mahdut kalır. Bunun için asıl düşünülecek gaye ufak sermayelerin büyük teşebbüslerde yer alacak bir vaziyette bulunabilmesini temindir. Bu gibi ufak sermayelerin büyük işlerde faal bir vaziyette bulunabilmesi için ülkemizde bilhassa kooperatif şirketlerinin fazla fazla teşekkülüne ehemmiyet vermelidir. Almanya'nın harpten evvel ve kısmen bugün dünya piyasasına satılığa çıkardığı mesnuatının %90'ı, anonim şirketler mesnuat ve mamulâtıdır. Memleketimizde anaonim şirketlerin teşekkülü için icab-ı fünün ve nizamatomuz mevcuttur. Ancak teşekkül için teşebbüs eden pek azdır. Ufak sermayelerin iştirakiyle teşkil edilebilecek faideli ve lüzumlu şirketlerin birisi de kooperatif şirketleridir. Harb-ı umumide İstanbul'da teşkil edilen, bilahare zeval bulan şirketlere benzetilmemesi lazımdır. Mecmua-i fününumuzda bu gibi şirketlerin de teşkiline medar olması için ehemmiyetli fasıllar ayrılması şayan-ı temennidir. Her meslek, her sanat ve her sınıf halkı kendisine göre kooperatif şirketleri teşkil edebilir ve bundan suver-i muhtelifede istifade edebilir. Kooperatif teşkilinde pek terakki edilmiş ve büyük istifade etmiş olarak bilhassa Ruslar misal olarak gösterilebilir. Kooperatifin mukabili olan soyuzlarının teşkilatının numune olarak ittihadı şayan-ı tavsiyedir...

Trabzon'da olduğu gibi ülkenin hemen her yerinde milli iktisadın temelini atılacağı kongre hakkında matbuatta yazılar yazılmaya, görüşler ortaya konulmaya başlanmıştır. Kuşkusuz bu görüşlerin temelini, geçmiş dönemlerde yaşanan iktisadın yabancıların eline geçmemesi, milli sermaye ve şirketlerin desteklenmesi oluştuyordu. Bu gelişme, savaştan ağır kayıplarla çıkan Yunanistan tarafından Lozan Konferansı sürecini etkilemeye yönelik bir propaganda aracına dönüştürülmek istenmiş ve Atina telsizi aracılığıyla bir tebliğ yayınlanmıştı. Bu suretle hem Osmanlı ti-

caretinin önemli bir kısmını elinde bulundurarak kontrol eden Anadolu'daki Rumları korumak, hem de milli iktisat politikasının hayata geçmesi halinde emperyalist devletlerin Anadolu'daki çıkarlarının ortadan kaldırılacağı mesajı vererek Türkiye üzerinde baskı kurmaları, dolayısıyla İktisat Kongresi'nin başarısız olması hedeflenmişti.²²⁰ Bu girişime karşı İktisat Vekili Mahmut Esat Bey Anadolu Ajansı aracılığıyla gerekli açıklamayı yaparak, burada alınacak kararın Türk milletinin kararı olacağı vurgulanmış ve sözkonusu girişim etkisiz hale getirilmiştir.

218 İstikbal, 23 Ocak 1923.

219 "İktisat Kongresi İçin", İstikbal, 28 Ocak 1923.

220 İstikbal, 7 Şubat 1923.

İktisat Kongresi'ne, toplumsal yaşamın bütün katmanlarının temsil edilmesi amacıyla çeşitli meslek guruplarından temsilciler de davet edilmişti. Bayburt'tan Kongre'ye çiftçi temsilcisi olarak katılan M. Tefvik'in, İstikbal Gazetesi'ne gönderdiği yazıda ulusal bağımsızlık mücadelesini başarıyla tamamlamış

olan Türk milletinin bundan sonra iktisadi bağımsızlık açısından neler yapması gerektiğine dair beklenti ve önerilerini içeren "İktisat Kongresi Münasebetiyle" başlıklı yazısı, geçmişin de bir değerlendirilmesini yapması bakımından dikkatlere sunulmuştur.²²¹

Dünyada hiçbir iş yoktur ki, onda bir maksat ve bir gaye olmasın ve en küçük muamelede bile bir maksat ve bir gaye olursa bittabi şimdiye kadar emsalini tarih kaydetmemiş bir badireye, Harb-i Umumiye atılan bütün milletlerin elbette pek büyük emel ve gayeleri var idi.

Harb-i Umumi öyle tahmin edilecek derecede küçük işlerin mahsulü ve yahut bir meczubun tabancasından fırlayan merminin aleviyle kâinatı sarmış değildir. Milletlere çok pahalıya oturan o badire senelerinin biriktirdiği bir takım haris emellerin istihdaf ettiği neticelerin isticlabı gayesine matuf bulunuyordu. Şu halde harb-i umumiye tevliid eden emel ve maksatlar ne kadar çok ve ne derece şumullü olursa olsun elbette bunlar arasında birinci derecede rol oynayan iktisadi menafi' -celb-i menfaat- idi.

Asri ihtiyaçlar bugün en zengin zannettiğimiz Avrupa'yı bile istikbal endişesine düşürmüş, kaideten ilm ve mıntika değil "el hâkim limen galib" naziresine mağlup olarak harp meydanlarına sürüklemekte amil olmuştur. Milletler birçok şeyler ümit ettikleri harpten elim bir vaziyette çıktı. Galipler de fena hale geldiler. Avrupa baştanbaşa sarsıldı. İktisadiyatı bozuldu. Onlar içtima-i ve iktisadi ihtiyaçlar içinde yüzerken bizim siyasi ve içtimai, iktisadi bünyemizi takviyeye çalışmaya, memleketteki iktisadiyatı hâkim kılmaya gayret göstermemiz bir zarurettir. Kurtuluş-ı tam olmak üzere memlekette iş hayatını asri şekilde tesmiye inkişaf ettirmek lazımdır. Bunun için de bir program hazırlamalı ve bu programı "müşavir-i hem" emr-i celiline binaen şahsi düşüncelerle değil, umumi ve milli bir mefkûre halinde mevki-i tatbiki koymak daha muvafık ve daha ziyade müstelzem menfaat olacağı kanaati hâsıl olmuş ve işte bu gün yarın açılacak olan İktisat Kongresine memleketin her tarafından aza davet olunmuştur.

Gerçi kongrenin kati ve sarıh bir programı neşr edilmemiş iken onun maksat ve neticesinden bahsetmek doğru olmaz. Fakat burada anlaşılacak bir şey var ise o da: memlekette ferdi servet ve mesainin memleketi yükseltmeyeceği gibi ferdi kanaat ve düşünceler de milleti idare edememiştir.

Şu halde memleket her taraftaki muhtelif ihtiyaçları bizzat nefsinde gören aksamların bir araya toplanmasından ve ortaya dökülecek bütün dert ve ihtiyaçların tetkikinden hâsıl olacak netice memlekete asri menfaatler temin edecek ve elbette millet mümkün olduğu kadar kendi yağıyla kavrulmak ve az sermayesiyle çok iş görebilmek çarelerini arayacaktır.

Dünyada az para ile çok iş görmek, çok para ile çok iş görmekten teşkilat ve tesisat sayesinde daha kolay olabilir. Her ne kadar benim az param bana çok iş göremez, fakat benim gibi yüz adam, bin adamın az parası büyük yekûn teşkil eder, büyük iş görür. Ve o yekûn ne kadar az olsa bile ferdin çok parasından daha fazla bir i'mad, daha vasi bir mesa-i sarf eder. Ve içtima-i hayatımızda da bir vahdet temininde müessir olur. Gönül ister ve temenni eder ki her şeyde "hele bakalım ne olacağız" dediğimiz gibi şimdi de "bakalım Kongre ne yapacak" diyerek ve fakat Kongrenin kararlarını sabırsızlıkla intizar ederek memleketin her tarafında, hatta köylerimizde bile kooperatif şirketler yapılsın ve iktisat meselesi memleketin her köşesinde bir umde-i hayatiye olarak kabul edilsin. Çünkü: Vakit nakittir.

Yazıdan da anlaşıldığı üzere, uzun süren ve ağır bedeller ödenerek elde edilen bağımsızlık mücadelesinin gerçek bir zafferle taçlandırılabilmesi, milli iktisadın bemimsenmesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle her türlü elverişsiz koşullara rağmen el birliği ve sermaye birlikteliği sağlanmalıdır. Bununla birlikte Trab-

zon'dan kongreye gönderilecek delegelerin belirlenmesi sürecinde bazı olumsuz gelişmeler meydana gelmiştir.

Trabzon Ticaret Odası ve Belediye adına İktisat Kongresi'ne temsilci olarak gönderilmesi kararlaştırılan ve Trabzon'a davet edilen İstanbul'daki Trab-

zonlu tüccarlardan Çulhazade Hüseyin Efendi'nin hastalığı, Nemlizade Mithat Bey'in ise Avrupa'ya gitmesini icap ettiren işleri dolayısıyla bu teklifi kabul etmemişlerdi.²²² Bundan sonra Trabzon'da kongre sürecinin nasıl gerçekleştiği ve kimlerin delege olarak gönderildiğine dair herhangi bir bilgi edinilememiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, yeni devletin iktisat politikasını belirlemek üzere İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar uygulamaya koyulmuştur. II. Meşrutiyet döneminde yapılmaya çalışılan ancak hem ülkenin önceki dönemlerde imzaladığı antlaşmalar hem de içinde bulunduğu olumsuz koşullar nedeniyle başarılama-yan milli iktisat oluşturma çabaları, Lozan Antlaşmasıyla bu olumsuzluklardan kurtulan Türkiye Cumhuriyeti tarafından bir politika olarak belirlenmiştir. Merkezde bu yolda alınan kararlar ve sağlanan teşvikler taşrada da kısa zamanda etkisini göstermiştir.

Bu süreçte Trabzon'da bir yandan II. Meşrutiyet döneminde kurulmuş, ancak daha sonra yaşanan Muhacirlik ve Milli Mücadele nedeniyle yeterli gelişme gösterememiş yerli şirketler yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Öte yandan, yeni devletin politikalarına uygun bir şekilde Trabzon'da yeni milli şirketlerin kurulması hız kazanmıştır.

Bir yandan mevcut sermayelerini bir araya getirerek şirketler kurmaya başlayan Trabzon müteşebbisi, öte yandan bu faaliyetlerini desteklemek amacıyla mevcut bankalardan mali destek arayışına girmiştir. Ancak, 1925 yılından itibaren kredi faaliyetini durduran Osmanlı Bankası'ndan ilgi ve destek göremeyen Trabzon müteşebbisi, banka müdürünü şikâyet etmiştir. Aralarında Ticaret Odası Reis Vekili Mustafa Bey, Ticaret Mahfili Reisi Celal Bey ve Belediye Reisi Hüseyin Hamdi Bey'in imzalarının da yer aldığı Trabzonlu 31 tüccarın çektiği telgraf,²²³ yerli girişimcinin karşılaştığı sorunları yansıtmaya açısından oldukça manidardır. Bu durum üzerine hem banka müdürü değiştirilmiş, hem de bankanın kredi vermesi sağlanmıştır.

1934 Sanayi Sergisi'nden bir görüntü...
TTSO Arşivi

Cumhuriyet döneminde Trabzon'da yerli girişimcilerin başında Nemlizade ailesi gelmektedir. Osmanlı döneminden hem tecrübesi, hem de sermaye birikimi olan bu aile 1924 yılında Samsun-Çarşamba-Terme ve Samsun-Bafra-Alaçam demiryollarının yapımı imtiyazını almıştır. Dönemi içinde değerlendirildiğinde oldukça büyük bir sermayeyle, 1.000.000 lirayla Nemlizade Mahdumları adlı bir şirket kurarak yetmişbeş yıllığına aldıkları demiryolu imtiyazından sonra çalışmalara başlamışlardır.²²⁴ Cumhuriyetin ilk milli demiryolu şirketini kuran Nemlizadeler, Sonbahar Gezisi adıyla Trabzon'da başlattığı geziden dönüşünde Mustafa Kemal'in ilk kaz mayı vuruşuyla 21 Eylül 1924'te Samsun-Çarşamba demiryolunun temelini atmışlardır.

1926 yılına gelindiğinde Trabzon Liman İnhisar Türk Anonim Şirketi'nin kurulduğu görülmektedir. Bu tarihe kadar, Osmanlı döneminden gelen bir uygulama olarak ülkenin her yerinde olduğu gibi Trabzon Limanı'nda da yükleme ve boşaltma hizmetleri kendi hesaplarına çalışan mavnacılar/kayıkçılar tarafından yapılıyordu. Herhangi bir otoriteye bağlı olmayan bu guruplar, işi kendi koydukları kurallara ve kendi isteklerine göre yapıyorlardı. Bu yapılanma, liman hizmetlerinde sürat emniyet ve birliğin sağ-

222 İstikbal, 11 Şubat 1923.

223 Yeni Yol Gazetesi, 24 Eylül 1341.

224 Cumhuriyet Odabaşoğlu, Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı, Ankara, s. 113-114.

lanmasının önündeki en büyük engeldi. Bu engelin ortadan kaldırılması amacıyla Hükümet tarafından alınan bir karar doğrultusunda Sanayi ve Maadin Bankası ile Sümerbank'ın da ortaklığıyla Trabzon Liman İnhisar Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. Mavnacıların da işsiz kalmasını önlemek amacıyla bunların sahip olduğu araçlar şirketin mülkiyetine alınarak şirkete ortak yapıldılar. Ayrıca ehliyetli ve liyakatli olanlar da memur, kayık reisi vb. görevlere getirilerek istihdam edildiler. Böylece limandaki hizmetler organize bir şekilde ve süratle yürütülür hale getirildi.

Bu amaç doğrultusunda 50.000 lira sermaye ve otuz yıllık imtiyazla kurulan Trabzon Liman İnhisar Türk Anonim Şirketi'nin kurucusu, yine milli mücadele döneminin önemli simalarından Hacıkadızade Arif (Sayıl) Bey'dir. Cumhuriyet döneminin ilk Halk Fırkası reisi olan Arif Bey'in başkanlığını yaptığı şirketin başkan vekili Hacı Rüştüzade Zekeriya Bey, yönetim kurulu üyeleri ise Sofuzade Kamil Bey, Müderriszade Süleyman Bey, Murathanzade Hicri Bey, Hacıbilalzade Bilal Bey, genel müdürü ise Faik Bey'dir.

Bu tarihlerde Trabzon'da faaliyete geçen bir başka şirket ise Tasarruf ve İstikraz Sandığı Limited Şirketi'dir. Bir tür bankerlik faaliyeti yapan şirket 11.250 lira sermayeyle iki yıl süreliğine kurulmuştur. Kırkbeş ortakla kurulan bu şirket daha sonra Trabzon Tasarruf Limited Şirketi adını alarak faaliyetlerine 1937 yılına kadar devam etmiştir.²²⁵ 1926 yılında faaliyet gösteren bir diğer yerli sigorta şirketi, Şark Sigorta Anonim Şirketi'dir.²²⁶

Yolların yapılması ve otomobillerin Trabzon'a gelmesiyle birlikte 1926'da Türkiye Milli Otomobil Anonim Şirketi tarafından Trabzon şubesi hizmete açılmış şube müdürlüğüne de Seyfi Bey getirilmiştir. Trabzonlu müteşebbis bu alana da girmiş, şirketin faaliyetlerinin de etkisiyle Trabzon Ticaret Odası tarafından milli otomobil sektörünün kurulabilmesi ve canlandırılabilmesi için otomobil ithalatında kısıtlamaya gidilmesi amacıyla hükümete bir teklifte bulunmuştur. Ticaret Odası tarafından sunulan ithalatın sınırlandırılması teklifi, belki de Türkiye'de bu alanda yapılan ilk girişimlerden biri olması açısından aşağıya aktarılmıştır:

Trabzon Ticaret Odası ihtiyacı-ı zaruriyeden olan alaelade otomobillerle kamyonlar müstesna olmak üzere 2 bin liralıktan fazla kıymette bulunan otomobillerin memleketem-i ithali ve 2 bin liradan noksan kıymeti haiz olan otomobiller bedelinin de külli yekûnu baliğ olacağı için aleltlak ithaline müsaade olunması felaketli olacağına nazaran, Türkiye'de otomobilcilik hükümetçe inhisar altına alınarak bir şirketle yapılacak mukaveleye müsteniden ithali ve bu mukaveleye göre memleketimizde atiyen bir fabrika tesisi lüzumundan bahisle İktisat Vekâletine maruzat ve teklifatta bulunmuştur. Oda, gramafon plaklarının da memleketem-i ithali kanaatini arz etmiştir.

Trabzon'da kurulan şirketlerin başında, yaptığı yatırımın büyüklüğü ve enerji alanında ülkenin ilk ciddi projelerinden birini hayata geçiren Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'dir. 8 Ocak 1925'te kurulan bu şirket hakkında ayrıntılı bilgi, bir büyük sanayi yatırım kuruluşu olarak değerlendirildiği için fabrikalar bölümünde verilmiştir.

3.1.2. Trabzon'dan Transit Ticaret

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en önemli ticaret limanlarından birinin

Trabzon limanı olduğunu belirtmiştik. Yüzyılın ikinci çeyreğinde gelişmeye başlayan Trabzon-İran transit ticareti alternatif yolların devreye girmesiyle birlikte yüzyılın son çeyreğinden itibaren düşüşe geçmiştir. Bu düşüşü önlemek için başta Trabzon-Erzurum kara ulaşımı ve liman kapasitesinin artırılması çabaları ne yazık ki başarılı olamamıştı.

Kara ve deniz ulaşımında yaşanan sorunların yanında, başka ülkelerde uzunca bir süreden beri var olan sigortacılık sisteminin bu güzergâhta henüz uygulamaya geçmemiş olması da bu gü-

225 Cumhuriyet Odabaşoğlu, a.g.e., s. 117-118.

226 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 941.

zergâhın tercih edilmeme nedenlerinden biriydi. Mütareke yıllarında ülkenin İngiliz emperyalizminin kontrolüne girmeyle batılı sermayenin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi de artmıştır. Bu süreçte taşımacılık sektöründe faaliyet gösteren uluslararası şirketlerin bölgede sigortacılık faaliyetlerine de el attığı ve verdikleri acente açma yetkisiyle sektörü kontrol etmeye çalıştıkları görülmektedir. 1920'li yılların başında sigortacılık konusunda bazı gelişmeler yaşanmış, Levant Deniz Sigorta Kumpanyası adlı bir şirket tarafından deniz taşımacılığında sigorta uygulaması başlatılmıştır. Merkezi Cenevre'de bulunan ve 10 milyon İtalyan lirası sermayeyle kurulan Levant Deniz Sigorta Kumpanyası'nın Trabzon bölgesi temsilciliği Sürmeneli Kırallıade ailesi tarafından alınarak acente şubesi açılmış ve bundan böyle Trabzon'dan ihraç edilecek malların sigortalanacağı ilgililere duyurulmuştu.²²⁷ Yine aynı tarihlerde Trabzon'da sigortacılık hizmeti vermeye başlayan bir diğer şirket ise İktisat Vekâleti'nden yetki belgesi alan en Doyçe Loid Sigorta Kumpanyası olup Trabzon Acentesi Hoşteraser ve Şürekâsı tarafından işletilmiştir.

1924 yılında Trabzon'da faaliyet gösteren şirketler ve bunların tali şube acenteliklerinin sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Bu şirketlerin önemli bir kısmı sigortacılık faaliyeti yapmaktadır. Osmanlı döneminde faaliyet gösteren şirketlerinin büyük çoğunluğu yabancı veya gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından oluşmaktayken, Cumhuriyetten sonra bunların acentelikleri büyük ölçüde Türkler tarafından yürütülmeye başlandığı tablodan anlaşılmaktadır:²²⁸

Belediye önu
1910'lar...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

Şirket İsmi	Trabzon Sorumlusu/Acentesi
Şark Sigorta Türk Anonim Şirketi	J.J. Hovastraş Şürekâsı Tîcarethanesi
Osmanlı Sigorta Türk Anonim Şirketi	Osmanlı Bankası Direktörü Misyo Rupoli
Şark Duhan Türk Anonim Şirketi	Müdürü İhsan Bey
Milli Mensucat Fabrikası Kolektif Şirketi	Müdürü Kitapçızade Affan Efendi
Haloçya Sigorta Ecnebi Anonim Şirketi	Hans Hostraş ve Şeriki Pertoni Efediler
Standart Oil Gaz Ecnebi Anonim Şirketi	Satış Memuru Yunuszade Şefik Efendi
Singer Dikiş Kumpanyası Ecnebi Anonim Şirketi	Basri Efendi
Levant Marin İsorans Nakliye Sigorta Ecnebi Anonim Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekâsı
Lloyd Enternasyonal Nakliye ve Sigorta Anonim Şirketi	Kızzade Şevki ve Şürekâsı
Sukumbel Belçika Gaz Anonim Şirketi	Kızzade Dilber Mehmed ve Şeriki Ahmed
Nordoyçe Nakliyat ve Sigorta Anonim Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekâsı
Anadolu Ticaret Ecnebi Anonim Şirketi	Meslanzade Cemaleddin Bey
Union Harik ve Hayat Sigorta Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekâsı
Kontvar Maritime ve Sigorta Şirketi	J.J.Hostraş ve Şürekâsı
Fidelini Marikos Amerikan Sigorta Şirketi	Nemlizade Mahdumları

227 Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Trabzon 2004, Serander Yayınevi, s. 186.

228 *Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye*, s.175.

Tabloda dikkati çeken bir diğer husus, sözkonusu acentelerden önemli bir kısmının J.J.Hostraşr ve Şürekâsı'na ait olmasıdır. Trabzon ve havalisinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyetlerini sürdüren şirketin Trabzon temsilcilikleri Osmanlı döneminde yabancıların elinde iken Cumhuriyet'in ilanından sonra Ağustos 1923'te bu görev Cezmi İhsan Murat ve ortaklarına verilmiştir.²²⁹ Dolayısıyla milli iktisat anlayışının gereği olan bir uygulama bu örnekte de ifadesini bulmaktadır. Bu alanda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin sayısı giderek artmış, 1924'te 7 olan bu sayı 1927 yılında gelindiğinde 12'ye ulaşmıştır.²³⁰

Bu gelişmelere bağlı olarak Trabzon Limanına 1920-1921 Mart döneminde 505.823 ton kapasitede 935 adet vapur

ve motor ile 8.127 ton kapasitede 3.344 adet yelkenli gelmiş, toplam kapasite 513.950 tona ulaşmıştır. Bu malın taşınmasında ilk sırayı İtalya, ikinciyi Fransa, üçüncüyü de Türkiye bandıralı gemiler oluşturmaktadır.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların Cumhuriyet'in ilanından sonra hükümet programlarıyla uygulamaya konulması, ülke genelinde olduğu gibi Trabzon'a yönelik olarak da durumun yeniden ele alınarak değerlendirmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Trabzon Ticaret Odası tarafından hazırlanan kitapta Trabzon-İran transit ticareti de ele alınmış, uzun zamandır ihmal edilen ve giderek sönmeğe, yok olmak derecesine gelmiş bulunan bu alanda şu tespitler yapılmıştır:²³¹

Bu yolun geçmişinin İpek Yolu olarak da bilinen ve bir ucu Hindistan ve Çin'e kadar dayanan bir yol olduğu, ülkenin her türlü üretiminin bu yoldan taşındığı, doğudan gelen malların Trabzon Limanından gemilerle batıya, batıdan gemilerle gelen malların Trabzon'dan kara yoluyla doğuya ulaştırıldığı, bu sayede piyasanın ve güzergâhın devamlı bir hareket ve bereket içinde bulunduğu Süveyş Kanalı'nın açılması ile hareketin biraz durakladığı ancak kesilmediği, İran'ın iktisadi ve ticari ağırlık merkezi olan Tebriz ile olan ticaretin bu yoldan ayrılmadığı gerçeği bir kez daha ortaya koyuldu.

Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Ruslar Kafkasya'ya yerleşmesiyle sürecin değişmeye başladığı, Trabzon-İran transit ticaretinin Rusya üzerine çevrilmesi çalışmalarının başlatıldığı, Kafkas demiryollarının hızla Batum Limanı'na bağlandığı ve böylelikle Rusya'nın transit ticareti güzergahını kendi coğrafyasına taşımaya başladığı saptandı. Bununla birlikte Batum-Bakü-İran yolu çok uzun olması nedeniyle Ruslar tarafından yolun kısaltılması amacıyla yeni girişimlerin başlatıldığı, Batum yolunun Tiflis'te yeni bir kola ayrılarak eski sınırimıza paralel olarak İran sınırındaki Culfa'ya kadar yeni bir demiryolu hattının yapılarak Tebriz'e mesafenin kısaltıldığı, bu yeni gelişmenin Trabzon-İran transit yolunu tamamen devre dışı bırakmaya başladığı görüldü. Çünkü deve ile Trabzon'dan Tebriz'e 45 günde varılabiliyorken, artık demiryolu sayesinde Batum'dan Tebriz'e 6-8 günde ulaşılabiliyordu. Bu durumun yolumuzun faaliyetini her geçen yıl azaltmaya başladığı ve Batum limanı ve demiryollarından önce, yılda ortalama 40-45 bin ton olan transit hareketinin bu gelişmeden sonra 15-16 bin tona düştüğü değerlendirildi.

229 İstikbal, 22 Ağustos 1339.

230 Levant Marin Asurans Nakliye Sigorta Şirketi, Halveçya Sigorta Şirketi, Singer Dikiş Sigorta Şirketi, Noruvoyça Nakliye Sigorta Şirketi, Unyon Harik Hayat Nakliye Sigorta Şirketi, Kuntuar Maritim Nakliye Sigorta Şirketi, Fidelini Fenikes Harik Nakliye Sigorta Şirketi, İsviçre Milli Şirketi, Pake Seyr-i Sefain Şirketi, Loyt Teristino Vapur Şirketi, Süsyena İtalyana Servis Maritim Şirketi, Berlin Otomobil Şirketi. (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyeti-i Umumiyesi, s. 941.)

231 Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meydanında Trabzon, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Trabzon 1933, Şark Matbaası, s. 18-20.

Trabzon-Bayburt demiryolu güzergahını gösteren harita, Temmuz 1880.

II. Meşrutiyet döneminde milli iktisat anlayışı çerçevesinde Trabzon-İran transit ticaretini yeniden canlandırmak amacıyla bazı girişimler başlatıldı. Ancak bu girişimlerin önünde, Doğu Anadolu bölgesinde demiryolu yapımı imtiyazının 1900 yılında Rusya'ya verilmiş olması, Rusya'nın bu yolu inşa etmediği gibi, ne Osmanlı Devleti'nin ne de batılı devletlerin demiryolu inşasına, bölge üzerindeki çıkarlarına zarar vereceği gerekçesiyle izin vermemesi bu girişimin sonuçsuz kalmasına neden oldu.

Mütareke döneminde Irak'a yerleşen İngilizler, Musul'dan birkaç kolla İran'a ulaşan transit güzergâhları kurdular. Fransızlar ise Beyrut'tan itibaren çölü aşırarak Irak'ı geçerek İran'a ulaşan başka bir güzergâh yaptılar. Böylece İran transit ticareti üzerinde ciddi bir Rus-İngiliz-Fransız rekabeti başladı. Milli Mücadele'nin hemen ardından Fransızlar tarafından bu rekabette öne geçmek amacıyla Trabzon-Tebriz arasındaki transit nakliyatının yeniden yapılandırılması amacıyla imtiyaz teklifinde bulunuldu, ancak reddedildi.

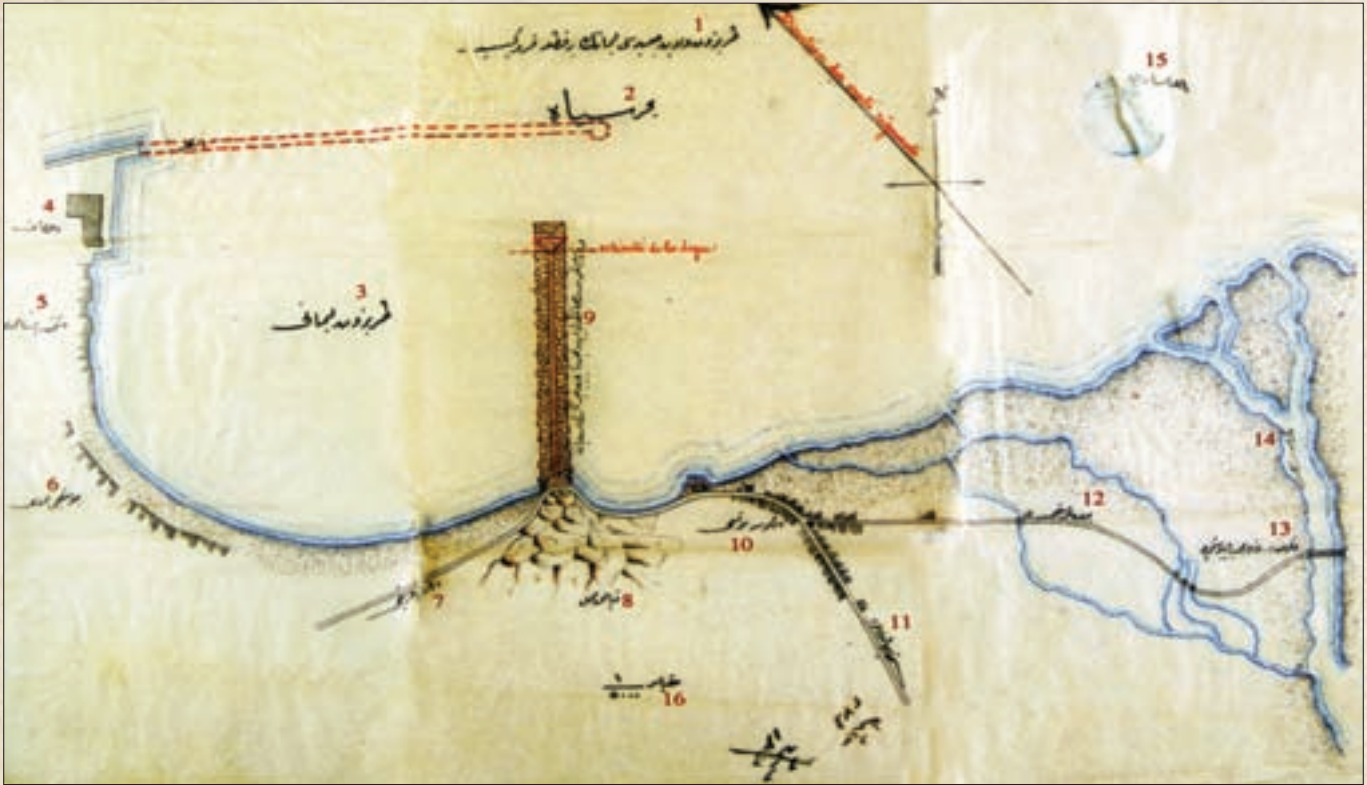
1923 yılında Trabzon-Erzurum demiryolu hattının yapılması amacıyla

Chester projesi adlı yeni bir girişim gündeme geldi. Aslında 1909 yılında Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu bölgesinde demiryolu yapma amacını taşıyan bu proje ile imtiyaz hakkı almak isteyen ABD, bu sayede petrol bölgeleri üzerinde nüfuz elde etmek istiyordu. Ancak Rusya'nın baskısı nedeniyle bu proje gerçekleştirilememiştir. 1920'de kurulan Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi ile Mütareke dönemi koşullarından faydalanmak isteyen Chester Şirketi projeyi yeniden canlandırmaya çalışmıştı. Bu bağlamda Trabzon ve Erzurum Belediyeleri tarafından Nafia Vekâleti nezdinde çeşitli girişimlerde bulunularak uygulamaya geçilmesi sağlanmaya çalışılmış, başta Trabzon Belediyesi ve Ticaret Odası olmak üzere bir heyet kurularak çalışmalara başlamıştır. Heyet bir yandan çalışmalarını Trabzon kamuoyuna mal etmek için çalışırken öte yandan projenin takibi amacıyla Trabzon milletvekillerine de mektuplar yazarak siyasi faaliyette bulunmayı da ihmal etmiyordu. II. Meşrutiyet döneminde başlatılan ancak sonuçsuz kalan bu projenin bu kez de hayata geçirilememesinin, Trabzon gibi doğunun bu önemli tarihi kentine büyük bir darbe olacağı ifade

edilerek merkezi yönetim üzerinde baskı oluşturulmaya çalışılıyordu. Projenin uygulamaya koyulmasını temin etmek amacıyla Erzurum ve Gümüşhane vilayetleri de devreye sokularak güçbirliği yapılmıştı. Nitekim bu girişimler sonuç vermiş, Erzurum, Trabzon ve Beyazıt hatları da Chester projesine dahil edilmiştir, ancak bir süre sonra proje uygulamadan kaldırılmıştır. Aslında Lozan Konferansı'nda yeni bir imtiyaz elde etmek amacıyla bir kez daha Türk heyetinin önüne koyulan Chester Projesi, bir süre Türk dış politikasında bir koz olarak kullanıldıktan sonra 1925'ten itibaren tamamen devre dışı kalmıştır.²³³

Chester Projesi'nin devre dışı kalmasından sonra Trabzon transit ticareti

kabul edilen Kanun'un birinci maddesinde "Hükümetçe 1341 senesinde inşaata mübaşeret edilmek üzere 1340 senesinde Trabzon'dan Erzurum'a bir demiryolu ile bu demiryolun Erzincan'a suret-i iltisakını tayin ve maadin sahasından geçmek suretiyle güzergâhın istikamet-i umumiyesiyle nokta-i mücbiresini tespit edecek istikşafat icra edilir" ifadesi yer almaktadır. Aynı Kanun'un ikinci maddesinde ise "Hükümetçe 1341 senesinde inşaatına mübaşeret edilmek üzere 1340 senesi zarfında Trabzon Limanı için lazım gelen keşfiyat ve ihzarat icra edilir" denilmektedir.²³⁴ Bu kanun ile Cumhuriyet Hükümetinin, Trabzon transit ticaretini yeniden eski günlerine döndürmek amacıyla hem demiryolu, hem de liman

Trabzon Limanı'nı korumak amacıyla Çömlekçi'den denize doğru set inşa edilmesine dair kroki, Eylül 1901.

daha kapsamlı bir proje olarak yeni bir anlayışla ele alınmış, uzun zamandan beri yapımı konusunda çeşitli girişimlerde bulunan demiryolu meselesi üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. Bu bağlamda "Trabzon-Erzurum Demiryollarıyla Trabzon Limanı Keşfiyat ve İhzaratının 1340 Senesi Zarfında İcrasına Dair Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. 10 Nisan 1924 tarihinde

yapımına el attığı anlaşılmaktadır. Bu iş için 1924 yılında ilgililere verilen talimatta, Trabzon-Erzurum demiryolunun Erzincan'dan geçmek üzere güzergâhının belirlenmesi, güzergâh tespiti yapılırken özellikle Gümüşhane yöresindeki zengin maden yataklarının da gözetilmesi istenmiştir. Güzergâh tespitinden sonra uygulamaya geçebilmek amacıyla maliyete yönelik keşif çalışmalarının da tamamlan-

233 Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Selim İlkin, "Chester Demiryolu Projesi", *Uluslararası Atatürk Sempozyumu 1981*, Ankara 1981, s. 739-781.

234 TBMM Kavanin Mecmuası, cilt:2, Ankara 1942, TBMM Matbaası, s. 332.

ması öngörülmüştür. Güzergâhın tespiti amacıyla Trabzon Milletvekili Muhtar Bey'in başkanlığında oluşturulan bir heyet Temmuz 1924 ortalarında Trabzon'a gelerek çalışmalara başlamıştır. Uzun bir alan çalışmasından sonra 17 Ağustos'ta Trabzon'a dönen Muhtar Bey başkanlığındaki heyet, incelemeler sonunda demiryolu güzergâhı hakkındaki tespitlerini şu şekilde açıkladı: Trabzon-Erzurum Demiryolu için sahilden dâhile giden bütün güzergâhların en elverişlisi olarak Trabzon-Karadere-Bayburt-Erzurum hattı belirlenmiştir. Muhtar Bey'in bu konudaki görüşlerini içeren ve diğer güzergâhların da değerlendirildiği raporu, İstikbal Gazetesi'nin 21 Ağustos 1924 tarihli yayınlanarak gelişmeler hakkında Trabzon kamuoyu bilgilendirilmiştir.

Bu kanunun çıkarılması ve güzergâhla ilgili kapsamlı bir çalışmanın tamamlanmasından kısa bir süre sonra Trabzon'a ilk ziyaretini gerçekleştiren Mustafa Kemal Paşa 15 Eylül 1924 akşamı yaptığı konuşmada²³⁵ *"Halkı zeki, üretken, girişimci ve çalışkan olan Trabzon'umuzu kısa bir süre sonra ülkenin iç kesimlerine demiryolu ile bağlanmış, güzel bir rıhtım ve limana kavuşmuş olarak görmek en önde gelen dileğimdir"* diyerek konuyla ilgili samimi duygularını ifade etti.

Ancak, Kanunu çıkmasına rağmen keşif çalışması dışında herhangi bir çalışma yapılamadı. Bu keşfe göre demiryolunun toplam maliyetinin 40.000.000 TL civarında olduğu tespit edilmiştir. 1925 yılı bütçesine toplam maliyetin ancak 500.000 TL'si konulabilmiş, ama bu da kullanıma açılmamıştır. 1926 yılına gelindiğinde Trabzon-Erzurum demiryolu çalışmasının hala başlatılamamış olması TBMM'de ciddi tartışmalara neden oldu. Yapılan tartışmalardan çıkan sonuç, bütçe imkânlarıyla bu yolun yapılamayacağı idi. Bunun üzerine yolun yerli veya yabancı şirketler tarafından yaptırılması arayışına gidildi. Hatta bu konuda bazı girişimleri de oldu. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Osmanlı döneminde olduğu gibi yabancı şirketlere geniş imtiyazlar

Trabzon İskelesi...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

vererek demiryolu yaptırma yöntemini benimsememesi, hatta millileştirme sürecinin başlaması, Trabzon-Erzurum Demiryolunun yabancı şirketler aracılığıyla yapılması düşüncesini de sonuçsuz bıraktı.

Trabzon-İran transit yolunun iyileştirilmesi, Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte üzerinde durulan hususlardan biridir. Osmanlı döneminde başlatılan iyileştirme çalışmaları yeniden ele alınarak bozuk mevkilerin ıslahına çalışılmıştır. Ancak bu konuda yapılan çalışmalar, sözkonusu transit ticaretin canlandırılmasını sağlamaya yetmemiştir. Ülke ekonomisinin durumunun tespiti ve ihtiyaçlarının belirlenmesi için 1927 yılında Âli İktisat Meclisi kurulmuştur. Bir tür danışma organı olarak kurulan Meclis 24 üyeden oluşmakta, bunların yarısı hükümet tarafından atanmakta, diğer yarısı ise Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından seçilmektedir. İş dünyasının dilek ve temennilerinin Hükümete yansıtılmasını amaçlayan bu Meclis ilk kez 1928'de toplanarak çalışmaya başlamıştır. Meclis toplantılarında alınan kararlar bu tarihten itibaren ülke kalkınmasında önceliklerin belirlenmesi amacıyla hükümetlere rehberlik etmiş ancak 1929 ekonomik krizi nedeniyle, sözkonusu Meclis'te alınan kararlar yeterince uygulanamamıştır.

Trabzon-İran transit yolunun iyileştirilmesi konusunda asıl gelişme 1930'ların başından itibaren olmuştur. Türkiye

Cumhuriyeti'nin Lozan Antlaşması'ndan sonraki süreçte meydana gelen uluslararası sorunlarını halletmesini müteakip 1929 ekonomik buhranının ve sermaye yetersizliğinin de etkisiyle devletçi ekonomik model benimsenmiştir. Planlı ekonomi dönemi olarak da bilinen bu dönemde, 1928'de toplanarak ekonomi

ve kalkınmada önceliklerin belirlenmesine yönelik kararlar alan Âli İktisat Meclisi'nin kararları yeni bir yaklaşımla uygulanmaya koyulmuştur. Bu Meclis, Trabzon transit ticaretinin ülke ekonomisine dair önemini, aldığı kararda şu şekilde vurgulamıştır:²³⁶

Trabzon-Erzurum transit yolunun ıslah çalışması...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

Trabzon limanı meselesi evvele mirde transit meselesinin bir safhasını teşkil etmek noktasından haiz-i ehemmiyet bulunmaktadır. Ve bugün tehlikeli rekabetlere maruz kalan Trabzon transiti yalnız Trabzon limanı itibarıyla değil aynı zamanda umumi memleket iktisadiyatı nokta-i nazarında ihmale tahammülü olmayan bir mesele mahiyetindedir.

Bu değerlendirmeler üzerine transit yolu yeniden ele alınmış, bu iş için 1931 bütçesine 2.755.000 lira ödenek koyulmuş ve yapılan ihaleyle işe başlanmıştır. 1932 ve 1933 yıllarında da devam eden yol yapım işi 1934'te önemli ölçüde tamamlanarak nakliye kamyonlarının saatte 20-25 kilometre hızla gidebilecekleri hale getirilmiştir. Bu süre içinde yol için toplam 3.500.000 lira ödenek kullanılmış, geriye kalan kısımlarının tamamlanması için de 2.500.000 lira gerekmektedir. Yolun tamamlanmasıyla bir-

likte, duraklama ve dinlenme molaları da içinde olmak üzere Trabzon-Tebriz arası 55-60 saatte katedilebilecek bir konuma getirilmiştir.

Yolun yeniden inşası, transit ticaretinin diğer güzergâhlarıyla olan rekabetinde önemli bir avantaj sağlamaya başlamıştır. Nitekim bu durum limana gelen yük miktarındaki artışla kendini göstermiştir. 1931'de 869 ton olan yük miktarı, 1932'de 972 tona ulaşmış, yolun tamamlanmasına paralel olarak yükselmeye devam ederek 1933'ün ilk 9 ayında 1.167 tona ulaşmıştır. Sene sonunda bu rakamın 1932 yılı tonajının iki katına çıkması bekleniyordu.²³⁷

Trabzon-İran transit ticareti yolunda yapılan yeni düzenlemenin geri kalan kısmı da 1939'a kadar tamamlanmıştır.

Transit ticaretin bir diğer önemli sorunu da 1870'lerden itibaren şikâyetlere konu olan Liman'daki antreponun yetersizliğidir. Trabzon Limanı'nın aktif olduğu ve toplam yük kapasitesinin 45-50 bin tonlarla ifade edildiği dönemde, transit emtianın muhafaza edilmesinde önemli sorunlar yaşanmıştır. Nakliyatın deve kervanlarıyla yapıldığı ve bir seferlik sürenin aylar tuttuğu dönemde antrepo yetersizliği nedeniyle taşınmayı bekleyen mallarda bozulmalar meydana gelmesi de transit ticareti olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olmuştur.

Cumhuriyet döneminde, 1920'li yılların ikinci yarısında bu sorunun çözümüne de el atılmış, gelen ve giden malların muhafazası için modern bir antreponun yapımına başlanmıştır. 1929'ta faaliyete geçen ve 110.000 liraya malolan iki kat-

236 BOA.030.10/168.171.1.

237 Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meyanında Trabzon, s.69-70.

*Tütün ve kurutulması...
TTSO Arşivi*

lı bina, demir parmaklıklarla ambarlara bölünmüştür. Ambar orta büyüklükte 34.500 parça eşya alacak genişlikte ve yıllık 10-15 bin ton transit eşyasını muhafaza edecek kapasitededir. Antrepunun faaliyete geçmesiyle bir yandan yükleme- boşaltma işlemleri hızlanmış, öte yandan ihraç ve ithal malları koruma altına alınmıştır. Bu durum, on yıllardan beri süregelen şikâyetlerin de son bulmasını sağlamıştır.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'na göre yapılan Nüfus Mübadelesi'nden Trabzon da etkilenmişti. Osmanlı döneminde ülkenin genelinde olduğu gibi Trabzon'da da ticaret üstünlüğü Rumların elindeydi. Trabzon vilayetinde üretilen her türlü ticari ürünün pazarlanması, özellikle de yabancı pazarlara satışı Rum tüccarlar tarafından yapılıyordu. Mübadelenin gerçekleşmesinden sonra kısa bir süre de olsa uluslararası ticarete bir boşluk doğmuş, Türk tüccarların yabancı şirketlerle ilişki kurması belli bir süre almıştı. Bu boşluk Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendini etkili bir şekilde hissettirmiş, Trabzon'da üretilen ihraç mallarının dış pazarlara satışında aksaklıklar yaşanmıştı. Özellikle hem Trabzon hem de ülke açısından önemli bir gelir kaynağı olan fındık ve tütünün pazarlanmasında sorunlar mevcuttu.

Türk tüccarların uzanabildiği ticari alanın İstanbul ile sınırlı kalması, buradan araçılara teslim edilerek Avrupa pazarlarına iletilmesi bir takım olumsuzlukları getiriyordu. Bu durum tüccarların cesaretinin kırılmasına, mala ilginin azalmasına yol açıyor, böylece üreticinin malı ya elinde kalıyor, ya da çok ucuz fiyata satılıyor.

Bu sakıncaların ortadan kaldırılması, dünya piyasalarının takip edilmesi ve yabancı tüccarlarla ilişki kurulması için süratle bir borsanın tesisi gerekli hale gelmişti. Bunun için Vilayet Umumi Meclisinin Mart 1922'deki toplantısında çeşitli kararlar alınıp girişimler başlatılmasına rağmen herhangi bir sonuç alınamamış²³⁸ Trabzon Ticaret ve Zahir Borsası ancak 1926'da açılabilmişti.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon'un ihraç ettiği en temel ürünler fındık, tütün, yumurta ve bir miktar tereyağı idi. Fındık, kabuklu ve iç olarak 80 kiloluk çuvallarla Amerika, Trieste, Londra, Marsilya, Hamburg'a, tütün yaprak halinde ve denkler içinde genellikle İstanbul yoluyla Amerika, Avrupa ve İskenderiye'ye, yumurta beher sandıkta 1.400 adet olmak üzere kasalar içinde Marsilya'ya, yağlar ise tuzlu olarak fiçiler içinde İstanbul'a sevk olunuyordu.²³⁹

238 İstikbal, 7 Mart 1338.

239 Türk Ticaret Salnamesi, İkinci Sene, 1926-1927, İstanbul, 1926, s.545.

Bunların dışında İstanbul ve Avrupa'ya tönbeki, fasulye, balmumu, içyağı, tiftik, koyun ve keçi derileri, reçine ve zambak, mazı, bez için iplik, meyve, sebze, kereste, şimsir ağacı, çiriş ve koyun ihraç ediliyordu.²⁴⁰

Trabzon'dan 1923 yılında 12.000 sandık yumurta, 50.000 çuval iç fındık, 64.000 kilo sade yağ, 17.000 çuval fasulye, 1.200.000 kilo tütün, 5.000 sandık Yomra elması, 14.000 sandık Kısarna maden suyu ihraç edilmiş ve karşılığında 3.980.600 lira gelir sağlanmıştır.²⁴¹

Mart 1923-Şubat 1924 döneminde Trabzon'dan 2.603.997 kilo kabuklu tombul, 170.321 kilo kabuklu sivri, 1.894.720 kilo fındık içi, 84.066 kilo kırık yarma iç, 99.644 kilo çürük iç fındık sevk edilmiştir. Bir yıl sonra Mart 1924-Şubat 1925 döneminde 2.450.006 kilo kabuklu tombul, 1.756.639 kilo fındık içi, 34.390 kilo kırık yarma iç, 73.530 kilo çürük iç, 2.614 kilo karalkalak fındık sevk edilmiştir. 1924'te 668.893 kilo, 1925'te ise 1.269.000 kilo fasulye ihraç olunmuştur. Fiyatların pek düşük olması ve yeterli talebin bulunmaması nedeniyle malın önemli bir kısmı üretici ve tüccarın elinde kalmıştır. Trabzon ve kazalarında 1923'te 826.108 kilo, 1924'te

1.678.3003 kilo tütün yetiştirilmiştir. 1923'te bunun 128.905 kilo'su, 1924'te ise 233.068 kilosu Trabzon merkez kazasında yetiştirilmiştir.

Trabzon Vilayeti'nin kazalarıyla birlikte 1924 yılı yumurta üretimi 5.250.000 adettir. Bunun 1.600.000'i Trabzon merkez kazasında, 1.300.000'i Akçaabat'ta, 2.100.000'i Vakfikebir'de üretilmiştir. Ayrıca Bayburt'tan 2.500.000, Gümüşhane'den 1.600.000 yumurta gelmektedir. Bu miktarların yaklaşık 850.000'i vilayet içerisinde tüketilmektedir. Geri kalanlardan 3.285 sandık/4.600.00 adet Marsilya'ya, 902 sandık/1.260.00 adet İstanbul'a, 1.886 sandık/2.640 adet İstanbul üzerinden Marsilya ve diğer limanlara sevk olunmaktadır. Böylece toplam 8.500.000 yumurta ihraç olunmaktadır.

1923-1924 yılları ürünlerinden Ocak 1923-Şubat 1924 tarihleri arasında Trabzon'dan yapılan toplam ihracat 1.728.756 kilodur.²⁴²

1925 yılına gelindiğinde Trabzon'dan ihraç ve ithal edilen malların, önceki yıllara göre çeşitlendiği, dolayısıyla da elde edilen gelir miktarının arttığı aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır.²⁴³

Fasıl Eşya	İthalat		İhracat	
	Kıymeti (Kuruş)	Kilo	Kıymeti (Kuruş)	Kilo
Miri Hayvanlar	500	20	-	-
Hayvanattan Hasıl Olan Malulât	165.170	2.780	10.574.135	179.086
Zehair ve Hububat ve Bunların Mustahsilâtı	6.000.885	613.937	74.742	6.268
Meyve ve Sebze	5.025.855	245.819	557.979.497	4.850.698
Müstehlikat Erzakı ve Şekerlemeler	55.128.454	1.356.841	80.000	752
Müskirat ve İspirtolu Sular Sirke	158.240	1.324	-	-
Envamı ve Maden Suları	43.600	1.236	6.700	107
Nebati Yağlar				
Tohum, Nebatât, Ot ve Nebat Döküntüleri	10.100	32	-	-
Hayvanat Derileri ve Döküntüleri	4.488.043	46.656	153.400	1.534
Mamul Deri, Kösele ve Kürkler	3.479.511	30.748	-	-
Gübreler	2.344.888	262.683	-	-
Kereste, Ağaç Mamulâtı, Sapancı, Kalburcu ve Fırçacı Mamulâtı	216.377	2.647	-	-
Kâğıt Tatbikatı	530.592	11.314	-	-
Pamuk ve Mamulâtı	68.424.617	6.662.131	-	-
Keten ve Kendir ve Sair İplik	11.002.347	235.000	-	-

240 *Türk Ticaret Salnamesi*, Birinci Sene, 1340-1341, İstanbul, 1341, s.477.

241 *İstikbal*, 5 Temmuz 1340.

242 "Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye", s. 184-188.

243 *Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi*, Naşiri, Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi, İstanbul 1926-1927 Amedi Matbaası.

İmalatına Mahsus Mevad-ı Nebatiye (Pamuk Müstesnadır)				
İpek, İpek İpliği ve Mensucatı	906.950	1.502	-	-
Yün, Yün İpliği ve Mensucatı	3.242.118	4.136	-	-
Hasır Elbise, Moda Eşyası, Çamaşır	6.251.206	40.530	-	-
Lastik, Lastik Mamulâtı ve Meşin	6.202.223	43.357	-	-
Camlar, Taşlar, Porselen ve Eşya-yı Züccaciye	6.703.669	1.963.346	-	-
Maadin ve Mamulâtı	1.464.668	652.567	380.800	97.375
Makine ve Alat-ı Mekanikiye	2.940.585	27.578	-	-
Araba Vagon, Gemi	7.493.815	59.656	-	-
Saatçi Mamulâtı, Alat ve Edevat, Alat-ı Musikiye	408.965	3.019	-	-
Sanayiye Mahsus Zebut ve İç Yağları ve Mumlar	4.151.896	249.048	-	-
Mevad-ı İnfilakiye	0	0	27.200	2.502
Hazır Boya, Mustahsilat-ı Kimyeviye				
Eczayı Tıbbiye, İtriyat ve Reçineler	801.274	10.014	-	-
Tarifenin Başka Yerinde Zikredilen Eşya	228.07	921	-	-
Yekûn	10.904.618	653.284.331	569.840.111	5.164.536

İhraç edilen toplam mal miktarında bir önceki döneme göre % 300'lük bir artış sağlanmıştır. Kalemler itibarıyla ihraç malları incelendiğinde, toplamın % 80'inden fazlasının sebze ve meyveden oluştuğu görülmektedir. İthalata bakıldığında, ihraç edilen ürünlerden fazla cins ve çeşitte ve ihracata göre % 90 daha fazla olduğu görülecektir. Bu durum bize, Trabzon ekonomisinin tarım ağırlıklı üretime sahip olduğunu gösterir. 1925 ihracat rakamlarının 1923 ve 1924'e göre yükselmesi, milli mücadele ve mübadelenin olumsuz etkilerinin giderildiğini de göstermektedir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren hemen her alanda olduğu gibi iktisadi ya-

şamda da gelişme ve değişimler olmuştur. Osmanlı'dan devr alınan kurumların yeniden yapılandırılmasının yanında ihtiyaçlardan hareketle yeni kurumlar da oluşturulmuştur. Bütün bu değişim, toplumsal sorunların çözümü için yeni çalışmaların ve önerilerin üretilmesini sağlamıştır. Trabzon Ticaret Odası da bu sürecin içinde yer alan en önemli kurumlardan biridir. Trabzon'un hemen her sorununa el atan Ticaret Odası, toplumsal gelişmenin öncülüğünü yapan bir rol üstlenmiştir. 1926 yılında Trabzon Ticaret Odası tarafından Trabzon ilinin iktisadi hayatına dair hazırlanan aşağıdaki rapor, Odanın rolünü ve duyarlılığını gösterecek niteliktedir:²⁴⁴

Trabzon limanından hayvan sevkiyatı, 1930'lar...
Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi

Vilayetin arazisi dağlık olduğundan geniş ölçüde ziraat icrasına elverişli ovaları yoktur. Yalnız vilayetin güney cephesinde şarktan garba uzanan dağların Karadeniz'e meylini teşkil eden alanlarda ve sahilinde tütün ekilir. Dağ kısımları fındık ağaçlarıyla örtülmüş olduğundan vilayetin en mühim ihracat ticaretini fındık teşkil eder.

Vilayetin tabi-i membalarından muhtelif nispette ladin ağaçları muhtevi 128.000 hektar orman mevcut olup iskeleye mesafesine ve ağaçların nevine göre gayrı mamul metremikâbı 90 kuruştan 225 kuruşa kadar satılmaktadır. Vilayetin 340 senesi orman varidatı 9160 liraya ulaşmıştır. Kesimler ve imalat, balta ve hızar gibi iptida-i aletlerle köylü tarafından muhtelif çapta kerestesi işlenir. Keşfedilmiş ve keşfedilmemiş pek çok madenler var ise de Kisarna Maden Suyu'ndan başka hiç biri işlenmemiştir. İş bu suyun istihsalatı 1340 senesi zarfında 12.695 litresi dâhilinde 41.065 litresi hariçte sarf olunmuştur. Senelik ihracatı 53.798 litreden ibarettir.

Başlıca Mahsulâtı: Tütün, fındık, fasulye, yumurta ve yağdır. Fındık, kabuklu ve iç olarak ekseriyetle her bir çuvalı 80 kilo itibarıyla çuval içinde Amerika, Trieste, Londra, Marsilya ve Hamburg'a sevk olunur. Tütün, yaprak halinde ve denkler içinde ekseriya İstanbul yoluyla Avrupa, Amerika, İskenderiye'ye; yumurta, her bir sandıkta 140 adet olmak üzere kasalar içinde Marsilya'ya; yağlar ise tuzlu olarak fiçılarla İstanbul'a sevk ve ihraç olunur.

Bunlardan başka mısır, cüzi miktarda buğday ve darı yetiştirilirse de bunlar dâhilinde sarf ve istihlak olunur.

Meyve, Gümüşhane'den ve Rize'den gelir. Hariçten ise, un, İstanbul ve Samsun'dan; şeker, Avrupa'nın muhtelif memleketlerinden; gaz ise Amerika, Romanya ve Rusya'dan gelir.

Şehir dâhilinde Mumhaneönü'nde her hafta Pazartesi günleri bir pazar kurulur. Fındık mevsiminde Değirmendere ve Moloz mevkilerinde berran ve bahren geleneksel fındık pazarı olur.

10 ibtidai, 4 tali mektebi mevcut olup 1976 erkek ve 531 kız talebe, 83 erkek muallimle 25 bayan muallime vardır. Bunlardan başka ayrıca bir bayan öğretmenin idaresinde 85 mevcutlu Anaokulu vardır. Eğitim ticareti gelişir.

Deniz yolu taşımacılığı; vapur, motor ve yelkenli gemilerle; kara taşımacılığı ise kamyon, otomobil, araba, deve, katır ve merkepler vasıtasıyla. Ancak Trabzon-Erzurum karayolunda kışın kamyon ve otomobillerin seyr ü seferi mümkün değildir.

3.1.3. Trabzon'da İktisadi İçerikli Okullar

3.1.3.1. Hamidiye Sanayi Mektebi

Osmanlı Devletinde Tanzimat ile başlayan batılı anlamda eğitim kurumları açılma sürecinin gereği olarak ülkenin önemli kentlerinde mesleki ve teknik okullar da açıldı.

Bu bağlamda Osmanlı Devletin önemli merkezlerinden biri olan Trabzon'da da İdadi, Sultani ve Muallim Mektebi gibi modern eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Kuşkusuz modern okulların açılması, zaman içinde işlevini kaybetmeye başlayan eski usul okulların da kapatılmasına neden olmuştur.

Bu okullardan biri, Tanzimat döneminde açılan ve bir süre faaliyette bulduktan sonra son otuz yıldır atıl olan Trabzon İslahhane Mektebidir. Bu okulun binası kullanılarak modern bir eğitim kurumu olan Hamidiye Sanayi Mektebi'nin açılacağına dair Trabzon Vali Vekili Ferid tarafından Mabeyn-i Hümayun Başkâtipliğine 22 Ağustos 1907 tarihinde resmi yazı yazılmıştır.²⁴⁵ Yazıda; atıl

durumda olan İslahhane Mektebi binasının Valilikçe tamir edildiği ve padişah tarafından da uygun görülmesi halinde burada Hamidiye Sanayi Mektebi adıyla bir okulun açılacağı, okulun açılış tarihinin ise padişahın tahta çıkışının yıldönümünde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Gönderilen yazıya olumlu yanıt verilmesi üzerine aynı yıl Trabzon Hamidiye Sanayi Mektebi hizmete açılmıştır.

Mektep, faaliyete geçmesine karşın kurumsallaşabilmesi için daha yapılacak birçok iş vardı. Atıl durumda bulunan İslahhane binasının tamir edilerek bir ticaret ve zanaat kenti olan Trabzon'da, eğitimi sanatkarlarının yetiştirilmesini temin etmek amacıyla başlatılan girişimde önemli güçlükler yaşandığı anlaşılmaktadır. Dönemin önemli bilginlerinden biri olan Hafız Zühtü Efendi tarafından 1 Kasım 1908 tarihli Feyz gazetesine yazılan yazıda Sanayi Mektebinin açılması ve kurumsal hale getirilebilmesi için nelerin yapılması gerektiği detaylarıyla anlatılmıştır. Yazıda; Hürriyet Meydanı mevkiindeki Millet Bahçesinin üst kısmında yer alan ve bugün Mekteb-i Sanayi ola-

Hamidiye Sanayi Mektebi'nin açılış töreni, 1907... Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi

rak faaliyete geçen eski Islahhane Mektebi binası ve ona gelir kaynağı olmak üzere iki katlı telgrafhane binasının tahsis edilmesinde dönemin Trabzon Valisi olan Ahmet Rasim Paşa'nın büyük hizmeti olduğunu, Islahhane olarak açılan mektebin kısa bir süre hizmet ettikten sonra 93 Harbi'nden sonra kapandığını, bu tarihten itibaren Mektebin akarının Trabzon Belediyesi'nde toplanarak muhafaza edildiğini belirtmektedir. Devamla, atıl durumda bulunan bu binanın Trabzon'un ihtiyacı olan eğitimli ustaların yetiştirilmesi amacıyla bir okula dönüştürülmesi fikrinin Ferit Paşa tarafından ortaya atıldığını, Belediyede birikmiş olan 47 bin kuruşun tahsil edilmesiyle işe başlandığını, geriye kalan paranın temini için nasıl bir yol izleneceğini belirlemek üzere bir komisyon oluşturduğunu belirtmektedir. Komisyonun aldığı karar gereğince, vilayette üretilen fındık ve tütünün kilosundan bir para, barutun kilosundan iki kuruş yardım alınması ve bu yardımlarla okul inşaatının tamamlanması, okulun kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere 30 bin kuruş harcanarak Değirmendere'de bir akarın inşaatına başlandığı, bunun tamamlanması halinde okula yılda 100 liradan fazla gelir getireceği, 1907 yılında fındık, tütün ve barut ticaretinden 105 bin kuruş yardım toplandığı, bu yardımın birkaç yıl daha toplanması halinde akarın tamamlanacağı ve bundan böyle okulun hiçbir desteğe ihtiyaç duymadan kendi kendine faaliyetini sürdürebileceği anlatılmaktadır.

İlk yıl mektebe 60 öğrencinin kaydolduğu, bunlardan 27'sinin gündüzlü, diğerinin yatılı olduğu belirtildikten sonra mektepte kunduracılık, marangozluk, terzilik, çorapçılık sanatlarının icra edildiği ve bu haliyle bir tür sanayihane haline gelen okulun masraflarını çıkarır hale geldiği, okula yüzlerce Trabzonlunun kayıt için müracaat ettiği, ancak şimdilik bunların kabul edilemediği, planlanan çalışmaların tamamlanması halinde okulun bölge için önemli bir istihdam kapısı olacağı ifade edilmektedir.²⁴⁶

Hamidiye Sanayi Mektebinin eksik-

liklerinin giderilebilmesi için Trabzon'da bir seferberliğin başlatıldığı Feyz gazetesinde yer alan diğer haberlerden anlaşılmaktadır. Nitekim Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye öğrencilerinin yardım amacıyla bir piyes tertip etmişler, Sanayi Mektebi Komisyonu tarafından Aralık 1908'de bir piyango düzenlemişlerdir. Her iki faaliyetten elde edilen gelir, ihtiyaçlarında kullanılmak üzere mektebe bağışlanmıştır.²⁴⁷

Mali açıdan İl Özel İdareleri ve halkın yardımlarıyla desteklenen bu okulda erkek ve kız öğrenciler için farklı programlar uygulanıyordu. Erkekler daha çok demircilik, kuyumculuk ve marangozluk gibi zanaat dallarında yetiştirilirken kızlar dikiş, el örgüsü, nakış, kasnak, resim ve çiçekçilik gibi alanlarda eğitim görüyorlardı.²⁴⁸

Meslek elemanı yetiştirilmek amacıyla açılan ve başlangıçta yalnızca erkek öğrenci alan Hamidiye Sanayi Mektebi'ne, II. Meşrutiyetin ilanından sonra Trabzon Kız Rüştüyesi'nin kapatılmasını müteakip kız öğrenciler de alınmaya başlandı.

Zanaat dallarında toplumsal ihtiyacı karşılamak amacıyla kurulan Hamidiye Sanayi Mektebi'nin beklenen verimliliği ve etkinliği sağlayabilmesi için zaman zaman denetlenmesi sözkonusu olmuş, eksikliklerinin giderilmesine çalışılmıştır. Nitekim Trabzon Valisi Mehmet Ali Ayni Bey 1913 yılında Vilayet Meclis-i Umumi'sinde sözkonusu okul hakkında yaptığı değerlendirmede, okulun her açıdan beklenen seviyeye ulaşmadığını, öğrenci, öğretmen, iş ve barınma mekânları açısından yetersiz olduğunu belirterek başta yeni bir okul binası yapılmak üzere ivedi olarak çeşitli tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında I. Dünya Savaşı'na girmesi, toplumsal yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi eğitim faaliyetlerinde de ciddi bir duraklamaya neden olmuştur. Birçok eğitim kurumunun öğrencileri yurt savunması için İmparatorluğun değişik coğrafyalarında savaşmak üzere orduya katılmış, bu dö-

246 Feyz, 19 Teşrinievvel 1324.

247 Feyz, 28 Kânunuevvel 1324.

248 Murat Uraz, "Trabzon'da Kültür Hayatı," *Hamsi Dergisi*, 24 Şubat 1957, s. 18-19.

nem içinde çok sayıda okul mezun verememiştir. Savaş nedeniyle geride kalan yetimlerin barınmasını sağlamak amacıyla çok sayıda okul binası barınma mekânı haline getirilmiştir. Bu nedenle, Trabzon Hamidiye Sanayi Mektebi de 1914 yılında Dârü'l-Eytam (Yetimler Yurdu) haline getirilmiştir. Burada bir yandan yetim çocukların barınmaları sağlanırken, öte yandan bu çocukları topluma birer meslek adamı olarak kazandırabilmenin yolları aranmış ve ayakkabıcılık ve demircilik gibi meslek dallarında eğitilmeleri sağlanmıştır.

Trabzon Dârü'l-Eytam'ı, 1916'da bölgenin Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine faaliyetlerine son vermek zorunda kalmış, işgalden sonraki dönemde okul binası öğrenci yurdu olarak kullanılmıştır.²⁴⁹

3.1.3.2. Sütçülük Mektebi

II. Meşrutiyet dönemi Trabzon'daki eğitim faaliyetlerinin içinde yer alan meslek okullarından biri de Sütçülük Mektebi'dir. Vilayetlerin mevcut potansiyelinin harekete geçirilmesi ve üretimin artırılmasını teşvik etmek amacıyla Sütçülük

Mektebi açılması çalışmaları başlatılmıştır. Bu nedenle Trabzon Valiliği tarafından Hükümete başvurularak 1910 yılı bütçesine gerekli ödeneğin konulması talep edilmiştir. İstanbul'dan Trabzon Vilayetine, *Trabzon'da Sütçülük Mektebi tesis için, gerekli meblağın bütçeye idhal olunduğu*²⁵⁰ cevabı verilmesi üzerine çalışmalara hız verilmiştir.

Nitekim 1911 yılında Sanayi Mektebi'nin bahçesinde Sütçülük Mektebi hizmete açılmıştır. Bu mektebin açılmasında, özellikle 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında ülke düzeyinde Trabzon hayvan ürünlerinin şöhret bulmuş olmasının payı büyüktür. Zira Trabzon tereyağının İstanbul'da önemli bir ticari potansiyeli olduğu, hem dönemin Trabzon Salnamelerinden, hem de devlet kurumları arasında yapılan resmi yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Kaldı ki, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başlatılan Milli İktisat politikasının bir gereği olarak, ülkenin mevcut potansiyelinin harekete dönüştürülerek üretimin artırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla açılan Sütçülük Mektebi, bir yandan köylerde yapılan hayvancılığın yalnızca ailelerin kendi beslenmelerine hizmet et-

249 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi I*, Trabzon 2008, İI Milli Eğitim Müdürlüğü, s. 99-100
250 BOA DH. MUI. Dosya:85, gömlek: 45.

memesini, bir tür üretim ve istihdam alanı haline getirilmesini temin ve teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Mektebin kuruluş amacı ve Trabzon yöresine kazandıracaklarını anlatmak amacıyla 16 Ocak 1913 tarihli Tarık gazetesinde bir yazı kaleme alınmıştır. “Trabzon Sütçülük Ameliyat Mektebinin Tesisi ve Küşadından Dolayı Tevlid Etmekte Olan Fevaid-i Umumiye-i Belde” başlığını taşıyan yazıda; Meşrutiyet idaresinin açmış olduğu bu mektebin bir örnek model olarak kurulduğu, bir yandan burada modern usulleri öğrenen gençlerin yetişeceğini, diğer yandan özellikle Maçka, Şarlı (Beşikdüzü) ve Tonya gibi iç bölgelerde çok zor koşullar altında yaşayan insanlara besledikleri hayvanlar aracılığıyla gelir kapısının açılacağı, sağlanacak yeni imkânlarla hayvan ıslahının gerçekleştirilmesiyle birlikte üretimin yükseltileceği, öte yandan ise ürünlerin işlenmesini temin amacıyla kooperatiflerin kurulmasına rehberlik yapılacağı ifade edilmektedir. Hatta kısa bir süre içinde bu amaca ulaşılmaya başlandığını, Maçka'nın Galyan köyünde bir gurup köylünün okula gelerek kooperatif kurulması ve işletilmesi yönünde bilgilendirildikten sonra faaliyete geçtikleri belirtilmektedir.²⁵¹

Trabzon Sütçülük Mektebi'nde eğitim, öğleye kadar teorik, öğleden sonra uygulamalı eğitim olarak sürdürülmekte, öğrencilere konuyla ilgili tatbikatlar yaptırılmaktaydı. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması, Trabzon açısından önemli bir işleve sahip olması beklenen bu kurumun da kapanmasına neden olacaktır. Nitekim savaş sırasında kapalı bulunan okul savaştan sonra bir daha açılmamıştır.²⁵²

3.1.3.3. Ticaret Mektebi

Uluslararası transit ticaretinin önemli bir merkezi olan Trabzon'da bir ticaret mektebinin açılması gerekli hale gelmişti. Milli Mücadeleden başarıyla çıkıldıktan sonra, yaralarını sarmak isteyen Trabzonlular bu mektebin açılma zamanının geldiğini düşünüyorlardı. Aynı düşünce Türkiye Cumhuriyeti'nin de eğitim

politikası içinde yer alıyordu. Ticaret fikrini, bilgisini memlekette yaymak ve dağıtmak; İnkılâp ve mübadeleden sonra Türklerin ele aldığı memleketin ticarî hizmetlerini ehliyetle, vukufuyla başaracak kafalar yetiştirmek ülküsüyle Cumhuriyet hükümeti daha ilk yıllarında ülkenin ticari mıntakalarından beş yerde müstakil ticaret mektepleri açılmasına karar vermişti.

Ticaret Mektebinin açılması 1923 yılında dillendirilmeye başlanmasına rağmen bina bulunamadığı için bu girişim bir türlü gerçekleşemiyordu. Nihayet emval-i metrukeden kalan Kemer kaya Mahallesi'ndeki bina uygun görülmüş ve hazırlıklar başlatılmıştı. Çalışmaların tamamlanmasından sonra, Rus işgali sırasında İstanbul'a giderek burada çeşitli okullarda öğretmenlik yapan Trabzon'un yetiştirdiği önemli eğitimci Hamamizade İhsan Bey Trabzon'a davet edilerek 18 Nisan 1924 tarihinde açılan Trabzon Ticaret Mektebi'nin müdürlüğüne getirildi. Böylelikle Trabzon'da bir ilk daha gerçekleşiyor, İstanbul dışında ilk Ticaret Mektebi Trabzon'da açılıyordu.²⁵³

Açıldığı yıllarda Trabzon Ticaret Mektebi'nin öğretmen kadrosu ve bunların durumu şöyleydi:

Müdür: Hamamizade İhsan Bey: Bu göreve getirilmeden önce İstanbul Ticaret Yüksek Mektebi'nde muallimlik yapan İhsan Bey,²⁵⁴ Türkçe, muharrerat, neşriyat ve muhaberat-ı ticariye dersleri vermekteydi. Bu tarihte ahval-i sıhhiyesi dolayısıyla mezundu.

İbrahim Hilmi Bey Hesab-ı Ticari ve Mali dersleri vermekteydi.

Yusuf Ziya Bey Usul-ı Muhasebe-i Ticariye ve Maliye dersi vermekteydi. Hizmet-i maksure dolayısıyla silah altındaydı. Dersleri vekâleten idare ediliyordu.

Halid Bey: Malumat-ı ticariye ve malumatı hukukiye dersi vermekteydi.

Halid Bey: Malumat-ı tabiiye ve fizik kimya dersi veriyordu.

Süleyman Bey: Malumat-ı iktisaiye, iktisat, ihσαιyat, hukuk-ı ticaret dersleri

251 Tarık, 3 Kanunısani 1328.

252 Murat Uraz, a.g.m. s. 18-19.

253 İstikbal, 20 Nisan 1340

254 İstikbal, 22 Şubat 1340.

veriyordu. Hizmeti maksure dolayısıyla silah altındaydı. Dersleri vekâleten veriliyordu.

Muhtar Bey: Coğrafya ve İktisadi Coğrafi dersleri veriyordu.

Lütfi Bey: Emtia-i ticariye dersi veriyordu. Hizmeti maksure dolayısıyla silah altındaydı. Dersleri vekâleten veriliyordu.

Kemal Bey: Daktilografi ve Fransızca dersleri vermekteydi.

Yusuf Ziya Bey: Hüsn-i hat dersi veriyordu. Hizmeti maksure dolayısıyla silah altındaydı ve dersleri vekâleten veriliyordu.

Hoca bulunmadığı için Rusça, İngilizce ve resim dersleri boş geçiyordu.

Trabzon Ticaret Mektebi, açıldığı yıllarda birçok öğretmeninin silah altına bulunması nedeniyle sıkıntılı bir süreçten geçiyor, derslerin önemli bir kısmı vekil öğretmenler tarafından veriliyordu. Ancak, zaman içinde bir yandan silah altında bulunan öğretmenlerin terhis olması, öte yandan kadroya yeni öğretmenlerin dâhil edilmesi bu mektebin

Trabzon'un en önemli okulları arasına girmesini sağlamıştı.

Okul ilk olarak Ticaret Vekâleti tarafından ve Ticaret Odasının himayesinde, âlî, orta ve yüksek olmak üzere üç kısımda açılmış; 1925'de Maarif Vekâletine bağlanarak, daha iyi verim alabilmek için âlî ve yüksek kısımlar kaldırılmış, yalnızca orta kısmı kalmıştır. İlk yıllarında okulun masraflarının bir kısmı Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası tarafından karşılanmış olup yıllık ortalama masrafı 12.000 liradır.²⁵⁵

1925 itibarıyla Ticaret Mektebi, "kısım-ı evvel" ve "kısım-ı ilmi" olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. İlk kısımda tek bir sınıfta 12 öğrenci okuyordu. İkinci kısımda ise birinci sınıf birinci şubede 43, ikinci şubede 34 olmak üzere toplam 77 öğrenci eğitim görüyordu. Bu durumda Ticaret Mektebi'nin toplam öğrenci sayısı 89 idi.²⁵⁶

Trabzon Ticaret Mektebi, açılışından 1933 yılına kadar toplam 138 mezun vermiştir. Bunlardan tüccar çocukları olan 23'ü babalarının işlerinde iş başına geçmişler, geri kalan 125'i de muhtelif

255 Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meyanında Trabzon, s. 37-38.

256 Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye, s. 190

bankalar, diğer mali müesseseler ve şirketlerle hususi ticarethanelerde bilgileriyle önemli görevler almışlar, banka müdürlüğüne kadar yükselenler de olmuştur. 1933 yılı itibarıyla 83 öğrencisi bulunan okul, verdiği hizmetle bölgede önemli bir boşluğu doldurulmuştur.²⁵⁷

Cumhuriyet yönetiminin ülkenin temel sorunlarını çözmesinden sonra başlattığı aydınlanma seferberliği kapsamında kurduğu Genel Müfettişliklerden biri de 3. Genel Müfettişlik olarak 1935'te örgütlenmiş ve bu kurumun Maarif Müşavirliği görevine, Trabzon'un bir diğer önemli eğitimcisi Mustafa Reşit Tarakçıoğlu getirilmişti. Bir yandan Genel Müfettişlik bölgesinde eğitim kurumlarının fiziki alt yapısının iyileştirilmesi için yoğun bir çaba harcayan Tarakçıoğlu, diğer yandan eğitim kalitesinin yükseltilmesi için de azami gayreti gösteriyor, hazırladığı raporları Genel Müfettişlik makamı yanı sıra Mararif Vekâletine de ileterek çözüm üretiyordu. Tarakçıoğlu'nun bu bağlamda 8 Nisan 1936'da yaptığı inceleme sonunda hazırladığı raporda; Trabzon Liseini, Ticaret Okulunu ve Ortaokulları denetlediğini, bunlardan Ticaret mektebini dışındakilerin hiçbirinin öğrenci alacak durumda olmadıklarını belirtmesi,²⁵⁸ kuruluş aşamasında birçok eksikliği bulunan Ticaret Mektebinin zaman

içinde bu eksikliklerini tamamlayarak en iyi eğitim kurumu haline geldiğini göstermektedir.²⁵⁹

Daha sonra bu okul, Trabzon Ticaret Lisesine dönüştürülecek ve günümüze kadar Trabzon eğitimine önemli katkılar sağlayacaktır.

3.1.3.4. Trabzon Otomobil Şöfer ve Makinist Mektebi

Cumhuriyet döneminde Trabzon'da açılan meslek okullarından biri de Trabzon Otomobil Şöfer ve Makinist Mektebi'dir. 1927 tarihli Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi'nde yer alan bilgilere göre bu okul Meydan-ı Şarki'de faaliyetini sürdürmektedir. Okulun müdürü eski dokuzuncu kolordu otomobil mektebi müdürü İbrahim Bey'dir. Okul, üçer aylık üç devrede eğitim vermektedir. Eğitim devreleri 15 Mart, 15 Temmuz ve 15 Kasım olarak belirlenmiştir. Üçer aylık eğitim döneminin iki ayı, her gün sabahtan öğleye kadar üç saat teorik, öğleden sonra da üç ya da dört saati uygulamalı olarak verilmekteydi. Geriye kalan sürede ise okul dışındaki müesseselerde staj yapılmaktaydı. Okul, çalışan kesime hizmet verebilmek için gece kursları da düzenliyordu. Eğitim ücreti 75 lira olup üç taksitte ödeme imkânı sunulmaktaydı. Okul diploması belediye ve Maarif Bakanlığı tarafından onaylı olarak verilmekteydi.²⁶⁰

3.1.4. Bankalar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon'da faaliyet gösteren iki banka vardı. Bunlar Ziraat²⁶¹ ve Osmanlı Bankalarıydı. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde bankacılık sektörünü millileştirmek için alınan kararlar doğrultusunda 1924 yılında İş Bankası kuruldu. Bu banka kısa sayılabilecek süre içinde yurt sathında şubeler açtı. Açılan şubelerden birisi de Trabzon'da idi.²⁶² 1928'e gelindiğinde Trab-

257 Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meyanında Trabzon, s. 38-39.

258 Hikmet Öksüz, Veysel Usta, Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi, Trabzon 2008, Serander Yayınları, s. 227.

259 Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye, s.190.

260 Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi, s.7-13.

261 1925 yılında Ziraat Bankası'nın Trabzon merkezi dışında Vakıfkebir, Akçaabat, Sürmene ve Of kazalarında birer şubesi vardı. Bu şubelerinin Trabzon piyasasındaki muameleleri 100 ila 300 bin Türk lirası arasında değişmekteydi. (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928, s.988).

262 Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası tarafından çıkarılan İktisadi, Ticari, İçtimai içerikli haftalık gazetesinin 20 Ağustos 1927 Cumartesi tarihli nüshasında İş Bankası Trabzon şubesinin kuruluşuyla ilgili şöyle bir haber yer almıştır: "Trabzon mebusu ve Büyük Millet

zon'da faaliyet gösteren ulusal bankaların sayısı bu şekilde üçe çıkmış oluyordu. Bunlardan Ziraat Bankası Trabzon'da 5.000 lira sermaye ile 1890'da kurulmuştu. 1891 yılında da Osmanlı Bankası açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bankacılık sektörü çok zayıftı. Özellikle 1881'de kurulan Duyun-ı Umumiye İdaresinin egemen olduğu Osmanlı finans sektöründe Müslüman Türk sermayedar kendini gösterememişti. Bu alan daha çok yabancılar ve onlarla iş ortaklığı içinde olan gayrimüslim vatandaşların elinde idi. Ülke geneli için geçerli olan bu durum, ticari potansiyeli yüksek bir Osmanlı kenti olan Trabzon'da da söz konusudur. 20. yüzyılın başlarında Trabzon'da Rumlar tarafından bankaların kurulmaya başlandığı görülmektedir. Bunlar içerisinde en etkin olanı Atina Bankası idi. Ayrıca Fostropulo ve Kabayanidi gibi Trabzon Rumları içinde zenginliğiyle ortaya çıkmış olan isimler de finans sektörüne girerek banka ve benzerlik gibi müesseseler kurmuşlardı. İngiliz ve Fransız sermayesiyle kurulmuş olan Osmanlı Bankası ve ismini zikrettiğimiz Rum bankaları para politikalarını yöneterek borç-faiz ilişkisiyle ekonomi üzerinde ciddi bir kontrol sağlamışlardı. Ziraat Bankası ise bunlar karşısında çok cılız kalmıştı. Kendine ait müstakil bir yeri olmadığı için Hükümet binasının içinde kendisine tahsis edilen bir odada faaliyet gösteriyordu. Bu durum Müslüman çiftçi ve tüccarının iş yaparken ister istemez yabancı bankaların eline düşmesine yol açıyordu. Yüksek faizle alınan krediler Müslüman müteşebbisi çok zorlamakta ve sektörde uzun süre gücünü muhafaza etmesini ve büyümesini olumsuz yönde etkilemekteydi.

I. Dünya Savaşı ve onun arkasından gelen İstiklal Harbi ile birlikte tüm Anadolu coğrafyasında olduğu gibi Karadeniz Bölgesi de büyük bir sosyolojik değişim yaşadı. Milli Mücadele yıllarında ortaya çıkan Pontus isyanının bastırılması,

Trabzon'un önemli zenginlerinden Kostaki Teafaktos ve eşi...

Lozan Barış Antlaşması'na yerleştirilen Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme'nin gereğinin 1924 yılında büyük ölçüde tamamlanmasıyla İstanbul hariç bütün Türkiye'de olduğu gibi Trabzon'da da Rumlar mübadeleye tabi tutulmuştur. Bu süreç Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi alanda kısa süreli bir boşluk yaratmıştır. Gayrimüslimlerin boşattığı bu alana devlet ve Türk müteşebbis girmeye başlamıştır.

1923 sonrasında yurt sathında bir yandan Ziraat Bankası'nın şube sayısı ve kredi imkânları artırılırken diğer yandan ticaret ve sanayi sektörünü destekleyecek yeni bankalar kurulmaya başlamıştır. 1927 yılında gerekli hazırlıkları tamamlanan İş Bankası Trabzon şubesi, Genel Müdür Celal Bey'in de katılımıyla 21 Ocak 1928'de açılmıştır.²⁶³ 1928'e gelindiğinde Trabzon'da faaliyet gösteren üç ulusal bankanın yanına, oluşan milli sermaye ile yerel ölçekli iki banka eklenmiştir. Bunlar Karadeniz ve Trabzon Bankalarıdır.

Yerel ölçekli bu finans kuruluşları kuşkusuz büyük bir ihtiyacın sonucunda ortaya çıkmıştır. Trabzon'un ekonomisi-

Meclisi reis-i sanisi Hasan (Saka) Bey'den, Ticaret Odası Reisi Daniş Bey'e gelen bir telgrafta; İş Bankası'nın İtibarı Milli ile birleşmesine ait muamelelerin Trabzon'da şube küşadını tehire sebep olduğu gösterilmekte ve şubenin müdür ve kadrosu tamamen tayin edildiğinden Eylül'ün ilk haftasında Trabzon'da bulunacakları ve ihzarata başlayacakları bildirilmektedir." Ancak şubenin açılışı 1928'e sarkmıştır. (İktisadi, Ticari, İçtimai Haftalık Gazete, Yayınlayan: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Sahibi ve Müdürü: Osman Cudi, 20 Ağustos 1927 Cumartesi).

263 Kış koşulları nedeniyle açılış törenine katılmak istemeyen Celal Bayar'a, dönemin Trabzon milletvekilleri Arif Sayıl, Daniş Eyüboğlu ve Ali Becil Bulad beyler tepki göstermişler ve baskı yaparak katılımını sağlamışlardır. Bunların yanı sıra Ticaret Odası Başkanı Mustafa Hatipoğlu, Vali Hilmi Bey ve Belediye Başkanı Kazazade Hüseyin Bey de Celal Bey'in açılışa katılımı yönünde çaba gösterenler arasındadır. Bankanın ilk müdürü Yakup Dinçbaş'tır. (Mustafa Kemal Sayıl, Bir İş Bankası'nın Öyküleri, İstanbul, Kardeşler Matbası, s. 19-20.)

Trabzon bankerlerden Kabanidis'e ait bir belge...
 Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi

Müslüman ve Türk tüccara bankasının kasalarını kapayıp burada şubeleri bulunan birkaç ecnebi müessesesine açmak suretiyle henüz inkişaf edemeyen Müslüman ve Türk tüccarını soydurmaktır. Bu direktörün muamelesi bununla kalmayarak ve aynı zamanda bu memlekette ef'al ve harekâtiyle siyaseten şüpheli bir şahıs görünmekle beraber, ahvali hususiyesi dahi şayanı iştihahtır. Muayyen saatlerde erbab-ı müracaatı kabul etmeyerek hevesat-ı şahsiyesiyle meşul olmakta ve binnetice birçok tüccarı hakaretle reddetmektedir. Dest-i muavenetini daima erbab-ı iktisadın üzerinden eksik etmeyen hükümet-i Cumhuriyetimizin bu adamın tüccarlara yaptığı ve yapacağı hakaretlerin temadisine müsaade etmeyeceğine katıyen kani olduğumuza binaen arz-ı keyfiyet ediyoruz. Binaenaleyh çok rica ve istirham ediyoruz ki, evvela bu Direktör Ruboli'nin acilen tebdilini, saniyen bankanın vücudu erbab-ı ticaretin derecesine göre ikrazat maksadına matuf ise, onun da bilamuhal temini esbabının istikmal ve bu banka da hayat-ı iktisadiyemize muavenette bulunacağı memul değilse, az çok varlık göstermek suretiyle muavenetini deriğ etmeyen Ziraat Bankası'nın tevsi-i muamelatına delalet buyurulmasını ehemmiyet-i mahsusa ile rica ve her iki şık hakkındaki istirhamatımızın asar-ı fiiliyatına arz-ı intizar eyleriz efendim.

Bu telgrafın altında Belediye Reisi Hüseyin Hamdi, Ticaret Odası Reis Vekili Mustafa, Ticaret Mahfeli Reisi Celal Beylerle birlikte önde gelen 31 Trabzon tüccarının ismi vardı.²⁶⁴

Trabzon tüccarı bir taraftan hak arama mücadelesini verirken, diğer taraftan kendi çözümünü de oluşturmanın gayreti içerisine girmiştir. Bu çözüm arayışının bir sonucu olarak Karadeniz Bankası, Trabzon Bankası ve Nemlizade Kaptan Bey Messesesi doğmuştur.

Karadeniz Bankası, 40 ortak ve 40 bin lira sermaye ile 1928 yılında İktisat

nin ağırlığı fındığa dayalıydı. Fındık müstahsili üretim, tüccarları ise ihracat yaparken krediye ihtiyaç duymaktaydılar. Gerek Ziraat Bankası gerekse Osmanlı Bankası bu konularda beklentileri karşılamıyor hatta birtakım zorluklar çıkartıyordu. Bu durum fındık fiyatlarının düşmesine hem üreticinin hem de tüccarın zarar etmesine yol açmaktaydı. Sıkışan Trabzon tüccarı çareyi Osmanlı Bankası'nın yöneticilerini merkeze şikâyet etmekte buldu. Milli hisleri de yansıtan şikâyet telgrafında şu hususların altı çizilmiştir:

Burada bir Osmanlı Bankası şubesi direktörlüğünde İzmir'de doğmuş ve büyümüş, Rum bozması Levanten Ruboli isminde birisi vardır. Bu adamın buradaki vazifesi, İstanbul ve sair mahallerdeki bankalar ile tesis-i münasebet etmek iktidarını henüz elde edemeyen birtakım tüccarı kambiyo muamelatında soymak ve ondan başka

Limitet Şirketi adıyla kurulmuştu. Mayıs 1929'da semayesi 100 bin liraya çıkartılarak adı Karadeniz Bankası olarak değiştirilmiştir. Trabzon Bankası ise 40-50 ortak ve 50 bin lira sermaye ile Trabzon Tasarruf ve İkras Sandığı adıyla kurulmuştu. 1929 Nisanında semayesi 100 bin liraya çıkartılmış ve adı da Trabzon Bankası olmuştur. Her iki banka da tamamen mahalli sermaye ile kurulmuştu. Bunların dışında Trabzon'da bir de bankerlik yapan finans kuruluşu vardı. Nemlizade Kaptan Bey Messesesi olarak kayda geçen bu kuruluşun 50-60 bin lira sermayesi vardı.

ve böylece yavaştan başlayarak yerleşmek ve yükselmek üzere müteşebbis birkaç münevver tacir işe giriştiler. Bu birkaç tacir derken kırk elliye buldu ve ilkin kendi aralarında hususî mahiyette bir anlaşma yaparak her ortağın muayyen vadelerde ve gittikçe artmak üzere vereceği taksitlerle ilk sermayeyi yapmayı ve ondan sonra resmen teşekkül etmeyi kararlaştırdılar.

Bu anlaşma ve kararlaştırmayı diğer bir tüccar grubu da benimsedi ve aynen evvelkiler gibi karar vererek onlar da bir diğer bankacılığın temelini attılar.

Bu iki gruptan bugün Trabzon'da iş gören Karadeniz ve Trabzon Bankaları doğdu. Fakat nasıl? Burası anlatmaya değer; çünkü örnek alınacak birer misaldir.

Bugün Karadeniz Bankası unvanını taşıyan ve geçen sene sermayesi 100.000 lira iken; buhran karşısında hissedarların arzusuyla ve ilk fırsatta yine o miktara çıkartmak üzere 50.000 liraya indirilmiş bulunan müessesenin temeli bundan altı sene evvel 50 ortağın evvelâ gündelik gibi her gün verdikleri onar kuruşla atılmıştır.

50 ortak altı ay her gün onar kuruş vermiş ve göze görünmeyen bu toplamadan biriken bin lira kadar para maya sayılarak bunun üstüne aşlamaya başlamışlar. altı ay günde onar kuruştan sonra yine 50 ortak haftada birer lira vermeYe başlamışlar bu da üç ay devam etmiş ve maya 1.600 lira bir sermaye olmuş; üç ay haftada bir liradan sonra taksit miktarı ayda otuz liraya çıkarılarak üç ay da böyle geçmiş ve böylece başlamanın senesi sonunda sermaye beş bin lirayı aşmıştır.

Bu para bir yandan işletiliyorken, mayayı kurduktan sonra, bir yandan da yine muayyen taksitlerle ödemek üzere ortaklar muayyen miktarlar taahhüt ederek para yatırmakta devam etmişler ve böylece ilk teşebbüsten bir buçuk sene sonra 1928'de 40.000 lira sermaye ile "Trabzon İktisat Limitet Şirketi" unvanıyla ve Ticaret Vekâletinin tasdiğiyle banka resmen teşekkül etmiş ve asıl faaliyete geçmiştir.

Bundan bir sene sonra da şirketin unvanı "Karadeniz Bankası Limitet Şirketi"ne tahvil ve sermayesi 100.000 liraya çıkarılmıştır.

Bu çabuk inkişafı esaslı amil; Bankanın nizamnamesi mucibi ortakların kazanç hisselerini almaya sermayeye zam gelecekleri hakkındaki hükümlerdir. Banka daha sandık halinde kurulduğundan beri bütün kazancı sermayeye zam geldiği gibi bir yandan da taahhütlerin ödenmesine devam edilmiştir. Bu suretle Bankanın sermayesi 100.000 liraya çıktığı zaman ortakların nakten ödedikleri para henüz 18.000 liradan ibaret bulunuyordu. Aradaki farkın takriben dörtte üçünü yığılan kârlar, dörtte birini de bir yandan ödenmekte olan taahhütler teşkil ediyordu.

Birbirine bakarak, adeta biri diğerine örnek olarak kurulan bu iki bankadan diğeri, Trabzon Bankası da yine öteki gibi haftalık ve aylık taksitlerle ve ufaktan toplama ile başlayarak ilkin 11.250 lira sermaye ile ve Trabzon Tasarruf ve İkras Sandığı Limitet Şirketi unvanıyla teşekkül etmiş. Bu da meslektaşları gibi 1928'de sermayesini 50.040 liraya çıkararak asıl faaliyete geçmiş ve bir sene sonra unvanını Trabzon Bankası Limitet Şirketi'ne tahvil ile sermayesini 100.000 liraya iblağ etmiştir.

Teşekkül safhalarını anlattığımız, adeta yoktan var edilen bu iki bankacılık beş altı sene den beri Trabzon piyasasında çok faydalı işler görmüşler; büyük bir kısmı ticaret erbabının kredi ihtiyacını temin etmişler, bankalara düşen en büyük vazifelerden mali nazımlık ve darlıkları genişletmek hususlarında uhtelerine düşen işi sermayeleri nisbetinde görmüşlerdir.

Vaktiyle yatkın sermayeler veya ecnebi banka kasalarına kilitli bol paralar varken böyle işler görülemezdi. Bundan dolayı ellişer kişinin haftada onar kuruştan başlayarak üç beş sene de yüzer bin liralık birer para evi kurmaları şüphesiz ki büyük bir iştir ve görülen işin asıl kıymeti, en büyük değeri bu faslın başında anlattığımız o eski gaflet devrine nisbetle Cumhuriyet'te alınan mesafenin büyüklüğündendir.

Trabzon'un bu iki yerli bankasının kuruluş ve yaşamasında Cumhuriyet'in rolü ise pek açıktır;

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yayınlanan gazete...
Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi

Her iki banka, limitet, yani mahdut mesuliyetli birer şirkettir. Limitet şirketlerde sermayedarın yalnız şirkete mevzu olan sermayesi mesul vaziyettedir. Limitet şirket bir zarar geçirse, başta bundan sermayedarların ancak şirkete koyduğu miktar zarar görür; diğer işlerde kullandığı sermaye ve emvali masumdur, ona dokunulmaz. Eski kanunî mevzuatımız bu nevi şirket tanımınıyordu.

Cumhuriyet'in yaptığı yeni ticaret kanunu sermayedarlara paralarını "limitet" kanunî kaydını altında istedikleri yere koyup işletmeye imkân vermiştir. Şirket limitet olunca girilen işin zararı da mahdut oluyor. Bunun için teşekkülleri birçok kayd u şarta bağlı anonim şirketler yerine merasimsiz, külfetsiz ve aynı zamanda anonimlerin faydalarını havi limitet şirketler garpta bilhassa İngiltere'de çoktan beri işlemekte idi.

Bizim iki Bankamız da Cumhuriyet'in Ticaret Kanunu'nun verdiği bu imkândan faydalanarak kurulmuş ve yaşamıştır. Aksi halde anonim şirketler kurmaya, bir çok masraflara, külfetlere, merasime ve eşkâle boğulmaya mecbur kalacaklar ve bu yüzden belki de kurulamayacaklardı.

Sonra asıl mühim cihet bu teşekküllerin hiç yoktan başlayarak tutunabilmesi ve bunun için de icabında Cumhuriyet müesseselerinden yardım görerek yaşamasıdır.

Büyük mali teşekküllerin yanibaşında bu gibi ufak evler tutunmak için maddi ve manevî müzaharetlere muhtaçtırlar. Vaktiyle yaşayan Rum müesseselerinin yaşama ve tutunmasında en mühim amil bu idi. Küçük mali teşekküllere analık yapacak, onu icabında koruyacak büyük evler lâzımdı.

Cumhuriyet'in öz malı olan İş Bankası bu ana bankalığı yapmış; icabında her iki bankanın taahhüt ve sair senetlerini mutedil faizlerle paraya çevirmiş, onlara daha serbestçe dönüşmek imkânını vermiştir.

Bu suretle ilkin kendi kendine ve Cumhuriyet'in manevî feyzinden, onun yükselttiği başarıcılık kuvvetinden, yeniden yarattığı nefse itimat kudretinden hız alarak kurulan ve kısa bir zamanda kendilerini duyuracak halde bir malî teşekkül halini alan iki küçük banka; onlar piyasada evvelce çok duyulan bir boşluğu dolduruyor ve memleket iktisadiyatında şuurlu birer nazım rolüyle ellerinden geleni yapıyorlar.

Yalnız kuvvetli fertler değil; içinde benliğin eriyip kaybolduğu böyle maşeri eserlerdir ki içtima-i ve iktisadi kalkınmada en büyük rolü oynarlar. Çünkü bir kişiyi yıkabilen bir zarar, mahdut mesuliyetli elli kişiye bir şey yapamaz ve birliğin, şuurlu anlaşmanın onar kuruluşlardan biriktirdiği 100.000'er liralara başka suretle kolay kolay bir araya toplanamaz.

Trabzon; Cumhuriyet'in aydınlattığı, hedefini gösterdiği iktisat yolunda iki küçük bankasıyla attığı adımlarla öğünebilir ve o yolda daima ilerlemek ve gayeye ulaşmak için Cumhuriyet'in uzattığı eli tutarak emniyet ve sebatla yürüeyebilir ve durmadan yürüyecektir de...

3.1.5. Fabrikalar ve İmalathaneler

Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Trabzon'un en önemli ekonomik sorununun, yoğun olan bölge nüfusunu istihdam edecek nitelikte fabrika ve işletmelerin bulunmamasıdır. 19. yüzyılda Trabzon-İran transit ticaretinin zirvede olduğu, sermaye birikimi açısından elverişli bir potansiyele sahip olduğu dönemde bile kayda değer nitelikte işletmeye rastlanamamaktadır. İstihdam alanında yaşanan bu sorun, kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bölge nüfusunun çalışmak üzere başka coğrafyalara gitmesine neden olmaktadır. 18 ve 19. yüzyıllarda Trabzon vilayeti ahalisinden önemli bir kesimin çalışmak üzere, Kafkas ve Kırım havalisine gittikleri anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Trab-

Bir fındık işletmesi...

zon'da üretime yönelik tesislerin kurulması çabalarına dair bilgilere rastlanmaktadır. Özellikle 1913 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile Avrupa pazarının baskısı altında bulunduğu için gelişemeyen yerli üretimin desteklenme-

si kararlaştırılmış, bu durum Trabzon'da da bazı girişimlerin başlatılmasına neden olmuştu. Ancak araya savaşların girmesi bu süreci olumsuz yönde etkilemişti. I. Dünya Savaşı'ndan önce temelleri atılan kimi tesisler savaş patlak verdiğinde henüz tamamlanamamıştı. Üretime geçmiş olan az sayıdaki işletme de Rus işgali sırasında yağmalanmış ve tahrip edilmişti. Zaten sermaye birikimi açısından oldukça zor durumda bulunan ve gayrimüslimler tarafından kontrol edilen bankalardan da destek bulamayan Türk müteşebbis, yatırıma dönüştürmeye çalıştığı birikimlerini de böylece kaybetmişti.

Bu duruma ilişkin ilginç bir örnek savaştan önce Kale İçi mevkiinde kurulan ve üretime geçmiş bulunan demir fabrikasına aittir. Fabrikasının savaştan sonraki içler acısı durumu, İstikbal Gazetesi'nde ismi belirtilmeyen Trabzonlu bir kanaat önderinin kaleme aldığı "Kale İçindeki Fabrika Ne Halde?" başlıklı yazıda şu şekilde yansımıştır:²⁶⁵

Trabzon'da Kale içinde bir demir fabrikası vardı. Müessesini banisini çok iyi tanıdığım bu fabrikayı yirmi sene evvel Trabzon'dan giderken ziyaret etmiştim. Bulduğum memleketlerde ben bu fabrika ile ne kadar iftihar ederim. Trabzon ve dâhillerinin demirciliğe müteallik bütün ihtiyacını bit-tatmin kudret-i sanatıyla memleketi Avrupa mamulâtından müstağni kılmış olan bu fabrika ve onun müesses ve üstad-ı güzini gezdiğim yerlerde dilimden düşmezdi. Muhterem Nemlizade ailesinin bir hediye-i payıdarı olan Değirmendere Köprüsünün temellerini atmak için celp edilen bir makineye malikiyetinden sonra vasi mikyasta inkişaf eden fabrika Avrupa'ya ilan-ı rekabetle daha mükemmel parmaklıklar dökmeye, kasalar yapmaya, demirciliğe ait elinden iş kurtulmamaya başladığı zaman bir Türk göğsünün kabarmaması mümkün olamazdı. Limanımıza gelip giden vapurların makinelerinde sakatlık vuku buldukça fabrika bozulan aletin aynısını yapar, uskur bile dökerdi. Yar ve ağyara karşı o Türk müessesesinin sanatkâr-ı zi-kudreti yalnız bir şey bilemiyordu. Durmak, dinlenmek... Evet, o vücud-ı kıymettar bunu biliyordu.

Dört beş sene İstanbul bahriye fabrikalarında nefer olarak çalışıp tezkere aldıktan sonra memlekete avdetle pederinin küçük çilingir dükkânını bilahare nevbetle ve miyadından evvel sipariş kabul edebilecek ve muamelesine bir bank gibi şekli-i ciddiyet ve vusât verecek bir fabrikaya kalb ve ifra eden Hüseyin Efendi sanat ve mesleğinde öyle bir aşk ile çalışıyordu.

Ben fabrikayı da fabrikatörü de bu halde bırakmıştım.

Sarsar-ı bi-aman istila ile yanmış yıkılmış memleketime geçen sene avdetimde hatıra-i kıymettarını kalbimden hiç çıkaramadığım bu güzide fabrikayı ziyaret ilk işim olmuştu. Gerçi fabrikayı yerinde buldum. Fakat nerede o eski hummalı faaliyet? Her şey muattal, koca fabrika uyuyor. Küçük bir tahkikat yapmak istedim. Bu fabrika ne olmuş? Niçin işlemiyor dedim. Aldığım cevap beni dil-harab etti.

Kardeşler ayrılmışlar. Evet, ayrılmak. Şu kelimenin medlulündeki tesir-i tahripkâra bakın. Demir gibi bir fabrikayı bile müteessir ediyor. Maa-haza kardeşlerin başka başka müesseseler açmış olmaları fena değilse de fabrikanın eski şaşaa-i devr ve faaliyetinin yerinde olmaması da iyi bir şey değil.

Bu sanatkâr kardeşlerin müesseselerini birleştirerek şu fabrikayı canlandırmaları acaba mümkün olamaz mı? Ben bu tevhid-i mesaiyi hem kardeşler için, hem memleket için nafi' görüyorum."

Trabzon girişimcisinin azim ve yeteneğini yansıtan yazı, aynı zamanda sınırlı imkanlarla kurulan bir işletmenin işgal koşulları nedeniyle nasıl yok edildiğini gözler önüne sermektedir.

II. Meşrutiyet döneminin milli iktisat anlayışının bir uzantısı olarak Milli Mücadele yıllarında Trabzon Ayasofya Mahallesinde, 1920'de Trabzon Mensucat Fabrikası Türk Anonim Şirketi adlı bir şirket kurulmuştur. 150.000 kuruş sermayeyle kurulan bu şirketin kurucuları şunlardır: Alay Beyzade Faik, Hacı Bilalzade Hacı Ali, İmamzade Sami, Kitapçızade Affan, Hatipzade Mustafa, Böğürzade Hacı Musa ve Mahdumları, Demircizade Biraderler, Kara Hüseyinzade Ahmet, Hacı Dursunzade Biraderler.

Kuruluş sözleşmesine göre şirket üç yıl süreyle kurucular kurulu tarafından yönetilecektir. Yönetim kurulu başkanlığını Alaybeyzade Faik Bey, ikinci başkanlığı ise İmamzade Sami Bey yürüttüğü şirketin müdürlüğüne Kitapçızade Affan bey getirilmiştir.

Makineleri Fransa'dan getirilen fabrikanın ustabaşılığını İstanbul'dan getirilen bir Türk yapıyordu. Fabrikanın faaliyetlerine dair verilen bir ilanda çarşafılık, elbiselik ve karyola takımları için sırf ipekten dokumalar yapıldığı, bunların istenen renkte üretilebildiği ve her türlü siparişin kabul edildiği belirtilmektedir.²⁶⁶

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren yöresel dokumalarıyla ün salmış, Trabzon Bezi olarak adlandırılan dokuma ve iç çamaşırları sarayda kullanılmış olan Trabzon'da kurulan mensucat fabrikasının uzun soluklu olamadığı, 1930'lu yıllarda kapandığı anlaşılmaktadır.

Trabzon'da kurulan bir diğer fabrika da Milli Makaron Fabrikası'dır. Sekiz beygirgücü kuvvetinde buharlı bir makinesi bulunan Uzun Sokak'ta Konak Cami-i civarında kurulan fabrikada; en halis ve has undan çubuk, kesme, arpa, tel, susam ve enva-i şehriyeler ile güzellik, çabuk, kesme, fiyonk, salyangoz ve sair her nevi makarna imal ediliyor ve toptan satışı yapılıyordu.²⁶⁷ Fabrika, ürünlerini tanıtmak amacıyla gazetelere

verdiği ilanlarda; burada üretilen makarnaların Avrupa'da üretilenlerden daha kaliteli, fiyatlarının ise daha düşük olduğu, fabrikadan satışlarda altı kıyyeden eksik satış yapılamadığı, ramazan-ı şerif dolayısıyla üretimin daha itina ile yapıldığını müşterilerine duyurmaktaydı.

1924 yılında Trabzon'da Azim Müskirat Fabrikası adıyla rakı üretimi yapan bir fabrika olduğu anlaşılmaktadır. Trabzon'da Semerciler Başında bulunan ve sahibi Ameli İsmail Fazlı Bey olan fabrikada "safa" markasıyla rakı üretildiği, dönemin gazetelerindeki ilanlarda görülmektedir. Tamamıyla kendine özgü bir rakı üreten fabrika, satışları cazip hale getirmek ve tüketicileri kendi ürününü kullanmaya sevk etmek için ilginç bir tanıtım yöntemi kullanmıştır.²⁶⁸

Bir milleti zengin eden yerli malı almaktır
Halis üzüm Sefa'nın lezzetini tatmaktır.

Sofra-i bezm-i cihanın azığı oldu Sefa
Ehl-i keyfin mergubu oldu Sefa

Azim Müskirat Fabrikası Sahibi
Ameli İsmail Fazlı Bey

Trabzon'da Osmanlı döneminin en önemli sanat dallarından biri de debbağlıktır. Fetihten itibaren Trabzon'da varlığını bildiğimiz debbağcılık, Tabakhane adıyla günümüze intikal eden bir semtin de adı olmuştur. Bu meslek dalında icrayı faaliyet etmek amacıyla muhacirlikten döndükten sonra 1918'de kurulan ve deri mamulleri üreten bir fabrikanın Cumhuriyetin ilk yıllarında da faaliyetini sürdürdüğü görülmektedir. Hacı Hayri Bey Mahdumu Hamdi Bey'in sahibi olduğu Debbağ Fabrikasında, fabrikalarında üretilen her tür kösele, meşin, vake-ta, keçi derisi üzerine ticaret, ham deri

266 Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi, Naşiri, Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi, İstanbul 1926-1927 Amedi Matbaası, s. 17-18.

267 A.g.e., s. 17-18.

268 İstikbal 25 Teşrinisani 1340.

üzerine de ihracat yapılmaktadır. Tabakhane'de bulunan fabrikanın logosu şöyledir:²⁶⁹

Trabzon'da üretilen en önemli tarım ürünlerinden biri kuşkusuz fındıktır. Geniş kitleler için geçim kaynağı olan fındık üreticiliği, aynı zamanda Trabzon'daki fabrikaların da başlıca faaliyet alanını oluşturmaktadır. 19. yüzyıl Trabzon ticaretinin, özellikle ihracatının en önemli kalemlerinden biri olan fındık hem kabuklu, hem de iç olarak yabancı ülkelere satılmaktadır. 1902'de Trabzon'dan ihraç olunan ürünlerin arasında 4.387.000 kıyye ile 15.256.000 kuruş gelir elde edilen fındık önemli gelir kaynağı oluşturmaktaydı.²⁷⁰ Yöre için böylesine önemli bir ürün olan fındığın işlenmesine dair çok sayıda fabrikanın kentte faaliyette olduğu görülmektedir. Bunların en eskilerinden biri olan ve 1889 tarihinde açılan, 1920'lerde hâlâ faaliyette bulunan Fındık Fabrikatörü ve İhracat Tüccarı Dihkanzade Hikmet Zihni Şürekâsı'na ait olan fabrikadır. Fabrika 12 beygirgücündeki bir motorla çalışmakta olup kabuklu fındıkları ayırmak için beş gözlü bir tefrik kalburuna ve fındıkları kırıp iki nüve ayıran fındıkkıran makinelerine sahiptir. Günde 250 çuval fındık işleyen fabrika, İstanbul ve Türkiye'nin her tarafı ile Trieste, Marsilya ve Hamburg ile ticari faaliyette bulunur ve dünyanın her yerinden sipariş kabul etme kapasitesine sahiptir. Fabrikanın Türkçe-Fransızca logosu aşağıdadır.²⁷¹

Bunun dışında aynı yıllarda Trabzon'da faaliyette bulunan başka fındık fabrikaları da mevcuttur. Bunlar; Ağa Paşazade Ali Rıza ve Şürekâsı Fındık Fabrikası, İskenderzade Osman Fındık Fabrikası, Bekirzade İbrahim Şevki Fındık Fabrikası, Civelekzade Mustafa Fındık Fabrikası, Hatipzade Mustafa Fındık Fabrikası, Usta Ömerzade Ali Paşa Fındık Fabrikası, Sarıcazade Rifat Biraderler Fındık Fabrikası, Dedezade Biraderler Fındık Fabrikasıdır.

Fabrika olarak nitelendirilebileceklerin yanında kentte sayıca daha fazla miktarda işletmenin bulunduğu görülmektedir. 1924 tarihli Temettü Defteri kayıtlarına göre Sanayi Evleri olarak adlandırılmasına rağmen büyük çoğunluğu tezgâh tarzı üretim araçlarıyla çalışan ve daha çok zanaat olarak nitelendirilebilecek işletmelerden 1924 itibarıyla Trabzon'da toplam 410 adet işyeri mevcuttur. Bunlar; 5 sarraf, 2 silahçı, 8 saraç, 55 çapulacı, yemenici ve terlikçi, 11 tenekeci, 31 çilingir ve demirci, 6 kasa tirmircisi ve demir imalathanesi, 1 dökmeçi, 3 peştamal, havlu ve çarşaf dokuyucusu, 16 debbağ, 60 terzi ve abacı, 42 kunduracı, 3 kazaz örmeci, 4 çember ve yaşmakçı, 4 kalpakçı, 3 eğerci, 5 semercici, 3 hakkak ve mühürücü, 2 tarakçı, 1 mermerci ve heykeltıraş, 18 marangoz, 14 kuyumcu, 6 bakırcı ve kazancı, 4 peştamal, havlu ve çorap dokuyucusu, 2 çömlekçi, 16 sandıkçı, 5 nalbant, 9 satıcı ve tamirci, 17 şekerçi ve tatlıcı, 5 tahin helvacı, 8 tütüncü ve fes kalıpcısı, 13 dellal ve oturakçı, 10 kalaycı, 3 çarıncı, 1 musiki imalathanesi, 5 kahve tahmisi, 1 kolacı, 15 hallaç ve 2 mücellit olmak üzere toplam 410 işletmeden ibarettir.²⁷²

Bu tarihlerde Trabzon dışında da bazı imalathaneler mevcuttur. Trabzon'un Şarlı nahiyesiyle ilgili bir imalat haberinde, ise baskül imalinden söz edilerek 5000 kuruşa bu basküllerin satıldığı belirtilmektedir. Mısırlıoğulları Ahmet ve Mehmet Ali ustalar tarafından imal edilen basküllerin tüccarlar tarafından tecrübe sağlam, zarif ve dayanıklı olduğunun tespit edildiği, bozulması halinde beş yıl ücretsiz tamir garantisi bulundu-

269 Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi, s. 17-18

270 Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1322, s. 414-415

271 Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi, s. 17-18.

272 Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye, s.166-170.

ğu, bu basküllerin satın alınmasının paranın ülkemizde kalmasını sağlayacağı ifade edildikten sonra siparişlerin Şarlı nahiyesinde tüccardan Muradzade Asım Efendi aracılığıyla yapılabileceğini, talep edilmesi halinde ise istenilen adrese tes-

limi yapılabileceği duyurulmaktadır.²⁷³

Aşağıda verilen tablodan 1924 itibarıyla Trabzon'da faaliyet gösteren fabrika ve işletmelere ilişkin ayrıntılı bilgi edinmek mümkündür.²⁷⁴

İsimleri	Sahiplerinin İsimleri	Tarih-i Tesisleri	Kuvve-i cinsleri	Beygir gücü	Bir Sene Zarfındaki İstihsalat Yekûnu
Hacı Kadızade Kereste Fabrikası	Hacı Kadızade Mahmut Tahsin Efendi	Hala tesiste	Motor	10	Hala tesiste olup istihsalat miktarı malum değildir.
Makaron Fabrikası	Beşirzade Ali Rıza Efendi	921 senesi	Motor	10,5	Senevi 20 ila 25 bin kilo makaron imal eder.
Dokuma İmalathanesi	Hacı Hüseyinzade Hamdi Efendi	312 senesi	El destigahı	0	13000 adet her nevi dokuma
İpek Mensucat Fabrikası	Anonim Şirkettir	336 senesi	Motor	15	9 ila 12 bin metre imal edebilirse de henüz prova ile meşguldür.
Şekerleme-Tahin Fabrikası	Saraçzade Remzi Efendi	1305 senesi	Motor	18	27465 kıyye şekerleme, 26016 kıyye helva, 12519 kıyye pasta, 12063 kıyye lokum, 1780 kıyye reçel, 800 kıyye tahin, 88913 yekûn
Dakik Fabrikası	Hacı Müftüzade Mehmet	1927 senesi	Su	Tribünlü	Henüz yeni tesis etmiştir. İki çift taş 100 çuval imal eder.
"	Velizade Tevfik Efendi	1927 senesi	Su	Tribünlü	Henüz yeni tesis edilmiştir. Bir çift taş 24 çuval dakik imal eder.
Fındık Fabrikası	İskenderzade Osman Efendi	336 senesi	Motor	4	
"	Usta Ömerzade Ali Beşe Bey	336 senesi	"	4	
"	Hacı Ali Hafızzade Mahdumları	336 senesi	"	4	
"	Beylerzade İbrahim Şevki Bey	336 senesi	"	4	
"	Civelekzade Mustafa Efendi	336 senesi	"	4	
"	Hacı İbrahimzade Hacı Ahmet Efendi	336 senesi	"	4	
"	Hacı İzzetzade Hasip ve Yazıcızade Hafız Temel Kollektif Şirketi	336 senesi	"	4	İşbu fabrikalar üç ay hala faaliyette olup yevmiye 20 çuval fındık kırarlar.
"	Hamamizade ve Nemlizade Kollektif Şirketi	336 senesi	"	4	
"	Dahkanzade Fehmi Efendi	336 senesi	"	4	

273 Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, a.g.e., s. 185-187.

274 Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye, s.166-170.

madığını, ancak fenni şartların yerine getirilmesi hususunda ilgili nezaretin olurunun alınması gerektiğini ifade etmişti. Ancak araya savaş yıllarının girmesi, bu girişimlerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştu.

I. Dünya Savaşı sonrasında başlayan mütareke döneminde Trabzonlu tüccarlar, bir elektrik tesisatı kurmak için teşebbüste bulunmuşlardı. 1921'de su projesi yapmak için Trabzon'a gelmiş olan Mühendis Josef'in Değirmendere suyundan elektrik üretimi hususunda hazırlanmış olduğu proje Trabzon Ticaret Odası ve Trabzon Belediyesi tarafından değerlendirmeye alınarak Nafia Nezaretine gerekli başvuru yapıldı, ancak gerekli anlaşma sağlanamadı. İsviçre şirketi ile yapılan görüşmeleri ele alan Fak Ahmet Bey bu konuyu ele alarak incelemiş, bir yabancı şirkete böyle bir imtiyaz verilmesini uygun bulmadığını belirtmiştir.²⁷⁵

Bu arada İsviçreli bir şirket Trabzon elektrik imtiyazını almak için harekete geçmişti. Bu haberin duyulması Trabzon'da çeşitli tartışmaların başlamasına neden olmuştu. Nitekim Şubat 1924'te Trabzon Belediyesi ile Ticaret Odası tarafından çeşitli toplantılar yapılarak Değirmendere Suyu'ndan elektrik üretmek amacıyla bir anonim şirket kurulması kararlaştırılmış ve 25 Şubat 1924 akşamı Ticaret Kulübü'nde yapılan toplantıda heyet-i müteşebbise oluşturulmuştu. Nemlizade Sabri, Kazazade Hüseyin, Barutçuzade Hacı Ahmet, Hacı Ali Hafızade Mehmed Salih, Hacı Hamdizade Hacı Hami, Çulhazade Hacı Kadri, Bekir Efendizade Hacı Rüşdü, Hatibzade Emin ve Serdarzade Münir Beylerden oluşan heyet-i müteşebbise, girişimleri başlatmak üzere bir mühendis aramaya başladı. Ve nihayet Fransız asıllı mühendis Ribeau ile temasa geçildi.²⁷⁶ Ribeau tarafından hazırlanan 125.000 liralık projeye göre Demirmendere'de Deliklitaş mevkiinde kurulacak fabrikadan Trabzon'a Maçka'ya elektrik verilebilecekti.

Elektrik için en uygun su arayışını sürdüren Ribeau, Visera mevkiindeki Uçarsu'nun Trabzon'da üretilecek elek-

trik için daha uygun olduğuna dair bir rapor hazırladı. Bunun üzerine Heyet-i Müteşebbise tarafından Nafia Vekâletine başvurularak elektrik imtiyazı dışında Akçaabat-Trabzon arasında tramvay işletme imtiyazını da talep etti. Bürokratik işlerin takip edilmesi amacıyla görevlendirilen Şefik Bey'in girişimleriyle bu imtiyaz talebi 1924 yılı sonlarında kabul edildi ve sözleşme imzalanmak üzere Ribeau Trabzon'a davet edildi.

Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi Şartnamesi 30 Kasım 1925'te onaylanmıştır. Sermayesi 160.000 Türk lirasından ibaret olup, beheri 10 Türk Lirası kıymetinde 16.000 hisseye bölünmüştü. Şirket işleri umumi heyet tarafından seçilecek 7-9 azadan oluşacak bir idare meclisi tarafından yürütülecekti. İlk 5 sene için oluşturulacak idare meclisi, şirket müessislerinden oluşacaktı. Bu idare meclisi ayda en az 2 defa şirket merkezinde toplanarak işleri yürütecekti. İdare meclisinin bir reisi ve bir reis vekili bulunacaktı. Şirketin kuruluşuyla ilgili resmi muameleler bu şekilde sonlandırılmış, böylece Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi 8 Ocak 1925'te resmen kurulmuştur. Bunun üzerine uygulamaya yönelik teşebbüslere girişilmiştir.²⁷⁷

1926 yılı sonlarına doğru Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi maddi bir krizin içine girdi. Şirket, kuruluşunda tespit edilen 160.000 liralık sermayenin yarısını 1925 yılında, geri kalanını ise 1926'da tahsil edebildi. Fakat bu sermayenin yetersiz olduğu kısa sürede anlaşıldı ve 25 Ağustos 1926'da yapılan heyet-i umumiye toplantısında sermayenin bir misli artırılması kararlaştırıldı. Böylece ikinci tertip 16.000 hisse daha ihraç edilerek sermaye 320.000 liraya çıkarıldı. Fakat bu ikinci tertip hisse senetleri, tesisat işlerinin uzaması ve çok para gerektirdiğinin anlaşılması nedeniyle hiç satılmadı. Böylece, zaten sıkıntılı olarak ilerleyen inşaat işi tamamen durma noktasına geldi.

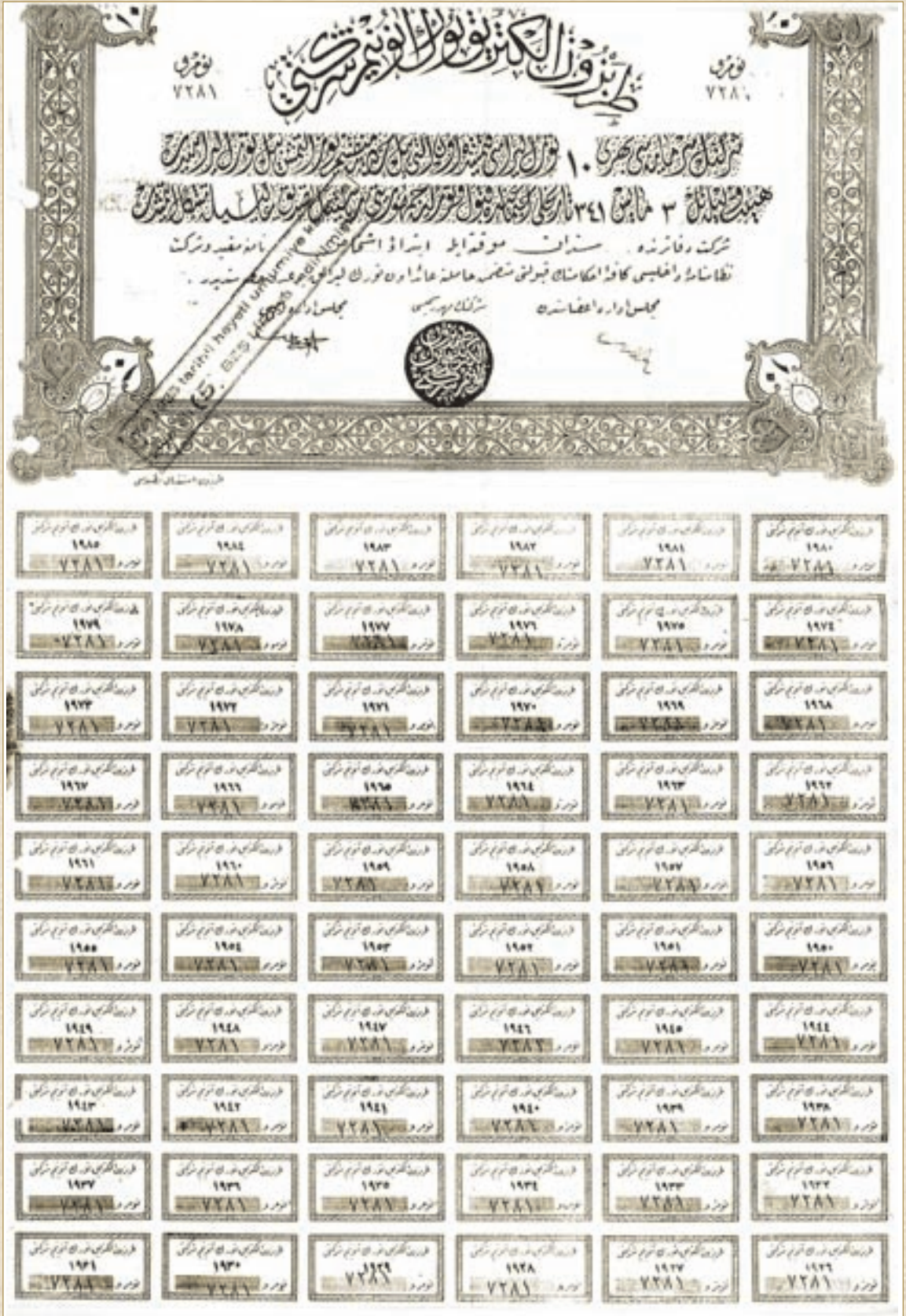
Şirket 1927 yılı başlarında 25.000 lira kadar bir para tedarik ederek para mevcudunu 60.000 liraya kadar çıkardı. Fakat fabrika ve santrallerin teferruatı ile

275 Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, a.g.e., s.57.

276 İstikbal 16 Mart 1924.

277 Murat Küçüküçürlü, "Cumhuriyet Devrinde Bir Millî Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Kuruluşu", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:3, s. 91-117.

Trabzon Elektrik
Türk Anonim
Şirketi'ne ait bir
hisse senedi...
Veysel Usta Arşivi.

birlikte tamamlanması, mekra borularının yerleştirilmesi, henüz noksan bulunan 300 kadar borunun satın alınması, 20 kilometrelik bir mesafe için gereken direklerin alınması ve yerleştirilmesi, kabloların alınarak çekilmesi başlıca eksiklikler olarak ortadaydı. Bütün bunlar için takriben 120.000 liralık bir paraya ihtiyaç vardı. Bunun üzerine 1927 yılında idare heyetinin şahsi kefaletiyle Sanayi ve Maadin Bankası'ndan 65.000, İş

Bankası'ndan 90.000 lira borç alındı. Nihayet 1927 yılına gelindiğinde Mösyö Ri-beau'nun vazifesine son verildi ve 21 Temmuz 1927'de Bergman Elektrik Tesisatı Şirketi ile yeni bir mukavelename imzalanarak, tesisatın geri kalan kısmının 81.000 Amerikan doları mukabilinde bu şirket tarafından yapımı kararlaştırıldı. Böylece Trabzon Elektrik Şirketi tarihinde Fransız Groman Şirketi ve Ri-beau dönemi sona ermiş, onun yerine Alman

Bergman Şirketi ve Mühendis Feritman dönemi başlamıştır.²⁷⁸

Şirket, önceki borçlanmalarının yanı sıra 1928'de Ziraat Bankası'ndan 30.000 lira daha borç aldı. Fakat alınan bu para ile tesisat tamamlanamadı ve mali kriz daha da büyüdü. Kurucular kendi şahsi emlaklarını teminat gösterecek Emlak Bankası'ndan borç almak istedilerse de, bu şekilde alınabilecek 77.000 liranın yeterli gelmeyeceği anlaşılınca, belediyeye müracaat edilmişti. Belediyenin mevcut bütçesinde bu iş için bir tahsisat bulunmadığından, faiz ve masrafları şirket tarafından ödenmek ve belediyeye yıllık 1.500 liralık elektriği bedava vermek şartıyla, Emlak Bankası'ndan 50.000 lira borç almasına karar verildi. Bununla birlikte 1928 yılı sonuna gelindiğinde, ne bizzat kurucuların ne de belediyenin Emlak Bankası'ndan almaya teşebbüs ettikleri borç para şirketin eline geçmemiştir.

Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi başlattığı santrali kurarak 1929'da ilk elektriği Trabzon'a ulaştırdı. Elektriğin kente gelmesi yalnızca aydınlatma ihtiyacını karşılamamış, aynı zamanda üretim tesislerinin kapasitelerinin de artmasına neden olmuştur. Daha önce motor gücüyle üretim yapmakta olan tesisler, bu tarihten itibaren elektrik enerjisini kullanmaya başlamış, üretimde hem verimlilik artmış, hem de maliyetler ucuzlamıştır. Bununla birlikte Trabzon'da bir Balıkyağı Fabrikası kurulmuştur. Bir deniz kenti olan ve geçimini balıkçılıkla sağlayan önemli bir nüfus kesimine sahip olan Trabzon'da, bu meslek mensuplarının ürünlerinin mamul hale getirilerek pazara sürülmesi de böylelikle sağlanmış oldu.²⁷⁹

Öte yandan Visera santralinden şehre elektrik gelmesi, şehircilik açısından da önemli bir gelişme ve değişime neden

1920'lere ait bir fatura...
Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi

olmuştur. Kent sokaklarının aydınlatılması konusunda ciddi sorunlarla karşılaşan Belediye, elektriğin gelmesiyle bu sorunlardan kurtulmuştur. Sokakların düzenli şekilde aydınlatılması şehrin sosyal hayatına da olumlu katkılar sağlamıştır. Özellikle kış aylarında havanın erken karaması ve yeterli aydınlatma imkânı bulunmadığı için erken boşalan sokaklar canlanmış, bu durum ticari müesseselerin iş hacminin gelişmesini de sağlamıştır.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın, Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları nedeniyle yayınladığı ve Trabzon'da Cumhuriyet dönemi gelişmelerinin anlatıldığı "Cumhuriyette Trabzon" adlı kitapta, elektriğin kente gelmesinin yarattığı duygu ve heyecan şu şekilde ifade edilmiştir:²⁸⁰

Bugün Cumhuriyet gün ve güneşinde olduğu gibi elektrik ışığında da asrî çalışmaya doğru bir akın var; Trabzon'da artık gece yoktur.

Trabzon elektriğinin bir hususiyeti de var ki onu bir kat daha parlatıyor gibidir: Trabzon'un elektriği hiç sönmeyecektir. Çünkü bu ışık bizde her tarafta olduğu gibi "kara elmas" veya yanar mayiler kudretiyle değil; "Ak Kömür"den geliyor...

Şehre 35 kilometre mesafede; Visera'da asırlardan beri akan bir Ak Kömür çağlayanın-

278 Murat Küçükkuşurlu, a.g.m., s.115.

279 Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meyanında Trabzon, s. 51-52.

280 Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meyanında Trabzon, s. 50-53.

dan fen ve sermayenin birleşerek aşırıldığı o ele avuca sığmaz yaman kuvvet her an ve dakika emrimizin altındadır ve o kudret kaynağı kurumadıkça sönmeyecektir

Trabzon bu muazzam eseri ancak Cumhuriyet gün ve güneşinde yaptı ve başardı. Cumhuriyet'ten çok evvel de o Ak Kömür oradan akıp gidiyordu ve harpten evvelki düşman çizmesi, hicret mihneti çekmemiş Trabzon'un daha çok birikmiş serveti vardı ve daha zengin idi.

Bunun içindir ki Trabzon sırf kendi teşebbüs fikri ve kesesinin kuvvetiyle başardığı bu işle çok haklı olarak iftihar edebilir ve bu iftiharını kendi azim ve iradesi gibi Cumhuriyet'e de borçludur.

Çünkü Trabzon Cumhuriyet'ten evvelki karanlık veya alacakaranlık devirlerde bu işi başaramaz, hatta düşünemezdi bile. Bu gibi işler yabancı sermayelere peşkeş çekilen işlerdendi ve Türklere böyle işler çok görülür, hatta yakıştırılmazdı bile.

Başta üç beş çelik iradeli sermayedar ve onların arkasından mıntıkanın muhtelif teşekkülleri ancak Cumhuriyet devrinde harekete gelebilirirdi. Çünkü Cumhuriyet Hükümeti, onun iktisat siyaseti, onlara arka idi.

Esasen harpten evvel akıp giden bir kuvvet kaynağından faydalanmak ve bu kuvveti medeni ve iktisadi bir yükseliş âleti edinmek fikri ancak üç beş münevver kafada yer bulabilirdi.

Cumhuriyet her şeyde olduğu gibi vatandaşın görüş ve başarış kuvvetinde de bir inkılap yaptı; milletçe başarılan büyük işler gibi kitlece ve mıntıklarca da el birliğiyle birçok işler yapılabileceğini gösterdi, isabet etti; manevi olan nefse itimat kuvvetini yaydı.

İşte Trabzon'un tamamen milli ve mahalli olan 600.000 lira sermaye ile su kuvvetinden kurduğu elektrik, o yükselen seviyenin mahsulüdür ve bu yükselişi yapan Cumhuriyettir.

Elektriğin mıntıkamızdaki iktisadi ve medeni rolü çok büyüktür. Bu rolün kıymeti ve ehemmiyeti zamanla kendini daha çok gösterecek ve elektrik kurulduğu devirden aldığı şerefi o devre vermeye çalışacaktır.

Makineyi yaratan insan onu daha kolay kullanabilmek için en son elektrik kudretinden faydalanmaktadır. Çünkü insan bu kudreti, bilgisi ve parasının gücü yettiği yere kadar götürülebilmekte ve onu dilediği gibi evirip çevirerek işletmektedir.

Hele insanın bu kadar işine yarayan o seyyal kudret, kendi gibi diğer bir kuvvet menbaından, meselâ gaz veya kömürden değil de tabiat kudretinden yaratılırsa istihsal ucuzluğu ve fasılasız işleyebilmek gibi iki büyük imtiyaz daha edinmiş olur.

Trabzon'un elektriği de böyledir; akarsudan çıkar ve 35 kilometreden şehre getirilen bu kuvvet ne biter ne de tükenir.

Bu da şu demektir ki, asrî sanayinin en gerekli desteklerinden biri olan "işletici kuvvet" bizde bol bol ve ucuz olarak daima vardır ve var olacaktır. Yalnız bu varlığın, mıntıkanın gelecekteki sina-î ve iktisadi açılıp yayılmasındaki mevki-i kolaylıkla anlaşılabilir.

Cumhuriyet'in memleketi sanayileştirmek yolundaki kararları birer birer tatbik sahası bulurken mıntıkamızın bol ve ucuz işletici kuvveti şüphesizki kıymetli bir unsur olarak göz önünde tutulacaktır.

Beş seneden beri Trabzon ve yanibaşımızdaki Pulathane elektrikle nur içindedir. Bugün Trabzon'da bu mübarek kuvvetten hız alarak işleyen 65 atölye var ve bunların sarf ettikleri elektrik kudreti senede vasati 80 bin kilovat saattir. Elektrikten evvel bu motorlarla iş görmekte idiler.

Hususıyla fındık kırma ve ayıklama fabrikaları elektrikten gerek masraf ve gerek iş külfeti itibarıyla çok istifade etmişlerdir.

Bugün Trabzon'da az çok işletici kuvvete ihtiyaç gösteren bütün işler elektrikle görülmektedir. Elektrik kasapların et kıyma makinelerine kadar nüfuz etmiştir. Çünkü ucuzluk, kolaylık var; bu nimetten kim faydalanmak istemez.

Şehrin geceleri aydınlatılması itibarıyla vaziyet çok mükemmeldir. Şirketin 90 adet 250 mumluk meccanî lâmbasından başka Belediyenin 700 lâmbası bütün şehri en izbe köşelerine ve güneşten güneşe kadar gün gibi aydınlatmaktadır.

Elektriksiz şehirlerin geceleri aydınlatılmasının Belediyelerce ne büyük bir külfet olduğu ve yalnız bu iş için Belediyelerin gaz veya kömürle işleyen çok masraflı fabrikalar kurarak ne fedakârlıklara katlandıkları göz önüne alınırsa Trabzon Belediyesinin bu husustaki bah-tiyarlığı anlaşılır.

Trabzon'da elektrik üretilmesi ve kentte yerli sermayenin ürettiği elektriğin kullanılmaya başlanmasının önemli gelişme ve değişimlere neden olduğu açıktır. Nitekim yukarıda belirtilen fabrikalar ve işletmeler bu süreçten itibaren elektrik enerjisi kullanmaya başlamışlar, kuşkusuz bu durum da üretimi olumlu yönde etkilemiştir. Ancak bu gelişmeye rağmen Trabzon'un bir sanayi kenti olması bir türlü gerçekleşmemiş, büyük işletmeler yerine daha çok küçük ve orta ölçekli işletmeler kurulabilmiştir.

3.1.6. Borsalar ve Ticaret Mahfili

3.1.6.1. Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası

3 Nisan 1885'te yürürlüğe konan Umum Borsalar Nizamnamesi, Ticaret ve Sanayi Odalarına bölgelerinde Ticaret Borsaları kurma görevi veriyordu. Ticaret Odalarının kuruluşunda lokomotif görevi yapmış olan İstanbul Ticaret Odası'ndan borsaların kuruluşuyla ilgili olarak da aynı misyon bekleniyordu. Ancak borsaların kurulmasına yönelik bazı kesimlerde oluşan muhalefet nedeniyle 1901 yılına kadar İstanbul Ticaret Borsası'nın kurulamadığı görülmektedir. Bu yıl içinde yirmibeş maddelik borsa tüzüğü hazırlanarak Ticaret ve Nafia Nezareti'ne sunulmuş ve hukuki süreç başlatılmıştır. İstanbul'dan sonra Anadolu'nun büyük şehirlerinden İzmir, Konya ve Adana'da da Ticaret ve Zahire Borsalarının kurulmasıyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Ne var ki, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar kurulamamıştır.²⁸³

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başlatılan Milli İktisat çabasının gereği olarak Ticaret odaları ve borsalar meselesi yeniden ele alınmış, 31 Mayıs 1326 tarihinde 48 maddelik Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi kabul edilmiştir. Bu yeni yapılanma sürecinde Trabzon'da da bir Zahire Borsası kurulması için 31 Mart 1909'de Ticaret ve Nafia Nezaretine gerekli başvuruda bulunulmuştur. Söz konusu başvuruda; Trabzon ve Samsun kasabalarının Karadeniz'in en önemli iskeleleri olduğu, Trabzon'un Erzurum yolunun, Samsun'un ise Sivas yolunun

Bir işletmede çalışan Trabzonlu hanımlar, 1930'lar...

başlangıcında bulunan birer ticaret benderi olduğundan bahsedilerek buraların layık oldukları seviyeye yükselmelerinin ancak birer Zahire Borsası açılması ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. Borsa kurulmasına dair Trabzon Vilayeti'nin başvurusu hükümetçe değerlendirilerek 16 Haziran 1909'da Dâhiliye Nezaretinden Trabzon vilayetine verilen cevapta; bu konuda İzmir'de kurulmuş alan Ticaret ve Zahire Borsası'nın nizamnamesinin örnek alınarak çalışmanın başlatılmasının uygun görüldüğü ve sonuçtan Ticaret ve Nafia nezaretine bilgi verilmesi istenmiştir.²⁸⁴ Bu gelişmeye rağmen araya savaşlar döneminin girmesi Trabzon'da bir Zahire Borsası'nın kurulması girişimini sonuçsuz bırakmıştır.

Milli Mücadelenin silahlı aşamasının başarıyla sonlandırılması ve yeni bir devlet kurma girişimlerinin sürdürüldüğü bir sırada, misak-ı iktisadının belirlenmesi amacıyla İzmir'de 17 Şubat 1923'te Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. 4 Mart 1923'e kadar devam eden kongreye katılan toplumsal kesimlerin çeşitli katmanlarının temsilcileri tarafından sorunlar dile getirilmiş ve çözüm önerileri üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Kongrede İktisat Vekili Mahmut Esat Bey tarafından, İstanbul Ticaret ve Zahire Borsasının kuruluş çalışmalarında gerekli gayreti göstermediği gerekçesiyle İstanbul Ticaret Odasına yönelik eleştirilerde bulunulmuştur. Kongrenin sonuç bildirgesinde, ticaret ve zahire ve emsali borsaların Ticaret Odaları tarafından te-

283 Adnan Giz, a.g.m., s. 751-752.

284 BOA, DH. MKT, 2847/5.

M. Kemal Atatürk,
Türk Ocağı binasından
inerken, 28 Kasım
1930...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

sis edilmesi yinelenmiştir.²⁸⁵ Bu gelişme üzerine çalışmalar hızlandırılmış ve İstanbul Ticaret ve Zahire Borsası ancak 1924 yılında kurulabilmiştir. Türkiye geneli için geçerli olan bu durum Trabzon'u da kapsamaktaydı.

Trabzon'da Ticaret ve Zahire Borsa-

sı'nın kurulmasıyla ilgili girişimlerin 1922 yılında başladığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de fındık ve tütün ihracatında önemli bir yer işgal eden Trabzon'da Ticaret Odası'nın önderliğinde bir Ticaret Borsası'nın kurulmasıyla ilgili yerel basına şöyle bir haber yansımıştır:²⁸⁶

“Malumdur ki Trabzon ve havalisinin harice sevk edebilecek başlıca mahsulü fındık ve tütündür. Bunlar Avrupa ve sair diyar-ı ecnebiye sevk olunur. Hâlbuki memleketimizde mevcut tüccarın memalik-i ecnebiye ile münasebatı madun denilecek halde bulunduğu için sevkıyat hususunda Dersaadet'te tüccar veya komisyonların tavassutu kesb-i zaruret ediyor. Ve bu suretle tüccarımızın sevkıyatı ancak İstanbul'la kadar mümkün olabilecek malın ecnebi memleketlere sevkinde hâsıl olacak temettü ve fevaid İstanbul'daki vasıtalara intikal etmiş oluyor.”

Türkiye'de Ticaret ve Zahire Borsaları'nın kuruluşunun Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Doğal olarak Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası'nın kuruluşu bu tarihten sonra, 3 Haziran 1926 tarihinde gerçekleşmiştir.²⁸⁷ Trabzon Tica-

ret ve Zahire Borsası'yla ilgili elimizdeki ilk veri 1926 yılına aittir. 1926 yılı Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası'nın yönetim kurulu şu isimlerden oluşmaktaydı:²⁸⁸

Reis: Tüccardan Hatipzade Mustafa Bey

Reis-i sani: Çulhazade Hüseyin Bey

285 İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Eylül 1923-Mayıs 1926 Faaliyet ve Malumatına Dair Umumi Rapor, İstanbul 1926, Matbaa-i Ebuzziya, s. 12.

286 Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, a.g.e., s.184.

287 Murat Taşkın, Trabzon Ticaret, Tarım, Fındık, Çay, Trabzon 2008, s. 52.

288 Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi, s.2.

Borsa Komiser Vekili: Ticaret Müdürü
Şakir Bey

Azalar:

Dihkanzade Mahmut Bey

Nemlizade Tahsin Bey

Yunuszade Şefik Bey

Süleyman Beyzade Nihat Bey

Başkatip: Osman Bey

Cumhuriyetin kurduğu önemli kurumlarından biri olan Ticaret ve Zahire Borsası, kurulduğu tarihten itibaren Trabzon'un ticari hayatındaki dağınıklığa son vermiştir. Zahire, hububat, fındık, ceviz, yumurta, fasulye, un ve patates gibi ürünlerin ticaretine dair faaliyetleri kontrol altına alan Borsa, sözkonusu ürünlerin üretim aşamasından pazarlama aşamasına kadarki sürecini disiplin altına almıştır. Piyasaya arz edilen malların rekabet koşullarını fırsat eşitliği ilkesine göre düzenlemiş, üreticinin ürününün gerçek değerini almasını sağlamıştır.

Trabzon Borsası kurulduğu 1926 yılından itibaren kısa sürede kurumsallaşmış ve yöreden yapılan ihracatın her yıl milyonlara varan satışlarını değerleriyle tespit etmiş, 1933 yılına gelindiğinde lüzum ve faydası hakkıyla kavranan bir müessese olmuştur. Ticaret Odası'nın himayesinde kurulan borsanın himaye-

Miktar	Flak	Parça	Teslim şekli	SATICI	ALICI
* Fındık *					
Fındıklığı	828	138	13 Ç	Fop kasır	Hasan İbrahim E. J.J. Yagmur
Taşbul Fındık	1100	45	22 *	Vipa malı	Molla Oğlu mehdi M.P.F. Daniş
Fasulye İnce	2500	11	25	Trabzon	Abdulla Efendi Melik oğlu H
* Yumurta *					
Birinci mal	100000	1	75	72 S	Trabzon, S. Ferri oğlu İsmail Hasan Zade
Birinci mal	100000	1	75	70	Bürsane ,F. Yakup Efendi Molla Mustafa
* Kuru *					
Kuru vadeli	10000	0	12 50	110	İstanbul Molla Hasan Zade Osman Efendi
KURU DANE	3000	9	40	*	* Hasan Efendi
KURU DANE	3000	9	38	*	* İlla Zade İlyas Nispet Zade
KURU DANE	2750	9	40	Bandırma	Martosa zade Tur. Duralı Zade
KURU DANE	2750	9	40	*	* * Kadir ali oğlu
KURU DANE	2100	9	36	yerli malı	yavri oğlu Şakir Kadir Efendi
KURU *	2071	9	30	Bandırma	Mari İsmet Zade Hüseyin Efendi
KURU *	1984	9	30	*	* * Abdulla Efendi
KURU *	1842	9	28	*	* * Fehmi Efendi
KURU *	1780	9	30	*	* * Molla Abbas
KURU *	1724	9	30	*	* * Seydi Efendi
KURU *	1415	9	28	*	* * Kadir oğlu
KURU *	1360	9	30	*	* * Şakir Efendi
KURU *	1050	9	30	*	* * Nahi Efendi
KURU *	171	10	2	Hayburi	Ferri oğlu Şakir Kadir Efendi
* Dekak *					

sinde 1928-1932 dönemimde Trabzon'dan yapılan ihracattan elde edilen gelirler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²⁸⁹

Ticaret Borsası'na ait bir belge...
Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi

Yılı	Fındık/Lira	Yumurta/ Lira	Diğer Maddeler/ Lira	Yekûn/ Lira
1928	2.713.236	240.034	864.239	3.817.509
1929	1.633.075	333.650	775.771	2.742.496
1930	2.340.399	463.929	433.567	3.237.886
1931	2.235.519	400.437	210.273	2.846.229
1932	2.617.744	296.062	160.080	3.073.886

Tabloda yer alan rakamlardan, Borsa işlem hacminde en önemli gelir getiren kalemin fındık olduğu görülmektedir. Ülkenin en önemli ihracat ürünü olan fındığa Cumhuriyet döneminde gerekli önem verilmiş, konuya ilişkin özel düzenlemeler yapılmıştır. Borsanın kurulmasından sonra hazırlanan bir kontrol talimatnamesiyle fındık ihracatında belli standartların sağlanmasına çalışılmıştır.

Ancak asıl gelişme, İktisat Vekâleti tarafından 1930'da "Ticarette Taşışın

Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması" hakkındaki kanununun kabulü ve ardından 1931'de "Fındık İhracatının Murakabesine Dair Nizamname"nin yayınlanması ile olmuş, fındık ürününün ihracı belli kıstaslara bağlanmıştır. Bu düzenlemelerden sonra ihraç edilecek fındıkların muayeneye tabi tutulması uygulaması başlatılmış ve uygulama görevi Borsalara verilmiştir. Fındık ihracı yapılacak limanlar özel olarak belirlenmiş, bu iskelelerin dışında kontrolsüz olarak

findık ihracının önü kesilmiştir. Findık ihracı yapılmadan önce Borsalarca istihdam edilen eksperler tarafından ürünlerin kontrolü yapılarak standartlara uygunluğu denetlenmeye başlanmış, kontrol görmemiş ve uygunluk belgesi almamış malların ihracı yasaklanmıştır. Bu uygulamayla birlikte, dünya piyasa-

sında rakibimiz olan ve bizden çok önce denetim ve standardizasyon uygulamasına geçmiş olan İtalya ve İspanya ile rekabet etme imkânı yakalanmıştır.

Yeni yasal uygulamanın başladığı 1931 Aralık ayından, o senenin ihracat mevsimi sonuna kadar Trabzon Ticaret Borsası tarafından 273 muayene beyanamesi verilerek 28.009 çuval iç ve kabuklu findık muayene olunmuş ve bunlar için 350 ihracat belgesi verilmiştir. 1932 yılında ise 751 muayene beyanamesi verilmiş, 93.753 çuval iç ve kabuklu findık muayene olunarak bunlara 912 adet ihracat belgesi verilmiştir

Bütün bu gelişmeler bölgede üretilen findığın uluslar arası pazarlarda daha iyi rekabet edebilme imkânını sağlamış, dolayısıyla hem ülkeye giren döviz miktarının artması, hem de üreticinin daha fazla gelir elde etmesini temin etmiştir.

Bununla birlikte 1929 dünya ekonomik krizi, Trabzon'dan yapılan findık ihracatını da olumsuz etkilemiştir. Aşağıda verilen 1923-1933 yılları arası Trabzon'dan ihracat edilen findığa ait tablo bu görüşü doğrular niteliktedir.²⁹⁰

Yıl	İç Findık/ Kilo	Kabuklu Findık/ Toplam Kilo	Kabuklu Olarak Lira	Ümumi Kıymet/ Lira
1923	1.542.327	133.917	3.374.903	1.012.235
1924	2.768.713	88.063	5.901.360	2.034.650
1925	3.651.815	92.336	7.761.147	4.268.641
1926	1.609.022	1.104.121	4.483.067	2.241.533
1927	10.873.900	950.165	11.823.880	3.341.390
1928	3.386.000	277.000	8.332.833	3.147.409
1929	1.349.938	105.430	2.940.300	1.635.248
1930	6.189.935	2.480.460	15.749.320	4.223.627
1931	4.521.010	268.787	9.762.900	2.625.953
1932	5.947.070	408.260	12.897.170	2.260.480

Tabloda yer alan rakamlar değerlendirildiğinde findık ihracatından elde edilen gelir miktarının 1928 yılına kadar artış gösterdiği, 1929 yılında hem rekoltenin düşük olduğu hem de gelirin azaldığı görülmektedir. Bu durumda ekonomik krizin önemli payı olduğu kuşkusuzdur. Nitekim 1930 yılında ihracat edilen findık

miktarı ile 1925 yılında ihracat edilen findık miktarı birbirine çok yakın olmasına karşın elde edilen gelir 1930 itibarıyla yarıya düşmüştür. Bu durum, findık fiyatlarının kriz nedeniyle Avrupa piyasalarında önemli ölçüde düştüğünü göstermektedir. 1931 ve 1932 rakamlarına bakıldığında da fiyat düşüklüğünün de-

vam ettiği anlaşılmaktadır.

Ülke genelinde olduğu gibi Trabzon Ticaret ve Zahir Borsasının da 1930'dan sonra geçilen devletçi ekonomik modelin ihracat politikalarının belirlenmesinde önemli rolü olduğu söylenebilir. Hazırladığı günlük, haftalık ve aylık istatistikler, yeni dönemde alınacak kararlar için önemli bir veri tabanı oluşturmuştur.

3.1.6.2.Trabzon Ticaret Mahfili

Meşrutiyet devrinde kurulmuş olup Milli Mücadele döneminde yeniden yapılandırılan Trabzon Ticaret Odası'nın yanı sıra, 1923'ten itibaren vilayetin ticaret hayatına giren bir diğer kurum da Trabzon Ticaret Mahfili'dir. Kulübün kuruluş tarihi 18 Mart 1923'tür. Kulüp yöneticileri tarafından hazırlanarak Türkiye İktisad Mecmuası'na gönderiler bir yazıda, kulüp hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

Trabzon limanı
inşaatı, 1950'ler...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

Tacirleri asri usul-i vesait ile çalışıp ecnebi müesseselerine rekabetini mümkün kılacak bir mecraya sevk edebilmek azim ve gayesiyle merbuten takdim edilen nizamname dahilinde teşekkül ederek birkaç gün mukaddem küşadı icra edilen kulübümüz şahrah-ı azminde ilerleyebilmek için çok defalar heyet-i muhteremenizin de tenvirine ihtiyaç göstereceği tabii olduğundan, aramızda daimi münasebat ve muhaberatı müstelzem bir rabitanın elzemi tebarüz etmektedir. Binaenaleyh memleketimizde Türk iktisadiyatını himaye ve inkişaf ettirmek için icab ederse müttehiden çalışmak ve iki memleketi alakadar edecek mesail-i tüccariye ve teşebbüsat-ı iktisadiyemizden yekdiğerimizi haberdar etmek mucib-i faide görülmüş olmakla bu hususta heyet-i muhteremenizin muvafakatını temenni eyleriz.²⁹¹

Trabzon Ticaret Mahfili Nizamnamesi aşağıdaki gibidir:

Madde 1: Trabzon tüccarlarının malumat-ı meslekiyelerini tezyid, istirahat zamanlarını faydeli bir surette emrar ve bilumum tüccar beyninde samimi bir temas teminiyle, hayat-ı umumiye-i iktisadiyenin tevsî ve tekâmülü maksadını istihdafen Trabzon Ticaret Kulübü namıyla bir müessese teşkil olunmuştur.

Madde 2: Memleketin iktisadiyatına müteallik bilumum mesaili ile işğal, kulübün başlıca vezaifindedir.

Madde 3: Kulübe dâhil olacak zevattan mâhiye azami iki lira alınacaktır. Kulüp azasının miktarı çoğaldıkça heyet-i idare işbu ücret-i mâhiyeyi ihtiyaca nispetle tenzil edebildiği gibi, lüzumu halinde altı aylık kadar taahhüt miktarını defaten talep etmek hakkını da haizdir.

Madde 4: Kulübe dâhil olacak zevat kulübün programını kabul manasını tazammun etmek üzere, kulübün defter-i mahsusuna isim ve sanat-ı ticaretiyle kaydedilecek ve imza ettirilecektir.

Şekl-i İntihap:

Madde 5: Aza-yı umumiye her sene Mart'ta ictima eder ve rey-i hafi ile 7 kişilik heyet-i idaresini intihap eyler. Kulübün bilumum umur ve muamelatını tedvir ve rüyete heyet-i idaresi salâhiyettar olup, kulübün ilk heyet-i idaresi 3 ay için müessisler tarafından intihap edilecek, 3 ay sonra heyet-i umumiye tarafından yeniden intihap yapılacak ve bu heyet Mart'a kadar ifa-yı vazife edecektir.

Madde 6: Heyet-i idare aralarında bir reis ve bir reis-i sani ve bir kâtip ve bir veznedar intihap eder. Reisin gaybubetinde reis-i sani her ikisinin gaybubetinde heyet-i idareden en müsün aza riyaset eder.

Madde 7: Kulübe ait mukarrerat ve muamelat heyet-i idareden mutlak 4 zatın tahrir-i mazbut kararı ile icra edilir. Bu şekilde karara iktiran etmeden kulüp namına hiçbir şey yapılamaz.

Madde 8: Kulübün işletme urunun tanzimi doğrudan doğruya heyet-i idareye aittir.

Madde 9: Heyet-i idare azasından herhangi hasbezzarure gaybubeti anında aza-yı cemiyet arasından bir vekil tayin edebilir. Bu suretle tayin edilen vekiller heyet-i idareye riyaset edemeyip ancak muvakkat aza sıfatıyla ifa-yı vazife ederler.

Madde 10: Her sene Mart iptidasında heyet-i idare intihabı için riyaset tarafından aza-yı umumiye ictimaya davet edilir. İlk ictimada aza-yı cemiyetin sülüsünü mevcut ise intihabat icra, değilse bir hafta temdid-i müddet edilerek ikinci defa davette her kaç kişi ictima ederse etsin heyet-i idare intihabı icra edilir.

Madde 11: Kulüp azasının sülüsü ba-takrir heyet-i idarenin umumunun veya azadan lüzum gördüğü zevatın tebdilini talep ederse, heyet-i idare reisi keyfiyetten aza-yı umumiye-yi haberdar edip umumunun davet eder ve inhihab-ı madde mucibince yeniden intihabatı icra ettirir. Fakat bu suretle tecdid-i intihap talebi senede bir defadan fazla yapılamaz.

Madde 12: Heyet-i idareden istifa veya sair suretle inhilal vukuunda ihtiyat azadan en fazla rey alan münhalata tayin edilir.

Madde 13: Ticarete müteallik ictimaatın gayrısında mukayyet olmayan zevat, ancak mensubinin refakatiyle kulübe gelebilir.²⁹²

Trabzon liman şirketi kurucuları, 1926...

Ağustos 1923'te Trabzon Ticaret Kulübü'nün yeni idare heyetine Hacı Ali Hafızade Mehmed, Subaşızade İhsan, Dedeade Kamil, Hacı İzzetade Hasib, Polathanelizade Celal, Kırılmazade Ali, Ka-

zancızade Hüseyin Efendiler seçilmişlerdir. Hacı Ali Hafızade Mehmed ve İhsan Efendilerin istifaları üzerine yerlerine yedek üyelerden Serdarzade Hamdi ve Kitabçızade Ali Efendiler getirilmiştir.²⁹³

292 Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye, s.178-179.

293 İstikbal, 21 Ağustos 1339.

Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye, Trabzon Mıntıkası Ticaret Müdiriyeti'nin Ticaret Raporu'nda Trabzon Ticaret Mahfili'nin 1924-1925 yılına ait yönetici kadrosu şu şekilde yer almaktadır.²⁹⁴

Reis: Kitapçızade Mehmed Efendi, tuhafiyeye ve manifatura tüccarı.

Reisi sani: Hacı Yakupzade İbrahim Efendi, manifatura tüccarı.

Katip: Polathanelizade Celal Efendi, attariye tüccarı.

Veznedar: Hacı Mollazade Kemal Efendi, tütün ihracatı, manifatura vesaire tüccarı

Aza: Hacı İzzetzade Hasib Efendi, tütün, fındık ihracat ticareti ve komisyoncu.

Aza: Kazazzade Ahmed Cemal Efendi, pamuk ve iplik ticareti.

3.1.7. Trabzon'un Ticari ve İktisadi Portresi (1926-1927)

Cemal Nadir tarafından İstanbul'da çıkartılan Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi 1927 yılında Trabzon'un Ticari ve İktisadi Rehberi'ni basmıştır. Her şehir için basılan bu rehber, 1927 yılı itibarıyla Trabzon'un iktisadi profilini ortaya çıkarmaktadır.²⁹⁵ Trabzon'un hizmet ve mal üreten bütün kesimlerini kapsayan bu yayın ekonomik olduğu kadar sosyolojik açıdan da bir envanter niteliği taşımaktadır. Bu rehberde sadece şehir merkezinin değil, aynı zamanda Akçaabat, Vakfıkebir, Beşikdüzü, Araklı ve Sürmene gibi bugün Trabzon'un büyük ölçekteki ilçelerinin ekonomik özellikleri de yer almıştır. Bu özellikler bütüncül bir gözle değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yapılandığı bir dönemde Trabzon Vilayeti'nin içinde barındırmış olduğu potansiyeli daha iyi anlaşılabilir. Günümüzdeki gelişmişlik parametreleri de dikkate alındığında geçirilen 85 yılın mukayesesi yapılabilir. 1920'lerin sonlarına yaklaşıldığı bir dönemde Trabzon'da mevcut olan iş kollarının neler olduğu, üretim tarzının nasıl işlediği, kısacası bir sektör analizi bu yayına bakılarak yapılabilir.

Ayrıca sermaye birikiminin boyutu, dağılımı ve günümüze kadarki uzantıları hakkında da fikir üretilebilir. İhracat, ithalat ve transit ticaretin yapılabildiği bir liman kenti olan Trabzon'un 20.yüzyıldaki ekonomik grafiğinde bu rehberde yer alan veriler önemli göstergeler olarak durmaktadır. Bunlarla birlikte bu rehber sayesinde Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da görev yapan yönetici kadroyu, meslek gruplarını ve yürütücülerini, esnaf ve eşrafı, sosyal dokuyu, cemiyet hayatını ve hizmet sektörünü tanımak fırsatı elde edilmektedir.

1927 yılında Trabzon'un Mülki idaresi, Belediye yönetimi, Ticaret ve Sanayi Odası ile Ticaret Borsası'nın yöneticileri şu isimlerden oluşmaktaydı:

Mülki İdare

Vali: Said Bey

Defterdar: Nizameddin Bey

Tahrirat Müdürü: Selahaddin Bey

Polis Müdürü: Abdurrahman Naci Bey

Orman Baş Müdürü: Hüseyin Sami Bey

Maden Memuru: Hafız Mehmet Bey

Ziraat Müdürü: Avni Bey

Ticaret Mıntıkası Müdürü: Şakir Bey

Ziraat Bank Müdürü: İnanetullah Bey

Nüfus Müdürü: Şevki Bey

Belediye Heyeti:

Reis: Hüseyin Hamdi Bey

Azalar: Mehmet Avni, Arif, Muammer, Bekir Sükuti, Doktor İbrahim, Temel Nücumi, Ömer Kemal ve İhsan Bey.

Muhasebe-i Mes'ul: Kadri Bey

Belediye Tabibi: Osman Dündar Bey

Kâbile (Ebe): Ayşe Didar Hanım

Ticaret ve Sanayi Odası Heyeti:

Reis-i Evvel: Eyübzade Daniş Bey

294 Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumatı İktisadiye ve İhsaiye, s.165-166. (1926 yılı Mart ayında yapılan Ticaret Mahfili kongresinde yönetim kurulu üyeliklerine seçilmiş olan Rahmi Mesut ve Kefelizade Zeküya Beyler istifa etmişlerdir. *Yeni Yol*, 15 Mart 1926)

295 Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi, s.11-14.

Reis-i Sani: Hatipzade Mustafa Bey

Reis-i Evvel Vekili: Hacı İzzetzade Hasi-
sip Bey

Reis-i Sani Vekili: Hacı Dervişağaza-
de Ruhi Bey

Aza-i Tabiiye: Ticaret Mıntika Müdürü
Şakir Bey

Azalar: Temel Nücumi, Ali Paşa, Ka-
sımzade Temel Bey

Baş Kâtip: Refik Bey

Ticaret ve Zahîre Borsa Heyeti:

Reis: Tüccardan Hatipzade Mustafa
Bey

Reis-i Sani: Çulhazade Hüseyin Bey

Borsa Komiser Vekili: Ticaret Müdürü
Şakir Bey

Azalar: Dihkanzade Mahmud Bey,
Nemlizade Tahsin Bey, Yunuszade Şe-
fik, Süleyman Beyzade Nihat Bey.

Trabzon'a yön veren bu isimler Cum-
huriyetin millici, kalkınmacı ve aydınlan-
macı yüzünün de birer temsilcileri idiler.
Bunlardan Dr. İbrahim Bey (Okman)
Cumhuriyet ideolojisinin tabana yayıl-
masında çok işlevsel olan ve önemli rol-
ler üstlenen Türkocağı'nın Trabzon Şu-
besi'nde yönetici olarak 1925-1931 yıl-
ları arasında görev yapmıştır. Temel Nü-
cumi ise hem Belediye Meclisi'nde hem
de Ticaret ve Sanayi Odası'nda yıllarca
yöneticilik yaptıktan sonra 1928-30 ve
1939'da Trabzon Belediye Başkanlığı

görevini yürütmüş, 7 ve 8. dönemlerde
de TBMM'de Trabzon Milletvekili olarak
görev yapmıştır. 1920'lerin ikinci yarısı-
nda Trabzon'a yön veren ve yukarıda
belirtmiş olduğumuz isim ve kuruluşların
yanında sivil toplum kuruluşu olarak
önemli görevler yapan başka müesseseler
de vardı. Bunlar; Cumhuriyet Halk
Fırkası İhtiyat Zabitanları Cemiyeti, İd-
man Ocağı, İdman Grubu, Spor Kulübü,
Ticaret Mahfili, Gençler Birliği, Çiftçiler
Birliği, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Teyyare
Cemiyeti, Muallimler Birliği, Mütekaid
Zabitler Cemiyeti, Türk Ocağı, İrfan Yur-
du ve Mübadele Cemiyeti idi. Bunların
yanında toplumsal aydınlanmayı sağla-
mak üzere faaliyetini sürdüren bir de
umumi kütüphane vardı.

1927'de yapılan Cumhuriyetin ilk nü-
fus sayımında Trabzon'un şehir merkezi
11.555 hane ve 24.262 nüfustan ibaret-
ti. Vilayetin genel nüfusu ise 357.000 idi.
Bu dönemde Trabzon'un ekonomik so-
runları arasında; şehirde bulunan Ziraat
ve Osmanlı Bankası'nın kredi konusun-
da yetersiz kalışı, emval-i metrükeden
kalan fındık bahçelerinin bakımsızlığından
dolayı üretimde meydana gelen düşüş,
şehir merkezini ilçelere bağlayan
yolların ve transit ticarete önemli yer tu-
tan Erzurum yolunun bozuk oluşu en ön-
de sıralanmaktaydı. Gümüşhane, Bay-
burt, Erzincan, Erzurum ve Erzurum va-
sıtasıyla Kars, Van, Diyarbakır, Harput
vilayetlerinin ithalat ve ihracat iskelesi
konumunda olan Trabzon'un ekonomik
yönden kalkınabilmesi için İran Transit
Yolu'nun eski işlerliğine kavuşturulması

1930'larda Trabzon
eşrafi (Arif Sayıl,
Hüseyin Kazaz v.d.)...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

en büyük beklenti olarak ortadaydı. Bu yolun geri plana düşmesi Batum livasını ön plana çıkarmıştı. Ticari mal akışının Batum Limanı'na kaymasının sebepleri olarak şunlar gösterilmektedir:

1. İran hududundaki gümrük dairesinde muntazam antrepo binaları olmaması yüzünden oraya gelen emtianın günlerce açıkta kalması ve gümrük muamelesinin hudut kapsamında geciktirilmesi,

2. İran'dan gelen deveçilerden deve başına (17-16) lira raddesinde vergi alınması,

3. Hududu geçip de Erzurum'a gelen tüccar kafilelerinde bulunan yabancılara Trabzon -Erzurum arasında yapacak oldukları sevkıyatta bir takım zorlukların çıkartılması.

Bir liman kenti olan Trabzon'dan 1925 yılı içerisinde yapılan ithalat ve ihracat aşağıda tablolandırılmıştır. Bu tablo Trabzon'un ekonomik potansiyelini kısmen yansıtmaktadır. Tabloya yansımayıp Trabzon'da üretilen ve yabancı

pazarlara ihraç edilen tarım ve hayvansal ürünler de vardı. Ele almış olduğumuz dönem itibarıyla Trabzon'un tarıma elverişli 798.866 dönüm arazisi üzerinde yapılan üretimden elde edilen elma, armut, patates, soğan, fasulye, tütün, fındık, tereyağı, balık yağı ve yumurta yurt içine ve yurt dışına ihraç edilmekteydi. Bunlardan tombul fındık Hamburg, Londra, Marsilya ve Amerika'ya, sivri fındık ise İskenderiye ve Polonya'ya ihraç ediliyordu. Yumurta ise daha çok Marsilya'ya ihraç edilmekteydi. 1927 yılındanın ilk üç ayı içerisinde yapılan yumurta ihracatı 2595 sandığı bulmuştu. Balık yağı Romanya ve Yunanistan'a ihraç olunmaktaydı. Yılın ilk altı ayı içerisinde yapılan tütün ihracatı ise 1.401.000 kiloyu bulmuştu. Akçaabat elmasının birinci kalitesi İskenderiye'ye ikinci kalitesi ise Almanya'ya ihraç ediliyordu. Bunların dışındaki ürünler daha çok yurtiçi pazara sürülmekteydi. Trabzon'dan İstanbul'a yapılan tereyağı ihracatı yılın ilk üç ayında 30.318 kilo seviyelerine ulaşmıştı.

Fasıl Eşya	İthalat		İhracat	
	Kıymeti (Kuruş)	Kilo	Kıymeti (Kuruş)	Kilo
Miri Hayvanlar	500	20	-	-
Hayvanattan Hâsil Olan Mahsululat	165.170	2.780	10.574.135	179.086
Zehir ve Hububat ve Bunların Müstahsilatı	6.000.885	613.937	74.742	6.268
Meyve ve Sebze	5.025.855	245.819	557.979.497	4.850.698
Müstahlikat Erzakı ve Şekerlemeler	55.128.454	1.356.841	80.000	752
Müskirat ve İspirtolu Sular Sirke Envamı ve Maden Suları	158.240	1.324	-	-
Nebati Yağlar	43.600	1.236	6.700	107
Tohum, Nebatat, Ot ve Nebat Döküntüleri	10.100	32	-	-
Hayvanat Derileri ve Döküntüleri	4.488.043	46.656	153.400	1.534
Mamul Deri, Kösele ve Kürkler	3.479.511	30.748	-	-
Gübreler	2.344.888	262.683	-	-
Kereste, Ağaç Mamulâtı, Sapancı, Kalburcu ve Fırçacı Mamulâtı	216.377	2.647	-	-
Kâğıt	530.592	11.314	-	-
Pamuk ve Mamulâtı	68.424.617	6.662.131	-	-
Keten ve Kendir ve Sair İplik İmalatına Mahsus Mevad-ı Nebatiye (Pamuk müstesnadır)	11.002.347	235.000	-	-
İpek, İpek İpliği ve Mensucatı	906.950	1.502	-	-
Yün, Yün İpliği ve Mensucatı	3.242.118	4.136	-	-
Hazır Elbise, Moda Eşyası, Çamaşır	6.251.206	40.530	-	-
Lastik, Lastik Mamulâtı ve Meşin	6.202.223	43.357	-	-
Camlar, Taşlar, Porselen ve Eşya-yı Züccaciye	6.703.669	1.963.346	-	-
Maadin ve Mamulâtı	1.464.668	652.567	380.800	97.375

Fasıl Eşya	İthalat		İhracat	
	Kıymeti (Kuruş)	Kilo	Kıymeti (Kuruş)	Kilo
Makine ve Alat-ı Mekanikiye	2.940.585	27.578	-	-
Araba, Vagon, Gemi	7.493.815	59.656	-	-
Saatçi Mamulâtı, Alat ve Edevat, Alat-ı Musikiye	408.965	3.019	-	-
Sanayiye Mahsus Zebut ve İç Yağlar ve Mumlar	4.151.896	249.048	-	-
Mevad-ı İnfilakiye	0	0	27.200	2.502
Hazır Boya, Müstahsilat-ı Kimyeviye	801.274	10.014	-	-
Ecza-yı Tıbbiye, İtriyat ve Reçineler				
Tarıfının Başka Yerinde Zıkr Edilmeyen Eşya	228.07	921	-	-
Yekûn	10.904.618	653.284.331	569.840.111	5.164.536

1927 yılında yayınlanan Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi'nin Trabzon'un iktisadî profilini çıkartan sayısının ilk 7 sayfasında yukarıda değerlendirmeye almış olduğumuz veriler yer almaktaydı.

8-22.sayfalarda Trabzon merkezinde bulunan mesleklerin/iş kollarının bir fihristi yapılmıştı. 22-24.sayfalar Trabzon'un kaza ve nahiyelerine ayrılmıştı.

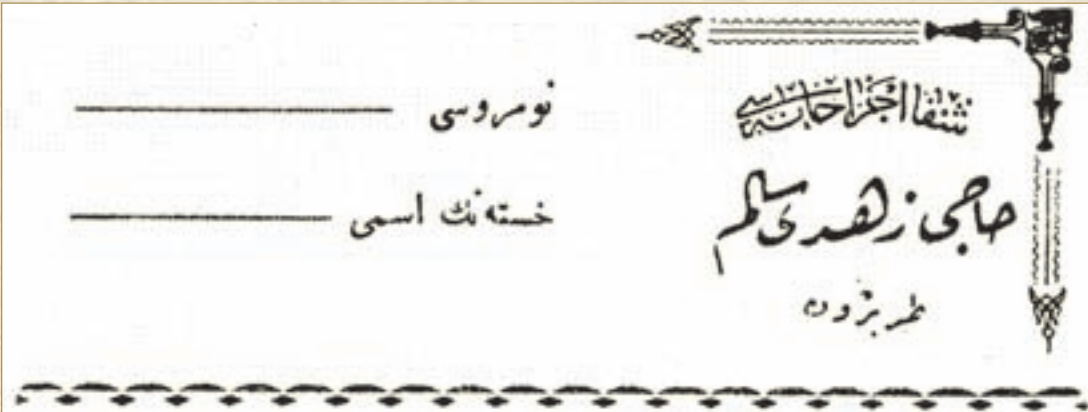
Trabzon Rehberi Meslek Fihristi			
	Sahife		Sahife
Eczaneler	8	Sarraf ve Halı Tüccarları	16
Oteller	8	Sandıkçılar	16
Otomobil	8, 9	Trabzon Elektrik Şirketi	9
Otomobil Şoför Mektebi	9	İtr, İtriyeye	16
İplik ve İp Tüccarları	8	Osmanlı Bankası	10
Bakırcılar	11	Gazete, Matbaa	16
Balık Yağı Tüccarları	11	Fabrikalar	17, 18
Bakkaliye	11	Ford, Fordson	9
Perukârlar	11	Fotoğraf	18
Tüccar ve Komisyoncu	11, 12	Kırtasiye	18
Tuhafiye Tüccarları	12, 13	Kantariye Tüccarları	18, 19
Terziler	13	Kunduracılar	20
Tamirci	13	Kavafiye	20
Tenekeçiler	13	Kuyumcular	20
Tütün Eksperi	13	Kereste Tüccarları	20
Çarıklı, Çapulcu	13	Liman İnhisar Şirketi	10
Hazır Elbise, Çuha	13	Manifatura Tüccarları	20, 21
Hırdavat, Demir Hırdavat	13, 14	Mahrukât Tüccarları	21
Hattat	14	Milli Oto	9
Debbağ, Deri, Kösele	14	Mobilya, Marangoz	22
Demir Tüccarları	14	Vapur, Vesait, Nakliye	22
Doktor, Diş Tabibi	14, 15	Yazma Tüccarları	22
Zahire Tüccarları	15	Yağ Tüccarları	22
Züccaciye Tüccarları	15	Yorgancılar	22
Saat Tüccarları	15	-	-
Seracılar	15	-	-
Silahçılar	15	KAZALAR	-
Sigorta	10	Akçaabat (Polathane)	22, 23
Sinema	16	Büyük Liman (Vakfikebir)	23
Şapka Tüccarları	16	Sürmene	24
Şekerciler	16	Karadere Nahiyesi (Araklı)	24

Toplu yaşamın ve özellikle şehir hayatının vazgeçilmezleri şüphesiz ki, sağlık, ulaştırma ve konaklama hizmetleridir. Bu sektörlerin kalitesi ve yeterliliği uygarlaşmanın temel ölçütleri, vazgeçil-

mezleridir. 1920'lerin sonlarına doğru bu alanlarda halkın hizmetinde olan doktorlar, eczahaneler, oteleller ve otomobil şirketleri şunlardan ibaretti:

Doktor- Diş Tabibi	
Adı	Adresi
Hayri Osman Doktor Operatör	Meydan-ı Şarki
Mustafa Lütfi Dâhiliye, Göz Hastalıkları Mütahassısı	Meydan-ı Şarki
Doktor Mehmet İbrahim Bakteriyoloji, Emraz-ı Dâhiliyede Mütahassıs	Şifa Eczanesi Karşısında Daire-i Mahsusa
Diş Tabibi Cemil Hulusi	Meydan-ı Şarki, Uzun Sokak, Daire-i Mahsusa
Doktor Hayrettin Rıza Diş ve Ağız Hastalıkları Mütahassısı	Balık Pazarı Caddesi
Diş Tabibi Saadettin	Trabzon-Meydan Hanı Karşısı

Şifa Eczanesi'ne ait başlıklı kağıt...
Veysel Usta Arşivi

Yıkılan Sümer Sineması...
Atilla Alp Bölükbaşı Arşivi

Eczahaneler		Oteller	
Adı	Adresi	Adı	Adresi
Ferah Eczahanesi	Meydan-ı Şarki	Erzurum Oteli	-
Şifa Eczanesi	Meydan-ı Şarki, Uzun Sokak	Cihan Oteli	Meydan-ı Şarki
Turan Eczanesi	Trabzon Uzun Sok. No:180	İstanbul Oteli	-
İstanbul Eczanesi	Uzun Sokak	Kafkas Palas	-
		Cumhuriyet Oteli	-
		Sabah Oteli	-
		Şems Oteli	-
		Hemşin Oteli	-
		Şark Oteli	-
		Büyük Liman Oteli	-

Otomobil Şirketleri	
Adı	Adresi
Sürat Otomobil Şirketi	-
Şark Nakliye Şirketi	-
Molla İbrahimzade Otomobil Acenteliği Trabzon Şubesi	Taksim Caddesi
Kalaycızade Hacı Abbas Mahdumları	Trabzon Meydan-ı Şarki
Trabzon Milli Oto	Maraş Caddesi

Bu dönemde hizmet veren eczahaneler aynı zamanda özel tedavi hizmeti veren doktorların muayenehanesi olarak ta işlev görüyorlardı. Reçetesi yazılan hastanın ilacı eczahanedeki yapılmaktaydı. Ferah Eczahanesi'nde Dâhiliye uzmanları İsmail Ferid Bey ve Recep Bey ile

Bakteriyolog Cemil Bey; Şifa Eczahanesi'nde Bakteriolog Rafet Bey, Dâhiliye uzmanı Kâzım Bey ve Frengi uzmanı İbrahim Bey ve Turan Eczahanesi'nde ise Dahiliye uzmanı Mustafa Bey, Röntgen uzmanı Neşet Bey hasta kabul ediyorlardı.

Trabzon-İran arasında yolcu taşıyan otobüsler...

Konaklama hizmeti veren otel sayısı 10 kadardı. Bunların yatak sayısı da sınırlıydı. Bunlardan en fazla yatak kapasitesi olanı 51 yatakla Erzurum Oteli idi. Bu otel aynı zamanda en konforlu olanı idi. Oteller daha çok Erzurum, Kars, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane gibi yerlerden gelen insanlara hizmet vermekteydi. Yatak ücretleri ise 40-60 kuruş arasında değişmekteydi.

Ulaştırma sektöründe hizmet veren şirket sayısı beş tane idi. Bunlardan Sürat

Otomobil Şirketi Trabzon-Erzurum arasında nakliyat yapmaktaydı. Molla İbrahimzade Otomobil Acenteliğinin Trabzon Şubesi, Trabzon - Akçaabat arasında yolcu ve eşya taşımaktaydı. Bu hatta yolcu ücreti 100 kuruş düzeyinde idi.

Trabzon iplik, ip tüccarları, dokumacılık ve alanında bölge halkına hizmet veren önemli bir şehirdi. Bu alanda faaliyet gösteren tüccarlar daha çok Semerciler Yokuşu üzerinde ve Kemeraltı'nda bulunmaktaydılar.

İplik ve İp Tüccarları

Adı	Adresi
(Pamukçu Ali Hacı Alizade) Hacı Ömer İplik Tüccarı	Yeni Cami Caddesi
İskenderzade Osman ve Mahdumları İplik ve Pamuk Ticarethanesi	Trabzon'da İskenderzade Osman ve Mahdumları
Halilzade İsmail ve Mahdumları İplik ve Pamuk Tüccarı	Semerciler Üzeri
Çarkifelekzade Salih	-
Murathanoğlu Tayyar	-
Bekârzade Hasan	-
Bekârzade Mustafa	-
Bekârzade Hacı Hüseyin	-
Usluzade Necati	Kemer Altı, Numara: 18

İplik ve ip tüccarları gibi giyim kuşam sektöründe önemli yer tutan tuhafiye ve manifatura tüccarları Trabzon'un esnaf profili içerisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Bu sektörde iş yapan esnaf sadece şehre değil, aynı zamanda Trabzon'un hinterlandında bulunan Rize, Gümüşhane, Bayburt, Giresun halkına da hizmet vermekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk halkının en önemli meselelerinden birisi olan giyim-kuşam, bir açıdan da çağdaşlaşma projesiydi. Bu açılarından bakıldığında tuhafiye ve manifatura tüccarının fonksiyonu salt ticarî olmaktan çıkıyordu.

Trabzon'da bir dokuma tezgahı, 1930'lar...
TTSO Arşivi

Tuhafiye Tüccarları

Adı	Adresi
Hacı Mahmut Ağazade Emin Mahdumları Tuhafiye ve Manifatura Ticarethanesi	Kunduracılar Caddesi
Hacı Mahmutzade Ahmet Faik Tuhafiye Ticarethanesi	Yeni Cami-i Şerif Karşısı
Hacı Müftüzade Temel Nücumi Ticarethanesi	Kunduracılar Caddesi
Hacı Abbas Kaptanzade Faik-Tuhafiye, Manifatura Hüseyin, Of Tuhafiye Mağazası	Balık Pazarı
Sufizade Mehmet Tuhafiye ve Manifatura Ticarethanesi	Çarşı Cami-i Şerif Altı
Osmanzade Koyuncu-Tuhafiye Ticarethanesi	-
Hacızade Kardeşler Tuhafiye Mağazası	Balık Pazarı

Kara Hacızade Hayati ve Necati-Tuhafiye Tüccarı	-
Kösezade Süleyman ve Osman-Tuhafiye Tüccarı	-
Külür Paşazade Sıdkı - Tuhafiye Tüccarı	-
Lermioğlu Mustafa- Tuhafiye Tüccarı	-
Soba (.....) zade Zekeriya	Kunduracılar Caddesi
Kethüdazade Faruk (Tuhafiye, Kırtasiye ve Hırdavat)	Kunduracılar Caddesi
Muzaffer (Çarşı Cami Karşısında) Perakende Tuhafiyeci	-
Nakip Eşrefzade Seyit Murat ve Şeriki	Kunduracılar Caddesi
Veli Mehmetzade Mehmet Münir	Balık Pazarı
Harunlar Ticarethanesi-Büyük Tuhafiye ve Manifatura Mağazası	-
Yanlızade Hakkı- Moda ve Tuhafiye Mağazası	-
Yoloğlu Mehmet Salih- Tuhafiye, Hırdavat	-
Yunus Babazade Selahattin- Perakende Tuhafiyeci	-

Manifatura Tüccarları

Adı	Adresi
Alaybeyizade Ahmet Talat	Kunduracılar Caddesi
Emirzade İlyas Manifatura Ticarethanesi	Yeni Cuma Caddesi
Emir Hacı Alizade Abdurrahman	Kemer Altı
Uzun Hasanzade Mehmet	Balık Pazarı
Usta Ömerzade İsmail	Semerciler
Oflu Hacı Dursunzade Biraderler	-
İçmelizade Ahmet Cevdet	Semerciler
Ballızade Bekir Sadık ve Pötürzade Abdulkadir	-
Bekir Efendizade Hacı Rüştü Mahdumları	Çarşı Cami Civarı
Pamuk Osmanzade Biraderler Manifatura Ticarethanesi	Yeni Cuma Caddesi
Tütüncüzade İlyas ve Zebur	Balık Pazarı
Tütüncüzade Mustafa Mahdumları	Yeni Cuma Karşısı
Çulhazade Mehmet Fevzi	Kemer Altı
Hacı İbrahimzade	Kemer Altı
Hacı İsmailzade Alay Bey	Kunduracılar Caddesi
Hacı Hatipzade Biraderler	Kunduracılar Caddesi
Hacızade Şükrü	Yeni Cuma Caddesi
Hacı Dursunzadeler	Kunduracılar
Hacı Salihzade Abdullah Mahdumları	Semerciler Dibi
Hacı Abdullahzade İbrahim	Semerciler Dibi
Hacı Abdullahzade Hamit	Kunduracılar Caddesi
Hacı Alizade Biraderler	-
Hacı Ömerzade Hüseyin	Semerciler
Hacı Garaçzade Ömer ve Biraderleri	Semerciler Dibi
Hacı Mıcıkzade Yusuf Ziya	Semerciler Başı
Hacı Mıcıkzade Mehmet Remzi	Semerciler Dibi
Hacı Yusufzade Hafız Ahmet	Kunduracılar
Hasan Efendizade Biraderler	Semerciler
Dervişzade Tahir	Kunduracılar Caddesi
Süleymanzade Abdullah Avni	Semerciler Başı
Rizeli Bederlizade İsmail Hakkı	Kunduracılar
Sağırzade Biraderler Manifatura Ticarethanesi Adresi: Sağırzade	Şubesi: İstanbul, Telgraf
Salihzade Hacı Ali	Kunduracılar Caddesi
Sarıalizade Kasım	Semerciler

Topalzade Habil ve Mahdumları
 Abdi Ağazade Mehmet Rüştü Mahdumları
 Alemdarzade Ali
 Granitzade Yakup
 Kanlızade Ali
 Kabamalazade Mehmet
 Kara Hasanzade Mehmet
 Karakullukçuzade Ali Manifatura Ticarethanesi
 Kara Mahmutoğlu Abdülkadir
 Kara Mustafazade Biraderler
 Kazazzade Hüseyin Manifatura Ticarethanesi
 Kantarcızade Mehmet Fahri
 Kitapçızade Biraderler
 Kerimoğlu Ömer Fevzi
 Kefeli Hacı Paşazade Hacı Mahmut
 Murtezazade Dursun ve Mahdumları
 Tuhafiye ve Manifatura Ticarethanesi
 Efendi Han: 25
 Murtezazade Biraderler Manifatura Ticarethanesi
 raderler
 Müftüzade Necmettin
 Murtezazade Abdurrahman
 Molla Ömerzade Abdülhamit
 Veli Mehmetzade Ali Rıza ve Mahdumları
 Veysel Murat
 Yomralzade Mehmet Bektaş ve Mahdumları
 Yomralzade Osman Nuri

Kunduracılar Çarşısı
 Yeni Cami Caddesi
 Yeni Cami Caddesi
 Kunduracılar Caddesi
 Yeni Cami Caddesi
 Semerciler
 Semerciler Başı
 Yeni Cami-i Şerif Karşısı
 Kemer Altı
 Kunduracılar
 -
 Yeni Cami Caddesi
 Balık pazarı
 Kemer Altı
 -
 Şubesi. İstanbul Aşır
 Telgraf: Mürtezazade Bi-
 Kunduracılar
 Kemer Altı
 Semerciler Başı
 Semerciler Başı
 Semerciler Başı
 Yeni Cami Caddesi
 Kemer Altı

Giyim kuşam sektöründe yer alan esnaf sadece iplikçiler, tuhafiyeciler ve manufakturacıardan oluşmuyordu. Kumaşı elbiseye dönüştürecek zanaatkâra, terziye ihtiyaç vardı. İmparatorluk döneminde daha çok gayr-i Müslimlerin elinde bulunan bu zanaat Nüfus Mübadelesi sonrasında Türk insanının kadını ve erkeğiyle en çok ilgi gösterdiği mesleklerden birisi olacaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da faaliyet gösteren terzhanelerden başta Zafer Milli Terzhanesi ve Hüseyin Terzi Atölyesi olmak üzere 20'den fazla terzhane vardı. Bu terziler Paris ve Londra'da oluşan moda akımlarını yakından takip ediyor ve müşterilerinin ilgi ve beğeni düzeylerine göre hizmet veriyorlardı. Terzilerin yanında hem Devrim kanunlarının bir gereği olarak hem de moda eksenli olarak takılan şapka için de bir sektör oluşmuştu. Bu talebi karşılamak üzere imalethaneler ve mağazalar açılmaya başladı. Kemeraltı mevkiinde faaliyet gösteren bu mağaza ve imalathanelerin belli başlıları şunlardı: Kara Mahmutzade Mustafa ve Mah-

dumları, Çapanzade Fahri ve Mahdumu Kasket ve Şapka Mağazası, Ali Nizami Askeri ve Mülki Şapka ve Kasket İmalathanesi. Bunların yanında kadınlar yönelik hizmet veren yazma tüccarları da vardı. Baba Yoğurtzade İhsan, Yakup Reiszade Yakup ve Mürtezazade Biraderler bu sektörde faaliyet gösteriyordu.

Sosyal yaşamın tanziminde ve gelişen moda akımlarına ayak uydurmada giyim kuşam kadar saç kesimi de önemliydi. Bu sektörde faaliyet gösteren berberlerin sayısı 30'a yaklaşmıştı. En tanınmış olanları; Uzun Sokak ve Meydan civarında hizmet veren Emniyet Perukârı Hasan Tahsin, İnşirah Perukâr Salonu, Zaman Perukârı ve Şark Perukârı idi.

Şehir yaşamının en vazgeçilmezlerinden biri de bakkallardır. Bugünkü gibi büyük alveriş merkezlerinden olmadığı bir dönemde temel mutfak ihtiyacının karşılandığı yerler olan bakkallar, aynı zamanda mahalle yaşamının ortak haberleşme ve bilgi akışı merkezleriydi. 1920'lerin ortalarında Trabzon'da 50'yi

Hacı Yakupzadelere ait
bir fatura, 1920'ler...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

TELEPHONE No 76
TÉLÉGRAMMES
HADJI YACOUB ZADÉ

مناظره و سفارشی
طریزون

HADJI YACOUB ZADÉ FRÈRES
Maison de Manufacture
TREBIZONDE

نومرو : ۷۶
طریزون : حاکم ادریس
طریزون : حاکم ادریس

نومرو : ۷۵۸

قوت : طریزون : حاکم ادریس
نومرو : ۷۶

ملاحظات OBSERVATIONS	نومرو No	عدد PIECES	مترو METRES	پارده YARDS	قیمت P R I X	نومرو L. Turques	قیمت Pices
۱۰ متر ریش		۱		۶۵	۹۱۰		۵۶۹۷۰
۱۱۰		۱		۶۶۰	۹۷۰		۵۵۴۹۰
							۵۰۴۱
							۵۹
							۵۱۹۰

HADJI YACOUB ZADÉ FRÈRES

aşkın bakkaliye dükkânı vardı. Bunların belli başlı olanları ekseriyetle Mumhaneönü mevkiinde toplananlardı. Geriye kalan bakkal dükkânları ise mahallelere dağılmıştı. Çok tanınmış olan bakkallar şunlardı: Selimoğlu Hüseyin, Pirzade Eşref, Piroğlu İsmail, Tahmiszade Temel Nücumi, Hacı Emin, Hacı Bayrakdarzade Mahmut oğlu Vehbi, Yunusoğlu Cermal, Ünlüzade Hakkı, Çakır Ahmedoğlu Kaptan, Hacıoğlu Mahmut Celalettin, Seyidialioğlu Halil, Çakıroğlu Harun ve İstanbul Bakkaliyesi idi. Bunlara halkın gıda ihtiyacını karşılamada faaliyet gösteren yağcı, şekerci ve lokantacıları da eklemek gerekir. Trabzon'da yağ ticareti yapanlar arasında Sakazade Derviş, Kaptan Feyzi ve Müezzinzade Hacı Emin en önde gelenlerdi. Şekercilerden Kantarcızade Biraderler, Saraçzade Remzi ve Dayızade Seyfi ön plana çıkanlardandı. Yirmiye aşkın lokanta ve kebabçıdan ise Belediye Bahçesi Lokantası, Ali Ga-

lip Numune Lokantası ve Zafer Lokantası en tanınmış olanlarıydı.

Trabzon el sanatları yönüyle tarihin eski dönemlerinden itibaren öne çıkmış bir Anadolu kentidir. Özellikle bakırcılık günümüze kadar etkisini sürdüren bir iş ve zanaat koludur. Geçmiş ile günümüz arasındaki bağı devam ettirmede rol almış olan Cumhuriyet dönemi Trabzon bakırcılarının belli başlı olanları şunlardı: İskenderoğlu Pir, Kazızade Ali, Bıyıkoğlu Temel, Pehlivanoglu Ali, Bıyıkoğlu Salim, Eyüpoğlu Zühtü Ustalar. Bakırcılar kadar önemli bir diğer zanaat kolu sandıkçılıktır. Sandıkçılıkta öne çıkmış ustalar; Komidoğlu Ahmet Usta, İzzet Usta, Caniklioğlu Ziya Usta, Değirmenci Ahmet Usta, Ali Usta ve Mehmet Usta idi. Sandıkçılıkla paralel seyreden bir iş kolu da mobilyacılık ve marangozluktu. Bu iş kollarında faaliyet gösteren ve bunlara malzeme temin eden kereste tüccarları şunlardı:

1934 Sanayi
Sergisi'nden bir
görüntü...
TTSO Arşivi

Mobilya ve Marangoz Üstaları

Adı	Adresi
Mustafazade Mehmet Ali	Uzun Sokak
Sufizade İsmail Hakkı Usta	Uzun Sokak
Saraçzade Mustafa	Uzun Sokak
Kalpazanoğlu Hasan	Sipahi Pazarı
Tarakçızade Hasan Usta	-
Bayraktarzade Bilal	Uzun Sokak
Marangoz Abdülfettah Kamil	Uzun Sokak
Marangoz Veysel	-
Doğramacı ve Beşikçi Ali Osman, Mehmet ve Osman Üstalar	-
Marangozcu Gani	-
Marangoz Tahmazoğlu Galip Üstalar	-
Bunların dışında küçük dükkânlar da vardı.	

1934 Sanayi
Sergisi'nden bir
görüntü...
TTSO Arşivi

Kereste Tüccarları	
Adı	Adresi
Hacı Hakkızade Salih Zihni	Taşhan
Hacı Kadızade Tahsin Kereste Fabrikası	-
Sadıkzade Arif Kaptan- Kereste Zahire Tüccarı	-
Melahsenoğlu Recep- Kereste	Maraş Caddesi
Aşçıoğlu Hamza- Kereste	Moloz Caddesi
Kösezade Ali Osman	Meydan-ı Şarki

Trabzon'u Türkiye çapında öne çıkartan iş ve zanaat kollarından birisi de saatçilik ve kuyumculuktur. Özellikle gümüş ve altın işlemeciliğinde ve 22 ayar hasır bilezik üretiminde Türkiye'de bu-

gün Trabzon'un saygın bir yeri vardır. Bu durum geçmişteki birikimin bir yansımasıdır. 1920'lerde Trabzon'da faaliyet gösteren saatçi, saraf, halıcı ve kuyumcuların belli başlı olanları şunlardır:

Saatçılar	
Adı	Adresi
Abdürrahimzade Şakir Mahdumları -Saat, Kuyumculuk	Kunduracılar Caddesi / Diğer şubesi: Sürmene'de
Hacı Mustafazade ve Şeriki Hafız Mehmet Hulusi Ahmet Hamdi -Saat ve Gözlük Ticarethanesi	Meydan-ı Şarkide Saatçi Hamdi
Kabazade Hacı Mehmet Nuri ve Mahdumları - Saat ve Gözlük Ticarethanesi	Kunduracılar Caddesi
Polathaneli Hacı Yusufzade Hafız Abdullah Fehmi- Saatçi	-
Bostanoğlu Temel- Tamirci	-

Saraf ve Halı Tüccarları	
Adı	Adresi
Topkarzade Sami Sarraf ve Halıcı	Balık Pazarı
Muratzade Abdussamet ve Şeyhzade Naki -Azerbaycan Halı ve Sarrafiye Ticarethanesi	Balık Pazarı
Modelzade Hasan -Mücevherat ve Sarrafiye Ticarethanesi	Balık Pazarı
Mehmet Hüseyinof- Sarrafiye ve Şapkacı	-

Kuyumcular	
Adı	Adresi
Dağıstanlı Kuyumcu Horuluzade İbrahim	Kuyumcular Çarşısı
Haliloğlu Mehmet Kemal	Kuyumcular Çarşısı
Abdul Halimzade Murat Naci	Kuyumcular Çarşısı
Dağıstanlı Mehmet	Kuyumcular Çarşısı
Kuyumcuzade Osman Kaptan	Kuyumcular Çarşısı

Trabzon'da bunların dışında tamirci düzeyinde bir iki kuyumcu daha vardı.

Trabzon, altın ve gümüş işlemeciliğinin yanında deri işlemeciliği ve ayakkabı üretiminde de ülke genelinde adından sıklıkla bahsettiren bir şehirdir. Bu özelliğini bugün kısmen korusa da son yıllarda deri işlemeciliği ve ayakkabı üretiminde meydana gelen teknik gelişmeler ve fabrikasyon üretim biçimi Trabzon'u bu alanda geriye itmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu sektörlerde faaliyet

gösteren şahıs ve işletmelerin sayısal varlığı ve bugün Trabzon'un ticarî yönden en işlek caddelerinden birisi olan Kunduracılar Caddesi'nin ve Tabakhane semtinin adları bile yukarıda ortaya koyduğumuz savı doğrulamada yeterli delilleridir. 1920'lerin ortalarında bu sektörde faaliyet gösteren tüccarların isim ve adresleri şu şekilde tablolandırılabilir:

Debbağ, Deri, Kösele	
Adı	Adresi
İmamzade Sadık ve Şeriki Kamburzade Halil -Kösele ve Kundura Levazımatı Ticarethanesi	Sarraflar Sokağı
Ulyazade Ahmet Rıza- Kösele, Deri ve Kundura Levazımatı Ticarethanesi	Telgraf Adresi: Trabzon Köseleci Ulyazade. Merkezi: İstanbul, Mercan, Sebil Sokak
Baltazade Ali Mahdumları -Kösele, Deri ve Kundura Levazımatı Ticarethanesi	Telgraf Adresi: Trabzon Baltazade Debbağhane
Hacı Hayri Mahdumu Hamdi	
Mescizade Biraderler -Kösele, Deri ve Kundura Levazımatı Ticarethanesi	Balık Pazarı
Hacı Derviş Ağazade Hacı Hayri	-
Hacı Hayri Mahdumu Hamdi	-
Hacı Hakkızade Salih Zühtü	-
Beşirzade Ali, Pirzade Mehmet	-
Serdarzade Hasbi	-
Mutizade Ahmet	-

1934 Sanayi Sergisi'nden bir görüntü...
TTSO Arşivi

Kunduracılar	
Adı	Adresi
Kafkas Kundura İmalathanesi	Uzun Sokak 163
Emin Usta	-
Hacı Oğlu İsmail Usta	-
Hacı Hüseyinzade Salih Usta	-
Hayri Usta	-
Akif Usta	-
Memişoğlu Ahmet Usta	-
Şehrizade Ahmet Usta	-
Cemal Hakkı Usta	-
Mehmet Faik ve Hüseyin Nazım Ustalar	-
Ulyazade Niyazi Usta	-
Abdulhalimzade İsmail Hakkı Usta	-
Ayrıca 60 dükkân çapulacı daha vardı.	

Kavafiye	
Adı	Adresi
Suyabatmazzade Zekeriya -Kavafiye, Tuhafiye	Kunduracılar Caddesi
Kadifecizade Mehmet Salih	Kunduracılar Caddesi
Kâhtazade Mahir	Kunduracılar Caddesi

Trabzon'un ticarî hayatında geçmişten günümüze kadar etkili olan bir meslek te Attarlıktır. Ekonomik olduğu kadar halk hekimliği boyutu da olan bu meslek; Trabzon'da babadan oğula intikal edip devamlılığını geleneksel çizgide sürdüren nadir mesleklerden biridir. Karadeniz dağlarının ve yaylalarının zengin florası tarih boyunca ortaya konulmuş olan yazılı eserlere hep konu olmuştur. 18 ve 19. yüzyıllarda bölgenin bu özelliği Batılı ülkelerin de dikkatini çekmeye başlamıştır. Bölgeye gelen botanikçi seyyahlar Karadeniz dağlarının zengin florasını incelemişler ve buradaki bitkilerden toplamış oldukları nünunelerle

Avrupa ilâç sanayisinin gelişip zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Bölgenin bu özelliği bugün dahi yerli ve yabancı bilim insanlarının dikkatini çekmektedir. Hastalıkların tedavisinde modern tıbbın ortaya koymuş olduğu yöntemlerin yanında alternatif tıbbın giderek önem kazanması attarlık mesleğini yeniden önemli bir konuma getirmektedir. Trabzon bu açıdan Türkiye'nin en önemli şehirlerinden birisi olmaya adaydır. 1920'lerde bu alanda faaliyet gösterenlerin sayısal varlığı bu mesleğin bugünü ve geleceği hakkında mukayese yapmamıza yardımcı olacak niteliktedir.

Attar ve Attariye	
Adı	Adresi
Başlıoğlu Ahmet Attariye Ticarethanesi	Mumhane Önü
Hacı Alizade Abdulkadir	Attarlar Çarşısı
Hacı Alizade Sait- Attariye ve Kırtasiye	-
Balabanzade Yusuf- Attar Perakende	-
Polathanelizade Biraderler- Attariye, Hırdavat, Kırtasiye, Zücaciye	-
Hacı Abdi Ağazade Bahadır- Attariye	-
Serdarzade Mehmet Fevzi- Attariye	-
Karlıklızade Mustafa ve Feyizzade Osman- Attariye ve Hırdavat	-
Şerifzade Mehmet Kemal- Attariye ve Hırdavat	-
Müderiszade Hacı Mustafa- Attariye ve Hırdavat	-
Vaazzade Hüseyin- Attariye ve Hırdavat	-

Bir liman kenti olan Trabzon, hiterlandında olan Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin hem tarımsal ürün ihtiyaçlarının karşılanmasında hem de buralarda üretilen hububatının ve diğer ürünlerin depolanması ve pazarlanmasında önemli bir fonksiyona sahipti. Bu yüzden Trabzon'da zahire tüccarları,

kantarcılar, gıda toptancıları ve komisyoncuları genel ticaret içerisinde önemli bir paya sahiptiler. Bu tüccarlar, ithalat ve ihracat işlemlerini hem iç hem de dış pazara yönelik olarak yürütmekteydiler. Trabzon ekonomisi içerisinde önemli bir paya sahip olan tüccarların iş alanları ve adresleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir:

Tüccar, Komisyoncu	
Adı	Adresi
Altmışdörtzade Hasan ve Biraderleri	Merkezi: Trabzon, Telgraf Adresi: Trabzon Altmışdört Şubesi: İstanbul'da Nurhan Altında Samsun Ambarı
İbrahim Reiszade İbrahim Mesud- Yumurta İhracat Tüccarı	-
İbrahim Reiszade Sadettin- Yumurta ve Bağ İhracat Tüccarı	-
Eczacı Mehmet- Koyun Üzerine Komisyon Muamelesi Yapar	-
Erzurumlu oğlu Ali Rıza Ticarethanesi	İskele Caddesi
Emirzadeoğlu Hasan- İhracat Tüccarı	-
Eyüpzade Daniş, Hacı Hüseyinzade Hamdi -İthalat İhracat	-
Çulhazade Mahdumları- İthalat ve İhracat	-
Hacı Hasan Şahbaz ve Biraderi	Telgraf Adresi: Trabzon Şahbaz
Hacı Hamdizade Atif- Tüccar ve Komisyoncu	Telgraf Adresi: Trabzon Hamdi
Hacı Arif Hafizzade Hayri ve Şeriki - Nakliyat Komisyoncusu	-
Hacı Ali Hafizzade Mahdumları- Ticaret-i Umumiye	-
Hacı Ali Hafizzade Hüseyin Avni -Tüccar ve Komisyoncu	Telgraf Adresi: Hüseyin
Hacı Ömerzade Hasan - Trabzon, Erzurum Nakliyat Komisyoncusu	-
Hacı Gülşenzade Murat - Yumurta İhracat Tüccarı	-
Hatibzade Emin ve Mahdumları- Tüccar ve Komisyoncu	Telgraf: Hatibzade
Dihkanzade Biraderler- Fındık, Yumurta, Ceviz İhracatı	-
J.J.Hoşteraser - İthalat İhracat	-
Sakazade Kemal- İthalat ve İhracat Tüccarı	Mektup Adresi: Sakızade Ke-
mal. Telgraf: Saki	
Saraçoğlu Mehmet Lütfi- Ticaret Odası Birinci	
Sınıf Komisyoncularından	-
Tokmakçızade Biraderler- İthalat, İhracat, Gümrük Muamelesi	-
Arapzade Salim Ticarethanesi- İç yağ tüccarı	Telgraf Adresi. Trabzon Arapzade Salim
Koç Alizade Hüseyin- İthalat ve İhracat Tüccarı	Pazar Kapısı
Kumruzade Dilber Mehmet ve Erzurumluzade	
Ahmet-Tüccar ve Komisyoncu	-
Kürtzade Ali- Yumurta İhracat Tüccarı	-
Tüccar ve Komisyoncu	Trabzon Anadolu Hanı
Müşirzade Ali- İthalat İhracat Komisyon Transit	Telgraf Adresi: Trabzon Cafer
Nemlizade Sabri -Ticaret-i Umumiye	Telgraf Adresi. Nemlizade Sabri
Nemlizade Mahdumları Trabzon Şubesi	Meydan-ı Şarki
Valizade Biraderler-Tüccar ve Komisyoncu	Şubesi: Bayburt, Erzurum Telgraf Adresi: Trabzon Vali
Yahya Reiszade Zekeriya- İthalat, İhracat, Transit,	
Komisyon, Bilumum Emtia-i Ticariye	-
Yunuszade Ali Şefik- Tüccar ve Komisyoncu	-

Hacı Mahmutzade Hafız
Salih tarafından yazılan
ticari bir mektup,
1920'ler...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

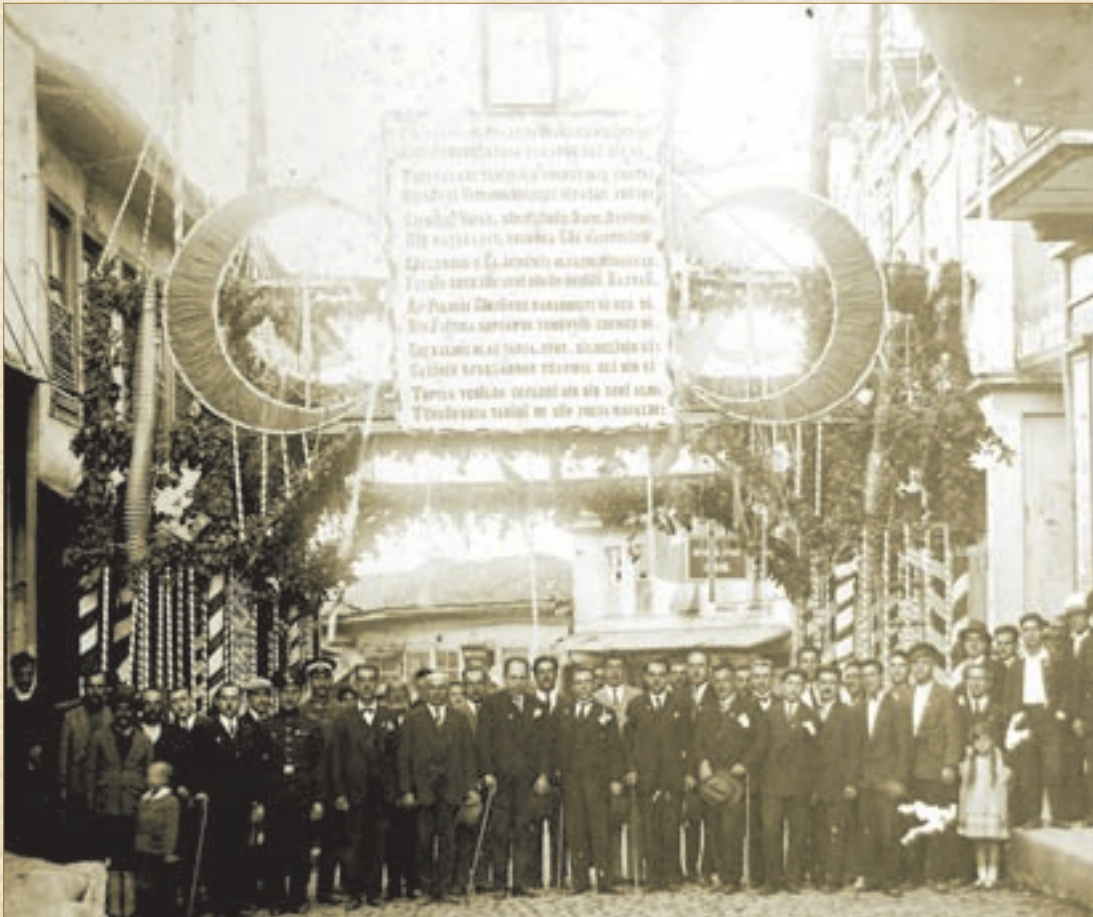
Kantariye Tüccarları

Adı	Adresi
Oğuzluzade Rasim ve Mahdumları- Kantariye Ticarethanesi	Telgraf Adresi: Oğuzluzade Rasim
Alaybeyizade Cemal ve Mahdumları-Kantariye ve Hazır Elbise	-
Eyüpzade İbrahim-Kantariye Tüccarı	-
Barutçuzade Hacı Ahmet Mahdumları-Kantariye ve İhracat	-
Bekirzade Ali Salim- Kantariye Ticarethanesi	Kunduracılar Caddesi
Celalzade Harun- Kantariye Ticarethanesi	Telgraf Adresi: Trabzon Celalzade
Çakmakçızade Abdullah ve Şeriki Ali- Kantariye Tüccarı	-
Çilingirzade Halim Hilmi- Kantariye Tüccarı	-
Hacı İbrahimzade Hacı Ahmet -Kantariye ve Fındık Tüccarı	Telgraf: Trabzon İbrahim
Hacı Hamdizade Vehbi Mahdumları -Kantariye ve Komisyon	Telgraf: Trabzon Afif
Hacı Salih Kaptanzade Ali Nazmi Mahdumları-	
Kantariye ve Demir Edevatı Tüccarı	Telgraf (Kaptanzade) Telefon-41
Hacı Arif Kaptanzade Ahmet Hamdi ve Mahmut - Kantariye Tüccarı	-
Hacı Haşimzade Hacı Abdullah - Kantariye Tüccarı	-
Sandıkçızade Selahattin -Kantariye Ticarethanesi	Soğan Pazarı
Subaşızade Biraderler- Zahir ve Kantariye Ticarethanesi	Trabzon'da Subaşızade Biraderler
Tavilzade Arif Hikmet-Türkiye Kantariye Mağazası	Telgraf Adresi: Trabzon'da Arif
Abdullahzade Mehmet İbrahim - Kantariye Tüccarı	-
Ömer Ağazade Biraderler- Kantariye, Müteahhitlik, Komisyon	Şubeleri. Bayburt, Kars

Telgraf adresi: Ömer Ağazadeler	
Falcızade Biraderler- Kantariye Ticarethanesi	Balık Pazarı
Kara Mustafazade Mustafa Memiş Yazıcızade Biraderler- Kantariye ve Zahir Tüccarı	Telgraf: Trabzon Faik Balık Pazarı
Kazancızade Ali ve Hüseyin- Kantariye Tüccarı	Semerciler Dibi
Kalaycızade Biraderler- Kantariye ve Bakkaliye Ticarethanesi	Telgraf: Kundupzade Halit
Kundupzade Halit- Kantariye ve Demir Alatu Ticarethanesi	-
Trabzonlu Mahmutzade İbrahim- Kantariye Tüccarı	Telgraf: Müftüzade
Müftüzade Hacı Mehmet -Kantariye ve Dakik Ticarethanesi	Telgraf: Memiş Yazıcızade Abdullah
Memiş Yazıcızade Abdullah Mahdumları- İhracat ve Kantariye Ticarethanesi	
Nimbıyıkzade Biraderler- Kantariye Ticarethanesi	Telgraf: Nimbıyık Kemal
Nimbıyıkzade Hamdi ve Mesut- Kantariye Ticarethanesi	Telgraf: Nimbıyıkzade Hamdi ve Mesut

Zahire Tüccarları

Adı	Adresi
Bağdadizade Hafız İsmail ve Mahdumları- Zahir Tüccarı	Mumhane Önü
Hacı Emin Alemdarzade Ahmet- Zahir tüccarı	Attarlar Çarşısı
Havzanoğlu İbrahim ve Mahdumu Hasan- Zahirerci	Debbağhane Cıvarı
Abdi Ağazade Ali-Zahirerci	Mumhane Önünde Dere Boyu Sokağı
Gülezzade İlyas Sami Ticarethanesi- Zahir, Bakkaliye	Aşçılar İçi
Faizzade Kazım- Zahirerci	-
Ali İhsanzade Genç Ağa- Zahirerci	-

Cumhuriyet'in ilk yılında Trabzon'da resmi bir tören...

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülke genelinde büyük bir imar ve bayındırlık hamlesi başlatılmıştır. Bu hamle, hem asırlardan beri ihmal edilmiş olan hem de 20.yüzyıl başlarında meydana gelen savaşların tahrip etmiş olduğu Anadolu coğrafyası için gerekli, öncelikli, hatta elzem bir durumdu. Anadolu bu yıllarda adeta şantiyeye dönmüştü. İmar faaliyetlerinin ve bayındırlık hizmetlerinin yoğun yaşandığı şehirlerden biri de Trabzon'du. 1916-1918 yıllarında işgal görmüş olan bu şehirde kalkınma ham-

lesinin yapılması, yaraların hızlı bir şekilde sarılması ve eski acı günlerin unutturulması kadar tabii bir şey olamazdı. Büyük ölçüde devlet eliyle sürdürülen bayındırlık hizmetlerinde ve kendini toparlayan halkın meskenlerini onarma ve yenileme işlemlerinde; bunlara inşaat malzemesi temin edecek bir esnaf zümresine ihtiyaç vardı. Bu da kısa sürede oluştu. 1920'lerin sonlarına doğru Trabzon'da faaliyet gösteren demirci, demir ve hırdavat esnafı ile ilgili tablolar aşağıda verilmiştir:

Demirci	
Adı	Adresi
Hacı Kurbanoğlu İsmail	Uzun Sokak
Kazaz Abdürrahimzade Osman Nuri-Çuha ve Kazmir	Kunduracılar Caddesi
Hacı Genç Alizade Biraderler-Hazır Elbise	Tarakçılar İçi
Mollazade Mulur- Abacı ve Hazırcı	Semerciler Başı

Hırdavat-Demir	
Adı	Adresi
Büyükgzade Biraderler	Sıra Mağazalar
Pirzade Fazlı- Hırdavat, Züccaciye Ticarethanesi	Semerciler
Çehrelizade Biraderler	Kunduracılar Caddesi
Bekirzade Biraderler- Hırdavat, Züccaciye, Kırtasiye	Kunduracılar Caddesi
Hacı İbrahimzade Ömer ve Şeriki Dursun	Semerciler
Hacı Samizade Ahmet	-
Hacı Ömerzade Ahmet Tevfik- Hırdavat, Kırtasiye	Semerciler
Hartamaszade Abdülbaki Mahdumları	Bakırcılar İçi
Şehr Alizade Biraderler	Meydan-ı Şarki
Topal Alizade Biraderler	Uzun Sokak: 159
Ali Efendizade Nuri	-
Kuzinzade Biraderler- Hırdavat ve Züccaciye	-
Mehmetzade Ali Ekber- Hırdavat	-
Şeyhzade Yusuf Nidai-Hattat, Hakkak, Tablacı	Uzun Sokak: 101

Demir Ticarethanesi	
Adı	Adresi
Çolakzade Halim ve Mahdumu- Alat-ı Cedidiye Ticarethanesi	Çolakzade Halil ve Mahdumu
Hacı Hattatzade Eşref ve Mahdumu Ruhi	Kemer Altı
Kundupzade Mustafa- Ham Deri, Çelik Tüccarı	-
Bekirzade Osman- Ham Deri, Çelik Tüccarı	-
Hacı Ahmetzade Süleyman ve Mahdumları	Sandıkçılar Çarşısı

Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi tarafından 1927 yılında basılan Trabzon'un Ticarî ve İktisadî Rehberi'nde yer alan ve şehrin iktisadî ve ticari profilini ortaya koyan verilen tabloları yukarıda değerlendirilmiştir. Bunların dışında daha küçük ölçekte faaliyet gösteren iş kolları da mevcuttur. Bunları şu şekilde harmanlayabiliriz: Balık yağı sektöründe; Rumelilizade Mustafa Mahdumları ve Çakırzade Veysel, züccaciye alanında; Hacı Seyyidzade Ömer Lütfi, Kabranzade Mustafa Hilmi, İskenderzade Kemal ve Osman Paşazade Hakkı ve Hacı Ahmetzade Biraderler, saraçlıkta; Emir oğlu Hüseyin, Karşıoğlu Musa Kazım, Uzun İsmailzade Hüdaverdi, sinema sektöründe; Harunlu Yıldız Sineması, gazete ve matbaacılıkta; İkbâl Gazetesi Yeni Yol Gazetesi, Deve Kuşu Gazetesi, İkbâl Matbaası İstanbul Matbaası ve Şark Mat-

baası; fotoğrafçılıkta; Mümtaz Fotoğraf Atölyesi ve Türk Meserret Fotoğrafhanesi, kırtasiyecilikte; Mektepliler Pazarı ve Kitabî Hamdi Müessesesi- Büyük Kırtasiye Mağazası, ağızlıkçılıkta; Mehmet oğlu Hüseyin Hüsnü, makinecilikte; Singer Dikiş Makineleri Trabzon Şubesi, mahrukat (yakacak) alanında; Saraçzade Kazım, Kazazzade Mustafa ve Kolcuoğlu Mustafa, yorgancılıkta; Sürmenelizade Ahmet Remzi Efendi, Şerifzade Osman Efendi, Biraderzade Hüseyin Efendi, Hacı Ömerzade Ahmet Efendi ve Selimzade Hüseyin Efendi ve deniz işletmeciliği sektöründe, Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi, Yelkencizade Vapurları Trabzon Acenteliği ve Yolsuzzade Ali Şefik- İstanbul Vapurları.

Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi vapurlarının İstanbul-Hopa arasında yolcu taşıyorlardı. Fiyat tarifesi ise şöyleydi:

	Güverte/Kuruş	İkinci mevki/Kuruş	Birinci mevki/Kuruş
Trabzon, Tirebolu, Görele	100	500	700
Trabzon, Giresun	200	800	1200
Trabzon, Ordu	250	800	1200
Trabzon, Fatsa, Ünye	300	1000	1500
Trabzon, Samsun	300	1200	1600
Trabzon, Sinop, İnebolu	400	1400	1800
Trabzon, İstanbul	800	2500	4000
Trabzon, Of, Sürmene	200	600	900
Trabzon, Rize	200	700	1000
Trabzon, Hopa	400	800	1200

Trabzon iskelesi...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

Yelkencizade Vapurları Trabzon Acenteliği Trabzon-İstanbul arasında Vatan, Samsun, Anadolu, Trabzon va-

purları ile yolcu taşıyordu. Fiyat tarifesi şöyleydi:

Tarife	Güverte	İkinci mevki	Birinci mevki
Trabzon-Samsun	400	800	1000
Trabzon-İnebolu	400	900	1100
Trabzon-İstanbul	700	2000	2500

Bunların dışında Kefelizade Hamdi Kumpanyası da hem deniz hem de kara taşımacılığı alanında hizmet vermekteydi. Tarifeleri ise şöyleydi:

Trabzon'da vapura binmek ve inmek	Sandal ücreti	75 (kuruş)	
25 kilodan fazla beher yükten	Sandal ücreti	25 (kuruş)	
Trabzon'dan Polathane'ye	Otomobil	1 kişi için	100 (kuruş)
Trabzon'dan Vakfıkebir'e	Otomobil	1 kişi için	250-300 (kuruş)
Trabzon'dan Sürmene ve Araklı'ya	Otomobil	1 kişi için	250 (kuruş)
Trabzon'dan Of'a	Otomobil	1 kişi için	300 (kuruş)
Trabzon'dan Gümüşhane'ye	Otomobil	1 kişi için	1500 (kuruş)
Trabzon'dan Bayburt'a	Otomobil	1 kişi için	2000 (kuruş)
Trabzon'dan Erzurum'a	Otomobil	1 kişi için	2500 (kuruş)
Trabzon'dan Erzincan'a	Otomobil	1 kişi için	2500 (kuruş)

Şehir içinde görev yapan dolmuşlar...

Yukarıda uzun bir şekilde anlattığımız ve iş kollarına ayırarak tasnif edip tablolar halinde verdiğimiz Trabzon esnaf ve tüccarının öncü isimlerinin fotoğrafla-

rı da Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi'nde yayınlanmıştı. Aşağıdaki resimler bu gazeteden kopyalanmıştır.

Trabzon Valisi
Said Bey

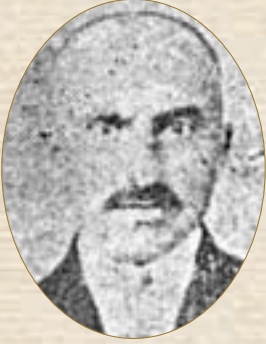
Trabzon Belediye Reisi
Hüseyin Bey

Trabzon Ticaret
Odası Reisi
Daniş Bey

Tüccardan Yahya
Reiszade Zekeriya
Bey

Tüccardan Emirzade
Hasan Bey

Tüccardan Sakazade
Kemal Bey

Milli Oto Trabzon
Şubesi Müdürü
Seyfi Bey

Mensucat İmalathanesi
Müdürü Hacı
Hüseyinzade Hamdi Bey

Bağ Tüccarı Sakazade
Ahmet Hamdi Bey

Tüccardan Ulyazade
Ahmet Rıza Bey

Fındık Fabrikatörü
Sarıcazade Behcet Bey

Tüccardan Sufizade
Mehmet Bey

Köseli ve Deri Tüccarı
Baltazade Ali Bey

Ticaret Odası Baş
Katibi Refik Bey

Otomobil ve Şoför
Mektebi Müdürü
İbrahim Bey

Fındık Fabrikatörü
Dihkanzade Hikmet
Zihni Bey

Tüccardan
Altmışdörtzade Salih
Bey

İplik ve Pamuk
Tüccarı Salih Zeki
Bey

Tüccardan Hacı
Hattatzade Eşref Bey

Kantariye Tüccarı
Bekirzade Salim Bey

Tüccardan Müşirzade
Ali Bey

Tüccardan
Nimbiyıkzade Ahmet
Hamdi Bey

Singer Şubesi Müdürü
İbrahim Nahit Bey

Kavafiye Tüccarı
Suyabasmazzade
Zekeriya Bey

Saat Tüccarı
Abdülhalim Bey

Zahire Tüccarı Abdi
Ağazade Ali Bey

Diş Tabibi
Saadettin Bey

Şekerci Kantarcızade
Emrah Bey

Manifatura ve Hazır
Elbiseci Hacı Ömerzade
Hasan Hüsnü Efendi

İplik ve Pamuk
Tüccarı Necati Bey

Kırtasiye ve Tuhafiye
Tüccarı Faruk Bey

Şapka ve Kavafiye
Tüccarı Mustafa Bey
Mahdumu Naci Bey

Tüccardan Memiş
Yazıcızade Faik Bey

Zahir ve Bakliyat
Tüccarı Kölezade
İlyas Bey

Tüccardan Falcızade
Abid Bey

Bakkaliye Tüccarı
Salim Oğlu Selahattin
Bey

Hacı Salih
Kaptanzade Ali Nazmi
Bey

Tüccardan Yamuk
Osmanzade Biraderlerden
Süleyman Sırrı Bey

Tüccardan Büyükgzade
Naci Bey

Tüccardan Hozanoğlu
İbrahim Mahdumu
Hasan Efendi

Mektepliler Pazarı
Hacı Köse Ömerzade
Servet Bey

Kuyumcu Kemal Bey

İNşirah Perukârı Sahibi
Ali Rıza Bey

Şark Perukârı Mahmut
Nedim Bey

Merde Perukârı Recep
Hüsnü Bey

Mahrukât Tüccarı
Kazazzade Mustafa
Efendi

Çapulacı Hamdi Usta

Vakfıkebir Belediye
Katibi Ali Rıza Efendi

Tüccardan Hasan
Efendizade Yusuf Efendi
Kâtibi Halit Efendi

Araklı'da Tüccardan
Çavuşzade Hafız
Süleyman Efendi
Kâtibi Kibar Efendi

Araklı'da Tüccardan
Hasaңebizade Nihat
Bey

Sürmene Tüccarından
Kulaçzade Şevket
Mahdumu Kazım Bey

Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi tarafından 1927 yılında basılan Trabzon'un Ticarî ve İktisadî Rehberi'nde sadece şehir merkezinin tüccar profili ortaya çıkartılmamıştı. Bu rehperde Akçaabat, Vakfıkebir, Beşikdüzü, Araklı ve Sürmene'nin idarecileri ve tüccarları da listelenmiştir.

Akçaabat: Trabzon'un 15 km batısında yer alan bu ilçenin 1927 nüfus sayı-

mına göre belediye sınırları dâhilindeki nüfusu 660 hanede 3.400 idi. 88 köyü olan bu ilçenin genel nüfusu ise 57.000'dir. Kazanın en önemli ihraç ürünü tütündü ve yılda 1.150.000 kilo üretiliyordu. Bunu dışında kazadan yağ, fasülye ve yumurta da ihraç edilmekteydi.

Akçaabat'ın 1927 itibariyle yönetici ve tüccar zümresi aşağıdaki gibidir:

Yöneticiler	
Belediye Reisi	Serdarzade Münir Bey
Belediye Heyeti	Kamilzade Mehmet, Tarakçızade Hüseyin, Topsakaloğlu Osman, Yıkıcızade Mustafa, Osmanzade Ahmet, Çolakzade Ali, Kazancızade Ömer Efendiler

Tüccarlar	
Adı	Adresi
Serdarzade Münir- Tütün Tüccarı	Telgraf Adresi: Polathane Münir
Hacı Osmanzade Biraderler- İthalat ihracat	Telgraf Adresi Polathane'de İzzet
Çolakzade Biraderler- Tütün, Komisyon	Merkezi: Polathane, Şubesi: İstanbul'da Galata'da Çolakzade Kamil Efendi
Çolakzade Mahmut ve Kölezade Ahmet- Yaprak Tütün ve Zahire Ticarethanesi	Telgraf Adresi: Polathane'de Mahmut Ahmet
Kolotzade Abdi- Tütün, Demir, Gübre üzerine Muamele Yapar	-
Molla İbrahimzade İbrahim- Polathane Trabzon Arasında Otomobil İşletir	-
Molla Osmanzade Mustafa Sabri -Manifatura Tüccarı	Telgraf Adresi: Manifaturacı Mustafa Sabri

Polathane'de güzel gazinolar, iki lokanta, perukâr, otel ve saire vardır.

Büyük Liman/Vakfikebir Kazası

Kaymakam	Hasan Derviş Bey
Ziraat Bank Memuru	Naci Efendi
Belediye Reisi	Hafız Gülşen Efendi
Ticaret Odası Reisi	Ali Rıza Efendi
Belediye Kâtibi	Tüccardan Zamaniszade Ali Efendi

Vakfikebir Kazası Tüccarları

Adı	Adresi
Bahadırzade Ali ve Şeriki Zamaniszade Ali- İthalat-İhracat	Telgraf: Vakfikebirde Bahadırzade Ali
Hacı Hasanzade Sabri İthalat-İhracat	Telgraf: Vakfikebir'de Hacı Hasanzade Sabri
Hacı Süleymanzade Biraderler- Manifatura Tüccarı	Telgraf: Vakfikebir'de Hacı Süleymanzade Biraderler
Zamaniszade Ali ve Mahdumları- İthalat-İhracat	Telgraf Adresi: Zamaniszade Ali
Abdizade Osman İthalat- İhracat	Telgraf Adresi: Abdizade
Kuleinzade Hafız Ethem- İthalat-İhracat	Telgraf Adresi: Kuleinzade Hafız Ethem
Kara Musaoğlu Hasan- Kundura ve Kundura Levazımatı	Vakfikebir'de Kalyon Sokağı
Midillizade Yunus- İhracat ve Manifatura Tüccarı	Telgraf Adresi: Midillizade

1950'lerde Vakfikebir...

Şarlı (Beşikdüzü) Nahiyesi Tüccarları

Adı	Adresi
Kovilzade Ahmet-Manifatura, Mısır, Un Üzerine İthalat, Fındık, Fasulye, Yağ İhracatı Yapar	Telgraf Adresi: Kovilzade Ahmet
Hüseyin Alizade Mehmet- Mısır, Manifatura, Un Üzerine İthalat, Fındık, Fasulye, Yağ İhracatı Yapar	Telgraf Adresi: Hüseyin Alizade Mehmet
Abdullah Hasip -Manifatura ve Tuhafiye Ticarethanesi	

Sürmene Kazası

Kaymakam	Sadettin Bey
Belediye Reisi	Ali Rıza Bey
Aza	Kulaçzade Ahmet, Çakırzade Salih, Hacı Beyzade Arif, Karabıçakzade Celal, Hondurzade Hafız Salih, Küçükali İsmail, Bektaşzade Sadık Reis Efendiler
Ticaret Odası Reisi	Aziz Ağazade İsmail Bey
Reis-i sani	Çilingirzade Hasan, Muavin-i evvel Kulaçzade Hasan, Muavin-i sani Hacı Beyzade Arif
Azalar	Dilaverzade Mustafa, Kırılmaz Ali, Molla Mustafazade Ahmet, Çakırzade Dursun, Abdülkerimzade Ali Osman, Kefelizade Kamil, Küçükkalizade Ahmet Efendiler

Sürmene Tüccarları

Adı	Adresi
Aziz Ağazade İsmail- İthalat ve İhracat	Şubesi: Erzurum, telgraf: Aziz Ağazade
Çilingirzade Hasan Tahsin- İthalat ve İhracat	Telgraf: Sürmene'de Çilingirzade
Ömeroğlu Hasan- İhracat Tüccarı	Telgraf: Sürmene'de Ömer oğlu Hasan
Hayrizade Hacı Yusuf- İhracat	Telgraf: Sürmene'de Hayrizade Hacı Yusuf
Molla Hasanzade Ömer- İthalat ve İhracat	Telgraf: Sürmene'de Ömer
Kulaçzade Şevket ve Mahdumları	
Hacı Beyzade Arif Efendi- İthalat ve İhracat	
Molla Mustafazade Ahmet- İthalat ve İhracat	
Küçük Alizade Ahmet Efendi- İthalat ve İhracat	
Hacıbeyzade Cafer Efendi- İthalat ve İhracat	
Kömürcüzade Ali Efendi- İthalat ve İhracat	
Efendizade Mehmet Efendi- İthalat ve İhracat	
Kerimzade Dursun Efendi Mahdumları- İthalat ve İhracat	
Çakırzade Dursun- Balık Yağı Tüccarı	
Dilaverzade Mustafa Efendi- Manifatura Tüccarı	
Kefelizade Kamil Efendi- Manifatura Tüccarı	
Kır Alizade İsmail Efendi- Manifatura Tüccarı	
Hasanağazade Osman Ağa- Manifatura Tüccarı	
Kefelizade Mahmut Efendi- Manifatura Tüccarı	
Çakırzade Salih Efendi- Manifatura Tüccarı	
Ömer Oğlu Hafız Ömer Efendi- Manifatura Tüccarı	

Karadere (Araklı) Nahiyesi

Nahiye Müdürü	Hüseyin Hüsnü Bey
Belediye Reisi	İsmail Çebizade Ömer Bey
Ticaret Odası Reisi	Hasan Çebizade Nihat Bey
Rüsumat Memuru	Şükrü Efendi
Liman Reisi	Kasımpaşalı Hakkı Bey
Posta ve Telgraf Müdürü	Müştak Efendi
Belediye Kâtibi	Yusuf Ziya Efendi

Karadere (Araklı) Nahiyesi Tüccarları

Adı	Adresi
İsmail Çebizade Hüseyin Hüsnü- İthalat ve İhracat	Telgraf Adresi: İsmail Çebizade Hüseyin Hüsnü
İsmail Çebizade Hakkı- İthalat ve İhracat	Telgraf Adresi: İsmail Çebizade Hakkı
Hacı Tufanzade Ali- İthalat ve İhracat	Telgraf Adresi:
Hacı Alizade Hasan- İhracat	Telgraf Adresi: Araklı'da Hacı Alizade
Hasan Çebizade Nihat ve Şürekâsı- İthalat	
Hasan Çebizade Yakup- İthalat ve İhracat	Telgraf Adresi: Hasan Çebizade Yakup
Hüseyin Efendizade Yusuf Efendi- İthalat ve İhracat	Telgraf Adresi: Hüseyin Efendizade Yusuf Efendi
Mahmut Çebizade Yakup- İthalat ve İhracat	Telgraf Adresi: Mahmut Çebizade Yakup

3.1.8. Ticaret Kongreleri

Ticaret ve Sanayi Odaları'nın Cumhuriyet devrinde, 1925 yılında yeniden yapılandırılması ile birlikte Ticaret Mıntıka Kongreleri'nin düzenlenmeye başladığını görmekteyiz. Doğu Karadeniz Bölgesi Ticaret Mıntıka Kongrelerinin öncülüğünü Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası yapmaktaydı.

Trabzon Mıntıkası Ticaret Kongresi, Trabzon, Rize ve Giresun'dan temsilcilerin katılımıyla 19 Eylül 1926 günü çalışmalarına başladı. Kongrenin açılış konuşmasını Trabzon Ticaret Odası Başkanı Daniş Bey yaptı. Kongre Başkanlığına Ruhi Bey seçildi. Ruhi Bey'in olmadığı zamanlarda Baytar Şevket Bey, başkan vekili sıfatıyla kongreyi yönetti. Kongre, mutad olduğu üzere Cumhurbaşkanlığı Mustafa Kemal Paşa'ya, Başbakanlık İsmet Paşa'ya Ticaret Bakan Vekili Rahmi Bey'e telgraflar gönderdi. Trabzon Mıntıka Kongresi çalışmalarını yürütmek üzere Umumi Encümen ve Hususi Encümen adıyla iki encümen oluşturdu. Umumi Encümen; Osman Nuri

(Giresun), Nemlizade Sabri (Trabzon) Hatipzade Mustafa (Trabzon), Hafız Serdarzade Cemil (Trabzon), Muharrem (Rize) ve Müşirzade Ali (Rize) Beylerden teşekkül etti. Hususi Encümen ise; Kıtıpcıade Mehmet (Trabzon), Polathanelizade Celal (Trabzon), Nimbıyıkzade Mahmut Muharrem (Trabzon), Müftüzade Temal Nücumi, Seyyid Yazıcızade Şevket (Trabzon) Beylerden oluştu. Bu encümenlerden gelen raporlar kongrede tartışılmakta ve bir karar bağlanmaktaydı. Kongre kararlarında, ticarete şirketleşmeye giderek ihracat ve ithalat şirketlerinin oluşturulması, böylece üreticilerle doğrudan bağlantı kurarak araçların ortadan kaldırılması tavsiye edilmiştir. Ticarete, yol, liman ve antrepoların önemine işaret edilerek bu ihtiyaçların yeterli hale getirilmesi üzerinde durulmuştur. Özellikle de kredi sıkıntısı dile getirilmiş olup Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankasının kredi temininde yetersiz kaldıkları hatırlatılarak Trabzon'da yeni banka şubelerinin faaliyete geçirilmesi önerilmiştir. Kongrede ayrıca vergi meseleleri de görüşülmüş, umumun men-

1934 Sanayi Sergisi...
TTSO Arşivi

faati için vergilerin zamanında ödenmesi tavsiye edilmiştir. Tüketim vergilerinin birleştirilerek tek bir vergi olarak maktu- en alınması gerektiği üzerinde de durulmuştur. Zira tüketim vergisi şeker, tuz, gazyacı vb. her ürün için ayrı ayrı ve yüksek oranlarda alındığı için halkı büyük sıkıntıya sokmaktadır. Kongrede transit yol meselesi de ele alınmıştır. Umumi Encümenin, İran Transit Yolu- nun yapılması hakkındaki görüşü, Tica- ret Müdürü Şakir Bey'in de açıklamaları dikkate alınarak kabul edilmiştir. Trab- zon Valisi ise yaptığı açıklamada, Trab- zon-Erzurum yolunda asayişin kesin ola- rak sağlandığını belirterek yolun işleme- sine büyük önem verdiklerini ifade et- miştir. Vali Bey, Trabzon-Erzurum yolu- na öncelik verdiklerini ve bu yol için ge- lecek sene bütçesinden sarfiyat yaptık- larını da belirtmiştir.²⁹⁶

1929 ve 1931 yıllarında yapılan Tica- ret Mıntıka Kongre Kararlarını Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası yayınlamıştır. 1928 yılında gerçekleşen Harf İnkılabı sonrası yapılan kongrelerin kararları ye- ni harfli Türkçe ile bastırılmıştır.

1929 Trabzon Ticaret Mıntıka Kon- gresi'nin başkanlığını Ziraat Bankası Müdürü Nusret Bey yapmıştı. Divan kâ- tipliklerini Trabzon Ticaret ve Sanayi

Odası Başkâtibi Osman Cudi ve Ticaret Borsası Komiseri Fehmi Beyler yapmış- lardı.

1929 Kongresi'nin kararlarına baktı- ğımızda ilk olarak dikkati çeken husu- sun önceki kongrelerde olduğu gibi Trabzon-Kızıldize yolu, liman ve transit işleri olduğunu görüyoruz. Bu konu 1928'de yapılan kongrede de gündeme gelmişti. 1929 kongresi açılırken Nafia vekili Recep Bey'e bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafa Recep Bey tarafından verilen cevap rapora aynen geçirilmiştir. Bakan, telgrafında Cumhuriyet Hükümetinin iz- lemekte olduğu yol ve ulaştırma ile ilgili politikanın bir özetini yapmıştır. Bu çe- çevede 670 kilometre uzunluğunda olan Trabzon-İran yolunun ıslah edilip, yaz ve kış kullanılabilir hale gelebilmesi için hü- kümetin yabancı sermayeyi de işin içine çekebilmek için tedbir arayışı içerisinde olduğu ve bu yolun devlet yolları kapsa- mına alınacağı belirtilmekteydi.

1929 Kongresi'ne damgasını vurmuş olan Trabzon-Kızıldize yolunun yapılma- ması ve işlerlik kazanmaması dolayısıy- la bu hat üzerinden yapılan ticaret hac- minin yıldan yıla azaldığından bahsedil- miş; kongre kararlarına bir önceki kon- grede alınan kararlar temenni olarak yerleştirilmiştir. Devlet yolu kapsamına alınan bu hattın inşası için yerli ve ya- bancı sermaye yatırıma davet edilmiştir.

Bu kongrenin gündeminde yer tutan konulardan biri de liman meselesiydi. Trabzon limanının korunaklı olmamasın- dan ötürü fırtınalı havalarda gemilerin 25 kilometre batıda Akçaabat limanına sı- ğındığının altı çizilerek bu konuda ihtiya- cı karşılayacak düzeyde bir hamlenin yapılması istenmiştir. Bu konuda 1928 Kongresi'nde Trabzon'da 300 metre uzunluğunda bir mendireğin inşa edil- mesi kararı alınmıştı. Bu karar aynen kabul edilmiş ve tekrar edilmiştir.

1929 Kongresi'nde ihraç ürünlerinin iktisadî gelişmede önemli yer tuttuğu, bu ürünlerin dış pazardaki rekabet şansını artırmak için vergi indirimi başta olmak üzere kolaylıkların sağlanması isteniyor- du. Yapılan öneriler şunlardı:

296 Sadık Sarısamam, "Samsun ve Trabzon Mıntıka Ticaret Kongreleri (Ağustos-Eylül 1926)", Atatürk Yolu, Kasım 1997, Cilt:5, Sayı: 20, s. 457-461.

1- Her türlü ihracat emtiasından alınmakta olan muamele vergisinin bilimum ihracat eşyasından alınmaması,

2- Vücut ve lüzumunu aynı farz derecesinde kabul ettiğimiz tayyare kuvvetleri için bir hizmet-i müfthire olarak ihracat eşyasından % 1 hesabıyla ianeyi herkes seve seve vermekte ise de sevk ve ihraç edilen emtianın sermaye hesabına mal edilmekte olmasına nazaran yine mahreç pazarlarında rekabete maruz kalmak tesirinden hali olmadığı için bunun da ihracat emtiasına teşmil edilmemesi, yine memleketin selâmet-i iktisadiyesi namına zaruri görülmektedir. İthalat eşyasından da memleketin her tarafında siyenen aynı derecede alınması,

3- İhracat emtiasının bâlâda muharrer iki madde ile beraber diğer kuyut ve şuruttan azade olarak gümrükten ihracının sürat ve suhuletle ve yalnız istatistik muamelâtı için rusumat idarelerine bir ihbariye varakası verilmek suretiyle sevk ve ihracının temini.

Bunlarla birlikte ithalat eşyasından alınacak verginin azaltılması durumunda ülkedeki pahalılığın azalmasına yardımcı olacağı da yapılan öneriler arasında yer almaktaydı.

Trabzon limanında vapurların tahmil ve tahliyesi imtiyazlı bir şirketin elinde olduğu için vapurlardan tahliye edilen eşya için mavuna ücretinden başka bir de hamaliye ücreti alındığı buna bir de Rüsumat İdaresi'nin almış olduğu ikinci bir hamaliye ücreti eklendiğinde malın fiyatının yükseldiği, dolayısıyla bu sorunu aşmak için tedbir geliştirilmesi gerektiğinin altı çiziliyordu.

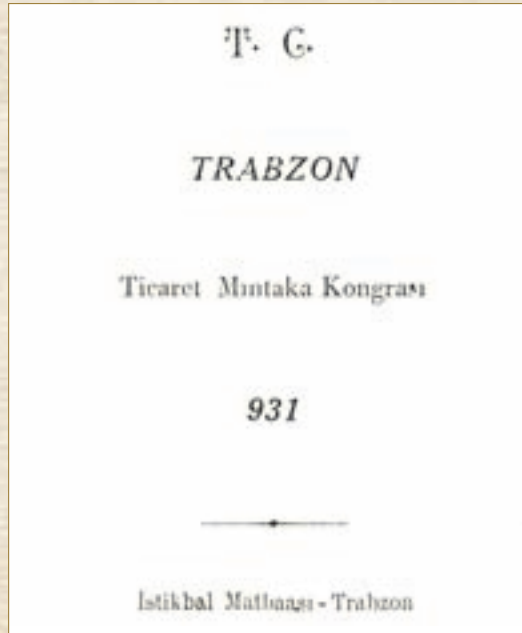
Kongrenin gündeminde yer alan konulardan bir diğeri faiz meselesi idi. Bu konu şehir ve köy faizi olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. Şehirlerde uygulanan iskonto faizin; Londra'da % 4,5 İskenderiye'de % 6, Fransa'da % 7 Türkiye'de ise % 15 seviyesinde olduğu belirtilmekte ve oranın bu derece yüksek oluşu esnaf ve tüccarın belini büktüğünden bahsedilmektedir.

Köylerde uygulanan faizin oranının yüksek oluşu ve ters orantılı bir şekilde geri ödeme süresinin kısalığı üretici durumunda olan köylüyü, Trabzon özelinde fındık üreticisini, ciddi sıkıntılara düşürmektaydı. Bundan dolayı bu alanda acil tedbirlerin geliştirilmesi isteniyordu.

Kongrede yukarıda belirtmiş olduğumuz hususların dışında yabancı ülkelerden ithal edilen mallar için istenen menşe şahadetnameleri ve faturaların hangi esaslara bağlanması gerektiği, menşe şahadetnamelerinin yabancı dille yazılmasından dolayı bir takım zorlukların

yaşandığı, gümrüğe tabi eşyaların bazılarından verginin vade ile alınmasının fayda getireceği, ihraç edilecek ürünlerde özellikle fındık ve yumurta alanında standardizasyonun sağlanması, aksi takdirde pazarın kaybolma tehlikesinin bulunduğu, alışverişte çek kullanılmasının fayda sağlayacağı, vapur ve tütün idaresinin uygulamalarının düzene konması konularında bir dizi karar alınmıştır.²⁹⁷

1931 tarihli Trabzon Ticaret Mıntaka Kongresi'ne Ordu, Giresun, Görele, Vakıfkebir, Trabzon, Rize, Pazar, Sürmene, Of, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Sarıkamış, Kars, Artvin ve Iğdır Ticaret ve Sanayi Odaları'nın delegeleri katılmıştır. Mıntaka dâhilinde bulunan Bitlis, Karahisar Şarki (Şebinkarahisar), Karaköse, Ardahan, Pulathana (Akçaabat), Bayburt odaları kogreye iştirak edememişlerdir.

Ticaret Mıntaka Kongresi kitabının kapağı...

Odanın ismi	Mümessilin ismi
Ordu	Hatıpzade Mustafa Bey
Giresun	Subaşızade İhsan Bey
Görece	Subaşızade İhsan Bey
Vakfikebir	Pulathanelizade Celâl Bey
Trabzon	Ali Nazmi Bey
Trabzon	Çiğirzade Hüseyin Bey
Rize	Suyabatmazzade Zekeriya Bey
Pazar	Enderzade Faik Bey
Sürmene	Çakırzade Veysel Bey
Of	Numan Sabit Bey
Gümüşhane	Kitapçızade Mehmet Bey
Erzincan	Oğuzluzade Rasim Bey
Erzurum	Hacı Alizade Mehmet Bey
Sarıkamış	Osman Cudi Bey
Kars	Bedri Bey
Artvin	Sağırzade Avni Bey
Iğdır	Hacı Hüseyinzade Hamdi Bey

Kongre 23 Mayıs 1931 tarihinde açılmıştır. Açılışa Trabzon Valisi Ali Galip Bey, Defterdar Nabi, Trabzon Ziraat Müdürü Hüseyin Avni Bey katılmışlardır. Kongre başkanlığına Ordu delegesi Mustafa Bey, kâtipliklere de Sarıkamış delegesi Osman Cudi ve Kars delegesi Bedri Beyler seçilmişlerdir. Divan oluştuktan sonra kongre başkanı Mustafa Bey tarafından Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine, Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım (Özalp) Bey'e, Başvekil İsmet Paşa ve İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'e heyet adına birer telgraf çekilmiş ve teşekkür cevapları alınmıştır.

Kongreye katılan odaların yıllık faaliyet raporları birer birer okunmuş ve temsilcilerin izahatları dinlenmiş ve bu raporların tahlili ve birleştirilmesi için Dış Ticaret, İç Ticaret ve Kredi alanlarında seçimle üç komisyon kurulmuştur. Komisyonların üyeleri ve temsil ettikleri yerler şunlardır:

Dış Ticaret Komisyonu

Hüseyin Avni Bey (Artvin)

Bedri Bey (Kars)

Mehmet Bey (Gümüşhane)

İç Ticaret Komisyonu

Hüseyin Hüsnü Bey (Trabzon)

Numan Sabit Bey (Of)

Zekeriya Bey (Rize)

Kredi Komisyonu

Celâl Bey (Vakfikebir)

Rasim Bey (Erzincan)

Osman Cudi Bey (Sarıkamış)

Komisyonların teşkilinden sonra odaların hazırlamış oldukları raporlar komisyonlara verilmiş ve hazırlanan notlar 27/5/931, 31/5/931, 8/6/931, tarihlerinde üç defa toplanan hey'eti umumiye de tetkik olunarak bazı değişikliklerle kabul edilmiş ve bu raporların kongre kararı olarak kabul edilmesine ve yayınlanmasına karar verilmiştir. Mıntika dâhilindeki Ticaret ve Sanayi Odalarının temenni ve karar özetleri şöyledir:²⁹⁸

Trabzon

- 1- Trabzon-Kızıldize transit yolunun çok esaslı bir şekilde ikmal-i inşası,
- 2- Şarkın yegâne iskelesi olan Trabzon'da şimdilik bir dalgakıran inşası,
- 3- Trabzon'da bir Ticaret Mahkemesi teşkili ve bugünkü ihtiyaca kâfi görülmeyen icra kanununda tadilat icrası ile işleri sür'atle icra etmek kudretine haiz bir İcra Dairesi vücuda getirilmesi,
- 4- İhracat eşyasının alel'umum rüsum ve tekâliften affı,
- 5- Gümrük muamelelerinin sadeleştirilmesi,
- 6- Faiz nisbetlerinin tahdidi,
- 7- Transit ticaretinin inkişafı çarelerinin tahiyyesi,
- 8- Tüccarın vesika, senet ve defterlerinin tastik olunabilmesi için Ticaret Kanunu'na bir madde ilâvesinin temini.

Erzurum

- 1- Bugünkü faiz miktarının tenzili,

2- Erzurum'da bir san'at mektebi ile bir ticaret mektebi tesisi,

3- Veba-i bakari mücadelesi ve hayvan, mevadd-ı hayvaniye ihracatı,

4- Bir nümune köyü tesisi,

5- Küçük san'at erbabına kredi temini,

6- Erzurum ve havalisinde yetişen kendir ve kenevirden urgan ve çuval imali için tetkikat icrası,

7- Trabzon-Erzurum-Kızıldize yolunun bir an evvel inşasına başlanması,

Erzincan

1- Sivas-Erzurum demiryolunun inşasının tacili,

2- Ziraat Bankası'nın mahsulât mukabilinde zürra'a ikrazatta bulunmasının temini,

3- Ziraat Bankası'nın iki imza ile tüccarî iskonto muamelesi yapmasının temini,

4- Efrat matlubatının hükümet matlubatı gibi tahsilinin temini,

5- Piyasada menfi tesirleri görülen askeri kantin teşkilâtının tüccarî kaidelere tevfikân işlettirilmesi.

6- Esnaf cemiyetleri teşkili, sanayinin himayesi, bilhassa dibağetin terakki ve inkişafı ve yerli mamulât kullanılması çarelerinin ihzarı,

7- Ormanlardan kat'iyata Haziran ve Mayıs aylarında müsaade olunması,

8- İklimin müsaadesi dolayısıyla fındık ziraatine ehemmiyet verilmesi,

9- Memlekette külliyetli miktarda yetişen buğdayın resmi devair ve askeri ihtiyaçlarda sarfının temini.

Kars

1- Muamele vergisinin ilgası.

2- Hayvan gıdasında büyük mevki-i olan tuzun hayvan sahiplerine ucuzca verilmesi ve vilâyetin her tarafında aynı fiyatla satılmasını temin edecek teşkilât vücuda getirilmesi,

3- Orman nizamnamesinin bugünkü ihtiyaca göre tadili ve halkın mahrukat ihtiyacının esaslı bir şekilde temini,

4- Demiryolu tarifesinin hadd-i lâyıkına tenzili,

5- Rusların ticaret-i haricyelerini bir elden idare etmeleri karşısında Türk tüccarının menafiini koruyacak bir teşkilât ve hiç olmazsa Tiflis, Leningrat gibi Rusya'nın büyük merkezlerinde Türk ticaret mümessilleri bulundurulması veyahut Türk Konsoloslarının tüccarımıza yardım ve muavenette bulunmasının temini,

6- Kars'ta bir Sütçülük- Peynircilik mektebi küşadı,

7- Yağ ve peynirlerin ihraçtan evvel muayeneleri,

8- Veba-i bakari mücadelesi ve mevadd-ı hayvaniye ihracatı.

Artvin

1- Mıntakanın Rusya ile olan münasebet-i iktisadiyesi,

2- Hopa-Borçka şosesi,

3- Borçka köprüsünün inşası,

4- Bir şarap fabrikası tesisi,

5- Murgul-Kovarışan Bakır madenlerinin işlettirilmesi,

T. C.
Trabzon
Ticaret ve Sanayi
Odası

“Cumhuriyet,,in

10. YILINDA

İKTİSAT MEYDANINDA

TRABZON

29
Teşrinî Evvel
1923

29
1. inci Teşrin
1933

Trabzon Ticaret Odası Neşriyat Bürosu Tarafından

Şark Matbaası-Trabzon

Ticaret Odası tarafından
Cumhuriyet'in 10.
yılına armağan olarak
çıkartılan kitabın
kapağı...

- 6- Türün İdare-i İnhisariyesinin himayekâr bir program takip etmesi lüzumu,
- 7- Tek banka olan Ziraat Bankası'nın tüccara kredi temini.

Giresun

- 1- Kredi, sermaye buhranı,
- 2- Fındık mahsulünün himayesi ve ihracat şirketi teşkili,
- 3- Keten bezi sanayinin inkişafı,
- 4- Balık ve Balıkyağı sanayinin inkişafı,
- 5- Marangozluk, Bıçakçılık, Kunduracılık, Tenekecilik, Çilingirlik gibi mahalli ufak sanayinin inkişafını teminen erbabi sanayinin himayesi ve kredi ihtiyaçlarının temini.

Vakfikebir

- 1- Ziraat Bankası'nın kazada ticari muamele yapması,
- 2- Nakliyat sigorta şirketlerinden birisinin kazada bir acenta açmasının temini,
- 3- Seyr-i sefain vapurlarının muntazaman sefer yapması,
- 4- Rusumat idaresinin muamelesini tevsi etmesi,
- 5- Standardize için odalara salâhiyet verilmesi.

Ordu

- 1- Ziraat Bankası'nın zürra'a yardımda bulunması, kooperatiflerin faaliyete getirilmesi,
- 2- Banka komisyonlarının faiz miktarından noksan olarak alınması ve faiz nisbetinin tahdidi,
- 3- Şarapçılığın himayesi.

Sürmene

- 1- Ziraat Bankası'nın fındık zürra'ına muavenette bulunması,
- 2- Balıkyağının himayesi,
- 3- Portakal ve limonlara mahreç bulunması ve Rusya'ya sevkedilmek ve müsaade istih-sali.

Of

- 1- Ziraat Bankası'nın ticari muamele yapması,
- 2- Kazaya bir baytar bir de ziraat memuru tayini.

Gümüşhane

- 1- Vilâyetin sıhhi teşkilâtının takviyesi için temenniyatta bulunulması,
- 2- Gümüşhane tam bir sayfiye olunabileceğinden yolların esaslı bir şekilde ıslahı,
- 3- Transit şoseninin ikmalı,
- 4- Maadinin işletilmesi,
- 5- Ziraat Bankası'nın ticari muameleler yapması,
- 6- Yaş meyveciliğinin himayesi için tüccarana kredi temini ve bir ispirto yahut şarap fabrikası tesisinin temini.

Rize

- 1- Keten bezi vesaire dokumacılığın himayesi.

Kredi Encünemi Raporu (Özet)

Memleketimizde seyyal (akıcı) sermayenin azlığı dolayısıyla iktisadi varlığımızı inkişaf ettirmek için kuvvetli ve bol sermayelere malik oluncaya kadar mevcut menbalardan ucuzca daha ziyade istihsal ve ihraç sahasında istifadeye çalışmak mecburiyetindedir.

Memleketimizin esasen ihracattan ziyade ithalat yapmakta olması ve mali müesseselerimizin piyasaya verdiği paranın da ithalata bağlanması milli iktisat ve servetin en büyük menba-ı olan istihsal ve ihracatımızı buhran içinde yaşatmakta ve bilfiil istihsali felce uğratarak mahsulümüzün yok pahasına elden çıkmasını veya büsbütün kıymetinin düşmesini intaç eylemektedir.

1930'larda Trabzon limanı...
Veysel Usta Arşivi

Memleketin ithalat ve ihracatı arasındaki bu muvazenesizlik ve tabi-i ihtiyacı-ı umumiyenin icap ettirdiği daimi sarfiyat, milli paranın mukavemetini tabiatıyla azaltmakta ve bu vaziyet karşısında sermayenin piyasaya itimat edememesi ve esasen mevcudun da faaliyet-i iktisadiyemize gayri kâfi bulunması yüzünden her sınıf tüccar ve zürra daimi bir muzayekad ve kredi ihtiyacı içinde çırpınmaktadır.

Memleketimizin kudret-i iktisadiyesini bugünkü faiz nisbetleri ve bankaların piyasaya karşı aldıkları vaziyet çok canlı bir şekilde göstermektedir.

Gerçi kredi müesseselerinin iktisadi hayattaki rolleri çok büyük ve nafi olmakla beraber makul bir haddi aşan masraflarla beraber faiz nisbetinin ağırlığı ile bu müesseselerin faydalı olmaktan ziyade bünye-i iktisadiyi zaafa ve binnetice felce uğratmakta olduğunu görebilmekteyiz.

Bugün piyasada hiçbir muamele ve ticaret işi yüzde on kâr temin edemediğine ve bütün dünyayı alâkadar eden umumi buhranın tabi-i neticelerinden olarak devriyatında o nisbatte azalmış olmasına nazaran mali müesseselerin bugünkü faiz ve iskonto nisbetleriyle muamele yapan herhangi bir tacirin bankalara vereceği faiz muamelesinin temin edeceği kârdan değil esas sermayesinden ayırıp vermek mecburiyetinde olması ve her sene bu yüzden iflas edenlerin çoğalmakta bulunması çok ciddiye ve ehemmiyetle mutalaa edilmeye lâyık bir mevzudur. Hakikaten bizdeki bankacılık ve muamelâtı bir surette menfi tesirler yapmakta ve bu vaziyetlerden de en çok tüccar sarsılmaktadır. Çünkü tüccarın borcu bonolara merbut olup adem-i tediyesinde ve hatta bir günlük tehirinde iflas gibi tüccarın ölümü olan çok feci bir akıbetin daima karşısında bulunduğu ve kendi alacakları ne kadar fazla ve çok olursa vakti zamanında alamadığı için zamandan istifadeyi düşünmeye ve bilzatur en ağır faizleri de yüklenmek mecburiyetinde kalmaktadır.

Bugünkü şerait altında piyasaya geniş kredi bulmak daha tehlikeli olacağından faiz ve iskonto komisyon nisbetlerinin bünye-i iktisadimize uygun bir şekilde ve azami %9 olarak tesbiti lâzımdır. Gerçi bugünkü faiz nisbetlerinin fazlalığı, ağırlığı kredi talebinin çokluğundan ve sermayenin bu taleplere kâfi cevap veremediğinden ileri geliyorsa da bundan bil'istifade yalnız bir tarafın, yani bankaların kazanç hırsları azami olarak tatmin olunurken memleketin bünye-i iktisadiyesinin en işlek ve semeredar uzvu olan erbab-ı ticaretin ezilmesi ve daha açıkçası tüccar sermayesinin birkaç sene zarfında fahiş faizlerle bankaların kasalarına çekilmesi, umumi bir inhitata meydan verecek derecede feci bir akıbet doğuracaktır.

Binaenaleyh ithalat ve ihracat arasında normal bir vaziyet takarrür edinceye kadar istihsal hayatımızın ve bu meyanda ihracatçıların da esaslı bir şekilde himayesi icap etmekte olup bugünkü fena şeraitle bol kredi yerine mevcut kredinin ucuzca piyasaya tevzi-i sarsıntılı bünye-i iktisadiyi teskin edebilecek yegâne çare olduğunu mütalaa eden encümenimiz bütün odaların kredi ihtiyacı hakkındaki raporlarını bu şekilde hulâsa eylemiştir.

Ziraat Bankası'nın bazı yerlerde ticari muameleleri üç imza ile yapmasını da gayri tabii görerek merci-i aidinin nazar-ı dikkatine arz ve hemen her odanın temenniyatı meyanında görüldüğü veçhile Ziraat Bankası'nın yüksek alâka ve himayesinde gündün güne inkişaf istidadı gösteren zira-i kredi kooperatiflerinin daha şamil bir şekilde ve mümkünse şark vilâyetlerinde hayvancılığın ve mevadd-ı hayvaniye istihsalini tezyid edecek bir derecede artırılması ve küçük sanayi erbabının da uzun vadeli ve az faiz ve masraflı yardımlarla himaye edilmesini ve Trabzon kazalarında Vakfıkebir, Of ve Görele ihracat tacirlerinin de mahalli Ziraat Bankası şubelerinde poliçe ve konişmento mukabilinde muamele yapabilmeleri mezkûr kazaların iktisadi inkişafı namına lüzumlu görülmüştür.

Harici Ticaret Encümeni Raporu (Özet)

Mıntaka İktisat Kongresine dahil odalarda alınan temenni raporların tetkikinden ve ercümen âzalarının umumi kanatlarından tebaruz eden esaslara nazaran ticaret-i hariciye bahsinde ercümenimize tevdi buyurulan tetkik mevzuları içinde evel be evel Rusya ile olan münasebat-ı iktisadiyemizin son senelerin tecrübelerine istinaden tercihen tetkikini faydelli görüyoruz.

Kurbiyet ve huduttaşlık gibi coğrafi vaziyetleri ve ehemmiyetli mevkileri itibarıyla öteden beri Rusya ile iktisadi münasebatı mevcut bulunan şark vilâyetlerinin inkişafa müsait olan umumi ticaret muvmanlarında bu münasebet pek ziyade haiz-i ehemmiyet olup herhangi bir sebepten naşi Rusya'ya ihracatın tevakkuf ve inkıtai, umumi hayat şeraitinde ve bitahsis bu vilâyetlerin iktisadi bünyesinde tevlit edeceği arızanın keşf ve tahminlerimizi şaşırtacak dereceleri aşacağı pek tabiidir. Bu esbaba bianen bu vilâyetlerin Rus ihracat ticaretinde büyük bir alâka ve hassasiyetle hareket etmeleri coğrafi ve iktisadi vaziyetlerinin bir icabı olup üç sene evvel Ruslarla akdolunan ticaret mukavelesine nazaran bu vilâyetlerin hisselerine isabet eden ihracat müsadesinin azlığı esasen pek vasi ve feyizli olan menatik-ı iktisadiyemiz istihsalatını tatmin edememiş ve geçen sene kabul olunan formüle nazaran ihracat müsadesinin büsbütün nez' edilmesi buhranın teşdidine bais olmuştur.

İki dost devletin siyasi sahada gösterdiği samimi tesanüt ve muhadenetin ve kuvvetli teşrik-i mesainin parlak delilleri her fissatta canlı bir şekilde tezahüründe ber-devam iken iktisadi münasebatta aynı samimiyetin vuzuhla tecelli etmediği ve Sovyetlerin memleketimizin her tarafında serbestçe icra-yı ticaret etmelerine rağmen bilmukabele ihracatımıza karşı Rusya'da gösterilen müşkülât en itimatkar nazarı tereddüde sevk edecek ve hüsn-i niyetlerini şüpheye düşürecek bir dereceyi bulmuş ve binnetice memleketimiz iktisadiyatı bu hallerden pek ziyade rencide olmuştur. Türk ticaretinin ve tacirlerimizin Sovyetler memleketinde uğradığı müşkülât iki noktada kabil-i telhis ve mutalaadır.

1- Ruslar memleketlerine hariçten mümkün mertebe mal ithal etmemeyi prensip olarak kabul eylemeleri,

2- Sovyet rejiminden mütevellit müşkülât.

Muahidat ve mukabiliyet kaidelerine tevfiikan harice ihraç ettikleri eşyaya mukabil memleketlerine ithaline mecbur kaldıkları eşyaya karşı akıl ve mantığın kabul etmediği sistematik tesyibat göstermek suretiyle muahedelerle müteahhit buldukları mecburiyetleri fiilen hükümden iskat etmek gayesi Rusya'da yeni bir politika tarzı telakki edilmektedir. Bu sebebe mebnidir ki evelki senelerde Rusya'ya ihracat yapan Türk ihracatçılarının malları türlü türlü bahaneler ve bir sürü muhaberele gümrüklerde, antrepolarda çürütülmüştür ki, bu mürettep hareketlerin tevlit eylediği binihaye muracaat ve şikâyetlerin ve Rusya'da tacirlerimizin maruz kaldıkları muamelelerin bir takım efsanevî hikâyeleri bile geride ve hayalde bırakacak kadar bir fecaatı haiz bulunduğu sabit olunmuştur.

Rejimden mütevellit müşkülâta gelince, malûmdur ki Rusya'da dâhili ticaret memnu, harici ticaret ise hükümetin taht-ı inhisarında olup bir teşkilât-ı mahsusa tarafından idare edilen harici ticaret Türkiye'de mümessillikler tarafından tetvir edilmekte ve dahili ticaret dahi hükümetin himayesinde münhasıran kooperatifler tarafından icra edilmektedir. Memleketleri dahilinde tedavül eden para bazı mahdut ve resmi mubadelelerde kullanılan adi bir marka mahiyetinde bulunduğundan ahalinin bu paraları biriktirmesi men edilmiş ve eşhas tarafından hususî ticaret icrası cürum addedilmiştir. Dahili ticaretin kooperatifler tarafından icrası, nazari bir hareket olup hakikatte damping siyaseti dolayısıyla harice akıtılan Rus istihsalâtı bu müesseseleri dahi tamtakır bırakmış ve bütün Rusya halkı bugün vesika usulü ile keffaf-ı nefse icbar edilmiş ve kuvvet-i lâyemut derecede yaşatılmakta bulunmuştur.

Bu ahval ve şerait altında Türk ihracatçısı Rusya topraklarında malını kime satacaktır? Şüphesiz hükümete veya onun emriyle hareket eden kooperatiflere değil mi? Bu takdirde ihracat emtiamız ve ona mukabil alınacak eşya Rusların lütf ü inayetine kalmıştır ki; mese-

lenin haiz bulunduğu nezaket ve fecaatin derecesini anlamak pek güç bir şey değildir. Binaenaleyh serbest satışlara imkân bırakmayan bu sistemin vereceği netice pek tabidir ki, yalnız zarar ve felâket olacaktır. İşte tatbikat müşkülâtı ve pratik mahzurları itibarıyla Ruslarla akdolunan ticaret ahitnamesinin mütekabiliyet ve mübadele esasına istinat ettirilmesi icabat-ı ahvalden mütevellit bir zaruret olup son defa akt olunan ve fakat henüz meclislerden geçmediğinden neşr ve binaenaleyh mündirecatına itlâ hâsıl olamayan son ticaret mukavelesinin bu esaslara istinat etmekte olduğu bu mukavele hakkında tereşşuh eden bazı havadislerden istintaç olunmakta ise de Rusların memleketimize vaki olan ihracatlarına karşı aynı, kıymette memleketimizden mal mübayaa etmelerinin ehemmiyetle derpiş edilmesinin hükümet-i cumhuriyetimizden rica edilmesi ve ithalat ve ihracat arasında daima gözetilecek tevazün ve teadülün aleddevam takip ve tetkik edilmesi vezaifinin de odalara tahmili ve Rusların ithalatına mukabil memleketimizde yapacakları mübayaatın istihsal kooperatifleri tarafından teminiyle bu bapta yer yer istihsal ve tedavül kooperatiflerinin şimdiden teksiri ve emtianın nefaset ve intizamına ve harici ticarete pek mühim olan standartize amelîyesine bu şirketler tarafından sarf-ı mesa-i edilmesi memleket iktisadiyatı namına hayırkâr netayiç tevlit etmesi düşünülerek bu cihetin dahi heyet-i muhtereme-i aliyeze arzını muvafık bulduk.

Diğer taraftan Rusya Şuralar Cumhuriyeti tarafından beş senelik iktisadi program namıyla takip ve tatbik edilmekte olan ve ecnebi memleketlerde damping şeklinde tecelli eden yeni bir iktisat siyaseti, memleketimizde dahi zararlı neticeler tevlit etmeye başlamıştır. Eşyanın maliyet fiyatını hesap etmeyerek gelişigüzel mal satışını istihlaf eden bu hareket piyasalarımızı rencide etmekten hali kalmamış ve bazı eşya fiyatlarının piyasanın tabii temevvücatı ve normal şeraiti haricinde meşru ticaret ve rekabet kaidelerine muhalif olarak birdenbire tenzil edilmeleri piyasamıza ve tüccarlarımıza zarar iras eylemiştir. Rusya'da milyonlarca insanların parasız pulsuz çalışıp hazırladığı mesarifsiz mallarla memleketimizin nizam-ı iktisadisini ve aheng-i ticarisini bozmaya ve tüccara satış yaptıkları malların bedelini henüz ödemedemeden aynı mallarda fiyat tenziliyle bizzat alacaklarını tediye kabiliyetlerini kesretmeleri piyasamızda müzayaka ve buhran tevlit ettiği gibi standart oil ile uyuşarak gaz ve benzin, mazot fiyatlarının diğer Türk limanlarına nazaran 50 ilâ 60 kuruş fark fiyatla Trabzon'da satış yapmaları Trabzon ve hinterlandının her sene fark fiyat olarak milyonlarca liranın tediyesini mücip olmuştur ki bu halin de önüne geçilmesi derece-i vücupta görülmüştür. Memleketin servet-i umumiyesiyle alâkadar olan diğer mesele de Rusya'da bulunan Türk emlak arazisinin bugünkü vaziyetidir. Bu emlakın bir kısmı Sovyetler tarafından musadereye tabi tutulmuş ve bir kısmında ise Türk tebasına bir cemile olmak üzere mülkiyet ve tasarruf hakkımız ibka edilmiştir. Fakat bu hak, hakikatta ve tatbikatta mana ve mefhumundan o kadar uzaklaşmıştır ki esasen pek ciddi bir mefhüm-ı hukukiye malik olan bu

Kisarna Maden Suyu tesisleri...

kelimenin bu kadar gülünç bir tarzda istimal edilmesi Sovyetlerce garaiplerden olup bir defa işbu emlak üzerinde maliklerinin serbesti-i icar ve istimal hakkı tanınmamıştır. Saniyen senelerden beri icarı alınamayan bu emvalin ağır tekâlif tarhı suretiyle sene bu sene teraküm eden işbu tekâlûf bahanesiyle hacız ve fûrûht ve binnetice mülkiyet hakkının izalesine çalışıldığı görülmüştür. Rusların memleketimizde bulunan mülkleri üzerinde tasarruf haklarını muhafaza ve kemal-i serbesti ile bu haklarını istimal eyledikleri halde memleket servet-i umumiyesinin mühim bir cüzünün Rusya'da bu suretle heder olmasına meydan verilmesini ve bu emlakın kızıl Rusların memleketimizdeki mülkleriyle mübadele esbabının istikmalî zımında teşebbüsât icrası, servet-i umumiye-i memleket namına mühim görülmüştür. Rus ticaretinin durmasından en çok mutazarrır olan mıntaka birinci derecede şark vilâyetleri, ikinci derecede sahilde bulunan ve limon ve portakal yetiştiren Trabzon ve Rize sahalarıdır. Evvelki mukavelede bu havalı bahçelerinde yetiştirilen portakal ve limon mahsulünün bir kısmı Rusya'ya sevk edildiği, bundan bağcılıkla iştilal eden bir kısım zürraımızın iktisadi vaziyetlerinde mucib-i memnuniyet bir salah husule geldiği halde bu sene mebzûl olan bu mahsulün Rusya'ya ihraç edilememesi ve Rusların bu havalide mübayaat yapmamaları, bağcılarımızı pek ziyade muztarip kılmıştır. Yeni mukavele ile Rusların memleketimizden almaya mecbur buldukları portakal ve limonların bir kısmının Rize ve Trabzon'a ve mevaşi ve mevadd-ı hayvaniye için de şark vilâyetlerine hasrile mıntakamız vaziyet- iktisadiyesinin himayesine çalışılmasını teklif ederiz.

Evvelce Rusya'ya mal ihraç eden tüccarlarımızın elinde Çironesgi manat paralarının kaldığı anlaşılmıştır. İşbu paraların Rus Sovyet hükümetinin resmi kursu mucibince mümessillikler tarafından kabulüyle mukabilinde piyasa mucibince Sovyet mamulâtının itası ve bu suretle Türk tebasının zarardan vikayesi zımında tedbir alınması karargir olmuştur. Harbi umumiden evel ve mütareke zamanlarında Rize ve Trabzon sahillerinde kesretle saydedilmekte olan balıkların bir kısmı taze olarak Rusya'ya ihraç edilerek bundan memlekete yeni yeni servet girerdi. Rusların taze balıktan fazla rüsum almaları ve seri sevkiyata mani olan vize müşkülâtı bu ihracata set çekmiştir. Ruslarla münakit ticaret muahedesi mucibince geçen sene İğdır'dan Moskova'ya pamuk sevkeden birkaç tüccarımız mallarını pek büyük müşkülâtle satıp parasının yüzde ellisini formüle muvafik olarak çıkarabildikleri halde bakiye yüzde elliye mukabil Rusların mal vermeleri lâzım iken mal vermedikleri gibi bilmecburiye Zak, Kostork ve Sektortlota nakten ve aynen emanet edilen malların bedelleri el'an alınamamış ve alâkadaran tarafından yapılan teşebbüsler bir semereye iktiran edememiştir. Binaenaleyh resmi kurs hesabıyla Sovyet Hükümetinin bu paraların tediyesine davet edilmesi Türk tüccarlarının hukuklarının muhafazası namına elzem görülmüş olup yalnız Kars ve İğdır tüccarlarının 50.641 Ruble matlubatı, Kongrece bilmuhabere tesbit olunmuştur. Kars ve İğdır'dan İstanbul ve Trabzon'a sevk edilen eşya-yı tüccariye masraflarını geçen seneye kadar Ruble almakta iken bu sene bedeline İngiliz lirasını alıyorlar. Bunun için transit işleri durmuştur. Bu masrafların dahi kendi paraları olan Ruble ile temini için müracaat edilmesi muvafik görülmüştür.

Rusların İğdır'dan Markarah Köprüsünden mübayaa ettikleri malları geçen sene beher putu 10-11 liraya mübayaa ettikleri ve komisyon olarak bir şey talep eylemedikleri bu mallar için ayrıca %3'de satış komisyonu talep eyledikleri görülmüştür. Binaenaleyh tamamen bi-vecih olan bu komisyonun alınmamasının temini elzemdir.

Asr-ı hazır devletlerinin en ziyade üzerinde tevakkuf ettikleri ve ihtimam ile derpiş ve takip eyledikleri en mümtaz iktisadi siyaset, hiç şüphe yoktur ki, harice çok mal satmak ve buna mukabil hudutları içerisine az mal sokmaktır.

Bir milletin refah-ı iktisadisinin temininde başlıbaşına ve müessir bir amil olması ve her türlü şekk ve tereddütten azade bir hakikatı ifade etmesi itibarıyla iktisat ilminin bir mütearifesi ve siyaset-i iktisadiyenin bir nush-ı kati-i hükminde tutulan bu umdenin her türlü fedakârlığa rağmen tatbikinde ısrar gösterilmesi ve ithalattan fazla ihracatı, vatani bir emel ve mefkûre telakki ederek büyük bir azim ile ve devamlı ve muntazam bir programla müstahsillerimizin ve ihracat cihazlarımızın harekete getirilerek tedbirler alınması ve şimdilik hiç olmazsa ithalat ve ihracat arasında bir teadül ve tediyede bir tevazün temininin memleketimizde feyizli ve ideal bir devre-i iktisadiyenin hululüne mukaddeme teşkil edeceğinden evvel be evvel mahsulâtımızın ve mevadd-ı iptidaiyemizin hariç pazarlarda rekabetini temin edebilmek için ihracat üzerinde mevzu muamele vergisinin bir an evel ref'i ve gümrüklerle ihracat eşyasına karşı her türlü teshilatın temini ticaret-i hariciye nokta-i nazarından encümenimizin temenni ettiği esaslardan en mühimidir.

Odaların raporlarında ticaret-i hariciyemizle alâkadar olan tütün ve findık mahsulümüzün vaziyet-i umumiyesini de ayrı ayrı fasıllarda mütalaa edelim.

Trabzon tarımının önemli ürünlerinden tütün...

“Tütün”

Ticaret-i hariciyemizde tütünlerimizin işgal eylediği ehemmiyetli mevki üzerinde biraz durmak, milli iktisadımızın mühim bir rüknünü teşkil eden bu mahsulümüzün geçirmekte bulunduğu buhranı tetkik etmek faideden hali değildir.

Malûmdur ki Türkiye, tütüncü memleketlerin başlarında sayılan bir mevkiye maliktir. Balkan Harbi'nden evvel sahip bulunduğu vasi tütün sahaları bu memleketin cihan piyasalarında imtiyazlı bir vaziyette bulunmasını temin ediyordu. Harplerin aleyhimize neticelenmesi rakipsiz bir vaziyette bulunan memleketimizin eczasından ayrılan ve hasais-i arziye ve iklimiyesi itibarıyla tabiatın müstesta mevhibelerini haiz bulunan İskeçe, Kavala, Drama, Sarı Şaban; Gümölcine ve Siroz ilâhir gibi tütün havzalarının bize rakip olacak bir vaziyete geçmeleri, şark tütünleri namıyla dünyanın her tarafında şöhret-şiar olan tütüncülüğümüzün karşısına hariçteki satış piyasalarımızı zabt ve tehtit edecek yeni bir rakip zümresini çıkarmıştır ki, harp sonu senelerinde pek batı bir surette hissedilen bu rekabetin tesirleri son zamanlarda daha bariz duyulmaya başlamıştır. Yunanistan'ın istihsalâtı yalnız bu havaliye münhasır değildir; Tesalya, Peloponnes ve Yunan Adaları dahi ötedenberi tütün yetiştirmele şöhret kazanmışlardır. Bununla beraber Yunanistan'ın tütün istihsalâtı çok değildir. Senevi altmış milyon kiloya yakın ve umum dünya istihsalâtının ancak %2,5 nisbetine muadil bir istihsal yapan Yunanistan'ın tütün hususundaki şöhreti, mahsulünün inceliği ve nefasetinden ileri gelmektedir. Yunan tütünlerini itina ile aratan meziyetler; renk, koku, iyi yanmak hassesi ve nikotinin azlığı gibi havas olup tütünlerimizin bütün bu vasıfları tamamen cami bulunduğu bedihi ise de Yunanlıların gerek tütünlerin terbiye ve imalatında ve gerek ihracat işlerinde ihtisaskâr bir ihtimam ile çalıştıkları ve bilhassa Türkiye'nin Bahr-ı Siyah Sahili, İzmir ve Bursa gibi iyi tütün yetiştiren sahalarından Yunanistan'a hicret eden tütüncülük mütehasısı Rumların Yunanistan tütüncülüğünde daha fazla terakkiyat husule getirdikleri ve tütün zeriyyatını Yunanistan'ın her tarafına yaymakta buldukları görülmektedir. Binaenaleyh bu yeni vaziyetin ihracatımızı dış pazarlarda rencide ettiği şüphesizdir.

Oryantal denilen yüksek sınıf tütün yetiştiren memleketlerden biri de Bulgaristan'dır. 1913 senesine kadar Bulgaristan'ı tütün ihracatını yapan memleketler meyânında görmek müşküldü. Bükreş Muahdesiyle ilhak eylediği İskeçe, Karaca Ali, Petriç, Menlek ve Norekop gibi tütün yerleri bu hükümeti de tütüncü memleketler âdadına ithal etti. Muahharan Nöyyi muahede-i sulhiyesi Bulgaristan'ı İskeçe'den mahrum bıraktı ise de Arda Nehri havzasıyla yukarıdaki yerleri Bulgaristan'a bıraktığından bu memleket dahi yüksek kaliteli tütün yetiştirmek imkânını elde ederek ihracatı terakki etmeye ve Avrupa rejimlerine mühim satışlar icrasına muvaffak olmaya başladı.

Bugün Avrupa rejileri ile uyuşarak bu memleketlerin ihtiyacını kendi mahsulleriyle kapatmak siyaseti, Bulgar ve Yunan hükümetlerinin iktisadi faaliyetlerinde dikkat ve teyakkuza şayan esaslı bir nokta teşkil etmekte olup ayrıca devletlerle müsait şeraitli ticaret mukavelelerinin akti zımında kuvvetli bir diplomasi faaliyetini sarf eylemektedirler. İşte bu çalışmaların neticesidir ki; Almanya'da Yunan tütünlerine tercihli bir tarife tatbik edilmekte ve başka günade suhuletler gösterilmekte olduğu gibi Yunanistan ile Mısır hükümeti arasında

mevcut bir ticaret mukavelesine nazaran Mısır'da Yunan tütünlerinden iki Mısır kuruşu noksan resim alınmaktadır.

Yine bu gayretlerin eseridir ki, Çekoslavakya, Lehistan, Almanya, Avusturya ve İtalya rejileri dahi Yunanistan ve Bulgaristan'dan her sene külliyetli mübayaat yapmaktadırlar.

Görülüyor ki dünyanın her tarafına şöhret salmış bu mühim ihracat emtiyama karşı kuvvetli rekabet hamleleri tevcih edilmiştir. Müstahsil milletlerin dış piyasalardaki vaziyetlerini araştırırken Bolşevikleri de ihmal etmemek lâzımdır.

Filhakika Ruslar akıllara hayret veren bir ucuzlukla son zamanlarda Alman piyasalarına tütün arz eylemişlerdir. Kemiyet ve keyfiyet itibarıyla dâhili ihtiyaçlarına ancak kifayet edebilecek kadar bir istihsal yapan bu hükümet çok defalar görüldüğü gibi dâhili ihtiyaçlarını sıkarak cihan iktisadiyatının maruz bulunduğu buhranları artırmak ve bu suretle piyasalarda bir anarşi tevlit ederek anarşik ve sıkışık muhitlerde rejimlerine bir zemin-i inkişaf hazırlamak gayesiyle ihracatlarına kermi vermekte ve binnetice mahreçlerimizi elimizden almaktadırlar.

Tütünlerimize farklı tarifenden tatbikinden bu sene Mısır'a vaki ihracatımız dahi bir devre-i tevakkuf geçirmektedir.

Filvaki ötedenberi tütünlerimize iyi bir müşteri olan Mısır'ın fiyat ve cins itibarıyla daha aşağı olan aksa-yı şark tütünlerini tercih etmesi ve iyi tütün ihtiyacını da Yunanistan'dan temin eylemesi ihracatımızın durmasına sebebiyet vermiştir. Esasen Mısır'da tütün zeriyyatı memnu olduğundan hariçten ithal olunan tütünler orada senelerce terbiye ve gayet nefis ve kokulu sigaralar imal edilerek kısmen harice ihraç edilmekte ve dâhili istihlakat dahi ehemmiyetli bir yekün tutmaktadır. Elhasıl tütünlerimize iyi bir mahreç ve müşteri olmak istidadını haiz bulunan bu kardeş hükümetle bir an evvel bir ticaret muahedesinin akdi derece-i vücupta görülmüştür. İhracatımızın görülen durgunluğunun avamilinden bir kısmı bunlar olup bilhassa Trabzon ve Artvin vilâyetlerinin geçen sene mahsulâtının ihraç edilmemesi piyasalarımızı dar ve sıkışık bir hale sokmuştur. Binbir ihtiyaç içinde ve ağır bir şerait-i hayatiye dâhilinde bir çok masraf ve fedakârlık ihtiyarıyla istihsal olunan bu mahsulün zamanında satılmaması, gerek İnhisar İdaresine ve gerek harice satılan cüz'i

miktarının dahi maliyet fiyatını tutmayacak derecede dün bir paha ile elden çıkarması tütüncülerimizi elim bir yeis ve ıstıraba ilka etmiştir. Tütüncülerimiz bu halin mesulü olarak karşılarında Tütün İnhisar İdaresini görüyorlar. Bu iddia kısmen varit ise de ercümenimiz bu cihetlerin tetkikini salâhiyeti haricinde bularak yalnız tütüncülüğümüzün inkişafı için atideki mevaddın kongreye arzını münasip görmüştür.

1- Milli iktisadımızın belkemiği ve istihsal hayatımızın merkez-i sikletini teşkil eden tütüncülüğümüz hakkında çok esaslı tedbirlerin alınması ve hatta münhasıran tütün ve tütüncülük hakkında çalışmak üzere erbab-ı ihtisas ve zürradan mürekkep hususi bir tütün cemiyetinin teşkili,

2- İyi tütün yetiştirmek, cinsleri islâh etmek üzere ziraat enstitülerinin vücûda getirilmesi,

3- Ziraat Bankası'nın tütüncülere uzun vade ile çok az faizle kredi vermesi,

4- Ecnebi memleketlerinde İnhisar İdaresi tarafından mühim merkezlerde Türk tütünleri satış mağazalarının tesisi,

5- Ecnebi gümrüklerinde tütünlerimize karşı tatbik edilmekte olan farklı tarifelerin tadili için hükümet tarafından teşebbüsât icrası,

6- Tütünlerin imal ve terbiyesinde koku ve nefaset hususunda daha büyük bir itina ile çalışılması,

7- İnhisar idaresinin mübayaalarında halkın enerjisini kırarak derecede noksan fiyat teklif edilmemesi. Ve malın müstahsili tatmin edecek ve hiç olmazsa maliyet fiyatından

1934 Sanayi Sergisi'nde tütün...
TTSO Arşivi

noksan düşmeyecek bir fiyatla alınmasına itina edilmesi.

Netice: Tütün işinin ehemmiyet-i azime-i iktisadiyesine binaen umumi kongrede bir ihtisas ecümeninin teşkiline, gerek dâhilde ve gerek hariç pazarlarda tesadüf olunan müşkülâtların izalesi için yapılması zaruri olan hususatın tespit ettirilmesini rica ederiz.

“Fındık”

Şimdi nazarlarımızı biraz da fındığa çevirelim:

Milli iktisadın temel taşlarından biri de hiç şüphesiz fındıklarımızdır. Dört vilâyetin başlıca servet ve kudret membası olarak ihracat emtiamız meyanında şişkin ve şevketli bir paye ile ticaret-i hariciyemizde memleketin yüzünü aklayan bu mahsulün dış piyasalardaki vaziyeti nedir? Tütünlerimizde olduğu gibi bu sualin cevabı pek ezici ve elemli olmayacaktır. Lezzeti, rengi, şekli, zarafeti ve dayanıklılığı itibarıyla kuruyemişlerin içerisinde müstesna bir rağbeti haiz olan fındıklarımızın dünya istihlâk piyasalarında şimdilik rakipleri zayıf olmakla beraber emniyetin vermesi tabii bulunan bir tevekkülle bu mahsulün gerek istihsal ve ihracatında ve gerek hariç pazarlardaki vaziyetine lâkayt kalmaklığımız asla doğru değildir.

İklim, kabiliyet ve inbat kuvveti itibarıyla tabiatın topraklarımıza bahş eylediği tefevvuka ve köylülerimizin istidatları nisbetinde çalışmaktan fariğ olmamalarına rağmen fındık yetiştirmek hususunda henüz hüdâ-î vaziyetten çıkmadığımızı itiraf etmek lâzımdır. Eğer köylülerimizin bu çalışmalarına tabiatın büyük yardımı inzimam etmemiş olsaydı bu mevzuda dahi hayli ızdırap duyacağımız muhakkaktı. Şu halde teknik faikiyetlerine rağmen İspanya, İtalya, Rusya istihsalatının keyfiyet ve kemiyet cihetinden, kudret-i fatirenin lütf-i müzaheretini sayesinde, bizden çok geri vaziyette bulduklarını şükranla kayıt edebiliriz. Bununla beraber Türk'ün iktisadi inkişafını çekemiyen ve bu mahsul yüzünden kasalarını dolduran firmaların fiyat kırmak gayesiyle bazen pek çirkin propagandalara ve ihtiraslı spekülasyonlara tevessül eyledikleri görülmektedir ki her sene memlekete milyonlarca zarar veren bu hareketlerin bir an evvel önüne geçmek mecburiyetindeyiz. Bu firmaların hainane hareketlerine mani olacak tek bir çare, ihracatçılarımıza terettüp eden tek bir vazife vardır: Birleşmek; yani ferdi teşebbüslerin cılız varlığına şirketçiliğin kudretlerini tercih etmek. Milli sermayelerimizi ve istidatlarımızı daha müsmem kılacak ve bir hedefe tevcih edecek teşekküllere, bilhassa ticaret-i hariciyede çok ihtiyaç vardır. Binaenaleyh fındık istihsal mıntakalarında ihracat işinin tevakkuf ettiği yüksek sermayeli, ilim ve ihtisasa da geniş mevki ayıran, iştiraklara Trabzon'un pışva olmasını encümenimiz heyet-i aliyenizden heyecanla temenni eder.

Havas-ı mümtazesi hasebiyle fındıklarımız rakiplerini aşılmaz mesafelerle geride bıraktığı halde bu rakiplerin hariçteki satışlarımızda serbesti-i hareketimizi ihlâl ettiğini ve İspanya'dan maada son zamanlarda hiç beklenmeyen bir hadise olmak üzere Rusların da sahneye çıktıklarını hayretle müşahede ediyoruz. Filhakika Sovyetlerin bu sene Alman piyasalarına fındık ihraç ile fiyatları birden bire %20 ve 30 gibi puanlarla kırdıkları ve hatta yeniden ihracat yapacakları şaiaları müstehtlikleri ihtiyata sevk ederek piyasanın en aktif bir zamanında fiyatların tenezzülüne sebebiyet verdikleri anlaşılmıştır. Bütün bu hallere rağmen fındıkçılığımızın beynelmilel ticarete vaziyeti iyi ve istikbali emin ve dünya buhranından diğer emtiadan daha az müteessir bulunduğunu söyleyecek mevkiyiz. Alınacak tedbirler olarak komisyon şunları kararlaştırmıştır:

*Fındığın paraya yansımaları...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi*

1- İhracat işlerimizin taazzuzu

2- Malların gerek istif, gerek tasnif ve gerek nümune meselesinde daha çok dikkat edilmesi,

3- Garsiyatın ve mahsulün toplama ameliyesinin fennileştirilmesi,

4- Fındık hastalıklarıyla mücadele ve bu mücadelenin devlet vesaitiyle ziraat fen memur ve mühendislerinin idare ve nezaret-i mütemediyesi altında devamı,

5- En çok fındık yetiştiren bir mıntakada, merkezi vaziyeti hasebiyle Trabzon'da, bir fındık ofisinin teşkiliyle ihracatın murakabesi ve ihsâ-i ve grafik neşriyatlarla harici piyasaların tenviri ve yanlış propagandaların izalesi gibi hususatın bu ofise tevdi,

Encümen hususat-ı mezkûrenin tezekkirini heyet-i aliyenizden rica eder.

“Kooperatifçilik”

Harici ticarete ihracatçıların birleşmeleri lüzumundan bahsederken milletlerin hayatında ehemmiyetli bir mevki tutan kooperatiflere de ufak bir hisse-i tetkik ayırmak ihtiyacındayız.

İnsanların maişet âleminde iktihamına mecbur bulunduğu ihtiyaçları tatmin için sarf eylediği didişmelerin üç şubeye ayrılan şekillerine nazaran istihsal, tedavül ve istihlâk (tevzi) namlarıyla başlıca üç grupta cem ve tasnif olunan kooperatif usulünün süratle taammum eden vaziyeti gösteriyordu ki bu metot istikbalin yegâne ve en mühim bir organı olacaktır.

*Fındık satış sezonunun açılış töreni...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi*

Filhakika evveleri bir takım müfrit emellere alet edilmek istenmesinden naşi bir devre-i tevakuf ve buhran geçiren bu orijinal sistemin kırk seneden beri mazhar olduğu harikulâde terakki ve inkişafı, bunun beşerin muvaffak olmuş bir tecrübesi olarak telakki edilmesini icap etmektedir.

Kooperatif iktisadi işlerde demokrasiyi temsil ettiği, alâkadarlar tarafından alâkadarlar için vücuda getirilen bir teşkilât ve iktisadi faaliyet tarzı olduğu cihetle asri mefhumlara muvafik olan yalnız bu vasfi bile kooperatiflere bir muhabbet ve temayül uyandırmıştır. Demek oluyor ki iktisadi demokrasi olan kooperatiflerde sermayeden ziyade say' ve dimağ kuvveti rol oynamakta bu itibarla kapital rejimin sembolü olan anonim şirketlerden ayrılmaktadır. Filvaki anonimler eşhasın değil sermayelerin şirkettir. Ve burada insanlardan ziyade borsalarda alınıp satılan eshamın ehemmiyeti vardır. Gerçi kooperatiflerde de sermayeye çok ihtiyaç vardır. Bu usulün maruz kaldığı en büyük müşkülât sermaye biriktirmek meselesinden ileri geliyor. Esnaf, çiftçi ve işçi sınıfının ufak ufak tasarruflarıyla biriktirebildikleri sermayeleri ve say' kuvvetlerini bir araya getirerek teşekkül eden bu şirketler metodun sağlamlığı sayesinde az zamanda pek büyük neticeler elde ederek bu sayede alâkadarların içtima-î şeraitlerini ıslaha muvaffak olmuşlardır. Bugün medeni memleketlerde üç grupta çok mütenevvi şekillerde toplanan kooperatiflerin adedi o kadar artmıştır ki bunları ifade eden istatistiklerin tetkiki bile en büyük hayretlerimizi uyandırmaya kâfidir.

Fındık fabrikasında çalışan işçiler...

Hadisat-ı iktisadiyeyi en iyi bir görüşle kavrayan meşhur iktisat âlimlerinden Şarl Jid, bütün milletlerin iktisadi bünyesini sarmakta olan kooperatiflerin bu seri inkişafına bakarak istikbalde milletlerin kooperatif cumhuriyetleri halinde birleşeceklerini kitaplarında izah etmektedir. Tahakkuku uzak bir zamana metevekkif olsa bile bu kanaatin isabetsizliği iddia olunamaz. Umumi harbin büyük tahribatı eşya fiyatının son derecede tezeyüdünü mucip olarak hayat pahalılığını gayr-ı kabil-i tahammül bir raddeye getirdiğinden bilhassa istihlâk kooperatiflerinin tezeyüdüne ve kooperatif fikirlerinin tamimine saik olmuştur. Bu sayede Avrupa'da birçok memleketlerde teşekkül eden istihlâk kooperatifleri vasi bir saha dâhilinde binlerce şubeleri ve milyonlarca sermaye ve hissedarlarıyla çalışmakta ve istihsal kooperatifleri ile sendika kooperatiflerinin (amele kooperatifleri) adedi dahi hergün artmaktadır. Bu terakkinin bütün işaretlerinden anlaşılıyor ki kooperatifçilik teknik ve prensip itibarıyla iktisadi hayatın yeni bir tekâmülüne hadim olacak bir müessese olacaktır.

Avrupa ve Amerika darülfünunlarında müstakil kürsüleri işgal eden kooperatifçiliğin son zamanlarda memleketimizde taammümü için fikir adamlarımız tarafından çalışmakta olduğu şükranla görülmektedir. İki sene evvel Ziraat Bankası'nın kıymetli etütleri üzerine Büyük Millet Meclisimiz tarafından kabul olunan bir kanunla, bazı vilâyetlerimizde zira-i kredi kooperatifleri meydana gelmiş, seneden seneye miktarları artmaya başlamıştır.

İyi idare edilmeleri şartıyla terakki ve inkişaf edecekleri tabi-i bulunan ve Ziraat Bankası'nın nezaret ve kontrolü altında çalışan bu ufak kooperatiflerin tezyidi ile kooperatif birlikleri şeklinde federe edilerek istihsal ve hatta tedavül sahasında kudretli bir mevcudiyet almaları şayan-ı arzudur. Zira-î Kredi Kooperatifi Kanununun ve suru tatbikiyesini mübeyyin olan talimatnamenin tetkikinden anlıyoruz ki bu kanun kooperatiflere birçok muafiyet ve sühulet bahş etmiştir. Bununla beraber bu kanunun tanziminde bir bankacı zihniyetinin hâkim olduğunu anlamakta müşkülât çekmediğimizi de söylemek isteriz.

1- Kefalet-i müteselsileye çok ehemmiyet verilmiş ve gayr-ı mahdut mesuliyet usulü kabul edilmiştir ki, bu şekil köylülerimizi ürkütmekte ve onların kooperatif halinde birleşmek hususundaki cesaretlerini kırmaktadır.

2- Faiz miktarı çoktur. Ziraat Bankası namını taşıyan milletin sermayesiyle meydana gelmiş ve bankanın cihan faiz ve iskonto fiyatları malûm ve diğer memleketler çiftçileri çok ehven fiyatlarla kredi bulmakta iken çiftçilerimizden yüzde dört ve azami kanuni faiz olan

beşten fazla alınmasında isabet yoktur. Ziraat Bankası'nın gayet teşekkül ve hikmetli vücudu çiftçileri ihtikârdan kurtararak ziraatın inkişafıyla istihsalin artırılmasına yardımdan ibaret olup, kasasından ziyade milletin kesesini şişirmeyi düşünmesi icap eden bu cihetlerin hükümetimize arzıyla tadil-i esbabının istikmalini ve kooperatiflerin de mıntakamızda teşekkülleri için kongrenin teşebbüsatta bulunmasını ehemmiyetle rica ederiz.

Dâhili Ticaret Encümeni Raporu (Özet)

Ercümenimiz odaların gönderdiği raporları ve evvelki senelere ait mukarraratı tetkik ve dâhilî ticaretimizi alâkadar eden mevaddı hulâsa ederken; aynı temenniyatın her kongrede tekrar edildiği halde (büyük fedekârlıklar talep eden hükümete ait mühim işler müstesna olmak üzere) yapılması kolay ve mümkün olan işlerden hiç birisinin şimdiye kadar yapılmadığını esefle kaydetmek mecburiyetinde kaldı.

Umumi harbin musibetlerinden çok sarsılmış, istilâ görmüş, harap olmuş, servet ve nüfusunun mühim bir kısmını gaip etmiş olan mıntakamızın birçok derdi ve o nisbette de temennileri vardır. Bugünkü hayatın icabatına uymak ve katlanılan darlıkları bertaraf etmek için bu dertlerinin hepsine derman aramak ve her çareye başvurmak mecburiyetinde bulunduğunu kabul edersek, bu temenniyatın isabetinde şüphemiz kalmaz. Bütün bu temenniyat arasında büyük masraflar, fedekârlıklar bekleyen işlerin hükümetimizce ehemmiyetle nazar-ı dikkate alındığını; Trabzon-Kızıldize transit caddesinin ve Hopa-Borçka yolunun inşasına ve şark vilâyetlerinde ciddi bir suretle veba-i bakarı mücadelesine başlanmış olduğunu görmekle anlıyor ve mıntakamıza refah ve varlık temin edecek olan bu teşebbüslerden dolayı büyük idarecilerimize minnet ve şükran hislerimizi arz ve iblağı bir vicdan borcu biliyoruz. Evvelki senelerde de tekrar edilen Trabzon limanı veya bir dalgakıran inşası maddesinin hükümetimizin programına ve yapacağı büyük işler meyanına dahil bulunması dolayısıyla lüzum ve ehemmiyeti hakkında mütalaa yürütmeye zait addederiz.

1- Erzurum, Sarıkamış, Kars odalarının veba-i bakarı ve karantina hakkındaki raporlarının en ziyade nazar-ı dikkate alınmaya layık noktası karantina müddetlerinin fazlalığı ve bu yüzden hayvan ihracatının çok müteessir olması ciheti olup bu sene şark vilâyetlerinde her nahiyeye kadar baytarların tayin edilmiş ve mücadeleye ehemmiyetle başlanmış olması dolayısıyla bu afetin kökünden imha edileceğini ve karantina işinin alâkadar fen memurlarının salâhiyet-i ilmiyeleriyle halledilebilecek bir mesele bulunduğunu takdir eden encümenimiz; tedabir-i fenniye ittihazından sonra bulaşık olmayan mahallat hayvanatının muayyen tek bir yoldan İstanbul'a sevkine imkân varsa icabı yapılmak üzere keyfiyetin İktisat Vekâletine arzını.

2- Kars, Sarıkamış, Erzurum ve havalisi hayvanat ve mahsulât-ı hayvaniye ihracıyla geçinen bir muhit olduğu için hayvanat gıdasında tuzun çok mühim bir mevki-i vardır. Tuz İnhisar İdaresinin, şark vilâyetlerinde, kaza ve nahiyelerinde ambarlar açarak tuzun her tarafta aynı fiyatla tevziinin teminini.

3- En geniş yaylaları havi bulunan Kars'ta bir sütçülük- peynircilik mektebi tesisi suretiyle mevcut yağcılık ve peynirciliğin ıslahı ve ihracat eşyamızdan olan mahsulât-ı hayvaniyenin esaslı bir kontrole tabi tutulması çok lüzumlu görerek bu hususun da vekâlete arzını.

4- Erzurum-Sarıkamış-Kars havalisi demiryollarının tatbik etmekte olduğu azamî tarifinin faaliyet-i iktisadiyeyi rahnedar edecek bir vaziyette bulunduğu cihetle tadili ve asgari bir tarife tatbiki.

5- Memleketin tabi-i ve en feyyaz servetlerinden birini teşkil eden ormanlarımızın bugünkü idare usulleriyle harabiye gitmekte olduğunu takdiren, orman nizamnamesinin ormanları koruyacak ve semere-bahş bir hale getirecek şekilde tadili derece-i vücupta bulunmaktadır.

6- Takriben iki milyondan fazla nüfus yaşatan mıntakamızın küçük sanayi erbabı mühim bir yekûn teşkil etmekte olmasına rağmen şimdiye kadar esaslı bir himayeye mazhar olmadıklarından çok iptidâ-î vesaitle didinip durmaktadırlar. Medeniyet dünyasının kabul ettiği sistemlerin memleketimizde tatbiki, sanayiin makinelenirilmesi keyfiyeti zaman ve sermaye meselesi olduğundan küçük sanatları asrileştirmek ve müstahsil sanatkâr yetiştirmek üzere en ziyade sanat mekteplerinden istifade etmemiz lâzımdır.

Erzurum-Erzincan-Trabzon'da da birer sanat mekte-i tesisi (bilhassa Trabzon'un şark vilâyetlerinin iskelesi olması dolayısıyla mümtaz bir mevki-i bulunduğu gibi ziraata elverişli arazisi olmadığı, nüfus kesafetini haiz olması ve bu vaziyetle ziraattan değil ticaret ve sanayi yollarından ihtiyacını temine tabiaten mecbur olması esasen Trabzon'da marangozluk,

Trabzon limanı...

demircilik, ayakkabıcılık gibi sanatların da oldukça münkeşif ve mebzül ve elektrikten de istifade mümkün bulunması; bu gibi sanatları esaslı surette temelleştirecek ve teknikleştirecek bir sanatlar mektebine olan ihtiyacı tebaruz ettirir.)

7- Cihan maden faaliyetleri ve bilhassa bakır istihsalatı da umumi buhrandan müteessir olarak istihsali, nakli kolay ve ucuz olan mahallerde müşkülâtle idare edebildiği malumdur. Bu vaziyet karşısında maden işlerinin ancak temin edeceği menafi derecesinde inkişaf edebileceği ve faaliyete getirilmesi talep olunan Murgul ve Kovarişman bakır madenlerinin de idare edemediği için tatil-i faaliyet etmiş bulunduğu cihetle bu hususun hükümetimizin nazarı dikkatlerine arzını faydeli görmüştür.

8- Trabzon-Artvin-Rize-Giresun-Ordu-Gümüşhane-Erzincan vilâyetleri dâhilinde yetişen ve tamamen mahvolan milyonlarca kiloluk meyvalardan ispirto-şarap ve saire istihsali için Müskirat İnhisar İdaresinin bu havalide tetkikat yaptırması faydeli ve şayan-ı temenni görülmüştür.

9- Mıntakamız hayat-ı iktisadiyesinde büyük bir canlılık gösterecek olan transit ticareti, dahili-harici ticaret muamelelerinde tüccarımızın yorucu ve zarar verici külfetlerle izar edilmemesi için:

a- Transit eşyadan alınan beyannamelerin yalnız hin-i ihraçta bir de şehirle ihtilâti halinde aranılması ve ufak bir yanlışlığın tashihi maksadıyla bazen transit eşyasının imrarına aylarca müsaade edilmediğinden bu gibi vaziyetlerde teminata raptent muamele ifası.

b- İhracat eşyasının her türlü kuyuttan ve tekâliften azade olarak imrarı. Hayvanat ve mevadd-ı hayvaniyenin muayenelerine ait muamelâtın sadeleştirilmesi. İthalata ait gümrük muamelâtının sade bir hale ifrağı.

c- Eshab-ı ticaretin celp ettiği eşyanın beyannamesinde yalnız evsaf ve enva-ı ve miktarının ve menşeinin yazılması tüccara sühulet olmak için resim haddinin ve istatistik numaralarının esasen vazifedar gümrük memurları tarafından tayin ve tesbit olunması.

d- Transit eşyasının taht-ı temine alınan gümrük resmi için senedate nisbi pul ilsakıyla masarifatın tezyidi muvafık olmadığından gayr-ı muayyen mebalîği havi muamelâtta olduğu gibi maktu pul ilsakıyla iktifa olunmasına.

e- Sahibinin yedd-i ihtiyarında olmayan esbab tesirine yolda ziyaa uğrayan eşya için devair-i resmiyenin tastik edeceği zabıt varakalarıyla iktifa olunarak bu gibi eşyadan gümrük resmi aranılmaması.

f- Ecnebî devletlerle münakit muahede ve muvakkat itilâf-ı ticarilerin ve muamelât-ı ru-

sumiyeye ait olup erbab-ı ticareti alâkadar eden evamirin, tüccarın husul-i malûmatı için ticaret odaları vasıtasıyla kendilerine tebliğinin temini.

g- İktisadi inkişaf vadisinde birçok ağır vazifeler yüklenmesi ve her tarafta memlekete ait iktisadi faaliyetlere karışması icap eden odalara mütalealarını, düşüncelerini açık ve samimi bir şekilde söylemek fırsatı kanun ve nizamnamelere bahşedilmiş olmasına rağmen bir çok ahvalde ve bilhassa mahalli beledi rusumun vaz'ı ve tadil ve tenzilinde odaların mütalealarına müracaat edilmediği ve re'sen tesbit ettikleri rüsumun fazlalığı hakkında serdedilen mütaleaların da nazar-ı dikkate alınmadığı görülmektedir. Binaenaleyh Odalar Nizamnamesinin üçüncü maddesinde tasrih edilen mevadda odaların behemehâl mütalealarının alınması için müeyyideler vaz'ı ve ayrıca tüccar imzaları, tüccar defterleri, tüccarî senedat ve ukudat ve sair evrakın ticaret odalarınca tescil ve tastikinın muhakimce noterler derecesinde kabulü için Ticaret Kanunu'na bir madde ilavesini. Ticaret ve Sanayi Odaları memleketin iktisaden inkişafını istihdaf eden muhaberatta bulunmalarına nazaran pula tabi tutulmaları bu muhaberatı sektedar edeceğinden diğer devair gibi puldan maafiyetlerinin temini, Odaların esaslı bir şekilde takviyesi nokta-i nazarından elzem görülmüştür.

h- Tüccarî muamelât ve münasebatı çok vasi ve o derecede de haiz-i ehemmiyet olan Trabzon'da müstakil bir ticaret mahkemesi teşkiline fazla ihtiyaç vardır. Yeni İcra ve İflas Kanunu'nun muhtac-ı tadil olunduğunu takdiren hükümetimizin ve Büyük Millet Meclisi'nin ciddi tetkikatı memnuniyetle görülmekte ve piyasayı bugünkü sıkışık vaziyetten kurtaracak bir şeklin yakında kabul edileceği kuvvetle ümit edilmekte olmakla beraber mevcut kanunun 341. maddesine tevfikan noterlikler gibi aidatlı icra memurlukları ihdasını da bilhassa mıntaamızın mühim merkezi için bir zaruret olduğunu kayıt mecburiyetindeyiz.

3.2. Devletçi-Korumacı Ekonomik Model ve Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın Rolü

Devletçiliğin ve korumacılığın ege-men olduğu 1930-1939 dönemini, Türkiye'de gerçek anlamda sanayileşmenin ilk yılları olarak niteleyebiliriz. Dünya

ekonomisi çok büyük bir bunalım içindeyken Türkiye ekonomisi iktisadi milliyetçilik anlayışı içinde 1930'dan itibaren kendi içine kapandı ve devlet öncülüğünde milli sanayisini yaratmaya başladı. Yeni dönemde devletçi ve korumacı uygulamalar birbirini tamamlar nitelikteydi ve sistemli bir sanayileşmeyi yaptırmak üzere harekete geçirildi. Türkiye'de devlet, korumacı bir politika izleyerek sanayi karlarını artırdı ve birikimi sanayiyi geliştirmek için kullandı. Devlet sanayisi için yaratılan tüm avantajlar özel kesim için de geçerliydi.

Bu dönemde faiz oranlarını hükümet belirliyordu. 1930'da Merkez Bankası kurularak para politikaları yönlendirilmeye başlanmış, demiryolları ve denizyollarında devletleştirme yapılmış, enerji, maden ve sanayi sektörlerinde devlet kendini hissettirmeye başlamıştı. 1933'te hazırlanan ve 1934'te yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çok başarılı bir şekilde uygulandı. Birinci Beş Yıllık Plandan sonra İkinci Beş Yıllık Plan hazırlandı ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamadı.

1923-1929 arasında sanayinin büyüme hızı % 8,5 iken, 1930-1939 arasında % 11,6'ya yükseldi. 1923-1929 yılları arasında milli gelir üzerindeki pay itibarıyla ithalat % 15, ihracat % 11 iken, 1930-1939 arasında ithalat % 7, ihracat % 8 olarak gerçekleşmiştir. Şüphesiz bu

Trabzon ile Barcelona arasında yapılan ticarete dair bir belge...
Atilla Alp Bölükbaşı
Arşivi

oranlar, uygulanan planlı ekonominin başarısı olarak kayda geçmiştir.²⁹⁹

Türkiye, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında kendi iç çözümünü aradı ve çareyi devletçi-korumacı ekonomik modelde buldu. 1933'te hazırlanan I. Beş Yıllık Kalkınma Programı ile planlı ekonomiye geçiş yapıldı. Kamu kaynaklarının devlet eliyle etkin kullanılması bu dönemin en belirgin özelliği idi. Özel girişimciye de alan bırakan ve gelişip güçlenmesi için fırsat yaratan bu modelle Türk girişimcisi kendini bulmaya başladı.

Ekonomik sürecin işleyişine devletin yön verdiği bir dönemde; Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon'da da çeşitli meslek odaları ve iktisadi içerikli dernekler kendilerini sistemin içerisinde

gösterme ve etkin kılma çabası içerisindeydiler.

Bunlardan Ticaret ve Sanayi Odası Başkâtibi ve Trabzon Halkevi Reisi Osman Cudi Bey, hem ülke hem de Trabzon ekonomisi için büyük önem arz eden İran-Trabzon transit yolunun asrın başındaki aktiviteye yeniden kavuşturulması için Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmak üzere bir makale kaleme almıştır. Bu yolun tarihsel önemi, iktisadi analizi, hinterlandındaki şehirler üzerindeki etkisi ve fiziki yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler içeren ve bizzat bu güzegahı gezen bir kişi tarafından kaleme alınmış olan bu makaleyi dönemin ekonomik özelliklerini yansıtmaları bakımından aşağıya aktarıyoruz:³⁰⁰

Cumhuriyet Gazetesinin 22 Şubat 1934 tarihli nüshasında Konya Mebus-ı Muhteremi Tahsin Beyefendi'nin "İran Transitinde Türkiye'nin Mevkii" ve yine 27 Şubat 1934 tarihli nüshasında Muhterem Yunus Nadi Beyefendi'nin "Türkiye Üzerinden İran Transitinin En Kısa Yolu" başlıklı başmakalelerini okudum.

Trabzon ve Şark vilâyetleri için en hayati bir mesele olan transit nakliyatının önemini çok evvelden takdir buyuran ve bu mevzu üzerinde çok ciddi etütler yaptıran büyük iktisatçımız Celâl (Bayar) Beyefendi'nin emr-i müsadeseyle bendeniz altı ay evvel İran'ın mühim bir ticaret merkezi olan Tebriz şehrine gitmiş ve İran'ı sahillere bağlayan transit yolları hakkında bazı malumat toplamış olduğum için bu çok mühim mesele hakkındaki neşriyat karşısında sükût etmemeyi bir vazife biliyorum.

Muhterem Tahsin Beyefendi'nin pek vazih olarak işaret buyurdıkları gibi İran transitinin en tabi-i yolu Tebriz-Erzurum-Trabzon ticaret kanalı olup transitçilikte Trabzon'un tarihi bir mazhariyeti bulunmaktadır.

Yaratıcı Cumhuriyet Hükümetinin demiryolu riyaseti sayesinde Şark demiryollarının Erzurum'a bağlanması kararı ve ilerde İran hududuna kadar uzatılması tabiidir ki çok feyizli neticeler verecek ve Erzurum'dan Trabzon'a uzanacak bir kol ile Trabzon-Erzurum-İran hattı mazide olduğu gibi İstanbul'da da İran ve maveralarının bütün transit cereyanlarını Trabzon Limanı'nda toplamış olacaktır.

Harici ticaretinin siklet merkezini taşıyan Tebriz şehri, Süveyş Kanalı'nın küşadına kadar İran'ın ve uzak şarkın yegâne ticaret mübadele merkezi bulunuyordu, iskelesi de Trabzon'du. İran ve Şark emtiası Tebriz'de toplanarak Hoy-Bayazıt-Erzurum-Trabzon yoluyla deve kervanlarıyla sahile indirilmekte ve Avrupa'dan celb edilen eşya da yoldan Tebriz'e götürülmekte idi. Süveyş Kanalı'nın küşadından sonra Hemedan-Kahvez-Muhammere yolu da faaliyete başlamış ve fakat bu yol da Trabzon yolundan çok uzun olduğu için eski faaliyetinin ancak yüzde onunu yolumuzdan kaçırabilmişti. Bu devirde Trabzon Limanı'nın transit faaliyeti elli-altmış bin tonu ve yolda işleyip Trabzon'a giren ve çıkan develerin ade-di vasati olarak günde 300'ü tecavüz ediyordu.

Doksanüç Harbi'nden sonra Rusların Batum Limanı'nı ele almaları yüzünden Batum-Tiflis-Bakü demiryolu ile İran transit ticaretinin yüzde elliden fazlası Batum yoluna intikal etmiş ve Ruslar biraz daha fedakârlık yapıp Tiflis'ten Culfa'ya da bir kol atmak suretiyle me-

299 Lonca'dan Oda'ya, İstanbul Ticaret Odası'nın 125. Yılı Anısına, Armağan Kitabı,(Tarihsiz) s. 207-208
300 BCA. 030.10/168.171.1.

safeyi biraz daha kısalttıklarından faaliyetlerini daha fazlaya çıkarmışlardı. Umumi Harbin ilanına kadar Trabzon Limanı yine senede on-onbeş bin tonluk transit hareketi kaydedebilmiş ise de harp içinde ve harpten sonra Akdeniz kıyılarında bulunan Beyrut ve İskenderun'dan İran içlerine açılan mütaaddit kanallar, Rusların faaliyetlerine de tesir yapmış Tahran-Hemedan-Kirmanşah gibi diğer merkezleri Tebriz'e rakip bir vaziyette Hankın-Bağdat yoluna ve "Tebriz"de Miyanduap-Revandiz-Musul yoluna teveccüh etmişlerdir.

Her taraftan şark transit ticaretine el atılırken muntazam şoseler, demiryolu yapılırken bizim yolumuz tamir bile görmemiş ve yalnız İran'ın şarkı ve garbî Azerbaycan eyaletlerinde işsiz kalan ve miktarı gittikçe azalan develeri boğaz tokluğuna çalıştırmak suretiyle yolumuz üzerinde devede kulak kabilinden cüz'i münakalât yapılabilmiş ve seneden seneye faaliyet azalarak bu tarihi yol sönmüş ve güzergâhtaki hanlar, konaklar tam bir harabeye uğramıştır. Trabzon-Erzurum yolu İran transitinden maada şark vilayetlerinin de biricik yolu olduğu ve hareket olan yerde bereket de bulunacağı Cumhuriyet Hükümetimiz tarafından takdir edilerek bu candamarının ihyası için son senelerde üçbuçuk milyon lira sarf edilmek suretiyle Trabzon'dan İran hududuna kadar 624 kilometreden ibaret olan yolun tevsiyen tamirine başlanmış ve bu alaka derhal müabebetlerini göstermiştir.

Nitekim:

926 senesinde 43.015

927 senesinde 36.627

928 senesinde 23.801

929 senesinde 19.867

930 senesinde 9.033

931 senesinde 6.872 parça İran transit eşyası gelip geçmiş iken, yolun tamirine başlanır başlanmaz tezayüt görülmüş, 932 senesinde 9334 parçaya çıkmış, 933 senesinde de daha bir misli derecesinde 15 bin parçayı müteceviz eşya geçtiği tesbit olunmuştur.

Türk topraklarında bugünkü asayiş ve inzibatin diğer rakip yolların geçtiği yerlerde olmaması, emniyet meselesini lehimize halletmiş ve yalnız diğer yollarda işleyen nakil vasıtalarının daha ucuz münakalat yapması ve her devletin transit ticareti için azami kolaylıklar göstermiş olması karşısında bizim gümrük muamelelerinde hala eski ve yorucu usulleri değiştirmemiş olmamız İran transitlerini diğer yollardan ayıramayan sebeplerden bulunmuştur. Bugün Tebriz'den dört transit yolu çıkar:

Birisi Tebriz-Muhammere yolu 1567 kilometre uzunluğundadır. Kamyonla sekiz günde kat olunan Basra Körfezi'ne kadar; İran'ın 10 tonluk kamyonlarıyla yapılan münakalat ucuzsa da bu yol büyük denizleri aşmak külfetini tahmil ettiğinden ecnebi limanlarına 30-45 günde vasıl olmaktadır.

İkincisi Tebriz'den Savcibulak-Revandiz yolu iki kola ayrılarak Musul-Nusaybin-Deyr-i zor-Halep-İskenderun'a kadar 1365 kilometre ve Musul-Kerkük-Bağdat-Şam-Beyrut yolu 1910 kilometre uzamaktadır. Bu yollarda da motorlu en seri vesait yedi-sekiz günde sahile ulaşmaktadır. Çöller aşan bu kanallarda asfalt yollar, muntazam şoseler ve kısmen demiryolu ve sahillerde limanlar yapılmış ise de Irak ve Suriye dâhilinde asayişin çok mükemmel olmaması İran tacirlerine fazla emniyet bahşetmemiştir.

Halen İran Hariciye Veziri olan Kâzımî Han'ın Revandiz yolunda bizzat yaptığı tetkikatına dair İran'ın meşhur Şafak-ı Sulh gazetesinde neşredilen raporda "yol kenarında Telfüzremile (?) mevki-i vardır. Bu mevki, iki taraf Arapları yollardan geçen otomobilleri soyduklarından emniyet berkemal değildir. Bundan dolayı Musul Mutasarrıfı mezkûr noktadan bilâ-hadise seyahat edebilmek için mitralyozla mücehhez bir otomobil ve birkaç polis refaketime gönderildi" denilmektedir.

Üçüncü yol Tebriz-Culfa-Tiflis-Batum demiryolu 1113 kilometre olup bu yol ile işleyen tacirlerin zaman zaman Ruslardan zarar görmüş olmaları, Rusların ahiren azami kolaylıklar göstermesiyle de tatmin edememiştir. Esasen Rus trenlerine verilen tüccar eşyası asgari bir hafta içinde Batum'a getirilmekte ve Rusların kendi vapurlarıyla nakletmek arzuları bu eşyayı bazen bir aydan fazla ambarlarda bırakmaktadır.

Dördüncü yol Tebriz-Hoy-Bayazit-Erzurum-Trabzon yolu 957 kilometredir. Bunun 625'i Türkiye dâhilinde 332'si İran içindedir. Deve ayağı ile 30 günde ve yazın hava müsait olduğu zamanlarda kamyonetlerle azami dört günde katedilmekte ise de bu yol üzerinde işleyen nakil vasıtalarının benzin, lastik masrafı, gümrük muameleleri, transit eşyadan alınan iskele resmi, gümrük resmi, teminat masrafları, nakil ücretlerini; diğer yolların tatbik ettikleri tarifeler seviyesine indirmediği için bu en kısa yol maalesef diğer yollardan çok az ve

1930'larda Trabzon limanı...
Atilla Alp Bölükbaşı arşivi

adeta döküntü halinde yapılan nakliyata münhasır kalmaktadır.

Milattan çok evvel ve sonra İran ve Hindistan emtiasına memur olan ve tarihka müsbet olduğu vechile onbinlerin ricatında en kısa yol olarak tercih edilen Trabzon yolu, İran'ı garba bağlayan yolların deniz kıyısında nihayetlenen en tabiisi ve kısası olduğu ve coğrafi vaziyetiyle Trabzon'da şarkın nefes alacak yegâne penceresi bulunduğu münakaşa kabul etmez bir hakikattir. Hatta: Âli İktisat Meclisimizin Trabzon Limanı ve transit hakkında neşrettiği bir raporunu aynen kaydediyorum.

“Trabzon Limanı meselesi evelemerde transit meselesinin bir safhasını teşkil etmek noktasından haiz-i ehemmiyet bulunmaktadır. Ve bugün tehlikeli rekabetlere maruz kalan Trabzon transiti yalnız Trabzon Limanı itibarıyla değil aynı zamanda umumi memleket iktisadiyatı nokta-i nazarında ihmale tahammülü olmayan bir mesele mahiyetindedir.”

İşte İran transiti mevzu-ı bahs olunca ilk evvel hatıra gelen “Trabzon” olduğunu Âli Meclisimiz çok yerinde olarak takdir etmiş ve kudretli İsmet Paşa'mız başladığı ve başardığı birçok büyük ve hayırlı işler arasında bu yola üç buçuk milyon lira vermek suretiyle yolun üçte ikisini tevsiyan tamir ettirmiş bulunuyor. Bugün İran en ziyade Almanya ile münasebette. Umumi Harpten evvel Lehistan pazarlarıyla daha fazla iş yapıyordu. İran'ın bu memleketlerle devam edecek temasları ancak ve ancak Trabzon yolunu takip edecektir. Garplılaşmakta olan İran'ın Avrupa ile olan teması zamanla artacak ve bu meyanda eşya kadar mühim bir mevki işgal edecek yolcu münakalatı tabiatıyla en kısa yolu arayacaktır. Bu da Tebriz-Trabzon-Köstence yolu olabilir.

Tebriz'den üç günde Trabzon'a indirilen eşyanın doğru postalarla nihayet iki günde İstanbul'a ve oradan da azami üç günde Avrupa şehirlerine nakli daima kabildir.

İktisaden malum bir kaziye olduğu üzere deniz nakliyatı her zaman ve her yerde kara nakliyatından ucuz olduğu için karalarda sahile ulaşan en kısa yolun tercihi çok tabi-i bir keyfiyet ve iktisadi bir zarurettir. Bunun için Trabzon'dan sonra daha mühim bir transit merkezi olan İstanbul Limanı da bir kat daha şenlenecektir. Esasen Trabzon'dan maada Batum yolu ile İran'a geçen eşyanın kısm-ı azamı Boğazlardan geçerek İstanbul'da aktarma edildiğinden bunun İstanbul Limanı için ehemmiyeti meydandadır. Şu hale göre yolumuz ikmal edilirse ve transit ticaretinin inkişafı lehinde -mesela İstanbul ve Trabzon'da birer serbest mıtıka tesisi gibi- ciddi ve acil tedbirler alınsa bu yol rakip kabul etmez en mühim bir yol halini almış olacaktır. Ve hakikaten diğer yolların üçte biri kadar çok büyük fark gösterecektir.

Emniyet, sürat, ucuzluk sayesinde daima işleyecek olan bu yola ve Trabzon Limanı'na ne Beyrut, ne Hayfa, ne İskenderun, ne de Batum Limanı hiçbir tesir yapamayacaktır.

Yunus Nadi Beyefendi'nin yazısında hudud-ı Saray'dan İran'daki Mako'ya 20 kilometrelik mesafe kaydedilmektedir. Hâlbuki Mako'dan İran dâhilinde Bazırgân'a 15, oradan da Türkiye hududuna Gürbulak mevkiine 5 kilometre mesafe olup bu mevki-i Trabzon yolunun İran hududundaki iltisak noktasıdır. Saray ile Mako arasında yüz kilometre kadar mesafe olup İran dâhilinde bu iki mevki arasında muntazam şose de yoktur. Hâlbuki Gürbulak'tan itibaren Mako-Hoy-Mernet-Tebriz yolu motorlu vesaitin işlemesine müsait bir şekilde bulunmaktadır.

Sivas-Erzurum hattı beş altı senede ikmal edilebileceğine göre Erzurum'dan veya Elazığ'dan Van'a, Saray'a kadar demiryolu veya yeni bir şose açılması ve buna mukabil yolun İran'da temdidini her halde bütçe ve uzun zaman meselesi olduğu takdirde buyruluyor. Bugün mevcut bir yol olduğundan on sene sonraki vaziyete göre mütalaa yürütmekten ziyade bu yolun ikmal-i inşası ile azami bir sene içinde bütün transit cereyanlarının Trabzon'da toplanmasını müdafaa etmek bir emr-i zaruridir.

Şu noktayı da ilave etmek mecburiyetindeyim ki bu sene içinde yolumuzda yapılacak köprülerin, menfezlerin, sel duvarlarının, imla ameliyesinin kısm-ı azamı yapılmıştır. Yani bir tahsisat verilmezse sarf edilen üç buçuk milyon lira ve son günlerde lehimize inkişaf gösteren transit ticareti tamamen elimizden çıkmış olacaktır.

Aziz Cumhuriyetimizin az zaman zarfında yarattığı nice eserler arasında büyük bir isabetle başlanan Trabzon-Erzurum-Beyazıt iktisat candamarının az zamanda ikmal edileceğine iman etmişizdir. Bu mektubuma bağlı haritaya bir nazar gezdirilirse davanın esası da anlaşılabilir olur. Son söz olarak İran transit cereyanlarının az zamanda tekrar Türk topraklarında ve Türk sularında toplanmasını temin edecek dört madde de hulasa edeceğim. Bunlar da;

- 1- Trabzon-Erzurum-Bayzıt yolunun ikmal ve inşası.
- 2- Tahmil ve tahliyenin emniyetle ve suhuletle icrasını temin için Trabzon'da acilen bir dalga kıran inşası
- 3- Gümrüklerimizde tatbik edilen transit muamelelerinin kolaylaştırılması ve İstanbul veya Trabzon'da serbest mıntaka işinin halli
- 4- Alelumum masraflarının azaltılması.

Bu yazıları senelerden beri icra edilen tatbikata ve transit yolundaki meşhudadım ve İran'daki tacirlerle yapılan temaslara istinaden yazıyorum.

Trabzon Odası bu husuda öteden beri çok geniş tedkikatta bulunmuş ve marazi teşhis davalarını tesbit etmiş olduğundan transitçilik vasfı hikmet-i vücudu olan Trabzon'a bu tarihi ve tabii mas-hariyetinin ancak Cumhuriyet eliy-

le iade edileceğine kaniyiz.

Cumhuriyetin on yılındaki eserlerini hulasa eden bayram kitabımızdan bir nüshasını takdim ediyorum. Transiti yalnız yol ve liman cephesinden tetkik eden bu kitaptaki fasl-ı mahsusunu mütalaa buyurmanızı da ayrıca rica ederiz. Yalnız memleket menfaatini güden ve kıymetli neşriyatıyla umumi efkârı aydınlatan Cumhuriyet Gazetemizin bir köşesinde bu yazılarım yer bulursa kendimi bahtiyar addedeceğim.

Trabzon Halkevi Reisi ve
Ticaret Odası Baş Kâtibi

Trabzon Limanı önünde gemiler, 1930'lar...
Atilla Alp Bölükbaşı
arşivi

Trabzon'da önceki dönemlerde olduğu gibi planlı kalkınma döneminde de ekonominin lokomotifliği görevini Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası yapmaktaydı. 21 Mayıs 1935 Salı günü Ankara'da toplanacak olan IV. Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi gündeminde yer alan maddeler hakkında Trabzon'dan katılacak olan delegeler önceden ciddi bir hazırlık yapmışlar ve hazırlamış oldukları raporun bir suretini kongreye gitmeden

önce 25 Nisan 1935 tarihinde Trabzon Valiliğine sunmuşlardır. 1931 tarihli Trabzon Mıntika Ticaret Kongresi kararlarına dayandırılan bu raporda yer alan hususlar dönemin Trabzon ekonomisinin genel özelliklerini yansıtmaktaydı.

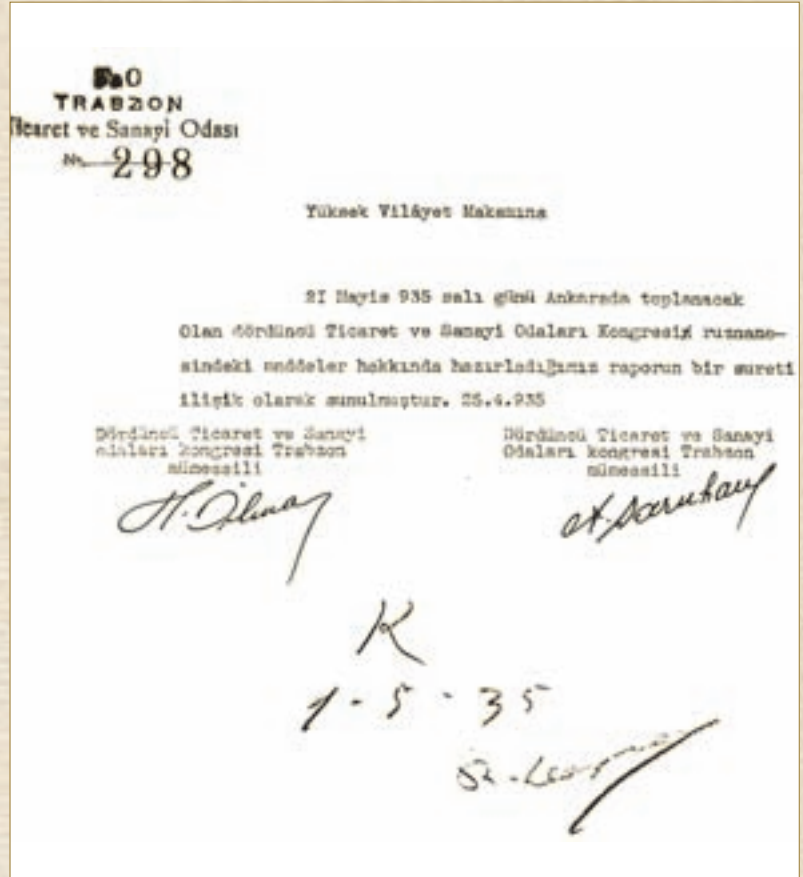
IV. Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi'ne katılacak olan Trabzon delegeleri Atıf Saruhan ve Hamit Dilman imzasını taşıyan raporda; genel kurul gündeminin birinci maddesinin a fıkrasını oluşturan

“Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret ve Zahire Borsaları” hususunda Trabzon Borsa Talimatnamesi'nin günün ihtiyaçları dikkate alınarak şu şekilde değiştirilmesi isteniyordu:

1. Mübayaacılar öteden beri müşteri vekili sıfatıyla icra-yı muamelede bulunarak yalnız mübayaatta değil, hem mal satın almakta ve hem de mal satmakta olduklarından 24 Temmuz 1322 tarihli Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesine tezyil edilen 22 Ağustos 1339 tarihli Nizamname ahkâmına tevfikan talimatnamenin onuncu maddesindeki “mübayaacı” unvanının kaldırılarak yerine “Muamele acenteleri” unvanının konulması,

2. Talimatnamenin ikinci maddesinde “Mübayaacılar borsa meclisi namına müseccel ve Türk tabiiyetinde bir bankaya 2000 liralık nakit tevdi veya bu miktarda itibar istihsalı suretile teminat irae edeceklerdir” diye yazılırdı. Bilahere Vekâlet-i Celile'nin 5246/137/2725 sayılı ve 6/11/930 tarihli emirlerle bu maddeye “veya aynı miktarda bir tüccar kefaleti vermek” kaydı ilâve edilmiştir. Bu kefalet acentelerin herhangi bir vukua getirecekleri her hangi bir zararın tazminine mahsus olduğuna göre mezkûr maddeye 24 Temmuz 1322 tarihli Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi'ne tezyil edilen nizamnamesinin üçüncü maddesinin son fıkrası mucibince “Bu mablağ acentelerin muamelatından dolayı eşhaş-ı saire hakkında vukua getirecekleri zarar ve hasarın andelhace tazminine mahsustur” kaydının ilâvesi muvafik görülmüştür.

3. Talimatnamenin 18. maddesi Borsa Encümenine birinci ve ikinci sınıf abonmanlarla mübayaacılar tarafından beş azanın intihabını amirdir. Hâlbuki talimatnamenin 39. maddesi mucibince borsa muamelatının suret-i ifası ve borsa heyetinin ve memurun ve müstahdimininin vezaifi ve aboneler ile mübayaacı ve simsarların tabi olacağı ahkâm-ı mahsusa borsa heyetince tespit edildikten sonra ma-fevk meclis olan Oda Meclisi'nin de tasdikine iktiran edeceğine göre halen yedi azadan ibaret olan borsa encümeninin diğer bazı borsalarda olduğu gibi beş azaya indirilmesinde hiçbir mahzûr yoktur. Binaenaleyh 18. maddenin “Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası,

borsada mikayyet olan Türk tabiiyetinde birinci ve ikinci sınıf abonelerle mübayaacılar 'muamele acenteleri' tarafından rey-i hafî ile yine Türk tabiiyetinde birinci ve ikinci sınıf aboneler ve muamele acenteleri arasında intihap olunan 3 ve Ticaret Odası'nca müntahap iki aza ki, ceman beş azadan mürekkep bir borsa heyeti marifetiyle idare olunur” şeklinde tadili münasip görülmüştür.

4. 27. madde de “Borsa encümenince tanzim olunan bütçenin Oda Meclisi'ne tasdik ettirilmesi lâzımdır” denilecek yerde tertip sehvi olarak “Borsa Meclisi'ne tasdik ettirilmesi lâzımdır” diye yazılıdır. Bu yanlışlığın düzeltilmesi icap etmektedir.

5. Odalar Nizamnamesinin 22. maddesi mucibince rey sahibi olarak Oda Meclisi içtimalarına iştirak eden Mıntaka İktisat Müdürü ve Borsa Komiseri, şimdiye kadar tabi-î aza sıfatıyla ve sahib-i rey olarak Borsa Encümeni içtimalarına iştirak ediyorlardı. Hâlbuki Borsa Talimatnamesinde bu hususa dair hiçbir sarahat yoktur. Binaenaleyh mülga Mıntaka İktisat Müdürlüğünün vazife ve salahiyetleri, makam-ı Vilâyete tevdi edildiğine göre makam-ı Vilâyetin veya vekilinin ve borsa komiserinin tabi-î aza sıfatıyla ve sahib-i rey olarak ercümen toplantılarına iştirak edebileceklerine dair

4. Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi'ne katılıma dair TTSO tarafından yapılan bir yazı...
Veysel Usta arşivi

Trabzon limanı inşaatı,
1950'ler...
Atilla Alp Bölükbaşı
arşivi

talimatnameye bir madde ilavesi muvafık görülmüştür.

6. Borsa satış salonunda arzu talep, teklif ve mukabil teklifler ercümence müttahaz kararlar dairesinde yapılmaktadır. Hâlbuki mal satmak üzere mülhakkattan ve civar iskelelerden gelen zürra', kayıkcı ve sairenin bu kararlara uygun bir şekilde muamele ifası müşkülât arz etmektedir. Bu sebepten satış salonunda alımsatımların bir suret-i muntazamada cereyanını temin ve teshil için bu gibi abone olmayan zürra', kayıkcı ve saire tarafından borsaya arz edilecek malların dellaliye ücreti alınmaksızın borsaca tayin edilecek resmi bir dellal marifetiyle satılmasına dair talimatnameye bir madde ilâvesi münasip görülmüştür.

7. Borsaya tabi mevad alımsatımlarının mutlaka borsada yapılması, borsa talimatnamesi ahkâmından olduğu halde Trabzon'da yalnız mahallen yapılan akitler borsadan geçmekte, ecnebi piyasalarına bilmuhabere satılan mallar ise "en consignment" namı altında ihraç edilerek borsaya katıyen arz edilmemektedir. Hâlbuki Trabzon'un hakiki "en consignment" "fındık" ihracatı, umum ihracatın %10'unu geçmez. Bu suretle her sene memleketimizden ihraç olunan iki buçuk milyon lira kıymetinde 60-70 bin çuval fındık içinin ve diğer ihracat maddelerimizin harice satış fiyatları Borsamızdan tamamıyla gizli kaldığından iç piyasanın dış piyasa fiyatlarına göre tan-

zimine imkân hasıl olamamaktadır. İhraç olunan mahsulâtımızın satış veya en consignment mahiyetlerini tetkik ve tesbit için ise Borsa Talimatnamesinde hiçbir madde yoktur. Binaenaleyh piyasayı tanzim ve irşat vazifesiyle mükellef olan borsanın ihraç edilen mahsulâtımızın her günkü satış fiyatlarını tespit ve piyasaya ilân edebilmesi için bilmuhabere harice satılan malların da günü gününe borsaya tescili luzumuna dair talimatnameye bir madde ilâvesi muvafık görülmüştür.

IV. Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi'nin birinci maddesinin "b" fıkrası "Ticaret ve Sanayi Odası veya Ticaret ve Zahir Borsası"nın hangi şartlarda ve nerelerde tesis olacağına dairdi. Bu fıkra ile ilgili olarak ihracat ve ithalatın en çok yapıldığı kapılarda/yerlerde Ticaret ve Sanayi Odalarının kurulması, Borsaların ise istihsal ve istihlâk maddelerinin satışlarının en çok olduğu yerlerde tesis edilmesi önerilmekteydi. Gündemin birinci maddesinin "c" fıkrası ise "Yün, tiftik, ham deri, av derisi" gibi maddelerimizin belli tarihlerde belli yerlerde açık artırma usulü ile satışının fayda sağlayıp sağlamadığı ile ilgiliydi. Bu konuya yönelik ortaya konulan görüş "Mintakamızın istihsal maddelerinden olmayan yün, tiftik, ham deri, av derisi ara sıra iç vilayetlerden şehrimize gelmekte ve burada satış edilmeyerek transit suretiyle İstanbul'a sevk olunmaktadır. Bu maddelerin satışlarının en ziyade toplandığı yerlerde muayyen tarihlerde muayyen mahallerde 'mezat-auction' suretiyle satışlarında

faide olacağına asla şüphe yoktur” şeklindeydi. Gündemin birinci maddesinin “d” fıkrası “Umumî mağazalar ve varant muamelesinin tesisi ve Ticaret ve Sanayi Odaları Bankası-Fonu olarak teraküm

etmekte olan paranın en faydalı istimal yolunun araştırılması” şeklinde düzenlenmişti. Bu fıkra ile ilgili Trabzon delegasyonunun ortaya koymuş olduğu görüş ise şöyleydi:

Mıntakamızın baş mahsulü fındıktır. Mahsul iptidasında fazla ara dolayısıyla fiyatlar genellikle düşük olur. Senede yalnız bir defa mahsul alan köylü, pek tabi-i olarak malını senenin en yüksek fiyatına satmak ister. Bunun için de piyasayı takip ederek beklemesi lâzımdır. Fakat bekleyemez! Çünkü paraya ihtiyacı vardır. Bundan başka paraya ihtiyacı olmayanların da mahsulünü muhafaza edecek müsait ambarı yoktur. İşte bu gibi mecburiyetler karşısında köylü, bilahere istediği gün piyasası üzerinden hesabını görmek şartıyla mahsulünü itimat ettiği bir tüccara emanet bırakır ve ihtiyacını temin edecek kadar bir para alır. Tüccar da emanet aldığı bu malı kendi malı gibi işler ve satar. Tüccarın emanet malları temülen işleyip sattığına göre hükmen satış demek olan bu muamelenin tevsiki lâzım gelirken tarafeyince bu hususa hiç de riayet edilmediğinden bilahere hesap görme zamanında birçok ihtilaflar zuhur ederek netice itibarıyla yine köylü zarar görür.

Fiyatların sükûtuna sebep olan emanetçiliğin önüne geçmek ve mahsul başlangıcında piyasaya fazla mal arz edilmesine meydan vermemek için köylünün mahsul iptidasında paraya ve depoya olan ihtiyacını gidermek lâzımdır. Binaenaleyh memleketimizde de umumî mağazalar ve varant muamelesi tesis edildiği takdirde:

- 1- Müstahsilin cüz'î bir ücret mukabilinde depoya olan ihtiyacı temin edilmiş olacak,
- 2- Bankalarca avans sur marşandiz muamelesi kolaylaşacak ve artacak,
- 3- Aynı zamanda başka sermaye sahiplerinin de bu işe para hasretmeleri kolaylaştırılmış olacak,
- 4- Bu suretle müstahsilin önünde para bulmak sahnesi -malına her zaman hakim bir vaziyette olarak- genişlemiş bulunacak,
- 5- Bunların neticesi olarak mahsul başlangıcında satışa fazla mal hücumu eksilecek, dolayısıyla fiyatlar tutulmuş olacak
- 6- Ve en nihayet emanetçilik de tedricen ortadan kalkarak kolayca mal tedarik edenlerin ecnebi pazarlarına vukubulan hesapsız fiyat tekliflerinin de önüne geçilmiş olacak ve dış piyasalarda bu suretle mümkün merteye tutulmuş olacaktır.

Bu itibarla memleketimizin en büyük bir derdine cevap verecek olan umumî mağazalar ve varant muamelesinin, Ticaret ve Sanayi Odası'nın murakebesi altında olmak üzere bir

1934 Sanayi Sergisi'nden bir görüntü...
TTSO Arşivi

an evvel tesisini ve Ticaret ve Sanayi Odaları Bankası/Fonu olarak teraküm etmekte olan paranın bu işe hasredilmesini ehemmiyetle dileriz. Aynı zamanda mali bankaların da köylüye mahsulün ilk dört ayında çok az masrafla yardımda bulunmasını temenni etmekteyiz. Ancak yapılacak yardımın muayyen bir sistem dâhilinde olması ve bu yardımın dış piyasalardaki müşterileri rakip memleketlere kaçırarak mahiyette olmaması gerektir. Bunun için de fındık istihsal merkezlerinde her sene münavebeten umumi bir fındık kongresi yapılır. Bu kongreye fındık istihsal merkezlerindeki Ticaret ve Sanayi Odalarından müntehap birkaç aza ve Türkofis Müdürü, Oda Başkâtibi ve Borsa Komiseri ve banka müdürleri iştirak ederler. Kongrenin vazifesi memleketimiz ve rakip memleketler fındık istihsalatını ve cihan istihlakâtını ve stok miktarını ve sair lüzumlu hususâtı tespit ederek hâsıl olacak neticeye göre o seneki mahsulümüzün asgari sürüm fiyatını tayin ve tespit etmekten ibarettir. Fakat evveleminde rakip memleketler istihsalatı ve stok miktarı ve müstehlik piyasa vaziyetleri ve mevzuatı hakkında Türkofisin, Ticaret Odalarının ve bankaların vakt ü zamanıyla muhabereye başlamaları ve alacakları malumat ve raporları umumî kongreye arz etmeleri lâzımdır. Bu suretle kongre tarafından tespit edilen asgari sürüm fiyatı üzerinden bankalar da köylüye yardıma başlamalıdır. Piyasa fiyatları, kongrece tespit edilen fiyattan aşağı düşerse bankalarca depo muamelesinin yapılması ve bu fiyatı aştığı takdirde depo muamelesinin kabul edilmemesi icap eder.

IV. Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi gündeminin ikinci maddesinin “a” fıkrası “İhracat mallarımızın uluslararası piyasalarında rekabetini ve muvaffakiyetini temin edecek

amillerin tetkiki, hükümetin ve tüccarın deruhte edeceği vazifeler” olarak belirlenmişti. Bu konuda Trabzon delegasyonu şöyle bir görüş ortaya koydu:

Bütün ürünlerimiz içinde mıntakamızın baş mahsulü olan fındık kadar kendini kolay ve çabuk sattıran bir madde yoktur. Ancak dünyanın mergubu olan bu kıymetli mahsulün dikiliş tarzı fennî değildir. Bu gayri fennî bahçelerin verimi rakip memleketler İspanya ve İtalya bahçelerinin veriminden %50 noksandır. Bu böyle olmakla beraber dünya fındık istihsalatının %60'ı memleketimize aittir ve nefaset itibarıyla da mahsulümüz rakip memleketler fındıklarına kat kat faiktir. Fakat seneden seneye mütezayit bir şekilde artan fındık dikimi köylü tarafından yapıldığı için ocaklar yine gayri fennî ve muhtelif nevilere karmakarışık olarak dikilmeye devam edilmektedir. Dikim işinin fennileştirilmesi, müsait olmayan topraklara fındık dikilmemesi ve harcıyıcı piyasaların rağbet etmediği cinslerin yetiştirilmemesi ve muhtelif nevilere ayrı ayrı dikilerek satış pazarlarına yeknesak mal gelebilmesinin temini için bu dikim işinde hükümetin murakebesini çok lüzumlu görüyoruz. Bundan başka fındığa arız olan hastalıklara karşı da şimdiye kadar hiçbir tedbir alınmamış olduğundan, bu hastalıklar seneden seneye artarak birçok fındık bahçelerini mahvetmektedir. Bu hastalıkların kökünden yok edilerek daha fazla ve daha sağlam mahsul alınabilmesini temin için fındık sahasının tam ortasında bulunan ve ötedenberi gerek iç ve gerekse dış piyasalarla olan rabıta ve münasebetleri dolayısıyla fındık alışverişinin merkez-i sikletini teşkil eden Trabzon'da bir Fındık Enstitüsü'nün kurulmasını ehemmiyetle dileriz. Mallarımızın uluslararası piyasalarında rekabet ve muvaffakiyetini temin hususuna gelince: Bunun için evveleminde mahsulümüzün çok iyi bir şekilde standardize edilmiş olması ve maliyet fiyatlarının muhtelif masraflarla kabartılmış olmaması lâzımdır. Bu hususta hükümete düşen vazife:

- 1- Tahmil ücretlerinin en asgari bir hadde indirilmesi,
- 2- Mallarımızın harcıyıcı pazarlara süratle ve ucuz navlonlarla sevki,

Yumurta navlonu sandıkta 3 liradır, Türkiye'den senede 200.000 sandık ihraç edildiğine göre $3 \cdot 200.000 = 600.000$ lira yalnız yumurta navlonu verilmektedir. Fındık navlonu ton başına 14 liradır. Bilhesap fındık için de 200.000 liradan fazla navlon veriliyor ki, yalnız bu iki mahsulümüzün navlonu senede 800.000 lirayı geçmektedir.

- 3- Merkez Bankası'nın Trabzon'da da bir şube açmasını,

Trabzon'da Merkez Bankası şubesi olmaması yüzünden piyasamız takastan istifade edemediği gibi bilhassa yumurta ihracatının mahreçlerde karşılaştığı zorluk ve tediyattaki tehürden dolayı ihracatçı mutezarrır olmaktadır.

- 4- İstihbarat-ı hariciyenin kuvvetlendirilmesini,

Çok geniş bir hinterlanda sahip bulunan ve aynı zamanda İran transitinin geçit kapısı olan ve fındık mahsulümüzün belli başlı istihsal ve ihraç merkezi olan Trabzon'da da Türkofis'in bir şube açması.

Tüccara düşen vazife ise;

- 1- Malını murakebe nizamnameleri hükümlerine göre gayet temiz bir şekilde hazırla-

mak,

2- Dış ticaretin daha muntazam ve memleket menfaatine daha uygun bir şekilde idaresi için birleşerek satış kooperatifleri vucuda getirmektir.

Kongre gündeminin ikinci maddesinin “b” fıkrası “İhracat mallarımızın standardizasyonu, takip olunacak sıra ve metot ve odalarımıza ve tüccarımıza düşen vazifeler” başlığı

altında toplanmıştı. Bu hususta Trabzon temsilcileri bölgenin hassasiyetlerini dikkate alarak şöyle bir görüş hazırladılar:

1- Trabzon'un başlıca ihracat maddesi fındık ve yumurtadır. Halen tatbik edilmekte olan fındık ve yumurta murakabe nizamnamelerinden azami fayda görülmektedir.

Fındık murakabe nizamnamesinin 8. maddesi mucibince tespit edilip Vekâlet-i Celile'nin 17/12/931 tarih ve 7404/342 sayılı emirleriyle tebliğ buyurulan hususların tatbiki, yine Vekâlet-i Celile'nin 31/1/932 tarih ve 610/28 sayılı emirleriyle bazı yerlerde kalbur tesisatının henüz ikmal edilmemiş olması hasebiyle tehir edilmiştir. Hâlbuki kalbur tesisatı o kadar büyük masraf ve külfete mütavakkıf değildir. Binaenaleyh fındıklarımızın bugünkünden daha iyi bir şekilde tasnif edilmiş olduğu halde ihracatını temin için bu kuturlar hakkındaki emrin bir an evvel tatbikini zaruri görmekteyiz.

2- Mıntakamızın yetiştirdiği belli başlı fındık tipleri şunlardır: Tombul, Sivri, Foşa. Foşa fındığı iri ve gösterişli olduğu için daha merguptur ve sofraya fındığıdır. Ekseriyetle kabuklu olarak ihraç olunur ve istihsal miktarı da seneden seneye artmaktadır. Hâlbuki bu mergup tipin murakabe nizamnamesinin 6. maddesinde asla ismi geçmez. Mezkûr maddeye sivri fındıktan sonra foşa fındığının da ilâvesi münasip görülmüştür.

3- Mıntakamızda fındık ocakları sivri, tombul karışık olarak dikilmiş olduğundan mamulü toplarken muhtelif neveleri birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi fabrikalarda da böyle karışık malların tefrikine imkân yoktur. Esasen tombulun sivriye ve sivrinin tombula %10 nisbetinde karışık olmasının da mahsulün sürümüne hiçbir tesiri yoktur. Bu itibarla murakabe nizamnamesinin 7. maddesinin şimdilik ona göre tadilini zaruri görmekteyiz.

4- Nizamnamenin 5. maddesi, fındık toplama zamanının, toplama ameliyesine başlamadan en az 15 gün evvel münasip vasıtalarla ilân edilmesini amirdir. Hâlbuki fındığın idrak zamanını 15 gün evvelden tespit ve ilân pek güçtür. Çünkü bir iki günlük muhalif hava fındığın toplama zamanını tacil veya tehir ettirebilir. Binaenaleyh bu 15 günlük müddetin bir haftaya indirilmesi ve nizamnamenin beşinci maddesinin ona göre tadilini dileriz.

5- Yine Nizamnamenin 9. maddesinde kabuklu fındıkta % 8 iç fındıkta % 4 de kadar rutubete müsaade edilmektedir. Lakin rutubet derecesini ölçecek elde bir alet mevcut değildir. Eksperler rutubet nispetini elleriyle muayene etikten sonra kendi şahsi kanaatlerine göre tespit etmekte ve binnetice zuhur eden ihtilafların hall ü faslı müşkülât arz etmektedir. Hâlbuki fındığın ihraca salih bir halde kuru olduğunu tespit ve tayin daha kolaydır. El ile rutubet derecesini tespiti imkân yoktur. Faraza, bir eksperin % 3 rutubetli gösterdiği bir malı diğeri % 4 ve bir diğeri de % 2 rutubetli gösterebilir. Bu takdirde eksperleri kendi kanaatlerinden dolayı mesul tutmak doğru olamaz. Binaenaleyh Nizamnamenin 9. maddesindeki rutubet nispetlerinin ilgasıyla bunun yerine 'ihraca salih bir şekilde kuru olan fındıkların ihracına müsaade edilir' kaydının konulması muvafik olacaktır kanaatindeyiz.

6- Nizamnamenin 10. maddesi iç fındıkların % 1,5 tan fazla vurgun olmamasını emreder. Hâlbuki sivri fındıklar uçlarının sivrililiği hasebiyle, değirmenden uçlarından fazla vurgunlu olarak çıkar. Fabrikalarda ne kadar dikkat edilirse edilsin sivri fındıklarda vurgun nispetini bir buçuğa indirmek imkânı yoktur ve vurgunlu taneleri de birer birer seçip ayırmak da bir hayli külfet ve masrafa mütevakkıftır.

Esasen öteden beri sivri içler fazla vurgunlu oldukları halde mahreç piyasalarda tombul iç fiyatından pek farklı olmayarak, hatta bazen tombul iç fiyatına da satılmaktadır. Binaenaleyh vurgun nisbeti %1 buçuğu geçtiğinden dolayı sivri fındıkların, nizamnamesinin 11 ve 12. maddeleri ahkâmına tevfikan kusurlu namı altında ellişer kiloluk çuvallarda sevk edilmesinin mahreç piyasalarda sivri fındık içi fiyatlarına menfi tesirler yapacağı aşikâr olduğundan sivri fındık içlerinde vurgun nispetinin % 5'e çıkarılmasını ve nizamnamenin ona göre tadilini zaruri görmekteyiz.

Yumurtaya gelince:

1- Yumurta ihracatını murakabe nizamnamesinin tatbikinden evvel, muayyen hava tabakasını ihtiva edip aklarının şeffaflığını kısmen kaybetmiş olan yumurtalar da ikinci yumurta namı altında ihraç edilirdi. Murakabe nizamnamesi ahkâmına tevfikan lambadan ge-

1934 Sanayi Sergisi'nden... TTSO Arşivi

sandıklarda ihracına müsaade edilmesi ve Nizamnamenin 10. maddesinin o şekilde tadili muvafık görülmektedir.

Fasulye de evvelce mıntakamızın ihraç maddesinden idi. Bugün maruz kaldığı rekabet yüzünden bu mahsul ihraç maddesi olmak vasfını tamamıyla kaybetmiştir. Şimdilik mahallen sarfedilmekte ve kısmen İstanbul ve İzmir'e sevk olunmaktadır. Bu maddenin ihraç edilemeyerek sarfiyatının yalnız dâhile münhasır kalışı, istihsalatının da seneden seneye azalmasına sebep olmuştur. Evvelce memleketimize oldukça mühim bir para getiren evvelki mevkiinin verilebilmesi için en evvel bir Fasulya Murakebe Nizamnamesinin tanzimini ve fasulye ihracatının takas veya sair şekillerle himaye edilmesini muvafık bulmaktayız.

Kongre gündeminin ikinci maddesinin "c" fıkrasında "Memleket içindeki ve dışındaki sergi ve panayirlara metot dâhilinde ferdi veya kolektif iştirak ve bir milli komite teşkilinde fayda olup olmayacağı" sorulmaktaydı. Trabzon'un hazırlamış olduğu görüş; "Mahsulât ve sanayimizin iç ve dış sergi ve panayirlarda teşhiri çok muvafık olacağından bu gibi sergi ve panayirlara ferdi olusun kolektif

çirilerek muayenesinde hava tabakası 10 milimetreyi geçmeyen, akları şeffaf yumurtaların taze olarak, diğerlerinin sanayiye mahsus bozuk yumurta namı altında ihracına müsaade edilmekte olduğundan aklarının şeffaflığı kısmen kaybolmuş olan bu ikinci yumurtaların artık ihracına imkân hâsıl olamamaktadır.

Şimdiye kadar mahreç piyasalarda kolayca sarfedilen bu yumurtaların, sanayiye mahsus bozuk yumurta namı altında ihracı ise fiyatlarına tesir icrasından hali kalmayacağı cihetle mezkûr nizamnamenin 6. maddesinin birinci fıkrasının:

A- Lambadan geçirilerek muayenesinde hava tabakası 10 milimetreyi geçmeyen, akları şeffaf yumurtalar taze=birinci,

B- Hava tabakası 10 milimetreyi geçmeyip akları kısmen şeffaflığını kaybetmiş olan yumurtalar bayat = ikinci

C- Hava tabakası 10 milimetreyi geçen akları kırmış olan yumurtalar sanayiye mahsus = bozuk yumurta şeklinde tadiliyle yumurtaların bu üç nam altında ihracına müsaade edilmesi,

2- Nizamnamenin 10. maddesinde taze yumurtaların ancak 720 adetli küçük sandıklarda ihracına müsaade edilmekte ise de tacirlerimizin müşterilerinden aldıkları siparişlerde, bazı yerlerde ezcümle İtalya'da yumurta ambalajından da gümrük alındığı ve bu yüzden ufak sandık yumurtaların daha masraflı olduğu ileri sürülerek yumurtaların büyük sandıklarda gönderilmesi istenilmektedir. Bu itibarla yumurtaların müşterinin talebine göre büyük veya küçük

olsun en müsait şartlarla iştirak edilebilmesinin temini için milli bir komitenin teşkilini çok lüzumlu görüyoruz" şeklin-deydi.

IV. Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi gündeminin üçüncü maddesi "Denizaltı servetinin istismarı" na yönelikti. Bu konuda Trabzon delegasyonunun ortaya koymuş olduğu tespitler şunlardı:

Trabzon balıkçılığı harpten evvelkinden çok geridir. Bugün memleketimizde yalnız kıyı balıkçılığı vardır. Vesait çok iptidaidir. Bu sanat erbabının havasına göre hergün avlayabildikleri balıklar memleketin günlük ihtiyacına yetmeyecek kadar azdır. Fiyatlar da o nisbette pahalıdır. Mıntakamızın en fazla tutulan hamsi balığı, bu memleket halkının, bilhassa fuqarasının en ucuz bir gıdasını teşkil etmekle beraber çok mebzul (bol) olduğu senelerde şehre yakın tarlalara gübre makamında atılır, uzak köyler, nakliyatındaki müşkülât hasebiyle bundan istifade edemezler ve binnetice fazla istihsalat, müşteri bulamayınca denize dökülür. Kasım 1934'ten 13 Nisan 1935'e kadar toplam 1620 kayık hamsi istihsali olmuş-

1934 Sanayi
Sergisi'nden bir
görüntü...
TTSO Arşivi

tur. Tahminen bir bu kadar da imha edilmiştir. Hamsi balığı bazen iri bazen ince olur, bu sene ince çıkmıştır. İkinci Teşrin, Birinci Kânun ve İkinci Kânun aylarında beher kayık 6-10 lira arasında, Şubat, Mart ve Nisan aylarında ise 8-18 lira arasında satılmıştır. Bir kayık hamsi vasatı olarak 3.000 kilo kabul edilmiştir. Şu hesaba göre yukarıda gösterilen beş buçuk ay zarfında bilhesap 10.000.000 kilo hamsi balığı tutulmuş, bunun yarısı sarf edilmediğinden imha edilmiştir. Eğer alıcı bulunursa bu miktar bugünkü iptida-î vesaitle 4 misli artabilir. Sularımızda diğer nevi balıklardan başka her sene vasatı 70.000 adet kadar da yunus balığı avlanmaktadır. Sarf yeri bulunduğu takdirde bunun da istihsal miktarı yine bugünkü iptida-î vesaitle iki misline çıkabilir.

Memleketimizde açık deniz balıkçılığı teşkilatı da vücuda getirilecek olursa istihsalatın hesapsız bir şekilde fazla olacağı aşikârdır. Ancak fazla istihsalatın sarfı için bir konserve ve balık unu fabrikası bulunmadığından bu balıkların taze olarak muhafazası veya ahar mahallere sevki için de memleketimizde buz, soğuk hava deposu vesair vasita mevcut olmadığından böyle bir açık deniz balıkçılığı teşkilatının vücuda getirilmesine kimse cesaret edememektedir. Trabzon'da mevcut bir fabrika yalnız yunus balıklarının postlarından yağ çıkarmaktadır. Yunus balıklarının postu alındıktan sonra kalan lâşelerinden hiçbir suretle istifade edilememektedir. Hâlbuki başka memleketlerde sakat balıklarla yunus balıklarının iskelet ve lâşelerinden yapılan unlar hayvanata gıda olarak verilmekte ve tarlalara da en iyi gübre olarak dökülmektedir. Memleketimizin bilhassa gübreye de çok ihtiyacı vardır. Her sene hariçten yalnız Trabzon'a 100.000 liralık kadar kimyevî gübre girmektedir. Eğer gübre memleket dâhilinde imal edilmek suretiyle ucuz mal edilecek olursa sarfiyatın bir o kadar daha artacağına şüphe yoktur. 100 kilo taze balıktan 40 kilo balık unu alınabileceği hesap olunmaktadır. Bu hesaba göre yalnız denize atılan yunus lâşelerinden yapılacak balık ununu Trabzon'un bir senelik gübre ihtiyacını temine kâfi geleceği anlaşılmaktadır. Şayet buna fazla hamsi istihsalatı da ilâve edilecek olursa Trabzon'da kurulacak bir balık unu fabrikasının bütün Türkiye'nin gübre ihtiyacına tamamiyle cevap vereceğine kaniyiz.

Memleketimizde amele ücretleri ucuz olduğu gibi kudret-i elektrikiye de mebzul ve ucuzdur. Şunu da arz etmek isteriz ki, arazisi gayet dar olan vilâyetimizin nüfusu çok fazladır. Şöyleki: 4630 kilometre murabbına 94 kişi isabet etmektedir. Çok arızalı olan arazinin kabil-i zer' kısmı da ancak 100.000 hektardır. Kabil-i zer' arazinin kilometre murabbına 434 nüfus isabet etmektedir. Bu itibarla Türkiye'mizde kesafet-i nüfus rekoru İstanbul'dan sonra Trabzon'dadır. Binaenaleyh Trabzon Vilâyeti bir ziraat memleketi olmaktan ziyade bir sanat memleketi olmaya daha elverişlidir.

Bu itibarla Trabzon'da bir fabrika tesisi suretiyle fazla balık istihsalatının sarfi temin edildiği ve bu sanat erbabı da biraz himaye gördüğü takdirde balıkçılık memleketimizde kendiliğinden inkişaf edecektir. Balık saydiye resminin mümkün olduğu kadar tenzilin de ayrıca bu sanatın inkişafına yardım edeceğine kaniyiz. Binaenaleyh balıkçılığın inkişafıyla denizaltı servetinin istismarı için her şeyden evvel Trabzon'da bir balık unu fabrikasının kurulmasını memleket iktisadiyatı noktasından çok elzem ve faideli buluyoruz.

Husûsî borsa, buz, soğuk hava deposu, vesair vasita ancak böyle bir fabrikanın tesisleriyle balıkçılığın inkişafından sonra memleketimiz için bir mevzu olarak ele alınabilir.

Dördüncü Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi'ne Trabzon delegasyonu yukarıda sıraladıklarımızın dışında Trabzon şehrinin ihtiyaçlarına uygun olarak; Transit Ticaret ve Liman yapımı, Ticaret ve Sanat okullarının açılması ile ilgili birtakım temennilerde de bulunmuşlardı. Trabzon- İran Transit ticaretinin son 30-40 yıldır gerilemeye yüz tuttuğunu bunun yeniden eski canlılığına kavuşturulabilmesi için bir limanın yapılması ve yolun tamir edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca gümrüklerin yeniden düzenlenip mevzuatın kolaylaştırılması istenmekteydi. Okullaşma ile ilgili olarak şunlar dile getiriliyordu: Trabzon'da ortaokullar arasında yer alan Ticaret Mektebi'nin geliştirilmesi ve bu okuldan mezun olacak öğrencilerin yabancı dil bilecek düzeye getirilmesi, hiç olmazsa lise düzeyine çıkartılması gereklidir. Bu okula ilaveten sanayinin ara meslek elemanı açığını kapatmak; marangozluk, kunduracılık ve demircilik gibi geleneksel meslekleri diriltmek için bir de sanat okulunun açılması lazımdır.

1935 yılı Mayıs ayında Ankara'da toplanacak olan Dördüncü Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi için Trabzon delegeleri Atıf Saruhan ve Hamit Dilman tarafından hazırlanan bu öneri paketi daha önceki yıllarda toplanmış olan Trabzon Ticaret Mıntika Kongreleri kararlarından esinlenilerek düzenlenmişti. İktisat ilminin kuralları çeçevesinde hazırlanan bu rapor aynı zamanda Cumhuriyetin topyekûn kalkınma heyecanının taşradaki yansıması olarak da değerlendirilebilir. Bu raporu hazırlayanlar arasında yer alan Atıf Saruhan 1930 ve 40'lı yıllarda Trabzon Ticaret ve Sanayi Oda-

sı'nın uzun süre başkanlığını yapan kişidir.

1930-40'lı yıllarda Trabzon'da ekonomik ölçekte kendini gösteren belli başlı sivil kuruluşlar olarak Ticaret ve Sanayi Odası, Ticaret Borsası ve tüccar kulübü gibi kuruluşlar karşımıza çıkmaktadır.

Kuruluşu 1884 yılına dayanan Trabzon Ticaret Odası, Cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınma hamlesinin liberal çizgide sürdürüldüğü bir dönemde yasal zeminini bularak yeniden örgütlenmiş ve şehir ekonomisine yön veren belli başlı kurumlardan biri haline gelmiştir. 1920'ler boyunca Ticaret Odası'nda yöneticilik yapmış olanlar, aynı zamanda Trabzon'da kurulan özel şirketlerin de sahibi veya ortaklarıydı. Bu özellik devletçi-korumacı ekonomik modelin tatbik edildiği 1930 ve 40'lı yıllar boyunca da sürdürülmüştür.

1930'ların Trabzon basınına göz atığımızda Ticaret Odası, Ticaret Borsası ve Tüccar Kulübü ile ilgili haberlere sıkça rastlamaktayız. Özellikle bu kuruluşların kongreleri ve seçilen insanların kimlikleri ve yapılan etkinlikler gazetelerde hayli yer almaktaydı.

Ticaret Odalarına üyelik 1925 yılında yapılan yasal düzenlemeyle zorunlu hale getirilmişti. Trabzon Ticaret Odası zaman zaman gazetelere ilân vererek Trabzon merkez ve ilçelerde iş kollarına yeni giren tüccar ve esnafın odaya kayıt yaptırılmalarını, aksi takdirde yasal cezaî müeyyidelerin uygulanacağını duyurmaktaydı. 1935 yılı Ocak ayında bu türden verilen bir ilanda şunlar belirtilmekteydi:

Trabzon merkezi ile Akçaabat, Sürmene ve Of kazalarında bilumum tüccar, komisyoncu, simsar, nakliyecisi ve esnafın, yeniden mağaza açmış bütün alışverişçileri 1935 senesi için kayıtlarının yapılmasına Kanun-ı sani iptidasında başlanmıştır. Odalar Kanunu'nun üçüncü maddesine tevfiakan üç ay içinde, yani Mart 1935 nihayetine kadar kayıtlarını yaptırmayanlardan tescil harcı cezaen üç misli alınacağı ilan olunur.³⁰¹

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası 1935 yılı sonlarında seçim atmosferine girmişti. O dönemde odaların tabi olduğu kanuna göre oda meclisine veya yönetimine girebilmek için iki dereceli seçim sistemi uygulanmaktadı. Oda sici-

linde fevkalade, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda kayıtlı olan ve odalar nizamnamesinin 26. maddesinde yazılı şartlara haiz olan insanlar arasından seçilecek olan ikinci seçmenler, Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi'nin üyelerini seç-

me hakkına sahiptiler. Oda meclisi üyelerinin görev süreleri 1935 yılının sonunda biteceğinden dolayı seçim süreci Kasım ayında başlatıldı. Oda tarafından verilen bir ilanla seçime katılma şartına sahip olanların 23 Aralık 1935 tarihine kadar askıya çıkan listeleri kontrol etmeleri, varsa itirazlarını bir hafta içerisinde yapmalarını isteniyordu.³⁰²

Ticaret ve Sanayi Odası'nın seçim tarihi 23 Aralık Pazar günü olarak tespit edilmişti ve seçim Oda binasında yapılacaktı.³⁰³ Yapılan seçimler sonucunda belirlenen birinci seçmenler Ticaret ve Sanayi Odası yönetimine şu isimleri seçmişlerdi: Atif Saruhan, Nazım Üral, Züh-tü Saruhan, Hüseyin Çulha, Kamil Dedeoğlu, Mehmet Hazar, Temel Nücumi.³⁰⁴ Seçilen heyet daha sonra arsında görev dağılımı yapmıştır. Buna göre: Başkanlığa Atif Saruhan, Asbaşkanlığa Kamil Dedeoğlu, İkinci Başkanlığa Hüseyin Çulha, Muamelat Müfettişliğine Temel Nücumi ve Hesap Müfettişliğine de Züh-tü Saruhan getirilmiştir.³⁰⁵ Başkâtipliğe de İktisat Vekâleti tarafından Halit Kami atanmıştır.³⁰⁶ Uzun yıllar Trabzon Ticaret Okulu direktörlüğü görevini yürütmüş olan Halit Kami'nin Ticaret Odası Başkâtipliğine tayin edilmesi Trabzon kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştır.³⁰⁷

1935-36 yılları Trabzon'da ekonomiye yön veren sivil toplum kuruluşlarının seçim yılları olarak geçmiştir. Tüccar Kulübü 17 Şubat 1936 günü genel kurul yapmıştır.³⁰⁸ Kongre, başkan Seyfettin Bey tarafından açılmış, faaliyet raporu ve hesap raporu okunup ibra edildikten sonra Süleyman Mahir Bey'in; "Kulübe, şehir kulübü adı altında yeni bir şekil ve istikamet verilmesi ve bunun içinde ayrılacak bir encümenin idare heyeti ile yapacağı tetkikler neticesini iki aya kadar heyet-i umumiyeye arz etmesi yolundaki teklifi" oybirliği ile kabul edildi. Daha sonra sonra yönetim kurulu seçimine

geçildi. Seçimler sonucunda Kamil Dedeoğlu, Noter Seyfettin, Hami Dedeoğlu, Mehmet Kitapçioğlu, Mithat Saloğlu yeni yönetim kurulunu oluşturmuştur. Yeni yönetim, başkanlığa üçüncü defa olmak üzere Noter Seyfettin Bey'i getirmiştir.

Ticaret Borsası 10 Mart 1935 ve 24 Mart 1936 tarihlerinde Ticaret Odası binasında seçime gitmiş³⁰⁹ ve ikinci seçim sonucunda Borsa yönetimi şu isimlerden oluşmuştur: İş Limited Direktörü Yusuf Onur, Mustafa Alemdağ, İbrahim Sunar, Celal Ömerbaş, İsmail Müftü, Mehmet Kitapçı, Osman Hacı Tursun.³¹⁰ Bu isimlerin çoğu bir yıl önce seçilmiş olan heyette de vardı.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1930'ları ikinci yarısında gündemini meşgul eden konular arasında, yumurta ve fındık ihracatı ve Ticaret Borsası'na yeni bir bina yapmak ağırlıklı bir yer işgal ediyordu.

Trabzon Ticaret ve Zahir Borsasında 1.1.1934 tarihinden 1.12.1934 tarihine kadar bir sene zarfında 2.476.389 lira 76 kuruşluk muamele olmuştur. Bunlar; 2.121.306 lira kıymetinde fındık, "iç kırık, iç çürük, iç foşa, tombul, sivri", 186.968 lira 75 kuruş kıymetinde 9489 sandıkta 13.663.244 adet yumurta "birinci ve ikinci mal", 5.097 lira 74 kuruş kıymetinde 1284 çuvalda 140.853 kilo fasulye, 40750 lira 45 kuruş kıymetinde 9086 çuvalda 999640 kilo mısır, 662 lira kıymetinde 35 sandıkta 2350 kilo ceviz içi ve 119.580 lira 73 kuruş kıymetinde 19.372 çuval un idi.³¹¹

Trabzon'un o dönemlerde en önemli ihracat ürünü yumurta ve fındık idi. Bu yüzden ekonomiye yön veren bu iki ürünün kalitesinin korunması ve pazarının kaybedilmemesi gerekmektedir. Ticaret ve Sanayi Odası da bu bilinçle hareket etmekteydi. Oda yumurta ihracatçılarını bilinçlendirmek için 1935 yılı Şubat ayında kendi binasında "Yumurta ve

302 Halk, Sayı:481, 21 Kasım 1935 Perşembe

303 Halk, Sayı :489, 19 Aralık 1935 Perşembe

304 Halk, Sayı:494, 6 Ocak 1936 Pazartesi

305 Halk, Sayı: 495, 9 Ocak 1936 Pazartesi ; YeniYol, Sayı: 2105, 11 Ocak 1936 Cumartesi

306 Halk, Sayı: 525, 23 Nisan 1936 Perşembe (Uzun yıllar Trabzon Ticaret Odası Başkâtipliği yapmış olan Osman Cudi Bey 1934 yılı ortalarında Samsun Ticaret Odası Başkâtipliğine atanmış ve Samsun Ticaret Odası Başkâtipliği Adil Bey de Trabzon Ticaret Odası Başkâtipliğine tayin edilmişti. YeniYol, Sayı: 1956, 9 Ağustos 1934 Perşembe).

307 YeniYol, Sayı: 2134, 25 Nisan 1936 Cumartesi

308 YeniYol, Sayı: 2116, 19 Şubat 1936 Çarşamba

309 Halk, Sayı: 408, 11 Mart 1935 Pazartesi

310 Halk, Sayı: 517, 26 Mart 1936 Perşembe

311 Halk, Sayı: 397, 30 Ocak 1935 Perşembe

nayi Odası'nın gündeminde olan bir diğer konu Borsa binasının yapımı idi. 1936 yılı sonbaharında Moloz mevkiinde 2000 liraya büyük bir arsa alınmış ve binanın yapımına bir yıl sonra başlanacağı kararlaştırılmıştır.³¹⁷ Ticaret ve Sanayi Odası'nın öncülüğünde gerçekleşen bu eylem 1937 yılı Mayıs'ında proje aşamasına gelmiş ve bina için hazırlanan plan Borsa Encümeni tarafından incelemeye alınmıştır. İnşaata ise İktisat Vekâleti'nin onayı alındıktan sonra başlanacaktı.³¹⁸

Borsa binası Moloz'da Belediye tarafından yapılan beton iskele karşısında inşa edilecekti. Bu binanın plan ve projesi Üçüncü Umum Müfettişlik mimarı Necmi Ateş tarafından yapılmıştır. Keşif bedeli 18.000 liraydı. Eksiltmede 12791 liraya Fahri Durul'a ihale edilmiştir. Bina, ihaleden itibaren on ay zarfında yapılarak teslim edilecekti. 18 ay sonra da kesin kabulü yapılacaktı. Binanın temel üstü hafriyatına 1938 yılı yaz aylarında başlandı. Bina şekil itibarıyla kübikti. Daire kısmından bir hol vasıtasıyla alım satım salonuna girilecekti. Bu salon 100 m. genişliğinde olacaktı. Alım satım salonunun etrafı fındık pazarı olarak düşünüldü. Pazarın üzeri beton dam olacaktı. Alım satım salonunun içinde biraz yüksekte abone olmayıp alım satımı seyre gelenler için yerler bulunmaktaydı. Bina girişinde alım satım başlamadan evvel tüccarların istirahat ve mütealası için bir salon vardı. Bu binanın yapım aşamasında Borsa Reisi Yusuf Bey ve yönetim kurulunun büyük emekleri geçmiştir.³¹⁹

Trabzon Ticaret Odası 1939 yılı başında, 10 Ocak günü seçime gitmiştir. Yapılan seçim sonucunda yönetim kuruluna Atıf Saruhan, Kamil Dedeoğlu, Mehmet Hızır, Hüseyin Çulha, Nazım Üral, Zühtü Salim, Hüsnü Aybay seçilmişlerdir. Yönetim Kurulu, arasında yapmış olduğu görev dağılımı sonucunda Reisliğe Atıf Saruhan, İkinci Reisliğe Kamil Dedeoğlu, Reis Vekilliğine de Hüseyin Çulha'yı getirmiştir.³²⁰

Ticaret ve Sanayi Odası 1939 Mart ayında gazetelere vermiş olduğu ilanda kayıt tescili ve yeni kayıt işlemlerinin 31

Mart'ta sona ereceği, süresinde müracaat etmeyenlerin Odalar Kanunu'nun 3. maddesi gereği ceza-i işleme tabi tutulacağını bildiriyordu.³²¹

1939 yılı Türkiye için zor bir yıl olmuştur. Atatürk'ün ölümü toplumsal katmanın geniş kesimlerinde yaratmış olduğu derin üzüntü gelişme ve kalkınma heyecanının hızını kesti. Ancak esas sıkıntı 1 Eylül'de başlayan II. Dünya Savaşı ile geldi. Bu süreç doğal olarak Trabzon'u da etkisi altına aldı.

3.3. İnönü Dönemi (1938 -1950)

1939 -1945 yılları Türkiye için her bakımdan kesinti yılları diyebileceğimiz bir dönem olarak nitelenebilir. II. Dünya Savaşının yaşandığı bu yıllar içinde Türkiye, savaş dışında olmasına rağmen büyük sıkıntılarla mücadele etti. Bu dönemde sanayi kalkınma programları ertelendi. Yatırımlar durdu. İthalat düştü. Nüfusun silah altına alınmasıyla emek gücünün azalması gibi nedenlerle buğday üretimi % 50 geriledi. Savunma harcamaları bütçe gelirlerinin % 55'ine yükseldi. Bu durum, savaş yıllarında CHP'nin yönetici kadrosunun reformist kanadını harekete geçirdi ve Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsülleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi ekonomik uygulamalar yöneltti.

Cumhuriyet Halk
Fırkası
Trabzon Şubesi...

317 Yeni Yol, Sayı: 2208, 1 Ekim 1936 Perşembe

318 Yeni Yol, Sayı: 2359, 1 Mayıs 1937 Cumartesi

319 Halk, Sayı: 723, 9 Temmuz 1938 Cumartesi

320 Yeni Yol, Sayı: 2552, 12 Ocak 1939 Perşembe

321 Yeni Yol, Sayı: 2566, 4 Mart 1939 Cumartesi

TTSO Arşivi...

Savaşın sonlarına doğru ekonomiyi sıkı bağlar gevşetilmeye başlandı. Savaşın sonra çok partili yaşama geçildi. Bu dönemde yeniden gündeme gelen ve 1946'da hazırlanan Beş Yıllık Sanayi Planının, dünyadaki yeni gelişmeler dikkate alındığında işlevsiz kalacağı düşünüldü. Bu plan da yine savaş öncesinde olduğu gibi, kalkınmanın motorunun devlet olacağı, dış ekonomilere karşı bağımsızlık ölçütünün ilkesel olarak devam edeceği fikri işlenmişti.

1923'ten 1950'ye kadar sanayi yatırımları, devletçilik politikasıyla gerçekleşen sanayi birikimlerinin neticesinde oluştu. Devlet bu dönemde, iktisadi kalkınmada adeta bir dinamo işlevi üstlendi.³²²

Bu süreçte Trabzon'un ekonomisi nasıl bir vaziyette idi. Bu soruya II. Dünya Savaşı'nın başlamasında kısa bir süre önce 15.5.1939 tarihinde Trabzon Valisi Refik Koraltan tarafından hazırlanan ve hükümete sunulan bir raporda önemli cevaplar verilmiştir. Vilayetin genel durumunu özetleyen bu raporun "Vilayetin İktisadi Vaziyeti" başlığını taşıyan bölümde son 10 yılın bir dökümü yapılmıştır. Bu rapor, savaş öncesinde Trabzon'un ekonomik olarak gelmiş olduğu nokta ve potansiyeli açısından aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Buradan hareket-

le savaş sonrasında Trabzon ekonomisinin geldiği nokta daha iyi anlaşılabilir. Beklenti ve hedeflerin tutturulup tutturulamadığı ve savaş ekonomisinin etkileri sınırlanabilir.

Raporda, Trabzon'da bulunan Fabrika ve imalathaneler şu şekilde sıralanmaktadır: 14 adet fındık kırma ve ayıklama fabrikası, 1 adet balık yağı fabrikası, 1 adet balık yağı ve konserve fabrikası, 1 adet makarna ve sabun fabrikası, 1 adet şekerleme fabrikası, 2 adet değirmen, 1 adet elektrik fabrikası, 5 adet doğrama, mobilya ve karoseri imalathanesi, 3 adet demir işleri ve makine ve motor tamirhanesi, 2 adet fanila ve çorap imalathanesi, 5 adet dabağhane, 2 adet dokuma ve 2 adet çamur işleri imalathanesi.

Trabzon merkezindeki bu ekonomik müesseselerin dışında Vakfikebir ve Şarlı nahiyesinde ikişer adet fındık kırma fabrikası vardı.

Bunların dışında Trabzon'da 1939 yılı içerisinde yeni bir balık yağı fabrikası kurulmuştur. Daha önce kurulmuş fabrikadan senelik balıkyağı ihracatı 150.000 kilo iken bu fabrikanın kurulmasından sonra bu miktar 400.000 kiloyu aşmıştır. Raporda Trabzon'daki mevcut üretim mekanizmalarının ihtiyacı

karşılıyıp karşılayamadıklarına dair değerlendirme de yapılmaktadır. Makarna ve sabun fabrikasının mahalli ihtiyacı karşılayacak kapasitede olmadığı, bundan dolayı verimliliği artırmak için makarna fabrikasının sabun fabrikasına dönüştürülmesi önerilmekte, şekerleme fabrikasının ihtiyacı kısmen karşıladığı belirtilmektedir. Doğrama, mobilya ve karoser imalathanelerinin yeterli olduğu, hatta kamyon ve kamyonetlerin karoserlerinin mükemmel derecede yapıldığından ve ihraç edildiğinden bahsedilmektedir. Her türlü makine ve motor tamirinin mevcut tamirhanelerde yapılabildiği, şehrin ortasında bulunan tabakhanelerin yeni yerlerinin henüz tespit edilemediği, bundan dolayı üretimin yapılamadığı, çamur imalathanelerinde delikli tuğla üretildiği bahsedilenler arasındaydı. Raporda doğramacılığın gelişmiş olduğu, dokumacılık ve trikotajda önemli bir kapasitenin bulunduğundan haber verilmekle birlikte son zamanlarda Avrupa'da meydana gelen gelişmelere ayak uydurulamadığından bu alanda müşkül bir duruma düşüldüğünün altı çizilmektedir. Üretim mekanizmaları içerisinde üzerinde durulan bir diğer konu Trabzon'a 35 kilometre mesafede Akçaabat'ın Visera Köyü'nde 1929'da üretime geçen elektrik fabrikasıdır. 360.000 liralık milli sermayeyle kurulan bu tesiste üretilen elektrik hem Akçaabat'ı hem de Trabzon'u aydınlatmaktaydı. Rapor da şehrin un ihtiyacının mevcut iki değirmende öğütülen buğdaylar ile Samsun ve İstanbul'dan gelen unlardan karşılandığından bahsedilmektedir. Raporun sanayi ve üretimle ilgili bölümü şehrin bu alanlarda gelişmeye açık olduğu tespiti ile bitirilmiştir.

Raporun "Ticaret, İthalat, İhracat ve Ehemmiyetleri" başlığı altında Trabzon'un arazisinin sarpılığı ve nüfusunun kilometrekereye düşen insan miktarı itibarıyla İstanbul'dan sonra ikinci sırada olmasından dolayı ziraat değil, ticaret ve sanayi merkezi olarak değerlendirilmesi önerisi yapılmaktadır. İran transit yolunun tekrar Trabzon'a çevrilmesi durumunda bu tarihi yolun işlerliği sayesinde 25-30 sene önceki seviyeye tekrar ulaşabileceği iddiasında bulunmaktadır. Kafkas demiryolları sayesinde Batum Limanı'na kayan ticaretin tekrar Trabzon'a çekilebilmesi ve rekabette öne geçilebil-

mesi için transit gümrük işlerinin yeni bir çeki düzene kavuşturulması gerektiği ve acilen bir limanın inşa edilmesi istenmektedir. Bu sayede İran ticaretinde en tabii ve tarihi yol olan Tebriz-Kızıldize-Erzurum-Trabzon yolunun eski canlılığına kavuşabileceği, Batum yoluna yönelmiş olan Kars ve Iğdır havalisinin ithalat ve ihracatının da bu yoldan sağlanmasıyla Trabzon ekonomisinin canlanabileceği belirtilmektedir. Trabzon Limanı'nın yetersizliği bu potansiyelin değerlendirilmesini olumsuz etkilemekteydi. Oysaki, Trabzon tarih boyunca hem doğu vilayetlerinin hem de İran'ın doğal iskelesi görevini ifa etmişti. Son zamanlarda Trabzon üzerinden yapılan ithalat yıllık ortalama 10-12 milyon TL seviyesindeydi ve bu rakamın %65-70'i doğu vilayetlerine, gerisi Trabzon'a aitti. Trabzon Limanı üzerinden yapılan yıllık ihracat ortalama 7-8 milyon TL seviyesindeydi ki, bunun da takriben % 25'i doğu vilayetlerine aitti. İthal edilen belli başlı mallar; manifatura, şeker, çay, motorlu nakliye araçları ve petroldür. İhraç edilenler ise; fındık, senede ortalama 2-3 milyon lira, balıkyağı vesaire, senede ortalama 1-1,5 milyon lira, tütün, 500.000 yumurta, 7-8 yüz bin lira, %75'i dahil vilâyetlere ait hayvan, 1,5-2 milyon lira dahil vilâyetlere ait fasulye, yağ, peynir şeklinde idi. 1930'ların sonunda Trabzon şehrinin ihracatı ithalatından % 25 fazla idi.

1939'da düzenlenmiş olan raporda Trabzon Limanı üzerinden gerçekleşen ithalat ve ihracatın 1929-30 senelerine ait dökümleri de yer almıştır. Trabzon ekonomisinin geriye dönük ekonomik potansiyelini sızemek açısından bu rakamlar kıymet arz etmektedir. Buna göre;

Yıl:1929 (Transit ticaret hariç)

İthalat (TL)

2.566.646 (Ecnebi Memleketlerinden)

10.140.310 (Türkiye'den)

12.706.956 (Toplam)

İhracat (TL)

2.714.490 (Ecnebi Memleketlerinden)

4.861.924 (Türkiye'den)

7.576.416 (Toplam)

Yıl:1930 (Transit ticaret hariç)

İthalat (TL)

1.671.544 (Ecnebi Memleketlerinden)

8.613.993 (Türkiye'den)

10.285.537 (Toplam)

İhracat (TL)

3.940.807 (Ecnebi Memleketlerinden)

3.856.875 (Türkiye'den)

7.797.682 (Toplam)

Transit ticarete ise Trabzon son yıllarda hızlı bir gerileme içerisine düşmüştü. Kafkas demir yollarının yapılmasından önce Trabzon limanı üzerinden yapılan mal sevkıyatı yıllık ortalama 40-50 bin ton iken bu oran 1928'de 3.335, 1929'da 2.607 ve 1930'da da 1.386 tona gerilemiştir.

Ele aldığımız raporda Trabzon Vilayeti'nden yapılan ihracat ve ithalatın ilçelere göre de tasnifi yapılmıştır. Buna göre;

Maçka kazası: Kazanın ithalatı başlıca yünlü, pamuklu, keten gibi bilimüm mensucat ve buğday, mısır, şeker, zeytin veya zeytin yağı vesair gibi zira-i ürünlerden oluşuyordu. İhracatı ise; baş-

lıca tütün, fasulye, yağ, yağsız peynir, az miktarda yumurtadır. Tütün ve fındık kazanın kuzey ve kuzey doğusunda yetişir. Güney kısmında nadiren tütün tarlalarına rastlanmaktaydı. Kaza ihtiyacından fazlasını dışardan temin etmek zorunda idi.

Of kazası: İthalatı senelik 5000 teneke gaz idi.

Sürmene kazası: Kazanın belli başlı ihracatı fındıktır. Yıllık takriben 2,5 milyon kilo fındık çıkarılır, sevk olunur. Bundan başka 250.000 kilo fasulye ve 4000.000 kadar portakal ve 1000 kıyye kadar da yün ihraç olunur. Başlıca mühim ihracat maddeleri bunlardır. İthalat da şeker, gaz, kahve ile manifatura eşyasından ibarettir.

Akçaabat kazası: Bu kaza tütün memleketidir. Bütün ziraat tütün ve fasülyeye yoğunlaşmıştır. Bu sayede kazaya çok para girmektedir. Tütünden başka yıllık 3760 kilo fasülye ve 85 bin kilo yağ ihraç edilmektedir.

Vakfıkebir kazası: Kazanın ihracat ürünlerinin başlıcaları fındık, yağ, fasulye, peynir, soğan, yumurtadır. Bunlardan fındık ihracatı yıllık 1000 ton, yağ 300.000 kilio ve yumurta 15.000 sandıktır.

Raporda Trabzon'da bulunan banka ve finans müesseselerinden de bahsedilmektedir. Buna göre Trabzon'da 1930'ların sonunda ulusal düzeyde faaliyet gösteren bankalardan Türkiye İş Bankası, Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası mevcuttu. Bunların dışında Karadeniz Bankası, Trabzon Bankası ve Nemlizade Kaptan Bey Messesesi gibi mahalli banka ve bankerler de vardı.

Karadeniz Bankası, 40 ortak ve 40 bin lira sermaye ile 1928 yılında İktisat Limitet Şirketi adıyla kurulmuştu. Mayıs 1929'da sermayesi 100 bin liraya çıkartılarak adı Karadeniz Bankası olarak değiştirilmiştir. Trabzon Bankası ise 40-50 ortak ve 50 bin lira sermaye ile Trabzon Tasarruf ve İnkaz Sandığı adıyla kurulmuştu. 1929 Nisanında sermayesi 100 bin liraya çıkartılmış ve adı da Trabzon Bankası olmuştur. Her iki banka da tamamen mahalli sermaye ile kurulmuştu. Bunların dışında Trabzon'da bir de bankerlik yapan finans kuruluşu vardı. Nemlizade Kaptan Bey Messesesi olarak kayda geçen bu kuruluşun 50-60 bin lira sermayesi vardı.

Trabzon'da faaliyet gösteren ulusal bankalar 3 ay vadeli hesaplara 15-18 arasında değişen oranlarda faiz verirken yerel bankalar 4 ay vadeli hesaplara %18-20 oranında ödeme yapmaktaydı.

1939 yılında Trabzon Valisi Refik Koraltan tarafından kaleme alınan raporun "Vilayetin İktisadî Vaziyeti" ismini taşıyan başlığın altında son olarak Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'ndan bahsedilmektedir. 1884'te kurulduğu belirtilen odanın 1913'teki üye sayısı 90 kişiden ibaretti. 1939'da ise bu rakam 465'i bulmuştu. Oda, kanunu gereği 7 üyeli bir meclis ve 7 memurlu bir kadro ile yönetiliyordu. Yıllık bütçesi ise 8 bin lira idi. Maçka ve Vakfıkebir dışında diğer kazalarda (Of, Akçaabat ve Sürmene) da Ticaret Odası kurulmuştu. Bunlardan Akçaabat Ticaret Odası'na kayıtlı üye sayısı 400'ü bulmuştu.³²³

Yukarıda sayılanların dışında 1939 yılına gelindiğinde Trabzon ekonomisine yön veren diğer esnaf derneklerini, bunların kuruluş tarihleri ile birlikte yönetim kurulu ve üye sayılarını da şu şekilde tablolandırabiliriz.³²⁴

Cemiyetin adı	Kuruluş tarihi	Üye sayısı	İdare heyeti
Trabzon ve Havalisi Otomobilciler Esnaf Cemiyeti	1926	500	Başkan: Yunus Keskin Alemdar Üyeler: Ali Akbulut Bekir Karadeniz Mehmet Yurdağül Nazif Dalgıç Hasan Bingöl Alay Soysal Halit Perek Hamit Patak
Yapı Onarma Cemiyeti	1.3.1939	250	Başkan: Mustafa Kararağaçlı Üyeler Murat Özer Niyazi Kula İlyas Usta Ömer Aydemir Abdurrahman Erbay

323 Refik Koraltan'ın 15.5.1939 tarihli Basılmamış Raporu

324 B.C.A. CHP Evrakı 490. 01/ 595. 57. 8.

Otelciler ve Kahveciler Cemiyeti	09.10.1939	145	Kazım Bıyık Başkan: Ahmet Uzun Üyeler Salih Abanoz Ahmet Durmuş Abdullah Saral Hadi Başman Dursun Genç
Ayakkabıcılar Cemiyeti	1937	220	Başkan: Bilal Alpaslan Üyeler Hayri Uzunismail Fethi Ünsal Ali Osman Kandemir Sabri Kıyak Şükrü Nalbant
Yorgancılar Cemiyeti	1940	45	Başkan: Ahmet Özkan Üyeler İbrahim Şahin Hüseyin Kardeş Temel Tuncer Deniz Yolcu Nakliyat
Esnaf Cemiyeti	1940	82	Başkan: Osman Çakır Üyeler Hamit Beyaz Emin Yüngül Salih Beyaz Süleyman Arzık Mehmet Kâtip İsmail Topal
Lokantacılar Cemiyeti	1939	24	Başkan: Yusuf Arısoy Üyeler Hacı Ahmet Eynesiloğlu Ahmet Oğuzman Ali Kerim Ahmet Karpuz Kemal Subaşı
Berberler Cemiyeti	1931	90	Başkan: Hasan Tahsin Çakır Ali Çanakçı Sabri Akgül Osman Kıcılar İsmail Samancı
Terziler Cemiyeti	15.05.1939	79	Başkan: Kemal Yomralı Üyeler Faik Budak Ali Rıza Üstündağ Ali Rıza Cidal Pür Yıldırım
Madeni Sanatkarlar Cemiyeti	1939	80	Başkan: Şükrü Örs Üyeler Ali Ersoy Murat Ersan Mehmet Gündoğ Ahmet Özgencil Emrullah Feridun
Ekmekçiler Cemiyeti	1939	24	Başkan: Mehmet Ekmekçi Üyeler Hamit Ataman Hasan Günaçar Osman Yılmaz Şakir Ataman Fazlı Saral Abdullah Akıntürk

3.3.1. II. Dünya Savaşı ve Trabzon

1 Eylül 1939'da başlayıp 2 Eylül 1945'te sona eren İkinci Büyük Savaş'a Türkiye girmemişti Fakat savaşın olumsuzluklarından önemli ölçüde etkilendi. Özellikle ekonomik ölçekte Türkiye'nin yaşadığı sıkıntılar, dolayısıyla devlet ve toplum katmanları ile ödemiş olduğu faturalar hayli önemliydi. Doğal olarak Trabzon, tüm Türkiye'nin olduğu gibi savaşın tehlikelerinden hem uzak değildi hem de savaş ekonomisinin yaratmış olduğu etkilerden nasibini almaktaydı.

Trabzon ekonomisi savaştan olumsuz yönde etkilendi. Trabzon limanı ve gümrüğündeki hareketlilik gittikçe azaldı. Savaşın başlamasından sonra balıkyağı, yumurta, kuru meyve ve muhtelif ürünlerin ihracatı durdu. İthalat da gittikçe yavaşladı. 1938-1943 yılları arasında Trabzon gümrüklerinden 12.550.451 kilo ve 807.797 liralık muhtelif eşya girdi. İran'dan Trabzon gümrüğüne giren 3.600.194 kilo eşyanın büyük kısmı ilk iki yıla ait olup, son iki yılda ise bu tamamen durmuştur. Bu yıllar arasında gümrük idaresi 542.675 lira tahsilatta bulundu. 1930-1943 yılları arasında Trabzon limanına 2809 Türk, 290 İtalyan, 128 Alman, 49 Rus, 82 Fransız, 4 İran, 1 İngiliz, 2 Yunan, 1 Hollanda, 1 Bulgar ve 1 İsveç gemisi girdi. 1940'tan sonra Trabzon limanına çok az sayıda yabancı gemi uğradı.

Savaş yıllarında halkın temel ihtiyaçlarıyla ilgili mallarının karşılanmasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Şeker, tuz, gaz, benzin, bez, kalay, otomobil lastiği gibi bir çok ihtiyaç eşyası sınırlı sayı ve miktarda getirilebilmiştir. Büyük şehirlerden sonra Trabzon'da da, ekmek 1942-1943 yıllarında karneye bağlandı; her 250 hane için Halk Dağıtma Birlikleri kuruldu. 1944 yılı sonlarına kadar fırınlarda "peynirli" pişirilmesine izin verilmedi. "Değişmez gelirliler" ile "dar gelirliler" ve halk her türlü temel ihtiyaç maddelerini, Trabzon Vilayetine tahsis edilen miktara göre, Belediye ve Sümerbank Yerli Mallar Pazarı'ndan temin ediyorlardı. Ruşen Keleş çocukluk yılların-

da yaşadıklarını, " Ekmek, şeker, un gibi zorunlu yiyecek maddelerini savaş içinde bulmak kolay olmuyordu. Sabahın erken saatlerinde, annemle, Hacı Kasım Camii'nin yakınındaki fırının önünde ekmek kuyruğuna girdiğimizi çok iyi anımsıyorum. O kıtlık yıllarında, ilkokul önlüklerimizin yapıldığı kumaşları, büyüklerimiz, Sümerbank mağazalarından alırlardı. Bu da karneye bağlanmıştı. Önlüklük kumaşın satın alınmasında, nüfus kimlik cüzdanlarının arka sayfalarına birer siyah damga vururlardı. Nüfus cüzdanım, bu yüzden, ta 1950'ler sonunda yenisi alınincaya değin, yurt dışı gezilere çok sık çıkan kimselerin pasaportlarındaki vize damgaları gibi, siyah Sümerbank damgalarıyla doluydu." cümleleriyle anlatmaktadır.

Savaş yıllarında arz ve talep arasındaki farktan dolayı fiyatlar oldukça yükselmişti. Milli Korunma Kanunu, Belediyenin koyduğu narh ve alınan diğer tedbirlerle fiyatlardaki istismar önlenmeye çalışılmıştır.

1943 yılı Temmuzunda mısır ekmeğinin kilosu 40 kuruştan satılıyordu. Yine aynı günlerde tek tip ekmeğin kilosu 45 kuruştan satılacaktı. Şekerin kilosu 133 kuruştı. Belediyece gazoz fiyatları birinci sınıf kahveler için 15, ikinci ve üçüncü sınıf kahveler için 12,50 olarak tespit edilmişti.

Balık fiyatları mevsime ve avlanan balığın miktarına göre değişebiliyordu. 1943 yılı Ekiminin ortalarında "İki üç gündün beri onbinlerce çıkan palamut balığı memlekette et bolluğu yaratmış" ve tanesi 15-25 kuruştan satılmıştı. 1943 yılı sonları ile 1944 yılı başlarında hamsi az miktarda ve küçük çıkmıştı. 1944 yılı Şubat ayı başlarında "az miktarda iri hamsi gelmiş ve Moloz'da kilosu 40 kuruşa arz edilmişti. Bu sırada belediye zabıta memurunun müdahalesiyle narh fiyatı olan 25 kuruştan satışı temin edilmişti. 11 Aralık 1944'te mevsimin ilk hamsisi oldukça iri çıkmış "kilosu 50 kuruştan derhal satılmıştı". Aralık ayının sonlarında hamsi 25 kuruştan alıcı buluyordu.³²⁵

3.3.2. Savaş Yıllarında Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası

Savaş yıllarında Trabzon ekonomisine yön veren kuruluşlar arasında Ticaret ve Sanayi Odası ön sıralarda yer almaktaydı. Bu kuruluşun faaliyetlerini takip etmek Trabzon ekonomisinin boyutlarını anlayabilmek açısından fikir verici niteliktedir. Çünkü savaş yıllarında Türk ekonomisini ayakta tutmak için alınan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsülleri Vergisi gibi kararların taşradaki yürütücüleri arasında en önde gelen kuruluşlar arasında Ticaret ve Sanayi Odaları yer almaktaydı.

1941 yılının Ekim ayında Ankara'da toplanacak olan Ticaret ve Sanayi Odaları'nın 5. Genel Kurulu'na Trabzon'dan Odayı temsilen Nazım Üral ve Borsayı temsilen de Ekrem Ongan üye olarak seçilmişlerdir.³²⁶

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası 1942 yılı Şubat ayında bu sefer kendi olağan kongresini yapmış ve yeni bir yönetim kurulu oluşturmuştur. Yönetim Kurulu kendi arasında görev dağılımı yaparak Reisliğe Atıf Saruhan'ı, İkinci Reisliğe Kamil Dedeoğlu'nu, Reis Vekilliğine Hüseyin Çulha'yı, Hesap Müfettişliğine Zühtü Salim'i, Muamelat Müfettişliğine Hüsnü Aybay'ı getirmiştir. Büyük Kurultay delegeliklerine de Milletvekili Hasan Saka ve Oda Reisi Atıf Saruhan seçilmiştir.³²⁷ 1942 yılının Mart ayında bu sefer Borsa seçimleri yapılmış ve Ticaret ve Zahir Borsası İdare Heyeti belirlenmiştir. Reisliğe Mehmet Özdayıoğlu, İkinci Reisliğe Ö. Naci Sağıroğlu ve Hesap Müfettişliğine de Ethem Mısırcı seçilmiştir.³²⁸ Ticaret ve Sanayi Odası Mayıs ayında da yeni yapılan Borsa binasına taşınmıştır.³²⁹

1942 seçimlerinde Ticaret ve Sanayi Odası başkanlığına seçilmiş olan Atıf Saruhan bir süre sonra istifa etmiştir.³³⁰ 1943'te yapılan seçimlerde bir önceki yönetim tekrar göreve getirilmiştir.³³¹ Ticaret ve Sanayi Odası İkinci Reisi Kâmil

Dedeoğlu'nun başkanlığında toplanan yeni yönetim görev dağılımı yapmıştır. Heyet arasında yapılan seçimde Reisliğe Atıf Saruhan, İkinci Reisliğe Kamil Dedeoğlu, Reis Vekilliğine Hüseyin Çulha, Hesap Müfettişliğine Zühtü Saruhan, Muamelat Müfettişliğine Hüsnü Aybay, Kongre azalıklarına da Hasan Saka ve Atıf Saruhan seçilmişlerdir.³³²

1943 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret ve Zahir Borsaları ve Esnaf Odaları'nın tabi olduğu yasa değiştirilmiş ve yeni bir yasa hazırlanmıştır. 4355 sayılı yeni yasayla Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret ve Zahir Borsaları ve Esnaf Odaları yeniden yapılandırılmıştır. Yeni kanuna göre yapılandırılacak olan teşkilatların uyum çalışmalarını yürütmek üzere Ticaret Vekâleti Şube Müdürlerinden Hayrettin Çetinkol Trabzon'a gelerek yetkililerle çalışmalar yürüttü.³³³

1943 yılının Ekim ayında Vali Muavini Akif İşcan'ın başkanlığında Ticaret Vekâleti Şube Müdürü Hayrettin Çetinkol, Belediye Reisi Cevdet Akçay, Mıntıka Ticaret Müdürü Raif Toner'in de katılımı ile Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf Odası ve Ticaret Borsası gruplandırma heyeti toplandı. Yeni kanuna göre Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf Odası ve Ticaret ve Zahir Borsası şu şekilde gruplandırılmıştır:

Ticaret ve Sanayi Odası:

- 1- Deri tacirleri grubu
- 2- Hububat, bakliyat ve yağlı taneler tacirleri gurubu
- 3- Yaş ve kuru meyve tacirleri grubu
- 4- Manifatura ve tuhafiyeye tacirleri grubu
- 5- Madeni eşya, züccaciye ve inşaat malzemesi tacirleri grubu
- 6- Makine ve yedek parça, tıbbi, kimyevi ecza, fizik ve hekimlik aletleri tacirleri grubu
- 7- Bankalar ve sigortalar grubu

326 Halk, Sayı: 895, 5 Ağustos 1941 Salı

327 Yeni Yol, Sayı: 2865, 18 Şubat 1942 Çarşamba

328 Yeni Yol Sayı: 2874, 21 Mart 1942 Cumartesi

329 Halk, Sayı: 977, 26 Mayıs 1942 Salı

330 Yeni Yol, Sayı: 2954, 8 Ocak 1943 Cuma

331 Yeni Yol, Sayı: 2955, 12 Ocak 1943 Salı

332 Halk, Sayı: 1038, 12 Ocak 1943 Salı

333 Yeni Yol, Sayı: 3027, 11 Ekim 1943 Pazartesi; Halk, Sayı: 42, 12 Ekim 1943

- 8- Deniz ve kara nakliyatçıları ve mahrukat tacirleri grubu
- 9- Yiyecek maddeleri tacirleri grubu
- 10- Otel ve eğlence yerleri işletenler grubu

Esnaf Odası:

- 1- Bakkallar, kuruyemiş ve müsrikat satıcılar grubu
- 2- Bahçıvan, manav ve çiçekçiler grubu
- 3- Şekerciler, tatlıcılar ve meşrubatçıları grubu
- 4- Lokantacılar ve aşçılar, kahveciler grubu
- 5- Kesim hayvanları ve deniz mahsulleri üzerinde çalışanlar grubu
- 6- Deri ve kösele işçileri grubu
- 7- Terziler ve yorgancılar grubu
- 8- İnşaatçılar ve ahşap işleri grubu
- 9- Madeni işçiler grubu
- 10- Fotoğrafçılar, elektrikçiler, anti-kacılar, matbaacılar, kuyumcular grubu
- 11- Berberler grubu
- 12- Garsonlar grubu
- 13- Kara ve deniz nakliyeciler grubu
- 14- Bükücüler grubu

Ticaret ve Zahire Borsası:

- 1- Zahire ve hububat
- 2- Fındık ve ceviz
- 3- Un
- 4- Patates grupları

Gruplara ayrılmış olan tüccar, esnaf ve bütün işçilerin isimleri borsa salonuna asıldı. Mensup oldukları ticaret şubesine itiraz etmek isteyenler üç gün içinde gruplandırma heyeti başkanlığına müracaat edebileceklerdi.³³⁴

Vali Muavini Akif İşcan'ın başkanlığı

ğında Ticaret Vekâleti Şube Müdürü Hayrettin Çetinkol'un da katıldığı toplantıda kurayla seçim heyetleri oluşturuldu. Ticaret ve Sanayi Odası seçim heyetine Atıf Saruhan, Haydar Üçüncüoğlu, Arif Bayraklıgil, Ali Genç ve Ali Rıza Yavaz. Ticaret Borsası seçim heyetine de, Mustafa Alemdağ, Hüsnü Aybay, Hasan Yanlı, İsmail Müftüoğlu ve Hamdi Yarım-bıyık getirildi. Bu seçim heyetleri daha sonra toplanarak Ticaret ve Sanayi Odası seçim heyeti başkanlığına yıllarca bu kurumun başkanlığını yapan Atıf Saruhan'ı, Borsa seçim heyeti başkanlığına da Mustafa Alemdağ'ı seçmişlerdir.³³⁵ Yeni kanunla ayrı ayrı tüzel kişilik kazanan Oda ve Borsalar, teşekkür eden esnaf ve tüccar gruplarının temsilcilerini belirlemek üzere 25-26 Ekim 1943 tarihlerinde seçime gitmiştir.³³⁶ Yapılan seçimler sonucunda oluşan meslek heyetleri Ticaret ve Sanayi Odası Meclisine Hüseyin Çulha, Kemal Saka, Hüseyin Serdar, Hayri Uzunismail, Ethem Mısırcı, Ali Genç, Atıf Saruhan, Ömer Naci Sağıroğlu, Mehmet Kitapçı, Nihat Rüştü, Osman Akçay, Ali Rıza Işıl, Abdullah Sezgin, Şükrü Örs, İş Bankası, Ziraat Bankası, Alican Tokman, Nazım Üral, Haydar Üçüncü, İbrahim Göksal'ı seçmişlerdir. Oda Meclisi Reisliğine Hüseyin Çulha, Reis Vekilliğine de Kemal Saka seçilmişlerdi. Bundan sonra toplanan meclis idare heyetine Atıf Saruhan, Hüseyin Çulha, Ethem Mısırcı, Ömer Naci Sağıroğlu, Osman Akçay, Şükrü Örs, Nazım Üral seçilmişlerdir. İdare Heyeti Reisliği ise Ticaret Vekâleti tarafından seçilecekti. Ticaret ve Zahire Borsası meslek heyetleri de toplanmış ve Borsa Meclisine şu isimleri seçmişlerdir: Hüsnü Aybay, Ekrem Ongan, Mustafa Alemdağ, İsmail Müftüoğlu, Kenan Oğuzlu, İbrahim Yarım-bıyık, Murat Tosun, Yakup Başaran, Hamdi Yarım-bıyık ve Hamza Aşçı.³³⁷

Seçimlerin tamamlanmasından sonra Ticaret Vekâleti tarafından Ticaret ve Sanayi Odası Reisliğine Atıf Saruhan, Borsa Reisliğine Mustafa Alemdağ³³⁸ ve yeni teşkil edilmiş olan Esnaf Odası Reisliğine de Hüseyin Karamehmet tayin edil-

334 Halk, Sayı: 43, 15 Ekim 1943

335 Halk, Sayı: 44, 19 Ekim 1943

336 Yeni Yol, Sayı: 3030, 29 Ekim 1943 Cuma; Halk, Sayı: 45, 22 Ekim 1943 Cuma; Halk, Sayı: 46, 26 Ekim 1943 Salı

337 Halk, Sayı: 49, 5 Kasım 1943 Cuma; Yeni Yol, Sayı: 3032, 6 Kasım 1943 Cumartesi

338 Halk, Sayı: 60, 17 Aralık 1943 Cuma

miştir.³³⁹ Ticaret Borsası Genel Sekreterliği'ne Agâh Erdemli³⁴⁰ Ticaret ve Sanayi Odası'na da Halit Kami atanmıştır.³⁴¹

Ticaret ve Sanayi Odası'nın yönetimi zaman zaman gazetelere vermiş olduğu

ilânlarla üyelerini yeni yasa ve yasaya bağlı olarak tanzim edilen mevzuatla ilgili olarak bilgilendirme faaliyeti yapmıştır. Aşağıdaki ilan buna bir örnek teşkil etmektedir:

1. 15.3.1944 tarihli ve 5655 sayılı Resmi Gazete'de neşredilmiş olup 15.4.1944 tarihinde yürürlüğe girecek olan ticaretin tanzimine ve ihtikârla mücadeleye dair K 510 sayılı kararın 2. maddesinde, tacir sıfatına haiz olup alım-satım işi ile iştigal edenler ithalatçı, imalatçı, toptancı, perakendeci ve ihracatçı olmak üzere beş gruba ayrılmıştır. Yukarıda ki gruplara mensup olan her tacir, kendi grubunu gösteren bir grup vesikası almaya ve bunu tacirler arasında yapılan her alım-satım esnasında ve ilgili memurlar tarafından istenildiğinde ibraz etmeye mecburdur. Grup vesikası alabilmek için tacirlerin haiz olması lazım gelen şartlar şunlardır.

- A. Fiilen ticaretle iştigal etmek,
- B. Trabzon vilayeti dâhilinde ticari ikametgâhı bulunmak,
- C. Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı olmak,
- Ç. Borsaya tabi maddelerle meşgul olmak ayrıca borsaya kayıtlı bulunmak,
- D. Unvan ve Ruhsat tezkerelerine hamil olmak,

2. Birinci maddede yazılı beş gruptan birkaç tanesinin vesikasını almak isteyenler bu grupların her biri için birinci maddede gösterilen vasıflara haiz olmak kaydıyla istedikleri grubun her birisine ait vesikalar ayrı ayrı verilecektir. Binaenaleyh tüccarların grup vesikalarını tanzime esas olmak üzere yazılı gruplardan hangisi ile meşgul bulduklarını bir istida ile Odaya bildirmeleri ve bu istidaya unvan ve ruhsat tezkerelerini rapt etmeleri lüzumu ehemmiyetle ilan olunur.³⁴²

Daha önceki yıllarda olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru da Trabzon tüccar ve esnafını en çok ilgilendiren konu şüphesiz ki, fındık meselesi idi. Bu doğrultuda Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu 1943 yılı Ekim ayında Borsa binasında fındık ihracatçılarıyla bir toplantı yaparak sektörün sorunlarını dinlemiştir.³⁴³ Fındık meselesi ile ilgili olarak sürekli yapılan toplantılardan bir diğeri de 1945 yılı Şubatında gerçekleştirilmiştir. Ticaret ve Sanayi Odası'nda Fındık Kurulu Başkanı Hasan Yanlıoğlu'nun başkanlığında ve Milletvekili Raif Karadeniz ve diğer ilgililerin de hazır bulunduğu toplantıda fındık ihracatıyla ilgili hararetli bir toplantı tertip edilmiş ve alınan kararlar yüksek makamlara bildirilmiştir.³⁴⁴

3.3.3. Savaş Sonrası Trabzon Ekonomisi ve Ticaret ve Sanayi Odası

İkinci Dünya Savaşı sonrası Trabzon ekonomisi savaş yılları kadar olmasa da benzer tabloyla karşı karşıya idi. Üretimde meydana gelen daralma ve yatırım kaynaklarının sıkışıklığının yaratmış olduğu istihdam sorunu, en belirgin olanlarıydı. Bu dönemde Trabzon, nüfus yoğunluğu bakımından Türkiye'nin önde gelen illeri arasındaydı.³⁴⁵ Bu durum doğal olarak göçe sebebiyet vermekteydi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan iç göç savaş sonrasında artarak devam etmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren il dışına göç vermeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden

339 Halk, Sayı: 61, 21 Aralık 1943 Salı

340 Halk, Sayı: 1081, 4 Şubat 1944 Cuma

341 Halk, Sayı: 1082, 8 Şubat 1944 Salı

342 Yeniyol, Sayı: 3072, 8 Nisan 1944 Cumartesi

343 Halk, Sayı: 45, 22 Ekim 1943 Cuma

344 Halk, Sayı: 1188, 16 Şubat 1945 Cuma

345 1946 yılında Trabzon'un toplam nüfusu 396.673 olup, bunun 40.005'i kaza merkezlerinde, 356.668'i bucak ve köylerde yaşıyorlardı. Bu nüfusun ayrıntılı dağılımı şu şekildeydi:

Trabzon merkez: 29.551, bucak ve köyler: 61.076, toplam: 90.617

Akçaabat merkez: 4.385, bucak ve köyler: 51.644, toplam: 62.029

Maçka merkez: 458, bucak ve köyler: 31.803, toplam: 32.261

Of merkez: 1.281, bucak ve köyler: 74.418, toplam: 75.699

Sürmene merkez: 2.984, bucak ve köyler: 66.668, toplam: 69.652

Vakfıkebir merkez: 1.346, bucak ve köyler: 65.059, toplam : 66.405 (Mesut Çapa, "1900-1950 Yılları Arası Trabzon", Trabzon 2006, Trabzon 2006, Trabzon Valiliği Yayınları, s. 105.)

sonra ekonomide genel bir rahatlama görülmekle birlikte, sıkıntılar tamamen ortadan kalkmadı. Savaş yıllarında olduğu gibi, bazı mallar sınırlı miktarda dağıtılabildi. 10 Ekim 1945 tarihinden itibaren buğday mamullerinin her türlü nakil vasıtalarıyla taşınması serbest bırakıldı. Ancak tüccarların getirmiş oldukları ekmeçlik unları pahalya mal etmeleri ve bunu da halka yansıtmaları sonucu Belediye ekmeğe yeniden narh konuldu. Buna göre, 4 Aralıktan geçerli olmak üzere birinci ekmeç 41, ikinci ekmeç 32,5 kuruştan satılacaktı. Belediyenin belirlediği narh fiyatına göre, Kasım ayında koyun eti 110, keçi eti 80 ve inek eti 65 kuruştan satılıyordu. “Şekerin

200, kahvenin 600 kuruşa satıldığı” Temmuz ayına rastlayan günlerde “bir fincan kahveye 10 kuruş baha biçilmesi” şikayet konusu olunca, Belediye Encümenince kahve, çay ve benzeri içecekler birinci sınıf kahvehanelerde 7 kuruş, ikinci sınıf kahvehanelerde 5 kuruş olarak tespit edildi.

1946 yılı ortalarına gelindiğinde Trabzon'da benzin ve oto lastiği sıkıntısı kalmamıştı. Kasım ayında da Trabzon'a 1200 teneke benzinle 126 adet oto lastiği geldi. Bu durumu göz önüne alan Belediye Encümeni, Eylül ayında taksit fiyatlarını müşteriler lehine aşağıda gösterildiği şekilde yeniden düzenledi:

Hareket Noktası	Gidilecek Mahaller	Alınacak Ücret (Kuruş)	
		Gidiş	Gidiş-Geliş
Belediye Önünden	Değirmendere Çarşısına kadar	100,	150
Belediye Önünden	Değirmendere Köprüsüne kadar	125,	150
Belediye Önünden	Asrî Mezarlığa ziyaret için	125,	150
Belediye Önünden	Cenaze merasimine iştirak için Mez.	125,	250
Belediye Önünden	Köseoğlu Kahvesine kadar	150,	200
Belediye Önünden	Askerî Hastaneye kadar	150,	200
Belediye Önünden	Çifteçayırılığa kadar	250,	350
Belediye Önünden	Memleket Hastanesine kadar	125,	150
Belediye Önünden	Yenicuma Mezarlığına kadar	125,	150
Belediye Önünden	Ortahisar'a kadar	100,	125
Belediye Önünden	Atapark, Hızırbey, Pazarkapı Mah.	125,	150
Belediye Önünden	Kavakmeydan, Yalı Mah.	150,	175
Belediye Önünden	Ayasofya Mah. Alt-üst cad. sonuna kadar	175,	200

Önceki yıllarda olduğu gibi 1947 yılında da bazı malların sınırlı miktarda halka dağıtıldığı görülmektedir. Ekim ayında Trabzon basını, mensucat ve kömür dağıtımıyla ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

“Berber, kasap, lokantacı, tatlıcı, otelci, ayakkabıcı, çapulacı, fırıncılara bayram ertesi pamuklu mensucat dağıtımına başlanmıştır. Bu meyanda halka da 6,5 metre üzerinden pamuklu dağıtılmaktadır.

Halk ihtiyacı için gelen 300 ton kömürün dağıtılması için gerekli liste hazırlanmış ve 300 tondan 165 tonu halka dağıtılmak üzere tanzim edilen liste

ajanlığa verilmiştir. Ajanda dünden itibaren bu liste üzerinden tevziata başlamıştır.”³⁴⁶

II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrası ile ilgili Trabzon ekonomisinin genel bir panoraması yukarıya çıkartılmıştır. Şüphesiz bu tablo içerisinde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası hem karar hem de uygulama aşamasında önemli roller almıştır. Savaş sonrasında 1946'dan itibaren Türkiye çok partili demokratik bir düzene geçiş yapmıştır. Dış politikada ABD merkezli demokratik batılı ülkelere yaklaşma tercihi Türk ekonomisinin yönümesini de değiştirdi. Devletçi-korumacı ekonomik modelden liberal ekonomiye

doğru geçişin ilk işaretleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Liberal modelde ekonominin en önemli taşıyıcı unsurları esnaf, tüccar, sanayiciler ve onların oluşturduğu meslek odalarıdır. Bu geçiş sürecinde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası ve diğer kuruluşlar ne durumdaydı? Seçim süreçleri nasıl işliyordu? Yöneticileri kimlerdi? Bu soruların cevabını dönemin en önemli yerel gazetesi olan ve hükümete de yakınlığı ile bilinen Halk Gazetesi'ni takip ederek bulabiliriz.

Sürekli yapıldığı gibi 1946 yılı Mart ayında gazetelere verilen ilânlarda Ticaret ve Esnaf Odaları üyelerini kayıtlarını yenilemeye davet etmişlerdir.³⁴⁷ Bu davetin hemen arkasından Nisan ayında Ticaret ve Sanayi Odası ile Ticaret Borsası'nda seçime gidilmiştir. Demoratik bir ruhla ve tam bir serbestlik içerisinde yapılan seçimlerin sonucunda yönetim kuruluna Hüseyin Çulha, Mehmet Kitapçı, Osman Akçay, Ömer Sağıroğlu, Hasbi Serdar, Ruşen Memiş Yazıcı ile Ethem Mısırcı getirilmiştir.³⁴⁸

1947 yılı Haziran ayında Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nda çok önemli bir toplantı gerçekleşmiştir. Ekonomi Bakanlığı'nın yetkilileriyle yapılan toplantıda Trabzon'un sanayi yönünden geliştirilmesi için görüş alışverişinde bulunmuş ve tartışma bir çimento fabrikasının kurulması üzerinde yoğunlaşmıştır.³⁴⁹ Bugün bile Trabzon'un hâlâ en büyük Sanayi kuruluşu olma özelliğini sürdüren çimento fabrikasının kuruluşunda Ticaret ve Sanayi Odası öncü bir rol oynamıştır.

Trabzon'un ekonomisine yön veren bir başka önemli sivil kuruluş olan Trabzon Tüccar Kulübü'nün olağan yıllık kongresi 3 Mart 1949 günü gerçekleştirilmiştir. Kongre sonucunda yeni yönetim kurulu Kemal Hatipoğlu başkanlığında Şakir Karaçengel, Hasbi Serdar, Şevket Çulha ve Ömer Sağıroğlu'ndan oluşmuş ve İdare Müdürlüğü'ne de Şakir Karaçengel getirilmiştir.³⁵⁰

14 Mayıs 1950'de Türkiye'de yapılan genel seçimin sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin aralıksız 27 yıl süren iktidarı son bulmuş ve Demokrat Parti hükümeti kurmuştur. Demokrat Parti iktidarında ekonomik politikalarda radikal değişiklikler meydana gelmiş piyasa şartları itibarıyla tam yaşanmasa da liberal çizgi belirginleşmeye başlamıştır.

Bu sürecin başlarında Trabzon Ticaret Borsası ve Ticaret ve Sanayi Odası yöneticileri şunlardan oluşmaktaydı:

1951 yılının Ekim ayında yapılan Borsa seçimlerine %75'in üzerinde bir katılım olmuş ve Meclis üyeliklerine Nejat Ogan, İbrahim Yarımbyıklı, Hüsnü Aybay, Hamit Ataman, Hakkı Özer, Heriş Limited Şirketi, Yakup Başaran, Ethem Mısırcı, Hakkı Küreman ve Yümmü Önerbaş getirilmiştir.³⁵¹ Borsa Meclis Başkanlığına Hüsnü Aybay ve Borsa Başkanlığına da Nejat Ogan seçilmiştir.³⁵²

Ticaret ve Sanayi Odası da 1951 yılı Kasım ayında seçime gitmiş meslek komitelerine şu isimler seçilmiştir:³⁵³

1.Grup: Deri Tacirleri

Başkan: Mevlüt Uzunismail

Vekili: Rasim Balta

2.Grup: Hububat, Bakliyat

Başkan: Mahmut Yazıcı

Vekili: Yahya Celaloğlu

3.Grup: Kuru ve Kurutulmuş Meyveler

Başkan: Nejat Ogan

Vekili: Ömer Sağıroğlu

4.Grup: Manifatura, Tuhafiye

Başkan: Fuat Bekiroğlu

Vekili: Süleyman Abdullahoğlu

347 Halk, Sayı: 1295, 19 Mart 1946 Cuma

348 Halk, Sayı: 1307, 30 Nisan 1946 Salı

349 Halk, Sayı: 1626, 28 Haziran 1947 Cumartesi; Halk, Sayı: 1628, 1 Temmuz 1947 Salı

350 Halk, Sayı: 2223, 14 Mart 1949 Pazartesi

351 Halk, Sayı: 3113, 22 Ekim 1951 Pazartesi

352 Halk, Sayı: 3120, 30 Ekim 1951 Salı

353 Halk, Sayı: 3128, 8 Kasım 1951 Perşembe

5. Grup: Hırdavat, Züccaciye

Başkan: Naci Başman

Vekili: İsmail Hakkı Albayrak

6. Grup: Makine, Yedek Parça

Başkan: Şükrü Örs

Vekili: Nazım Ofluoğlu

7. Grup: Banka, Müesseseler

Başkan: Ziraat Bankası

Vekili: İş Bankası

8. Grup: Nakliye Tacirleri

Başkan: Mehmet Turan

Vekili: Rahmi Sanımer

9. Grup: Yiyecek Maddeleri

Başkan: İlyas Kölemenöğlu

Vekili: Ziya Saka

10. Grup: Oteller, Eğlence Yerleri

Başkan: Hasan Altıok

Vekili: Yahya Mollaoğlu

Meslek komitelerinin arasından Oda Meclisi'ne Hasbi Serdar, Ali Türk, Ethem Mısırcı, Ekrem Ongan, Hasan Yanlı, İsmail Pederli, Emin Sağlam, Naci Başman, Arslan Pulathaneli, Süleyman Koçman, Ahmet Yahya Tezel, İş Bankası Trabzon Şubesi, Kireçhane Tarım Kredi Kooperatifi, Kemal Kefeli, Ruhi Kasımoğlu, Hüseyin Çulha, Ruşen Memişyazıcı, Kamil Esnaf ve Hasan Altıok seçilmiştir.³⁵⁴ Bu üyeler de Ticaret ve Sanayi Odası yönetim kurulunu seçerek belirlemişlerdir. Yönetim Kurulu 17.11 1951 günü toplanarak görev dağılımı yapmış ve Başkanlığa, Hasbi Serdar, Başkan Vekilliğine Ekrem Ongan ve Muhasip Üyeliğe de Ruhi Kasımoğlu getirilmiştir.³⁵⁵

SONUÇ

Türkiye'de yerli müteşebbisin modern tarzda örgütlü bir yapıya kavuşmasında 14 Ocak 1880'de kurulan Dersaadet Ticaret Odası (İstanbul Ticaret Odası) önemli bir ilki teşkil eder. Geleneksel esnaf örgütlenmesi olan lonca sisteminden modern ekonomik sistemin bir gereği olan odaya geçiş; Batılı ülkelere modellenerek alınmış ve Osmanlı hukuk sistemi içinde yoğrularak kendi kimliğini bulmuştur. Bu sürecin bir ürünü olan İstanbul Ticaret Odası 1882 yılında aktif faaliyet dönemine geçtikten sonra Osmanlı ülkesinin ticari potansiyeli yüksek olan diğer vilayetlerinde de kurulmaya başlayan odaların öncülüğünü yapmıştır. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası da 1884 yılında kurularak bu zincire bir halka olarak eklenmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan dış borçlanma 1881 yılına gelindiğinde Düyun-ı Umumiye Teşkilatı'nın kurulmasına zemin hazırlamış ve bu kurum da Osmanlı ekonomisini bağımlı bir yapıya dönüştürmüştür. Ekonominin vesayet altında olduğu bir dönemde kurulan Ticaret, Sanayi ve Ziraat Odaları var olan ekonomik düzenin seyrini değiştirecek güç ve hüviyette değillerdi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ülke yönetiminde söz sahibi olan İttihat ve Terakki kadrolarının ekonomik hayatın düzenlenmesi için ortaya koydukları Milli İktisat akımı yerli müteşebbisi, özellikle Müslüman-Türk kesimini moralendirmiş ve ekonomik hayatta daha aktif rol almalarını sağlamıştır. Bu durum ülke ekonomisinin genel seyrinde de göreceli bir rahatlama ve gelişme meydana getirmiştir. Bu anlayışın gerçek manada ürün vermesi ise, ancak

Cumhuriyet döneminde mümkün olmuştur.

1884 yılında kurulan Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, bağımlı ekonomiden milli ekonomiye geçiş sürecinde Doğu Karadeniz bölgesinin arz ettiği ekonomik potansiyeli ve Trabzon'un bir liman kenti olma özelliğinin doğu-batı ticaretindeki (İran ticareti) önemini kavrayarak hareket etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ortaya koyulan Milli İktisat akımı çerçevesinde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası hem tesisleşme ve yeni iş kollarının ortaya çıkartılmasında hem de İran ticaretinin rotasını yeniden Trabzon'a çevirmede geniş ufuklu projelerle öncü roller oynamıştır. Milli Mensucat Fabrikasının kurulması, Hamidiye Sanayi Mektebi'nin açılması ve Trabzon-Erzurum demiryolu hattının projelendirilmesi bu bağlamda ilk akla gelenlerdir. 1914'te Büyük Harbin başlaması bu projelerin sekteye uğramasına yol açtığı gibi, Trabzon'un başına da büyük felaketler getirmiştir. 18 Nisan 1916'da gerçekleşen Rus işgali ve bu paralelde başlayan Müslüman ahalinin kitlesel göçü, yani muhacirlik, Trabzon ve çevresinin ekonomisini mahvettiği gibi henüz emekleme aşamasında olan Ticaret ve Sanayi Odası'nın rolünü de geri plana düşürmüştür. 1916-1918 yılları arasında iki yıl süren işgal ve hemen onun arkasından başlayan Milli Mücadele yıllarında Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası hem üye sayısının yetersizliği hem de savaş yıllarının bozduğu ekonomik yapı nedeniyle, ekonomik alanda çok aktif bir görüntü verememiştir. Ancak toplumsal yaraların sarılmasında ve milli refleksin gelişip güçlenmesinde sorum-

luluklar almış ve gereğini yapmıştır. 1920-1922 yıllarında Trabzon'da düzenlenen mitinglere Ticaret ve Sanayi Odası da katılmıştır.

İstiklal Harbi'nin kazanılmasından sonra iktisadi bağımsızlığın temini için 17 Şubat 1923'te düzenlenmiş olan İzmir İktisat Konresi'ne katılacak olan Trabzon delegelerinin seçiminde Belediye ile ortak inisiyatif kullanan kurumlardan biri de Ticaret ve Sanayi Odası idi.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1925 yılında çıkarılan 655 sayılı yasa çerçevesinde Ticaret ve Sanayi Odaları yeniden yapılandırılmıştır. Bu süreçte Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası kendisini geliştirip güçlendirdiği gibi bir Ticaret Borsası'nın kurulması için de öncülük etmiştir. Cumhuriyetin bağımsızlıkçı ve kalkınmacı heyecanını iliklerine kadar hisseden Trabzon tüccarı Ticaret ve Sanayi Odası çatısı altında toplanarak ekonomik aktivitelerini örgütlü olarak sürdürmeye başlamışlardır. 1923'te başlayıp büyük ölçüde 1924'te gerçekleşen Nüfus Mübadelesiyle boşalan iş kollarında ve yatırım alanlarında şimdi Türk müteşebbis sınıf kendini göstermeye başlamıştı.

1923-1933 yılları arasında sürdürülen liberal ekonomi döneminde Ticaret ve Sanayi Odası, Trabzon'daki ekonomik gelişmelerin lokomotifi durumundadır. Bu dönemde bir yandan Trabzon ekonomisi için önem arz eden fındık, tütün, yumurta vesair ürünlerin pazarlanması için uğraş verilirken, öte yandan İran transit yolunun yeniden eski işlevliğini kazanabilmesi için merkezi hükümetin gücü de devreye sokularak sonuç alma çabaları sürdürülmüştür. Bunlara ilave olarak milli sermayeyi oluşturmak ve yatırımları teşvik etmek için ulusal bankacılığın yanında Trabzon ve Karadeniz Bankaları gibi yerli finans kuruluşları meydana getirilmiştir. 1920'li yılların Trabzon'unda en önemli sorunlardan biri şüphesiz ki, enerji ve aydınlanma sorunu idi. Bu soruna çözüm bulabilmek için Trabzonlu yatırımcılar Ticaret ve Sanayi Odası'nın öncülüğünde kuruluşu daha eskilere dayanan Işıklar (Visera) Elektrik Fabrikası'nı 1929'da açmışlardır. Bu tesis, 1940'lara kadar Akçaabat ve Trabzon'un elektrik ihtiya-

cını karşılamıştır.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın öncülüğünde 1926'dan itibaren düzenli olarak Ticaret Mıntika Kongreleri toplanmıştır. Bu Kongrelere Doğu Karadeniz ve Trabzon'un hinterlandında bulunan Doğu Anadolu illerinin temsilcileri katılmış ve ekonomik yapının iyileşmesi için bir takım kararlar alınmış ve proje teklifleri yapılmıştır. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası 1933'te yayımlanmış olduğu "Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meyanında Trabzon" adlı kitapta, milli devletin kalkınmacı heyecanı ile Trabzon'da ekonomik alanda gerçekleşen yatırımların bir bilançosunu vermiştir. Cumhuriyet'in 10. yılına armağan edilen bu eser, bir bakıma Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın da faaliyet raporunun ibrası niteliğindedir.

1933'ten itibaren Türkiye'de yeni bir ekonomik modele geçilmiştir. Devletçi, korumacı ve planlı özellikler taşıyan bu modelin uygulanmasında Ticaret ve Sanayi Odaları fonksiyonlarını kaybetmemiştir. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası bu süreçte özellikle 1931 Ticaret Mıntika Kongresi'nde alınan kararların hayata geçirilmesi için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Trabzon-Erzurum-Tebriz yolunun onarılıp yeniden işlerlik kazanması ve transit ticarete uygun bir limanın inşa edilmesi bu dönemde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın gündemindeki en önemli konulardır. 1 Eylül 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı tüm Türkiye'yi olduğu gibi Trabzon'u da ekonomik açıdan etkilemiştir. Piyasalarda meydana gelen daralma, yatırımların durması ve fiyatların istikrarsızlaşması bu dönemin en belirgin özellikleriydi. Bu girdaptan ülkeyi kurtarmak için Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi bir takım tedbirler alınmıştır. Bu kanuni tedbirlerin uygulanmasını sağlamak için merkezi idare ile yerel idareler arasında koordinasyon gerekiyordu. Savaş yıllarında Trabzon milletvekilleri Hasan Saka ve Faik Ahmet Barutçu gibi lider şahsiyetler zaman zaman Trabzon'a gelerek Ticaret ve Sanayi Odası yöneticileriyle görüşmelerde bulunarak alınan kararları uygulamak ve ekonomiyi düzlüğe çıkarmak için uğraş vermişlerdir.

1943 yılında çıkartılan 4355 sayılı

yasa ile Ticaret ve Sanayi Odaları yeni bir yapıya kavuştu. İş kolu temsilcileri ve bunlardan oluşan Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi ve buradan seçilen Yönetim Kurulu, Odaları hem meşruiyet hem de tabansal güç açısından daha etkin bir konuma getirmiştir. Bu etkinlik, 1946 yılında çok partili yaşama geçildiğinde kendisini daha fazla hissettirmiştir. Artık Odalar sadece ekonomik yaşamda değil, siyasette de biçimlendirici bir rol oynamaya başlamışlardır. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odasının bu süreçte,

siyasî iradeyle koordineli bir şekilde Trabzon'a büyük sanayi kuruluşları kazandırma mücadelesi içinde olduğu görülmektedir. Trabzon'un en büyük sanayi tesisi olan Çimento Fabrikası'nın kuruluş zeminin yasal ve ekonomik dayanakları bu dönemde hazırlanmıştır.

1950'de 27 yıllık C.H.P. iktidarının yerini Demokrat Parti'nin almasıyla yeniden ivme kazanan liberal ekonomik politikalar içinde Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası kurumsal yönden gelişip güçlenecektir.

2009-2013 DÖNEMİ TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI YÖNETİM KURULU

Yönetim Kurulu Başkanı
Yönetim Kurulu Başkan Yard.
Yönetim Kurulu Muhasip Üye
Yönetim Kurulu Üyeleri

Genel Sekreter

M. Suat HACISALİHOĞLU
Coşkun KAHRAMAN
Adnan SAĞLAM
İsmail ÖZTÜRK
Erkut ÇELEBİ
Tolga AVCI
Murat İSKENDER
Özcan İLARSLAN
Mustafa Zihni SERDAR
O. Selahattin BEKTAŞ
Mustafa ALBAYRAK
Hakan GÜRHAN

2009-2013 DÖNEMİ TRABZON TİCARET VE SANAYİ ODASI MECLİSİ

Meclis Başkanı
Meclis Başkan Yard.
Meclis Başkan Yard.
Meclis Katip Üyesi
Meclis Üyeleri

M. Şadan EREN
Mehmet ÇELİK
İbrahim NALBANT
İlker YILDIRIM
Hamit İNAN
Servet METE
Davut BOZKURT
Mustafa DÜRMÜŞ
Ayhan MAZLUM
Cesur GERİGELMEZ
Faruk BALA
Atilla GÜNER
Temel KOFOĞLU
Ömer YEŞİLYURT
Sadık ATMACA
Cem ÇAPKINOĞLU
Ahmet SARI
Günhan ÜÇÜNCÜOĞLU
Şadan DEMİR
Muharrem Mecit AYDIN
Ekrem ÇAPKINOĞLU
Necmettin AYTEKİN
Aydın KANBER
Sefer NUHOĞLU
Uğur AKDENİZ
İbrahim SERTEL
Mustafa YAYLALI
Mehmet Ali SEZER
Ömer VELİOĞLU
Hasan Zeki İŞÇİ
Temel KORKMAZ

Davuk BÜLBÜLOĞLU
Muhammet BALTA
Aykut SAKA
Suat BAYRAKTAR
Sabit SABİR
Emin ULUDÜZ
Hanefi MAHİTAPOĞLU
İbrahim AYDEMİR
Sinan SARAÇ
Selami KONGUR
İsmet MISIR
İsmail GENÇCALAP
Şeker ERTEM
Cevdet DEMİR
Ayhan SÜR MEN
Cengiz ÇARKACI
Abdulaziz BAHADIR
Şaban BÜLBÜL
Halimağa USTA
A. Yaşar ALTINTAŞ
Bülent ATAMAN
Cafer HAZAROĞLU
Yusuf ŞENTÜRK
Abdullah ESAT
Nihat AYDIN
İmtizam Seyda DÜRGÜN

Türkey GÜMÜŞ
Ömer BAŞ
Adil YAZICI
Mustafa ŞİLBİR
Kenan OLTAN
Cemil YILMAZ
Abdurrahman KARABACAK
Ali UZUNALIOĞLU
Halil YAROĞLU
Ali Osman ULUSOY
Namık TURAN
Selçuk ERDEM
Ahmet DAR
Tayfun SEZEROĞLU
Ferhat ÇERGEL
Cemal BİNLER
Cafer ŞAFAK
Rüştü ÇAKIR
Ekrem KAYIKÇIOĞLU
Ömer SAĞIROĞLU
Mustafa Yılmaz KAR
Ali Ercan AYDOĞAN
Veysel Zekai BAK
Süleyman HACISALİHOĞLU
Emamullah TÜFEKÇİ
Faruk TANDOĞAN

BİBLİYOGRAFYA

A- Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Trabzon Şer'iyet Sicili No: 1831, 1832, 1833, 1834, 1835.

B- Resmi Yayınlar

Eski Düstur, C. 3.

TBMM Kavanin Mecmuası, C. 2, TBMM Matbaası, Ankara 1942.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1869.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1870

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1871.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1872

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1876.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1888.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1892.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1894.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1896.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1898.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1900.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1901.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1902.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1903.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1904.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1905.

Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye. Ticaret Vekâleti Mecmuası, Mayıs 1341, No: 9.

Türk Ticaret Salnamesi, Birinci Sene, 1340-1341, İstanbul 1341.

Türk Ticaret Salnamesi, İkinci Sene, 1926-1927, İstanbul 1926.

Türk Ticaret Salnamesi, Halk Matbaası, İstanbul 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyeti-Umumiyesi.

Yeni Düstur, C. 2.

C- Gazeteler

Feyz Gazetesi

Halk Gazetesi

İstikbal Gazetesi

Tarık Gazetesi

Yeniyol Gazetesi

İktisadi, Ticari, İçtimai Haftalık Gazete, Yayınlayan: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Sahibi ve Müdürü: Osman Cudi, 20 Ağustos 1927 Cumartesi.

D- Kitaplar

Abdülvahap Hayri, *İktisadi Trabzon*, Hazırlayan: Melek Öksüz, Serander Yayınları, Trabzon 2008.

Abu Bakr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbakriyya Akkoyunlular Tarihi*, Yayınlayanlar: Necati Lugal - Faruk Sümer, C. II, Ankara 1964.

ALBAYRAK, Hüseyin, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi I, İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları*, Trabzon 2008.

Ali Cevat, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet 1314.

AYGÜN, Necmettin, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Serander Yayınları, İstanbul 2005.

AYKUT, Nezihi vd., *Mühimme Defteri 90*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

BIJIŞKYAN, P. Minas, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, Tercüme ve Notlar: Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1969.

BİLGİN, Mehmet, *Rus İşgalinde Trabzon Direnişi*, Serander Yayınları, Trabzon 2008.

BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

BRYER, Anthony - WINFIELD, David, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos, Volume I*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985.

BRYER, Anthony, *Ludovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460-1461*, Variorum, London 1980.

CEZAR, Mustafa, *Typical Commercial Buildings of The Ottoman Classical Period and The Ottoman Construction System*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1983.

Cumhuriyet'in 10 Yılında İktisat Meyanında Trabzon, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Şark Matbaası, Trabzon 1933.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

ÇALIŞKAN, Yaşar - İKİZ, M. Lütfi, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

ÇAPA, Mesut - ÇİÇEK, Rahmi, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Serander Yayınevi, Trabzon 2004.

ÇAPA, Mesut - USTA, Veysel, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Derya Kitabevi, Trabzon 1997.

ÇAPA, Mesut, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon 1998.

ÇİFTÇİOĞLU, Necla Atsız, *Osmanlı Tarihleri, Aşıkpaşaoğlu Ahmet Aşiki Tevârih-i Âl-i Osman*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1947.

DEMİRCİOĞLU, Sezgin - KURUCA, Nazım, *Trabzon Eyaleti ve Kırım Harbi*, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon 2008.

Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, translation by Harry J. Magoulias, Wayne State University Press, Detroit 1975.

ENGELS, Friedrich, *Doğu Sorunu*, Çev.: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara 1977.

Evlîya Çelebi Seyahatnamesi, C. I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi*, Kalite Matbaası, Ankara 1975.

GÜLERMAN, Adnan - TAŞTEKİL, Sevda, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

HINZ, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev.: Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Eylül 1923-Mayıs 1926 Faaliyet ve Malumatına Dair Umumi Rapor, Matbaa-i Ebuuzziya, İstanbul 1926.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas - Elleri'ni Fethi (1451 -1590)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Kitab-ı Cihannüma, Neşri Tarihi, C. II, Yayınlayanlar: Faik Reşid Unat - Mehmet Altay Köymen, Ankara 1957.

Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, Translated by Charles T. Riggs, Princeton University Press, Princeton 1954.

LERMİOĞLU, Muzaffer, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1949.

Lonca'dan Oda'ya, İstanbul Ticaret Odası'nın 125. Yılı Anısına, Armağan Kitabı,(Tarihsiz).

MIHAILOVIÇ, Konstantin, *Memoirs of a Janissary*, Translated by Benjamin Stolz, Historical Commentary and Notes by Svat Soucek, University of Michigan 1975.

MORDTMANN, Andreas David, *Bir Osmanlı'dan İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Çev.: Gertraude Habermann-Songu, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999.

Nezaret-i Umur-ı Ticaret ve Nafia, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin Binüçyüz Onüç Senesine Mahsus İstatistik-i Umumisidir*, İstanbul 1316.

ODABAŞIOĞLU, Cumhur, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, San Matbaası Yayınları, Ankara 1987.

19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi, Hazırlayanlar: Ferlâl Örs, Erkan Serçe, Mehmet Ş. Örs, İzmir 2002.

Oruç Beğ Tarihi, Haz. Nihal Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1972.

ÖKSÜZ, Hikmet - USTA, Veysel, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon 2008.

ÖKSÜZ, Melek, *1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

ÖZ, Mehmet, *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına)*, Dergah Yayınları, İstanbul 1997.

ÖZEL, Sebahattin, *Milli Mücadele'de Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

ÖZTÜRK, Temel, *İki Savaş Döneminde Trabzon (1680-1690/1723-1746)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2004.

PANZAC, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700 -1850)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

PRAGENAU, Moriz Landwehr von, *Ludwig von Bologna, Patriarch von Antiochien, Mitteilungen des Instituta für Oesterreiche Geshichtsforschung*, Innsbruck 1901.

Refik Koraltan'ın 15.5.1939 tarihli Basılmamış Raporu.

CLAVIJO, Ruy Gonzales de, *Anadolu Orta Asya ve Timur (Embajada a Tamor Lan)*, Tercüme, Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 2003.

SAYIL, Mustafa Kemal, *Bir İş Bankası'nın Öyküleri*, Kardeşler Matbaası, İstanbul.

GABEL, Leona C., *Secret Memoirs of A Renaissance Pope, The Commentaries of Aeneas Sylvius Piccolomini Pius II*, Ar Abridgement, Translated by Florence A. Gragg, London 1988.

SETTON, Kenneth Meyer, *The Papacy and the Levant, Vol.: II*, American Philosophical Society, Philadelphia 1976-84.

SPHRANTZES, George, *The Fall of the Byzantine Empire 1401-1477*, Translated by Marios Philippides, University of Massachusetts Press, Amherst 1980.

SÜMER, Faruk, *Çepniler-Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1980.

SÜMER, Faruk, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1992.

TAŞKIN, Murat, *Trabzon Ticaret, Tarım, Fındık, Çay*, Trabzon 2008.

Tezkire-i Sehi, Hazırlayan: Mehmed Şükrü, İstanbul 1325.

TOPRAK, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Ticari ve İktisadi Borsa Rehberi, Naşiri, Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi, Amedi Matbaası, İstanbul 1926-1927.

Trabzon Ticaret Mıntıka Kongresi, Trabzon 1931.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası: 1929 senesi Kongre Kararları, Trabzon.

TULUM, Mertol, *Tursun Bey Tarih-i Ebü'l-Feth*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977.

USTA, Veysel, *Arşivlere Yansıyan Belgelerle Trabzon'da Atatürk Sevgisi*, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon 2005.

ÜSTA, Veysel, *Fotoğraflarla Atatürk ve Trabzon*, KTÜ Matbaası, Trabzon 2004.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II-III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977.

ÜNAL, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

YAŞAR, Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

YAZICI, Mustafa, *Osmanlıca Belgelerde Geçmişten Günümüze Trabzon'un Dış Ticaret Tarihi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2005.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin - ÜSTÜN, Ünal, *Ordu Yöresi Tarihinin Yerli Kaynakları I, 1455 Tarihli Tahrir Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

ZEKİ, Mehmet, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1930-1932.

E- Makale ve Bildiriler

“Trabzon Ticaret Kulübü”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, Numara: 15, 1 Haziran 1339.

“Trabzon Vilayeti'ne Ait Malumat-ı İktisadiye ve İhsaiye, Trabzon Mıntıkası Ticaret Müdüriyeti'nin Ticaret Raporu”, *Ticaret Vekaleti Mecmuası*, Birinci Sene, Mayıs 1341, Numara 9.

“Trabzon'da Elektrik”, *Meslek*, Sene: 1, Sayı: 19, 30 Haziran 1925.

AKSOY, Volkan, “Birinci Dünya Harbi Esnasında Doğu Karadeniz'de Muhacirlerin İaşe ve Sağlık Durumları”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25-26 Mayıs 2005*, C. 2., Trabzon 2007.

BALLANCE, Salina, “Early Turkish Buildings in Trabzon”, *Bellekten*, 113-116, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1965.

BRYER, Anthony - WINFIELD, David, “Excursus on the Routes taken by Mehmed II in 1461”, *The Byzantine Monuments oand Topography of the Pontos*, Vol.: 1, Washington 1985.

BRYER, Anthony, “Greeks and Türkmens: The Pontic Exeption”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.: 29, 1975.

ÇAPA, Mesut, “1900-1950 Yılları Arası Trabzon”, *Trabzon 2006*, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon 2006.

ÇAPA, Mesut, “İkinci Dünya Savaşı'nda Trabzon”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu*, Bildiriler Kitabı, C. 2, Trabzon 2007.

ÇAPA, Mesut, “Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Mitingler”, *Türk Yurdu*, Cilt: 17, Sayı: 122, Ekim 1997.

ÇAPA, Mesut, “Trabzon Vilayeti Terakki ve Teali Kulübü”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 113, 1993.

EMECEN, Feridun, “XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Samsun 1989.

EMİROĞLU, Kudret, “1904 Salnamesi'nde Trabzon Sanayi Sergisi”, *Trabzon 1988*, Ankara Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1988.

EMİROĞLU, Kudret, “Trabzon'da Avusturya Boykotu”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 8, İstanbul Ağustos 1994.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri” *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071 - 1920)*, Ankara 1977.

ERGİN, Osman Nuri, “Bedesten”, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1943.

ERGİN, Osman Nuri, “Çarşı”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1945.

EYİCE, Semavi, “Bedesten”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1992.

GİZ, Adnan, “Osmanlı Devleti'nde Ticaret Sanayi Odaları ve Borsalar”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası Ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Bellekten*, Cilt: XXVI, Sayı 101-104, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1962.

GRABAR, Oleg, “The Architecture of the Middle Eastern City from Past to Present: The case of Mosque”, Edisyonu Ira M. Lapidus, *Middle Eastern Cities*, Los Angeles 1969.

GÜRSEL, Seyfettin, “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

GÜRSEL, Seyfettin, “Osmanlı Dış Borçları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

ISSAWI, Charles, “Tebriz Trabzon Ticareti, Bir Yolun Yükselişi ve Gerileyişi”, Çev.: Kudret Emiroğlu, *Trabzon 1988*, Ankara Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1988.

ISSAWI, Charles, “The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. I, No 1, January 1970.

İLKİN, Selim, “Chester Demiryolu Projesi”, *Uluslararası Atatürk Sempozyumu 1981*, (17-22 Mayıs 1981), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981.

İNALCIK, Halil, “The Hub of The City The Bedesten of Istanbul”, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985.

İNALCIK, Halil, “The Re-building of İstanbul by Sultan Mehmet The Conqueror”, *Cultura Turcica*, Volumen IV, 1967, Numerus 1-2.

İNALCIK, Halil, “Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol. LXIX, 1977.

İNAN, Kenan, “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, *OTAM*, Sayı: 7, Ankara 1996.

İNAN, Kenan, “Giresun ve Havalisinde Türkmenler (XIII. ve XV. Yüzyıllar)”, *Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, İstanbul 1997.

İNAN, Kenan, “Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri”, *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9-10 Mayıs 2002 Bildiriler, C. II, İstanbul 2003.

JENNINGS, Ronald C., “Plague in Trabzon and Reactions to it, According to Local Judicial Registers”. Editörler: Heath Lowry - Donald Ouataert, *Hümanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tietze*, İstanbul-Washington, 1993.

KARPUZ, Haşim, “Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Eserleri” *Sanat Tarihi Yıllığı XII Kunsthistorische Forschungen*, İstanbul 1983.

KAZGAN, Haydar - TOKDEMİR, Ertuğrul, “Trabzon-Tebriz Yolu”, *Bir Tutkudur Trabzon*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

KAZGAN, Haydar, “Düyun-ı Umumiye”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, “1461 'Turabuzon Seferi Sırasında Fatih Sultan Mehmed'in Yaya Aştığı Bulgar Dağı' Neresidir”, *VI. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1967.

KORALTÜRK, Murat, “Osmanlı Devleti'nde Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluş ve Gelişimi”, *Osmanlı 3*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

KÜÇÜKÜĞÜRLÜ, Murat, “Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Kuruluşu”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 3, Serander Yayınevi, Trabzon Güz 2007.

ODABAŞIOĞLU, Cumhur, “Trabzon-İran Transit Nakliyesi”, *Çağı Yakalayan Osmanlı, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi*, İstanbul 1995.

ÖZKAN, Ertuğrul, “Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996.

PAMUK, Şevket, “Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

SARISAMAN, Sadık, “Samsun ve Trabzon Mıntıkası Ticaret Kongreleri (Ağustos-Eylül 1926)”, *Atatürk Yolu*, Cilt:5, Sayı: 20, Kasım 1997.

SHUKUROV, Rustam, “Between Peace and Hostility: Trebizond and the Pontic Turkish Periphery in the Fourteenth Century”, *Mediterranean Historical Review*, Vol.: 9, 1994.

SHUKUROV, Rustam, “The campaign of Shaykh Djunayd Safawi against Trebizond (1456 AD/860 H)”, *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol.: 17, Birmingham 1993.

WRIGHT, Sir Denis, “Elli Yıl Önce Trabzon”, *Trabzon 1992*, Ankara Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 1992.

TANKUT, Gönül, “Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

TURGAY, A. Üner, “Trabzon”, *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Editörler, Ç. Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Ouataert, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

URAZ, Murat, “Trabzon'da Kültür Hayatı,” *Hamsi Dergisi*, 24 Şubat 1957.

BANKACILIKTA BİR İLK!
KOBİ'LERE SATIN ALIMLARINDA

%50'YE
VARAN İNDİRİMLER
KOBİ KULÜP'TE

www.tebkobikulup.com, 444 0 667, www.tebkobitv.com veya
bir TEB şubesinde üye olun, tüm satın alımlarınızda %50'ye kadar tasarruf edin.

ACIBADEM

dərüknet

LEXMARK

MULTINET
KURUMSAL HİZMETLER A.Ş.

adklik

LOGO
BUSINESS SOLUTIONS

mynet

SunExpress

avea

EGÜVEN
Elektronik Bilgi Güvenliği A.Ş.

LOGO
BUSINESS SOLUTIONS

National Alamo
CAR KİRALI

Trek Turizm
Emirhan İncekara Bulvarı

AVIS

ERSOYLAR
ŞİRKETLER GRUBU

Office1 Superstore

turknet

BRITISH AIRWAYS

Europcar

ofis DEPO

zumur
KURUMSAL HİZMETLER A.Ş.

burotime

Google
Autobus

OKI
PRINTING SOLUTIONS

coface TÜRKİYE

crea

GROUP DENT
Ağız ve Diş Sağlığı Kurumu

**KOBİ
NEREDE
TEB
SADA**

KONTUAR
TURİZM

maratem
PROFESYONEL

Microsoft

SARDUNYA

ZURICH
SİGORTA

tebkobikulup.com / 444 0 667

82 yıldır
Türkiye'nin
Ekonomi Bankası

TEB

BNP PARIBAS ORTAKLIĞI

TRABZON

TİCARET VE SANAYİ ODASI

Pazarkapı mahallesi, Sahil caddesi
No: 103, 61200 TRABZON

www.ttso.org.tr • ttso@ttso.org.tr

TEL : 0(462) 326 80 70 - 74 (pbx)

FAX : 0(462) 321 88 77

